SLAVISTIČNA REVIJA

ČASOPIS
ZA LITERARNO ZGODOVINO
IN JEZIK

S PRILOGO
LINGUISTICA

LJUBLJANA
VIII. LETNIK, 1–2
1955

VSEBINA

RAZPRAVE

Francè Bezlaj: *Krčevine* 1
Anton Slodnjak: *Pripevki k poznavanju Prešerna in njegove dobe. 5. Dvoje neznanih metrik iz dobe naše romantike* 24
Tine Logar: *Dialektološke študije. V. Zanimiv problem iz solkanskega govora. VI. O razvoju in nekaterih posebnostih avške govorice. VII. Pripombe k obsegu in karakteristiki kraščine in notranjščine v Ramovševih dialektih* 39
France Tomšič: *Poglavje iz slovenske historične sintakse* 56
Fran Petrè: *Vizionarnost Otona Župančiča* 68
Jakob Kelemina: *Tujke v slovenskih terenskih nazivih* 85
Rajko Nahtigal: *Pisma prof. Ramovša od docenture do profesure* 90

ZAPISKI IN GRADIVO

Rudolf Kolarič: *Brigača* 105
Mirko Rupel: *Dva Trubarjeva računa* 107
Stanko Škerlj: *Enrico Damiani* 117

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

W. Walder: Ivan Cankar als Künstlerpersönlichkeit *(Dušan Pirjevec)* 120
Miodrag Ibrovac: Kopitar i Francuzi *(Anton Slodnjak)* 128
J. Hubschmid: Alpenwörter romanischen und vorromanischen Ursprungs. — Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen *(France Bezlaj)* 132
Eduard Winter: Die Pflege der west- und südslavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert *(Nikola Pribić)* 138
Ivan Koštial: Slovenski elementi v koroški, štajerski in vzhodnotirolski nemščini *(Jakob Kelemina)* 141
Drobna poročila *(F. Jakopin)* 141

LINGUISTICA

Uredništvo: *Ob izidu prve številke* 1
Milan Grošelj: *O posesivnem adjektivu v slovanščini in toharščini* 2
Anton Grad: *A Contribution to the Problem of Word-Order in Old and Middle English* 11
Bojan Čop: *Etyma* 28

SLAVISTIČNA REVIJA

Izdajajo

Slavistično društvo v Ljubljani
Inštitut za slovenski jezik pri Slovenski akademiji
Inštitut za literature pri Slovenski akademiji

Uredniški odbor: TINE LOGAR, RAJKO NAHTIGAL, ANTON OCVIRK, FRANCE TOMŠIČ, JOSIP VIDMAR

Rokopisi naj se pošiljajo odgovornemu uredniku ANTONU OCVIRKU, Murnikova 24, Ljubljana

Reklamacije in naročila sprejema Državna založba Slovenije

Tisk Triglavske tiskarne v Ljubljani

Ljubljana
P.O. 1463/55

Francè Bezlaj

KRČEVINE

V zadnjih letih so pri nas znova oživeli stari spori o vprašanju naselitve južnih Slovanov in o tehniki njihovega gospodarstva. Zagrebški etnograf Branimir Bratanić je v svojih študijah o plugu in o ralu[1] skušal dokazati, da sta bili najmanj dve migraciji Slovanov na Balkan, suponiral pa je možnost, da je bilo takšnih preseljevanj celo več. To ni nova misel, vzdržuje se v slavistiki že od časov Kopitarja in Miklošiča dalje, ni pa bilo za to domnevo na razpolago nobenih drugih dokazov kakor samo sporočena imena nekdanjih slovanskih plemen, ki so se ohranila še nekaj časa po naselitvi na različnih krajih slovanskega sveta.

Vendar Bratanićevo gradivo ne opravičuje tako daljnosežnega sklepanja. Raba pluga in rala je bila odvisna od mnogih faktorjev in zelo dvomljivo je, da bi bilo današnje stanje v celoti podedovano. Zgodovinar Bogo Grafenauer je Bratanićeve trditve zavračal v Zgodovinskem časopisu V (1951) 164 d., bolj obširno pa v študiji *Prilog kritici izvještaja Konstantina Porfirogeneta o doseljenju Hrvata* v Historijskem Zborniku, Zagreb 1952, 39 d. Po mnenju Boga Grafenauerja je bilo v dobi naselitve pri južnih Slovanih poljedelstvo s plugom in ralom še v povojih ter je šele polagoma prevladalo nad požigalniškim sistemom. Kasneje je v spor posegel tudi F. Baš s študijo *Pripombe k požigalništvu*, Slovenski etnograf VI—VII (1954) 83—102, ki je poglobil in dopolnil stare Dopscheve pomisleke,[2] da bi moglo biti požigalništvo prevladujoča tehnika južnih Slovanov v času naselitve.

[1] B. Bratanić, *Uz problem doseljenja južnih Slavena*, *Zbornik radova, Filozofski fakultet*, Zagreb 1951, str. 245 in obsežna kritika *Plug i ralo*, *Slovenski etnograf* V (1952) str. 221. Prvi, ki je sprožil ta problem, pa je bil prof. M. Gavazzi v članku *Problem karakterističnoga razmeštanja nekih etnografskih elemenata na Balkanu. Comptes rendus du IVe congrès des géographes et des ethnographes slaves.* — Sofia 1936, 231—236.

[2] A. Dopsch, *Die ältere Social- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven.* Weimar 1909; § 6 *Der Ackerbau*, str. 98—122.

Ne nameravam posegati v ta kočljivi spor med etnografi in zgodovinarji. Jezikoslovje samo pri teh vprašanjih tako ne more odločati. Odveč pa bi bilo poudarjati, da ta problematika živo zanima tudi slavista in slovenista. Jezikoslovec bi z veseljem pozdravil sleherni drobec, ki bi bil uporaben pri rekonstrukciji zapletene kompleksne problematike slovanske naselitve. Čeprav ni izpolnil pričakovanja, je pa Bratanić vendarle prinesel nekaj novega. Med svoje delovne metode je pritegnil tudi besedno geografijo. To je stvar, katero je slavistika malodane popolnoma zanemarila. Omejili smo se skoraj izključno samo na glasoslovje in, ko danes občudujemo bogate rezultate romanskih in germanskih lingvističnih atlantov, moramo na svojo žalost priznati, da niti ne vemo, po kakšnem besednem gradivu naj bi segli v slovanskih jezikih in kakšnih uspehov bi se smeli nadejati od aplikacije te metode v naših prilikah. Bratanićev poskus je kljub nekaterim pomanjkljivostim lep prispevek k bodočemu južnoslovanskemu lingvističnemu atlantu, ki bo prav gotovo moral upoštevati tudi plužno terminologijo. Treba pa bi bilo najti še celo vrsto takšnih diferenc s skupnim arealom, preden bi bilo mogoče sklepati na kakšne značilnosti te ali druge slovanske naselitvene plasti.

Pri glasoslovju se ni posrečilo odkriti nobenih karakterističnih razlik, ki bi segale v tako zgodnjo dobo. Jezik Slovanov je bil ob koncu naselitvenega procesa čudovito enoten. Dialektične razlike med skrajnjimi točkami slovanskega sveta so bile takrat tako neznatne, da nas to dejstvo naravnost preseneti. Približno lahko cenimo obdobje preseljevanj na pol tisočletja. V tem času se je popolnoma spremenila slovanska družbena struktura. V novem prostoru naglo izginejo ostanki starih plemen in začno se tvoriti nova nacionalna jedra, ki pa se naglo jezikovno diferencirajo, ko izgube zvezo med seboj. Morda ni popolnoma neosnovana teza, da je tista enotna praslovanščina, katero lahko rekonstruiramo za dobo med VI. in VIII. stoletjem, samo nova, posplošena koiné, v kateri so utonili fonetični in povečini tudi leksični sledovi nekdanjih plemenskih jezikovnih diferenciacij. Najbolj radikalne spremembe gramatične strukture jezika Slovanov so se po relativni kronologiji jezikovnih pojavov morale izvršiti prav v tem času razselitvenega procesa med IV. in VIII. stoletjem. Vendar so v glavnih potezah vse te inovacije splošno slovanske. Mogoče si je predstavljati, da je ta jezikovna revolucija produkt temeljitega mešanja. Morda so bile diference med jeziki posameznih slovanskih plemen pred razselitvijo že večje in bolj izrazite kakor jezik Slovanov nekaj stoletij kasneje.

To so seveda samo ugibanja, ki pa jih pri današnjem stanju lingvistike vendar ni mogoče kar apriorno zanikati. Dokazati pa tega tudi ni mogoče iz današnjega stanja. Zdi se pa, da bi besedna in imenska geografija pri vseh slovanskih jezikih mogla prinesti nekaj trdnejših opor našemu poznanju. Pri besedni geografiji je razvoj knjižnih jezikov seveda zabrisal nešteto značilnih diferenc. Ostalo pa je vendar še mnogo dialektičnih besed, ki niso omejene na en sam slovanski narod, a niso prodrle v noben knjižni jezik. Še bolj uporabno gradivo so pa imena. Mnogo bolj so konservativna kakor besede, navadno ostanejo navezana na kraj, kjer so bila dana, in samo deloma so se širila še kasneje z notranjo kolonizacijo. Žal pa je študij imen združen z mnogo večjimi težavami kakor raziskovanje besed, pri katerih je tudi semantična plat zelo uporabno vodilo. Za študij so najbolj ugodni primeri, kadar najdemo geografsko omejena apelativa z jasnim etimološkim poreklom istočasno tudi kot toponimične baze. V takšnih primerih je mogoče sklepati, kakšno je bilo starejše stanje.

Vendar slovanska imena niti približno še niso tako kodificirana, da bi omogočala primerjalni študij na širši osnovi. Niti krajevna imena po vsem slovanskem svetu niso dostopna v zanesljivih znanstvenih izdajah, gorska, rečna in ledinska imena, ki niso nič manj važna, so zbrana samo fragmentarno na zelo omejenih odsekih. A še tista skromna literatura, ki jo v slavistiki imamo, je v sedanjih razmerah pri nas pogosto popolnoma nedostopna.

Zato je danes še nemogoče izreči kakršne koli zaključke na podlagi geografske razprostranjenosti imen pri Slovanih. Reči moremo samo, da je na slovenskih tleh na stotine krajevnih in ledinskih imen, za katera se zdi, da so omejena samo na določene okoliše. Nekatera so samo pri nas. Druga se najdejo pri Čakavcih in Kajkavcih. Nekatera imajo svoje paralele pri zahodnih in severnih Slovanih, spet druga se s širokim presledkom znova pojavijo na vzhodu, pri Srbih, Makedoncih in Bolgarih. Podrobno določanje areala posameznih toponimičnih baz in imenskih tipov je naloga bodočnosti. Izsledki pa bodo uporabni šele, ko se bodo grupirala karakteristična področja s toponimičnimi, leksičnimi in morda tudi z etnografskimi potezami, ki bodo kazala neko skupnost s posameznimi otoki drugod v slovanskem morju.

Bratanićeva, Grafenauerjeva, Gavazzijeva in Baševa izvajanja so me opozorila, da sem pregledal, kako se na slovenskih tleh odražajo oblike nekdanjega primitivnega gospodarstva v besedah in imenih. Začudil sem se pa, da pri tako intenzivno in tolikokrat obravnavani snovi jezikoslovci

skoroda niso sodelovali in temelje še vedno vsi jezikovni argumenti samo na Miklošičevih *Ortsnamen aus Appellativen*. Nihče se ni potrudil, da bi izpopolnil gradivo, za katero se zdi, da ni brez vrednosti za besedno in imensko geografijo.[3]

Med osnovami, katerih do sedaj niso dovolj upoštevali, bi na prvem mestu omenil slov. *čŕtati, črtam* »roden«, *črt* »Rodeland«, *črča* »senožet na črtu«, besede, ki so znane samo na Tolminskem (Pleteršnik, I 109 in I 114 po Erjavcu). Etimologija je jasna, psl. **čьrtǫ, *čersti* (Berneker, *SEW* I 172), rus. csl. *črьtu, črěsti* »schneiden«, splošno slovanska beseda iz te osnove je *črtalo* »Pflugmesser«. Ledinska imena *Črt, Na strmem črtu, Črča, Črče, V črčeh, Čerči, Črči, Črčica, Črčije, Črtica, Črtje* (*zbirka MSl*, rkp.) najdemo samo na Tolminskem, najbolj pogosto okrog Volč. Izven tega pasu je še na Gorenjskem (Bohinj—Radovljica) nekaj ledinskih imen tipa *Črténe, Na Črtenjah, V Črtáni;* tudi na Koroškem pri Straji vesi je ime *Črtanje* in skoraj gotovo spada v to skupino imen tudi top. *Čarče*, nem. *Hafendorf* v Podjuni; tudi top. *Četena ravan* nad Škofjo Loko je iz **čьrtena* po enakem razvoju kakor apel. *dežela* < **držela*.[4] Nekoliko drugačen areal imajo imena tipa *Črtež, Na Črtežu, Črteži, Črteša, Črtješ, Črtaže* (*zbirka MSl*, rkp.), ki jih najdemo na ozemlju od Soče preko Logatca do Kočevja. Vendar meja ni jasna, ker se ta imena vsaj deloma križajo z imeni iz osnove *črět-* »Sumpfwald« (Miklošič, *ONappell.* 70), karakteristične za slovenski sever in severozahod; imenski tip *Čret* in *Čreta* se pojavlja na Koroškem in Štajerskem ter je pogosten tudi na srbohrvaškem ozemlju; tip *Čretež* je slovenski in češki, n. pr. *střítež* »Sumpfwald« in top. *Střítež*, nem. *Schrittenz* (Schwarz, *ON der Sudetenl.* 182); samo na Štajerskem najdemo tip *Čretvež*, n. pr. *Čretvež* pri Zibiki, 1404 *Tschretwes, Čretvež* pri Konjicah, 1498 *Stretwetz* (Zahn, *ONB* 152). Imena *Čretež* na Dolenjskem se pa razlikujejo od koroških in štajerskih po legi in po pomenu. *Čretež* pri Mokronogu se imenuje nemško 1252 *Reutenberg, Čretež* pri Šmarjeti 1228 *Rutenberc* (M. Kos, *STL*); pri tipu *Četež* na Dolenjskem je mogoča razlaga iz obeh osnov. Dalo bi se sklepati, da so se pri ekspanziji dveh

[3] O krčevinskih imenih so pri nas pisali le bolj mimogrede: A. Dopsch, *Die ältere Social- und Wirtschaftsverfassung der Alpenslaven*, str. 115—116; F. Vatovec, *K starejši upravni zgodovini laškega okraja*, 1927, str. 56; Ilešič, *Kmečka naselja na vzhodnem Gorenjskem, Geografski vestnik* IX (1933) 86 d; F. Baš, *Pripombe k požigalništvu, Slovenski etnograf* VI—VII (1954) 92.

[4] Toponim *Čirčiče* pri Kranju skoraj gotovo ne bo spadal sem; po tvorbi se zdi, da je to akk. plur. etnika na *-jane*; v osnovi je morda antroponim **Čirčęta*, prim. rus. imena *Čirka, Čiruha* (Tupikov, 430) ali sbh. *Čirkići* (*ARj* II 39).

naselitvenih jeder pomensko pomešala med seboj imena *Črtež* in *Čretež*. Nerazumljiva so mi pa imena *Četrež*, ki se pojavljajo okrog Vipave in na Gorenjskem, n. pr. *Četrež, Četrož, Četreže, Četrešek* (*zbirka MSl*, rkp.). Najbrž tudi pri teh ne gre samo za mlado inovacijo. Pri Moravi v Srbiji je top. *Četerež* (*Im.-Reg.* II 1098).

Čeprav osnova *čьrt-* pri nas ni v imenih niti enkrat izpričana v starejših listinah (omenja jih samo Badjura, *Ljud. geografija* 269), vendar ni nobenega dvoma, da je stara slovanska dediščina. Miklošič, *ONappell.* 72 je pomešal to osnovo z izvedenkami iz *črtъ* »hudič«. Na sbh. ozemlju je osamljeno ime *Črtežь* iz XIV. stoletja (*ARj* I 850), kar je pravilno razložil že Skok v *ČJKZ* VIII 123. V zgornji Avstriji je top. *Zirking*, 1172 *Cirtina* < **čьrtina* ali **čьrtena* »Rodeland« (Schwarz, *Reibelaute* 25 in *PDSt* XLII 55; s to razlago soglaša Steinhauser, *Teuthonista* I 189). Hrabec, *Nazwy geograficzne Huculszczyzny*, 1933, omenja apel. *čertéž, čerk'íš, čerk'izé* »przestrzeń, na której odarto drzewa z kory, aby uschły w celu karczunku«, *čertíž*, gen. *čertežá* »kawał uprawnej roli, zdobyty wskutek wyrąbania i wykarczowania lasu«, *čertežýna* »drzewo odarte z kory«, verbum *učerty* »odrzeć z kory«, *próčert* »karczunek, polana w lesie« (str. 34 in 46) ter imena *Czerteże, Czerteż, Czerk'iš, Czertene, Czertyk* (str. 214). Sem je treba prišteti tudi ukrajinska imena *Čertež, Čertyžne* pri Miklošiču.

Ne zdi se mi pa verjetno, da bi spravljal v zvezo z osnovo **čьrt-* tudi samo slovenska imena *Čatež* z drugačnim arealom (na Dolenjskem pri Brežicah, pri Št. Juriju, pri Veliki Loki, pri Strugah; na južnem Štajerskem pri Kozjem; poleg tega tudi ledinska imena *Čatež* pri Drenskem Rebru in pri Kranju). Skok, *ČJKZ* VIII 123 je mislil na *čretež* kakor *dežela* < *držela* in pri tem ni poznal hist. zapisov za *Čatež* pri Št. Juriju, ca. 1400 *Schryetes*, 1444 *am Tshretes* poleg *am Tschates* (M. Kos, *STL*). Vendar hist. zapisi za druge Čateže, tako 1249 *Sates*, 1265 *Tzattesch* itd. govore proti Skokovemu poskusu razlage, ki ga je zavrnil že Ramovš v *JF* XI 320. Lahko je mogoče, da so zapisi *Schryetes, Tschretes* samo zamenjava s pogostnim led. imenom *Čretež*. Vasmer, *Sl. in Griechl.* 55 misli pri imenu Čatež na slov. *čáta* »Hinterhalt«; Stanislav, *Sl. Juh* II 106 pa na antroponim *Čat, Čata*, prim. slov. *Čače, Čača vas*. Možen bi bil hipokoristik s formantom *-ž-*, prim. priimek *Čadež* poleg top. *Čadovlje*. Kaj zanesljivega pa o teh imenih ni mogoče reči.

Osnova *kъrč-* (etim. Berneker, *SEW* I 665), slov. *kŕčiti* »roden«, *krč* »Gereut«, *krčevina* »Neubruch«, lokalno štajersko tudi *krča* »posekan gozd« in *krča, krče* »Neubruch« se v imenih pojavlja samo v vzhodnih

predelih Slovenije, na skrajnjem vzhodu Dolenjske in predvsem na Štajerskem, od koder pozna Pleteršnik tudi večino navedenih apelativov. Toponima *Krč, Krče, Krči, Krčevina* (šestkrat), *Krčovina, Krčovine* (*KLDB*, indeks) so izpričana samo v tem pasu. *Krčovina* pri Mariboru je prvič omenjena ca. 1300 *Kartussen* (Zahn, *ONB* 91). Tudi pogostna led. imena *Krč, Krča, Krče, Krčec, Krček, Krčak, Krčič, Krčiči, Krčje, Krčeki, Krčina, Krčica, Krčinca, Krčevina, Krčovenka, Krčevje, Krčovjak, Krčevica* (*zbirka MSl*, rkp.) srečamo samo na severovzhodu. Starejše zapiske led. imen, 1306 *huben Churse, das Churzek, Chuerczek*, 1331 *Churczental*, 1306 *Churtzenek* itd. na področju od Marenberga do Mürzzuschlaga navaja Zahn, *ONB* 123. Izven tega območja sem našel samo še osamljeno ledinsko ime *Skrče* pri Grahovem na Tolminskem, prim. tudi *Skrčine* in *Skrčne* pri Brežicah (< **jьz-kъrčь*). Na Koroškem pa je top. *Krčanje*, nem. *Greutschach* < *Kъrčenjane* (Miklošič, *ONappell.* 274). Morda so takšna osamljena imena plod kasnejših internih migracij.

Zelo pogostna so ta imena v srbohrvaščini, prim. top. *Krč, Krče, Krčevina, Krčenik, Krčevine* itd. (*Im.-Reg.* II 574; *ARj* V 493). Bolj natančnega areala jim ne morem določiti, zdi se pa, da jih ni na skrajnjem vzhodu naše države. Vasmer, *Sl. in Griechl.* 192 omenja negotovo ngrš. *Κόρτσιστα*, bolg. *Kъrčišta, Korčišta*. Pri zahodnih Slovanih ta imena niso redka, češ. *Krč, Krčin* itd. (Profous, *Místní jména v Čechách* II 376). Poljska imena *Karczew, Karczewo, Karczewice* (Kozierowski, *Badania* I 104; II 279; VI 164) so tudi verjetno izvedena iz apelativa, čeprav je v poljščini izpričan tudi antroponim *Karcz*, dvomljivo je slov. *Krčova* pri Kralovcih, skoraj gotovo izvedeno iz antroponima. Vendar Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 91 prišteva pri pomorjanskih imenih tudi tipa *Karčev* in *Karčin* k izvedenkam iz apelativa.

Izredno zanimiv pa je za jezikoslovca apel. *vẹ̑lna*, ki ni do sedaj registriran še v nobenem slovenskem slovarju. Kolikor sem mogel ugotoviti, je to besedo prvi zapisal Gašpar Križnik Podšavniški iz Motnika (1848—1904), ki je v letih od 1876 do 1882 zbiral odgovore za Bogišićev *Naputak*.[5] Za pomen naj navedem Križnikovo besedilo: »*Gorjanci (hribovci) delajo v motniški okolici luze; laz se imenuje posekana in požgana hosta, sicer pa po tehle imenih: stoječa hosta se imenuje hosta ali zarod,*[6] *boršt; posekana hosta za požar se imenuje velna; požgana velna požar;*

[5] Objavil jih je dr. J. Polec, *Križnikovi odgovori na vprašanja v Bogišićevem »Naputku«*, *Razprave pravnega razreda SAZU* III (1945) 211.

[6] Najbrž je to samo prepisovalčeva napaka za »*zavod*«.

požar, večkrat obsejan, laz, kadar začno laz gnojiti in je pripraven za orav in setev, imenujejo njivo.« Beseda je še danes v rabi okrog Mozirja, Motnika in Raven; registrirana je tudi fraza *sejati na velno* »prvič sejati na izkrčenem svetu«. Lani je F. Baš v zgoraj omenjeni študiji o požigalništvu uvedel besedi *velna* in *velnar* »žgavec« kot terminus technicus v našo strokovno literaturo. Priimek *Velnar* je danes doma v Prlekiji in v Prekmurju. Verjetno je pomensko sorodna tudi beseda *velenjak*, ki jo navaja Pleteršnik po Pajkovih *Črticah* iz Ščavnice s pomenom »na Duhovo prihranjena paša« s pripombo »*kdor na Duhovo prvi na pašo prižene, sme na velenjaku pasti*«. Ime *Vilenjak* »hostnik, divji mož« v Beli krajini (Sašelj, *Bisernice*) komaj ako bo še spadalo v to besedno skupino. Na Primorskem so tudi led. imena *Vilenca* na področju, kjer nikoli ne najdemo *-i-* iz *-e-* (ali *-ě-*). Še bolj oddaljeno je lokalno štajersko *vâlnik* »niederer Grenzwald« (Pleteršnik po Valjavcu), morda iz nem. *Wall.*

Pri drugih Slovanih ne najdemo ničesar podobnega. Vendar se mi zdi malo verjetno, da bi bila beseda nemška izposojenka; nem. *schwelen* »langsam dampfend brennen« (Kluge, *EW*[11] 551) je glasoslovno nemogoča. Tudi je bolj običajno *schwenden*, iz česar so koroška led. imena *Žvant, Žvantič, Žvantišče* pri Kaplji in pri Pliberku (Scheinigg, *Gymn. Progr. Klagenfurt* 56, 24). Kelemina (ustno) opozarja na nem. *die Welle* »Stroh- oder Reisigbündel, Faschine« (Unger-Khull, *SWS* 630), kar bi bilo glasovno mogoče, ako bi bila to zelo stara izposojenka pred XIII. stoletjem, je pa pomensko toliko oddaljena od slov. *velna, na velno sejati*, da bi bila zveza v vsakem primeru zelo problematična. Zdi se mi pa, da je to osnovo mogoče slediti v imenih, čeprav ne poznam niti enega današnjega ledinskega imena te vrste.

Toda v urbarju pletrskega samostana iz let 1693—1700 je za področje ob Mirni omenjenih več ledinskih imen *Andretre akhre na velenkim, Andertre akhre na velemkim.* To so lok. sg. nekega samostalniško rabljenega pridevnika s *-k-* formantom, ki bi pričal za starost te oblike. Ker led. imena iz urbarjev po letu 1500 niso izpisana, je zelo verjetno, da se bo našlo še več takšnih imen, v prvi vrsti na Štajerskem, kjer je treba suponirati nekdanjo razprostranjenost te osnove.

Skrajnje previdnosti pa zahteva analiza drugih imen z elementom *velen-*. Pri vseh slovanskih narodih se v toponomastiki pojavljajo različna hipokoristika k antroponimom iz osnove *velij* »magnus« (Miklošič, *PN* 32; *ONPN* 45), tako sbh. *Velen*, stč. *Velen*, polj. *Wielen* itd. (literatura: Kozierowski, *Badania* I 347, III 373, VII 214; Trautmann, *Die Elb-*

u. ostseeslav. ON I 125; Vasmer, *Sl. in Griechl.* 86). Pri nas imamo na Koroškem dvakrat *Velinja ves* pri Celovcu, nem. *Fellersdorf* in *Wellersdorf* (*Gemeindelexikon von Kärnten*, 1905, 30); sbh. *Veleničí, Velino selo, Velinovska, Velim, Velimlje* itd. (*Im.-Reg.* I 141 in 152). Zato je težko opredeliti takšna imena, kakor je slov. *Velenje*, ca. 1250 *Weln*, 1270 *Welan*, 1296 *Belan* itd. (Zahn, *ONB* 490). Ime *Velen* se omenja tudi pri Sevnici, 1448 *Wellen* (Zahn, *idem*); reka *Velunja* se imenuje leta 1336 *Bellen*, 1381 *Wellen*, 1448 *Wellan* itd. (Zahn, *ONB* 491). Morda spada v to skupino imen tudi zaselek *Velam* pri Mozirju, sprejet preko nemščine nazaj v slovenščino kakor *Činžat, Vurmat, Gašteraj* in podobno.

Vsa ta imena se pojavljajo pri nas samo v pasu, kjer srečamo tudi apelativa *velna* (razen Sevnice), nadaljujejo se pa naprej v Avstrijo. Pri Lipnici je kraj *Weling*, slov. danes *Velka*, prav tako kakor je slov. *Velka* pri Št. Lenartu nem. *Wölling* (*Leksikon občin za Štajersko*, 1904, 212 in 254). Vendar je *Weling* pisano 1322 *Welung*, 1406 *Welmig, Welung*, ca. 1500 *Welang* (Zahn, *idem*). Izredno zanimivo ime pa je *Wölling* ali *Welling* pri Passeil, pisano 1265 *in der Weleyne*, 1332 *Welling*, 1393 *Welg, Welging*, 1475 *Welung* (Zahn, *idem*). Pri Pölsu je danes *die Welle*, 1274 *das Welingfeld* (Zahn, *ONB* 30), pri Judenburgu pa *Wöll*, 1494 *der Welingerpach* in *Welingeregkh* (Zahn, *ONB* 490).

Še više na Spodnjeavstrijskem imamo hidronim *Wölbling*, 1090—1101 *Welmnich*, ca. 1122—1147 *Velmnich*, ca. 1130 *Welbnicchi*, 1189 *Welmich*, 1198 *Welbniche*. Stur, *Die slav. Sprachelemente* (1914) 50 je to ime izvajal iz *velik*; Schnetz, *JA* XXXIX (1925) 177 je z rezervo mislil na češko *velebný*; W. v. Linthoud, *ZONF* III (1927) 129 pa je *Welmnicha* popolnoma diletantsko razlagal kot sestavljenko iz *vel* + *mnika* »Aalraupenbach«.

Za vsa ta avstrijska imena bi bilo mogoče suponirati izhodno slovensko obliko **velenьnikъ* ali **velьnьnića*. Posebne pozornosti pa zasluži zapis *Weleyne* za *Wölling*, ki nam daje slutiti, da tudi slov. *Velenje* in, kakor kažejo historični zapisi, tudi reka *Velunja* nimata nič skupnega z antroponimi *Velen, Velun*, ampak so vsa ta imena sledovi neke alpsko-slovenske toponimične baze, ki se nam je do danes ohranila v apelativu *velna*. Da jo najdemo v rečnih imenih, to nas prav nič ne moti. Tako je po slovanskem svetu vse polno hidronimov iz osnove *trěbiti*, naj omenim pri nas potok *Trebnik* pri Braslovčah, 1423 *der pach Trebnik* (Zahn, *ONB* 146), sbh. *Trebež*, rokav Lonje, rus. *Terebežka* (Maretić, *Nast. Vjes.* I, 1893, 24), češ. *Třebovka, Třebová* (to verjetno iz antroponima), poljsko

Trzebcza, Trzebinia (Kozierowski, *Badania* VII 187), sp. luž. *Třebnica* (Muka, *Sl.* III 216) itd.

Ime *Velenje* pa najdemo na južnoslovanskem ozemlju še enkrat v Srbiji pri Kraljevu. Vendar ga je mogoče razložiti tudi kot posesivno izvedenko z *-j-* formantom iz antroponima *Velen.* Morda pa pripada isti plasti kakor slov. *Velenje.*

Z rezervo bi omenil v tej zvezi tudi nekaj koroško-tirolskih imen, ki jih navaja L. Hauptmann v študiji *Kroaten, Goten und Sarmaten, Germanoslavica* III (1933) 338, op. 198. Ta imena naj bi bila po Hauptmannu iz etnika *Volinjane = Dudlebi.* Tako omenja pri Brunnecku ime *Wülenberg,* 1070—1080 *Velinberc,* 1178—1189 *Wolenberch* (*Acta Tirolensia* I 93, n. 266) in *Wülenbach* idem, ca. 995—1005 *Uuelinpach,* 1070—1080 *Wölinpach,* 1085—1097 *Wölenpach* (*Acta Tirolensia* I, n. 56, 269, 385, 581). Ne upam si razsojati o teh imenih, enako pa se mi zde tudi *Volinje* na Koroškem, nem. *Wolinjach* (Lessiak, *Carinthia* I 115, 222) in *Olimje,* nem. *Wolin* (Jaksch, *MC* II 311) silno dvomljivo gradivo za Hauptmannove trditve.

Nejasna so tudi madžarska imena *Velim (Velin, Velen),* sedaj *Velin (Velény),* 1262 *Welen,* 1397 *Velim, Bolim* (Csánki II 535) in 1330 omenjeni *Velyn* (Csánki I 182). Stanislav, *Slov. Juh* II 564 razlaga oboje iz antroponima *Velin* ali *Velen.* Je pa nekaj zahodnoslovanskih imen, pri katerih se mi zdi sufiksacija nenavadna za izvedbo iz antroponimov. Tako češ. top. *Velenice,* slovaško led. ime *Velínok* (Stanislav, *idem*), polj. na Poznanjskem *Wielonek,* 1434 *Welyme,* 1508 *Wielenie,* 1580 *Wielim;* dalje *Wielunek,* 1286 in 1349 *Weleme,* 1583 *Wielun* (Kozierowski, *Badania* III 374) in *Wielonek,* 1312 *Welin,* 1339 *Velim* itd. (*idem* 746). Poleg češ. *Velenice* se pojavljajo tudi imena češ. *Volenice,* polj. *Wolenice,* ki jih je enako težko izvajati iz nekega antroponima tipa *Voľa.* Samo mimogrede bi omenil v tej zvezi v strokovni literaturi že tolikokrat obravnavano rusko ime *Volynь,* staro rusko *Velynь, Velynjane,*[7] vendar so vse to samo opozorila, da je v slovanski toponomastiki poleg antroponimov na *Vel-* treba računati še z neko drugo osnovo **vel-* (morda tudi **vol-*), ki jo je del Slovanov ali elementov, ki so jih vsrkali vase ob času naselitve, uporabljal kot tehnični termin za krčevine.

[7] Pregled dosedanjih etimologij podaja J. B. Rudnickyj, *The Names "Gallicia" and "Wolynia",* Winnipeg 1952, ki misli na osnovo *voľa, velěti* in sklepa dokaj naivno na prvotno utrjen kraj, od koder so poveljevali okolici.

Brez podrobnejšega poznanja razširjenosti teh imen pri zahodnih Slovanih seveda ni mogoče postaviti nobenih hipotez. Morda je ta osnova **vel-* bila neka svojstvena beseda jezika Dudlebov. Naj omenim, da se poleg koroških in štajerskih Dudlebov pojavi ime *Dulep* tudi na Dolenjskem, in sicer se tako imenuje podzemski pritok Topoljščice—Krke. Kljub vsem težavam bi se dalo sklepati, da je osnova, ki se javlja v slovenskih apelativih *velna, velenjak,* indoevropskega porekla. Poleg korena **su̯el-* »glühen«, lit. *svilù, svìlti* »sengen, ohne Flamme brennen«, *svìlinti, svìldinti* »sengen« in »sengen lassen«, let. *svelt* »sengen«, *svelme* »Dampf, Glut« (Walde-Pokorny II 532) suponira vrsta avtorjev tudi osnovo **u̯el-*, lit. *vìlditi* »lauwarm machen«, arm. *gol* »Hitze«, island. *valgr,* ags. *wealg* »lau«, nord. *voelde, ulme* »glimmen« (Fick III⁴, Falk-Torp in Walde-Pokorny I 302).

Drugačen areal kakor imena iz osnove *vel-* pa imajo pri nas imena tipa *vólava* z neznanim pomenom; prim. *Ulaka* pri Horjulu, *Ulaka* pri Starem trgu, *Ulaka* in *Podulaka* pri Velikih Laščah, 1463 *Untter dem Bolackh,* 1467 *Under der Wolagk,* 1484—1485 *Vnder der Wolack* (M. Kos, *STL*), dalje *Volavce, Volavci,* nem. *Teppental* (*ČZN,* 1914, 68), *Volavc* pri Blanci, *Volavče* pri Novem mestu, 1423 *Wollauchs* (M. Kos, *STL*), *Volavnjek* pri Konjicah, *Volavlje* pri Trebeljevem in pri Prežganju, 1228 *Supra montem Volavle* (M. Kos, *STL*). Horjulski izgovor s trdim *-l-* govori proti temu, da bi mogli to osnovo izvajati iz *vol'a* »Freigrund« (Miklošič, *ONappell.* 736). Na sbh. ozemlju najdemo imena *Voluja, Volujak, Volujac* pogosto v vzhodni Bosni in v Srbiji okrog Užica; poleg teh pa tudi imena z *-l'-*, prim. *Voljevac, Voljavče, Voljavica, Voljavac, Voljevice* na širšem ozemlju (*Im.-Reg.* I 180); nekatera izmed teh imen so lahko izvedena tudi iz antroponima *Vol'a* (Miklošič, *PN* 45; *ONPN* 55), vendar je sufiks *-av-* v južnoslovanskih imenih tako redek — v slovenščini bo razen *Hotavlje* komaj še kakšen primer —, da je vendarle sumljivo, kako bi se mogel posplošiti samo v tem tipu, ako gre za izvedenke iz antroponima. Na Hrvaškem je z *-l-* izpričano samo eno ime, *Volavlje* pri Jastrebarskem, 1210 in 1349 *Volavla, Volavlya* (Smičiklas, *CDC* III in IX, indeks).

Za slov. *vólava* je L. Pintar, *Carniola* III (1912) 90 suponiral pomen *zaseka* »Verhau« in je pri tem dokaj naivno sklepal na zvezo z *ulica.* Silno pogostna zahodnoslovanska in severnoslovanska imena tipa *Vol'a,* prim. polj. *Wola Lądzka,* 1230 *Libera villa, Wolica Pusta,* 1290 *Novella villa ... quae Volyca nuncupatur* .. (Kozierowski, *Badania* I 363) ne pripuščajo možnosti, da bi jih primerjali z južnoslovanskim tipom *vólava* poleg *vól'ava.* Toda nem. imena *Wohlau, Wollau* (glej pri Miklošiču) se

zde bliže južnoslovanskemu tipu, ki je morda mešanica dveh različnih osnov; mogoče pa je tudi, da vsa ta obsežna skupina nima nič opraviti z osnovo *voľa*. Opravičena pa je domneva, da gre pri vseh teh imenih za novo naselitev na krčevinah.

Toliko se pa vendar dá razbrati, da toponimične baze *voľa* »Freigrund« na slovenskem ozemlju nimamo. Zato pa je tem več prepovedanega. Najstarejšo *Prepoved* omenja Kandler, *CDI* I 6 za l. 1275 *Prepoved na Zuanichi*. Gozd nad Ratečami pod Korenom se še danes imenuje *Pripebedi* (sporočilo dr. V. Bohinca). Drug sinonim je *Ščedem*, primerjaj *Ščə̑dnə*, del Solkana, *Škedenj* pri Trstu, dial. *Ščedən*, 1339 *Silvola*, iz tega sedaj italij. *Servola* (Skok, *Istoriski Časopis* III, 1952, 23); na Koroškem je znan apel. *poščed* »zaščiten gozd«; pod Bohorjem je v rabi apel. *ščẹ̑den* »mlad gozd«. Kasnejša imena so *Ban* iz nem. *Bannforst*, prim. *Mali* in *Veliki Ban* pri Kostanjevici (Kaspret, *ČZN* IV, 1907, in Kelemina, *GMS* XIV 85) ter led. imena *Pan, V Pani, Panovec, Panovc, Panovci, Panovce* (*zbirka MSl*, rkp.).

Nemške izposojenke za takšne gospodarske pojme še ne pomenijo, da so Slovenci z besedo vred sprejeli od Nemcev tudi stvar samo. Tako imamo n. pr. za *praha* < nem. *die Brache* (Lessiak, *GRM* II, 1910, 280; L. Pintar, *ČZN* IX 126), v imenih na Štajerskem izpričano 1265 *Prachenreut* (Zahn, *ONB* 57), lepe, stare, domače besede, tako *prelog* »Brachland«[8] v imenih *Prelog, Preloge, Prelogi*, ki jih najdemo tudi drugod pri južnih Slovanih, n. pr. *Prelog* pri Varaždinu, *Prijeloge* v Srbiji. Najstarejši zapis je izpričan za *Preloge* pri Šoštanju, 1296 *Priloch, Prilog* (Zahn, *ONB* 64); k temu tudi sedanje *Podlog*, 1483 *Prelog* (M. Kos, *STL*) in *Prevoje*, kar je po Ramovševem mnenju iz *Preloge* (Ilešič, *Geografski vestnik* IX, 1933, 55). Ledinska imena *Prelog, Preu̯oh, Preu̯ok, Préloge, Prelóge, Prélogi, Prelógi, Prélože, Prelóže, Preložnik* itd. najdemo po vsej Sloveniji od Trsta do Mure (*zbirka MSl*, rkp.). Tip *Prevoj, Prevoje* pa je v led. imenih omejen na ozemlje centralnih dialektov. Beseda *prělogъ* je stara slovanska dediščina, prim. češ. *příloh*, madž. *prelak*, pol. *przełog*, rus. *perelog* »Brachfeld«, pomor. top. *Prelog* (Trautmann, *Die Elb- u. ostseesl. ON* II 81). Drug sinonim za pojem Brachfeld je *poréd* »opuščena njiva« (na Krasu), izpričano tudi v led. imenih *Pari̯ệt, Na pari̯ệde* (na Primorskem), *Poredje, Porednica, Poredec* (Štajersko), *Porednice* (Bela krajina). Na

[8] F. Vatovec, *K starejši upravni zgodovini laškega okraja* (1927) 56 prišteva tudi *Prelog* med krčevinska imena zaradi lokalnih pomenov *prelog* »das Gereut«, *prelogi* »gelichtete Waldstellen« pri Pleteršniku, vendar so to brez dvoma šele sekundarni pomeni.

Koroškem je top. *Poredija* pri Celovcu (*Gemeindelexikon von Kärnten*, 1905, 33); na srb. ozemlju je dvakrat izpričano ime *Porede* na Hrvaškem in v Bosni (*Im.-Reg.* II 833). V Reziji najdemo tudi tip *Za Koredan, Zakorednica* (B. de Courtenay, *Mat.* § 1034), torej bo tudi apel. *kored* (Debeljak, *SR* V—VII 172) spadal v to skupino. Centralno slovensko, posebno v pasu Kamnik—Litija — osamljeno pa tudi okrog Logatca, Starega trga in Novega mesta — so zelo pogostna led. imena *Trzèn, Tŕzen, Na trznu, Trznik, Na trzin, Tarzọ̑, Trzenci, Na trzenk, Trzenj, Trzne, Trzni, Tarzne, Na trznih, Trznica, Na trznem* (*zbirka MSl*, rkp.), imamo tudi tri toponime *Trzin, Trzen*, najstarejši zapisi za *Trzin* pri Mengšu so 1301 *Trezein*, 1327 *Presaein*, 1329 *Terzzein*, 1337 *Tersein*, 1356 *Terzeyn* (M. Kos, *STL*), lokalno srečamo tudi apel. *trznina* »die Brache«, adj. *trzen* »brachliegend«. Zanimivo je, da se ime *Trzan* pojavi enkrat tudi v Bosni pri Teslići (*Im.-Reg.* II 1032). Stanislav, *Slov. Juh* II 538 spravlja s temi našimi imeni v zvezo tudi ime potoka *Torzom* na Madžarskem. Drugih slovanskih paralel k tej osnovi še nisem zasledil, etimologija besede mi ni jasna, Ramovš pri Ilešiču, *Geografski vestnik* IX (1936) 86 misli na slovan. *tьrzati* ali morda na neko predslovansko **tergena*.

Mlajši tip za pojem *Brachfeld* je verjetno apelativ *prevor, preor* »Brache« v imenih *Prevorje, Preborje*, prvič zapisano 1404 *Prevor* na Štajerskem (Zahn, *ONB* 60), k temu tudi *Prevorska* vas in led. imena *Prevor, Preor, Na preori, Prevori* (*zbirka MSl*, rkp.). Iz Rezije je znan tudi apel. *zapust, zapustek* »verlassenes Gründstück«, prim. led. imena *Zapust, Zapusti* (B. de Courtenay, *Fon.* 71) in *Nut u zapust, Ta za zapusti* (B. de Courtenay, *Mat.* I 39 in 392).[9] Drugod po Sloveniji najdemo še nekaj imen *Zapušče, Zapuše, V zapušah, Zapušnik*, bolj poredkoma tudi *Pušča*. Tip *Pustota* je obdelal M. Kos v *SR* III (1950) 397.[10] Verjetno spadajo v to skupino tudi imena *Postat, Postata, Na postat, Spodnja, gurnja puostat, Postate, Pustate, Postati* (*zbirka MSl*, rkp.). Na Goriškem najdemo tudi led. imena *Noval, Novale, Novali, Na novalah* iz italij. *novale* »Brachfeld«.

Podobno kakor je tuje *praha* in *noval* izpodrinilo bogato domačo terminologijo, so se tudi pri krčevinah uveljavila po vsej Sloveniji nem-

[9] Pri Huculih pomeni apel. *zapust* »młody las, niedawno zasiany lub zasadzony«. Hrabec, *Nazwy* 52.

[10] Najstarejši zapis 1286: *de mansis non locatis qui dicuntur pustote* (*Arch. Triest.* XII 68). Za prvotni pomen je značilen pomen furlanskih izposojenk *pustòt, postòt, pustòte, pustòs, pustòtes, pustòtis, pustèr* »neobdelano, zapuščeno zemljišče; nerodovitno zemljišče, ki je izgubilo plodno moč«.

ška imena *Rovte, Rute* < srvn. *riuten, roten, ruoten* »roden«, na Koroškem tudi *Prant* iz nem. *Brand* in že prej omenjeno *Žvant* < *schwenden*; prim. tudi priimek *Žbontar*.

Druge toponimične osnove, ki kažejo na staro požigalniško tehniko in pripravljanje krčevin na slovenskem ozemlju, geografsko niso tako ostro omejene. Poleg tega rokopisna zbirka ledinskih imen Slovenske Matice kljub svojemu bogatemu gradivu ni dovolj popolna, da bi bilo mogoče vsak imenski tip točno lokalizirati. Še manj pa mi je mogoče določati areale teh imen pri drugih slovanskih narodih, celo pri južnih Slovanih ne; sredstva, ki jih imam na razpolago, so za to mnogo preskromna. Vendar se mi zdi, da bo sčasoma mogoče opredeliti nekatere starejše in mlajše tipe, deloma po imenski geografiji. So pa tudi pri teh imenih nekateri problemi, ki niso brez zanimivosti za jezikoslovca.

Gotovo je slovanska dediščina tudi apel. *novina* »Neubruch, Gereute« (Pleteršnik I 718); polj. in sp. luž. *nowina* »Neuland, Rodeland, Neuacker«, v imenih *Nowina, Nowiny*, pomorj. *Nowinen, Nowienne, Niewein, Nowgini* (Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 91; glej tudi Miklošič, *ONappell* II 376 pod geslom *nov*). Tudi pri nas so pogostna ledinska imena *Novína, Nóvina, Novíne, Nóvine.*[11] Žal nimam dovolj gradiva na razpolago, da bi jih bolj natančno lokaliziral. Prvič je to ime napisano leta 1190 *Prodistorf, quod et Nuwindorf dicitur* (Zahn, *ONB* 69) za sedanje *Brodersdorf* na nem. Štajerskem; *Novine* pri Tržiču, 1444 *in der Gereut, Novne* na Jezerskem, 1455 *in der Neppin* (M. Kos, *STL*). Izvedeni tipi so *Novine, Novinjek, Novinjeki, Novijeki* (*zbirka MSl*, rkp.), ki jih najdemo samo na Štajerskem. V pasu Kamnik—Litija je nekaj redkih imen tipa *Novišče*, n. pr. *Noviše, Na novšèm*. Za srbohrvaško ozemlje navaja *ARj* VIII 250 ledinska imena *Novine* samo v Srbiji pri Požarevcu, Kragujevcu in Jagodini.

Ni naloga jezikoslovca, da bi podrobno raziskoval posamezne načine tehnike gozdnega krčenja. Zdi se pa, da ne smemo prezreti med njimi tudi tipa *zavod*. Pleteršnik II 896 navaja apel. *zavod* v pomenu »ein neu angelegter Wald, Waldbestand, Waldeinteil, Jagdrevier« (glej tudi L. Pintar, *Ljubljanski Zvon*, 1910, 411, in Kelemina, *GMDS* XIV 91). V knjižnem jeziku je ta domači izraz popolnoma izpodrinila češka izposojenka *závod* »die Anstalt«, nekdanji pomen besede *zavod* pa je bil v prejšnjem stoletju že močno zabrisan. Gospoda V. Valenčič in

[11] O žganju novin glej A. Sivic, *Slovenski etnograf* VI—VII, str. 78 d. z literaturo.

V. Suyer sta me opozorila na neko poročilo vicedoma za štangarski gozd pri Litiji iz leta 1577, za katerega se mi zdi potrebno, da ga navedem v celoti.

So wierdet doch ſolches durch die landtleuth und durch irre frl. drl. selbst undterthanen ſo in vnd vmb diſe walder geſeſſen vngeacht, aller leibs vnd guetts straffen, ſo ich bißherro gegen irre frl. drl. undterthanen, wie auß meinen raittungen zu ſehen mit vorwiſſen meines geweſten gegenschreibers fürgenommen worden, gar nichts geachtet, sunder fahren zue, fachen inen selbs vnd ein ieder in ſonderheit zu seiner hueben in groſſen vmbſchwaiff ein mit einen zaun, vnd geſtreuſach mit anzeigen, es gehet daſſelb alles zu seiner hueben, geben denſelben auch einen sundernamen, vnd haiſſen es der sauod, welches, weil ich meines theills nit vertaitſchen khan, daſſelb prannen wan (?) sy herbstzeitten, wan das laub nun von den paumen felt, vnd dirr wierdt, von einen ortt zum andern auß, damit ir viech auf khünftigen frielling deſtmehr waid haben müg. Von ſolchen prannen verdorren die paumb auch hernach, darauf fahren sy geſtragkhs zue, vnd hauen dieſelben duren dazwiſchen, auch gleichesfalls die grüenen ab, und wen sy nit verbrauchen mügen, zerhagkhen sy zu ſcheittern, legen die an ſelbigen orts hauffenweiß zuſammen, biß es nun genugſamb duer wiert, so dan stegkhen ſie es mit feuer an, vnd verbrenen daſelb(st?) alles; damit geullen und dungen sy das erthrich, darnach gestragkhs mit der hauen darein, vnd hauen es alles so weitt sy es also ausgerreuth, vnd verprendt haben auf, vnd sän zum ersten gemeingkhlichen einen hirſch oder haiden darein, vnd verzainen es vmb vnd vmb, und wan er nun daſſelbige verricht hat, greift er geſtragkhs weitter, vnd wan er nun ſeinen sauod gar außgereutt vnd eingezeindt hatt, macht er im wider einen andern vnd verenen sabod, das ist allſo ir der undterthanen gebrauch, für namblichen in dem stangenwald. (Državni arhiv Slovenije, Vicedomski akti I 70 — Lit. W Nr. XI Wald und Forstsachen.)

V podobnem pomenu je pojem *zavod* legaliziran n. pr. v *Urbarju Ljubljanskega kapiteljskega arhiva* za leto 1582 (fara Št. Vid), pag. 431 do 433, kjer so navedena imena posestnikov z opombami ... *Behülzung auch viechhalt ſambt den* ſauodt ...; ... *so hat auch oberhalb des gartens ein* sauod *darin was junger aichener pamblein die zigelt er auch zur gail laibrech ...; ... so hat die hueben auch ein* sauod *wie die andern ...*

Najstarejše zapise besede *zavod* najdemo v dokumentih iz Dalmacije v XII. in XIII. stoletju s pomenom »obhod zemlje, meda« (primeri so zbrani pri M. Kosu, *Studija o Istarskom razvodu*, *Rad JAZU* 240, 1931, 123; glej tudi Mažuranić, *Prinosi* 1672). Vendar bi bilo potrebno posamezne zapise pomensko še enkrat analizirati, n. pr. zapis iz l. 1275 *Tako su pasli v tom zavode jedni do drugeh kako vse jedni susedi ... prek stareh zavod prestupaju, a nove stave* (Šarmin, *Acta croatica* 20, 25, 26), ki kaže, da ni posebne razlike med starim hrvaškim in tri sto

let kasneje izpričanim slovenskim pomenom. Semantično je razvoj besede *zavod* podoben kakor n. pr. slov. *frata*, nem. *Fratte*, italij. *fratta* < lat. *fracta* (Kelemina, *GMDS* XIV 59).

Po vsej Sloveniji se najdejo tudi imena tipa *Zavod*, tako top. *Zavoda*, *Zavodje*, *Zavodno*, *Zavodna*, 1339 in 1341 *Zavoden* (Zahn, *ONB* 413), na Koroškem *Zavoce*, nem. *Sabosach* ter številna led. imena *Zavod*, *Zavode*, *Zavodi*, *Zavodje* (*Novi in stari zavodje*), *Zavodnica*, *Zavodnjak* in pod. (*zbirka MSl*, rkp.). Na sbh. ozemlju je top. *Zavode* pri Kosovski Mitrovici, *Zavođe* pri Gospiču in *Zavodane* pri Bosanskem Petrovcu (*Im.-Reg.* I 417). Pogostna pa so na Poljskem top. in led. imena *Zawodna*, *Zawodne*, *Zawodzie* (Kozierowski, I 377; III 460).

Toponomastični primeri izven južnoslovanskega ozemlja bi govorili za to, da se *zavod* v pomenu oddeljenega kosa zemlje v svrho prehodnega krčenja ni razvil šele v novi domovini. Opravičuje nas pa tudi, da lahko suponiramo podoben primitiven agrotehnični pomen za sinonimne toponimične baze. V Sloveniji je na stotine led. imen tipa *Ograda*, *Ograja* (*zbirka MSl*, rkp.), na sbh. ozemlju pa najdemo toponima *Ograde*, *Ogradenica*, *Ograde* v Hrvaškem Primorju, v Bosni in ob Drini (*Im.-Reg.* II 739); češ. *Ohrada*, *Ohrádky*, *Ohrazení*, *Ohrazenice* (Profous, *Místní jména* III 255); polj. *Ogrodziska* (Kozierowski, I 199). Redka pa so pri nas imena tipa *Zabor*, prim. rus. apel. *zabór* »Zaun« (etim. Vasmer, *REW* I 435); poznam samo dvoje gorskih imen *Zabork* in *Zaburk* v okolici Konjic. Srbohrvaška imena tega tipa, n. pr. top. *Zabor*, *Zaborak*, *Zabore*, *Zaborje*, *Zaborani* so raztresena v pasu Lika–Bosna–Podrinje (*Im.-Reg.* I 413); polj. *Zabor*, *Zaborek*, *Zabornia*, *Zabory* (Kozierowski, I 373; III 434). Nisem pa do sedaj še zasledil pri drugih Slovanih tipa *Razbor*, ki je pri nas silno frekventen, prim. *Razbor*, *Razbore*, *Razbori*, *Razborca* itd., najstarejši zapis 1256 *Razwor*, 1265 *Raswor* (Zahn, *ONB* 382). Ne morem pa presoditi, ali so naša imena *Otem* in *Otemna* (dial. *ôutana*) na Štajerskem in osamljeno *Otanj* pri Užiški Požegi (*Im.-Reg.* II 759) istega porekla kakor pomorj. *Wotenitz*, *Wotenik*, *Woeten* (Trautmann, *Elb- u. ostseeslav. ON* II 68) iz pomorj. *waten*, češ. *oteň*, *otně* »Zaun« < **tynъ* : **o-tъnь*. Tip *Oplot*, *Opločk*, *Oplotnica* se najde na Štajerskem, v Srbiji *Oplotńa* (*ARj* IX 72), silno pogosto pa pri severnih Slovanih.

Tudi osnova *trěbiti* »roden« je splošno slovanska (etimologija je negotova, glej Walde-Pokorny, I 729 in 737), vendar je treba tudi pri njej razlikovati več tipov. V slovenskih imenih je najbolj pogosten tip *trebež* »Gereut«. V KLDB je osem toponimov *Trebež*, dalje *Trebeže* in *Trebižani*. Številna so led. imena *Trebež*, *Trebiž*, *Trbež*, *Trbiž* itd. poleg sestavljenk

Mali, Veliki, Stari, Gorenji, Spodnji, Dolnji, Globoki, Gladki trebež (*zbirka MSl*, rkp.). V okolici Postojne je v rabi fem. oblika: *Mala trebež, Mala, Velika trbež*. Pluralne oblike *Trebiže, Trebeže, Trebeži, Tribeži* se najdejo samo na južnem Štajerskem. Historična dokumentacija je kasna, 1353 *Trebs* (Zahn, *ONB* 146), 1523 *Trebesch* (M. Kos, *Prim. urbarji* II 173). Pogostne so tudi izvedenke *Trbežnik, Trbežec, Trebežič, Trebežje, Trebežen, Trebežne*. V sbh. je znan apel. *trebežina*, starejše tudi *trebež, tribež* (Mažuranić, *Prinosi* 1462). Vendar so toponima redka, *Im.-Reg.* II 1030 našteva samo dva v severnem pasu; tudi hidronim *Trebež* (Maretić, *Nasl. Vjesnik* I 24) je ob Savi. Vasmer, *Sl. in Griechl.* 31 pozna bolg. *Trebežo*, ngrš. *Δερβιζιανα*. Areala ledinskih imen v srbohrvaščini ne morem določiti. Več je zahodnoslovanskih paralel, polj. *trzebież* »Rodeland« in pogostna imena *Trzebisz*; češ. *Třebiz, Třebeš*, sp. luž. *Trebus*, pomorj. *Trebus, Triebs*, rus. *Terebež* itd. (Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 90). Celo med pritoki Maine je *Trebesbach* (H. Krahe, *BzN* I 36).

Osamljena pa so slovenska led. imena *Treb, Trebe, Trebi*, prim. 1494 *am Trieb* (Zahn, *ONB* 148); omejena so na Štajersko in na del Gorenjske (Radovljica—Kranj). Samo iz stare ruščine poznamo apel. *terebъ* »Rodung«. Neslovenskih paralel za ta tip imen še nisem zasledil, redke so tudi izvedenke *Trebnik, Trebniki, Trebenke*.

Tip *trěbina*, csl. »Rodung« je izpričan že v IX. stoletju, *Trebina, Trevina* (Schwarz, *ZONF* I 47); v slovenščini spada k temu tipu top. *Trebnje*, 1163 *Treuen*, 1244 *Treven* (M. Kos, *STL*), na Koroškem *Trebinja*, nem. *Treffen* (Lessiak, *Carinthia*, 1906, 132), *Trebinec*, 1436 *Torbynecz, am Trybynecz* (M. Kos, *STL*). Silno pogosten je ta tip v srbohrvaščini, prim. *Trebinja, Trebinje* (*Im.-Reg.* II 1030), a tudi pri vseh zahodnih Slovanih.

Drugi tipi niso jasni. Top. *Trebija*, 1291 *in der Trebei* morda ni izvedeno s suf. *-ija* iz nem. *-ei*, kot je mislil Kelemina (*Razprave SAZU* I, 1951, 97), ampak se v tej osnovi skriva lahko neki hipokoristik **Trebij*; lokalno se rabi tudi oblika *Trebija vas*. Prim. sbh. *Trebijovi* (*Im.-Reg.* II 1030). *Trebelno, Trebelevo* itd. je gotovo izvedeno iz antroponima; že zelo zgodaj je pri nas izpričan antrbponim *Trebel, Trebello* (F. Kos, *Gr.* II, indeks). Verjetno je v osnovi antroponim pri imenih *Trbovlje* (Skok, *ZONF* IV 221 in *ČJKZ* V 13), *Trboje* (Ilešič, *Geografski vestnik* IX 84) in številna druga podobna. Toda za nekatera slovanska hidronima, kakor je na Koroškem *Treffling*, 1060 *Treuelicha, Treuelicca* in *Treffling*, 1168 *Treflich* (Schwarz, *JA* XXXIX 161 d.) poleg zahodnoslovanskih vodnih imen, polj. *Trzebiele*, luž. *Trjebjele*, pomorj. *Trebel, Trebele* je dvomljivo,

če so res izvedena iz antroponimov, ker je sufiksacija dokaj nenavadna. To vprašanje je še vedno nerešeno; že Miklošič je opozarjal na ukrajinski apel. *terebivla* »Ort, wo das Gesträuch ausgerodet ist«; tudi Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 90 se pri tem tipu imen ni mogel odločiti.

Splošno slovanska je tudi osnova *laz* »das Gereute, Neuland, neuer Acker« (etim. Berneker, *SEW* I 696), ki je silno pogostna v slovanski toponomastiki (Miklošič, *ONappell.* II 274; Niederle, *Život* III 1, 33). Pri nas je apel. *laz* sedaj poznan samo še na Notranjskem; toponimov *Laze* pa je na slovenskem ozemlju preko štirideset poleg *Lazi, Laznik, Laznica* itd. Ledinskih imen *Laz, Lazi, Laze* pa je na stotine. Pri Kamniku, a tudi v Istri (Jelšane) se rabijo tudi fem. oblike: *Farouška ua̯z, Županja laz, Gabrške lazi* (*zbirka MSl*, rkp.). Tip *lazina*, ki je tako pogosten v srbohrvaščini, najdemo pri nas samo južno od Save, največkrat na Goriškem; *Lazna* pri Kozani, 1312 *in monte Lasne* (M. Kos, *STL*). Apelativ *lazna* »gol pašnik brez drevja in grmovja« je živ samo v Beli krajini in na Goriškem. Prim. tudi rus. *lazina* »lichte Stelle im Walde«. Tipa *lazišče* ne poznam v srbohrvaščini, izpričan pa je na Poljskem v imenih *Laziska* (Kozierowski, *Badania* I 153) in na Češkem pogostno *Laziště* (Profous, *Místní jména v Čechách* II 488); pri nas pa je zelo frekventen, prim. top. *Lašče* (< **lazišč-jane*), 1215 *Lasissa*, 1230 *Lasis*, 1264 *Lassis* (M. Kos, *STL*); *Lašče* pri Žužemberku, 1145 *Altelasis* (M. Kos, *STL*); *Lajše* pri Selcih v Poljanski dolini, 1291 *Laschisch* in *Laschich* (M. Kos, *STL*); *Laze*, furl. *Lazis* pri Briščah, 1295 *Lasiska*, 1299 *Lasista* (M. Kos, *STL*). Danes imamo iz tega tipa toponima in led. imena *Laziše, Lažiše, Laše, Lajše, Lajšce* in podobno. Silno frekventni zahodnoslovanski tip *Lazky* (Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 91) se najde tudi pri nas v led. imenih *Lazki*, morda spada k temu tipu tudi top. *Lasci* med Drino in Višegradom (*ARj* V 904). Osamljen pa je slovenski tip *Lazje, Laže* v nekaterih led. imenih, raztresenih od Kozjaka do Primorske, kajti pri ledinskih imenih ne moremo misliti na izvedbo iz etnika **lazjane*, prim. sbh. *Lažani* (*Im.-Reg.* II 590). — V notranji Avstriji je prešla beseda *laz* tudi v nemški besedni zaklad, n. pr. *Laß, Laßgeld, Laßbrennen* (glej Pohlin, *Slovar*).

Omeniti bi bilo treba še ledinska imena *Kopačnica, Kopačnik, Kopavnik, Kopana, Kopanjica, Kopanka, Na Kopaji* itd., znana po vsem slovenskem ozemlju, slov. tudi top. *Kopanje*, nem. *Kopein* pri Beljaku in *Kopanje*, nem. *Kreuth* pri Vetrinju na Koroškem. Tudi v sbh. so dokaj pogostna top. *Kopanica, Kopanice, Kopanjane, Kopaonica, Kopaonik*

(*Im.-Reg.* II 537); primerjalna slovanska literatura je zbrana pri Miklošiču, *ONappell.* 236 in pri Trautmannu, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 91.

Posebno skupino tvorijo imena iz osnov *žgati* in *goreti*. Tip *požeg* »Brand, Geschwende« je v slovenskih imenih izpričan v led. imenih samo na Štajerskem in v Beli krajini. Imena *Požeg* so pogostna okrog Pohorja, najdejo se pa tudi pri Celju in pri Metliki; na Štajerskem je tudi top. *Požega;* izven tega pasu je samo *Poženik* pri Kranju in številne *Žeje* (petkrat) v pasu Kranj—Kamnik. Oboje izvaja L. Pintar, *IMD* (1908) 89 iz osnove **žeg-* in z njegovo razlago se strinja tudi Ramovš pri Ilešiču, *Geografski vestnik* IX 87. Vendar ta imena niso popolnoma gotova, pripustiti je treba tudi možnost »wasserarme Gegend«. Osnova *žgati, žgem,* csl. *žešti, žegǫ* je etimološko temna (Trautmann, *BSW* 49; Vasmer, *REW* I 412); pri razvoju slovanskega *žegǫ*, lit. *degù, dègti* je še toliko nejasnega, da ne bi bilo izključeno celo pri nekaterih drugih nejasnih imenih misliti na to osnovo.[12]

Ledinska imena *Pasek, Paseckerkogel* izvaja Pirchegger, *ON im Mürzgebiet* 2 iz *požeg*; številne izpise iz urbarjev *am poseg* navaja Glauert, *Südostforschungen* (1952) 53. Ta tip imen je zelo pogosten v srbohrvaščini, prim. *Požeg, Požega, Požegina, Požežina* (*Im.-Reg.* II 820). Zelo pogostna pa so na srbohrvaškem tudi imena *Ožeg, Ožezi, Ožegovići* (*Im.-Reg.* II 740); ta tip je na slovenskih tleh zastopan le v imenih *Ožeg, Ožegovec* pri Gročani v Istri in *Ožgišče* v Reziji (B. de Courtenay, *Mat.* I 969). Splošno slovenski pa je tip *Požganje, Požganjica, Požgano, Požgance, Požganina, Požgališče, Požgani vrh, hrib* itd., poleg bolj osamljenih drugih tvorb, n. pr. *Prežganje, Ožgance, Sežganca, Zažgaunca, Zažgalina.* Zahn, *ONB* 65 omenja 1459 *Presigal,* ca. 1500 *Segowetz* (*idem* 458). Pri imenih *Žigona* (< *žigouna*) ter *Žikovec* in *Žikovca*, ki jih omenja Vatovec, str. 56, se mi ne zdi popolnoma gotovo, da bi bila vsa v zvezi s požigalništvom; suponirati moramo tudi antroponima tipa **Žig* in **Žik*, prim. slov. *Žiganja vas,* sbh. *Žigovi, Žikovci* itd. (*Im.-Reg.* I 406).

Osamljeno pa je pri nas ime *Žegar*, ca. 1490 *Nider Seger* (Zahn, *ONB* 420), ki je večkrat izpričano na srbohrvaškem zahodu, v Bosni in v severnem Primorju (*Im.-Reg.* I 402). Nejasno pa je slovensko ime *Žažar* pri Vrhniki. To ne more biti iz **jьz-gēr-*, kakor po navadi izvajajo češ. *Žďár,*

[12] Prav gotovo je treba izločiti iz te skupine slov. *dégniti, dêgnem* »strahlenwerfen« pri Bernekerju, *SEW* I 182. Osnovni pomen glagolov *degáti, zadegáti* je »schlendern, werfen, ziehen«. Tudi češ. *dachněti* poleg *dahněti* »glimmen, brennen« je več kot sporno.

sp. luž. *Ždžary* (Muka, *Sl.* II 1140), vendar s tem še ni rečeno, da ta imena nimajo nič skupnega s slov. *Žažar*.

Tip *Žaže* (< **Žьg-jane*) je leta 1423 omenjen pri Kopru, pisano *Xaffe, Xaxe* (*Statuta Justinopolis* 121), prim. sbh. *Žaže* pri Kosovski Mitrovici, *Žažina* pri Sisku in podobno.

Zelo zgodaj so izpričana imena tipa *požar*, primerjaj sbh. *pȍžār* »Waldbrand«, polj. *pożar* itd. Na Koroškem je *Požarnica*, nem. *Pusarnitz* omenjena ca. 1050 *Bosarniza* (Jaksch, *MDC* IV, indeks), 1145 *Posarich* (Jaksch, n. 794), na Štajerskem *Posar*, ca. 1280—1295 *im Posar* (Pircheggor, *ON im Mürzgebiet* 9), prim. tudi *Passering* (Štrekelj, *ČZN* I 72). Danes so pri nas številna krajevna in led. imena *Požar, Požari, Požarje, Požarnica, Požarče, Požarina, Požarišča* itd.; srbohrvaško *Požarno, Požarevac, Požarevina* itd., ime je izpričano tudi na grških tleh, *Πόζαρ, Πόζαρίτες* (Vasmer, *Sl. in Griechl.* 200 in 210); romunsko *Pojarul* (Jorgu Jordan, *ZONF* IV 174). Na Poljskem so imena *Pożar* (*Sl. Geogr.* IX 6), sp. luž. *Póžarin* (Muka, *Sl.* III 167). Silno pogosten zahodnoslovanski tip *Żary* (Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 92) je na jugu izpričan le v dveh imenih *Žari* pri Priboju in pri Kosovski Mitrovici (*Im.-Reg.* I 401).

Osnova *goréti* (etim. Berneker, *SEW* I 333) se pojavlja pri nas v imenih *Gorelec, Gorelice, Goreljek*. V Srbiji imamo dvakrat top. *Gorevnica* (*ARj* III 280), prim. nem. *Görlitz* (Bruckner, *ZONF* III 151). Neznana pa so pri nas številna sbh. imena *Gar, Gari, Garica, Garice, Garići* (*ARj* III 104 d.). Tip *Izgorje*, pri nas dvakrat nad Škofjo Loko, 1291 *Wizgor*, 1500 *Issgori, Isgori* (M. Kos, *STL*) najdemo tudi v sbh. *Izgori, Izgari* (*Im.-Reg.* I 455), na Češkem je *Zhůře* < **jьz-gorje* (Steinhauser, *Gen. ON* 47). Tip *Razgor, Mali razgor, Razgorca, Razgorje, Razgorce* je znan samo na Štajerskem in enkrat samkrat imamo tudi *Razgure* na Primorskem pri Štijaku. V srbohrvaščini tega tipa ne poznam, vendar se med pomorj. imeni omenja *Razgars* (Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 92). Tip *Ogorelec, Ogorevec, Ogorelke, Vagareuc* je doma v led. imenih na Dolenjskem in na Štajerskem, nadaljuje pa se v sbh. *Ogorjelac, Ogorjelica, Ogorelica, Ogorje* (*ARj* VIII 762). Nekoliko drugačen areal imajo tudi led. imena *Ugar, Ugerje, Vrh ugara* (Ribnica—Brežice), prim. sbh. *ugar* »Brandacker« in top. *Ugarci, Ugarsko* (*Im.-Reg.* II 1050); v Bohinju in v Kanalski dolini ustrezajo temu imena *Ogar, Na Vogaru, V ogarščku*. Tudi v polj. je znan apel. *ugor* z istim pomenom, rus. *ugór* »Brachfeld«, vse iz *ǫgŏrъ, *ǫgōrъ*. Zanimiva oblika je *Jugorje*, pri nas dvakrat v Beli krajini in na Dolenjskem — žal brez zapisov — ker je protetični *j-* pred *-u-* v slovenščini nenavaden. Osamljeno pa je pri nas ime *Pregarje*, 1343

Paerger (M. Kos, *STL*). Splošno slovenski pa je tip *Pogorelec, Pogorišče, Pogorina, Pogoriščnica* (manjka na Štajerskem), polj. *Pogorzelec, Pogorzałowo* (Kozierowski, *Badania* VII 31), gl. tudi Miklošič, *ONappell.* 462). Redek je tip *Zagorelc, Zagoreuc.*

Omeniti je treba še tip *Žerjavka, Žerjavke, Žerjavnica, Žerjavice,* ki je razširjen tudi v sbh., prim. *Žeravina, Žeravica, Žeravac* itd. (*Im.-Reg.* I 404). Splošno slovenska so tudi imena iz osnove *paliti* (etim. Miklošič, *EW* 235), tako imamo na vsem slovenskem ozemlju ledinska imena *Pale, Pali, Na palah, Palí, Palé, Palovje, Palež* (ob Muri je *pal, -a* ali *pal, -î* »Schlamm«, *palnice* »blata«, *paliti* »z blatom zakopavati«). V srbohrvaščini niso redka imena *Palja, Palje, Paljevac, Paljevina, Paljevine, Paljevo* (*Im.-Reg.* II 967) in *Opaľen -o, -ac, -ica, -ik* (*ARj* IX 20), slov. *Opale.*

Mnogo bolj redka so led. imena *Smodeč, Smodiš, Smodevka, Smodivnik, Smodinka* iz osnove *smọditi* »sengen« (etim. Miklošič, *EW* 329), slov. apel. *smọ̑d, smọ̑j, smọ̑ja, smûdje* pri Pleteršniku. Tudi v srbohrvaščini srečamo toponima *Smude, Smudine* (*Im.-Reg.* II 967). Kelemina je v *ČZN* XXI 60 in *GMD* 83 tudi koroški toponim *Kozesmoje* razlagal iz **Koseške smoje* k *smoja* »Schwende«. Poleg osnove *smọd-* je severnoslovansko tudi *svọd-* (Miklošič, *EW* 329), primerjaj na Koroškem *Svojenica,* nem. *Zwanzgerberg.*

Samo zaradi popolnosti naj omenim še imena iz osnov, ki pomenijo »sekati«; v večini primerov se tudi ta nanašajo na pripravljanje krčevin. Silno frekvenčna je toponimična baza *sẽk-* < **seq-* »schneiden« (etim. Walde-Pokorny II 475); v slovenščini imamo poleg apel. *seč, -a* in *seč, -î* »Holzschlag, Hag« številna ledinska imena *Seč, Seči, Sči, Seča, Sečna, Sečevje* razširjena po vsej Sloveniji, razen na Štajerskem, kjer jih najdemo samo okrog Pohorja *(Seča, Sečnica)* in enkrat pri Ljutomeru *(Sečjè);* pri Slovenj Gradcu omenja Zahn (*ONB* 457) ca. 1375 *Secznicz* in ca. 1490 *an der Sethschen.* Bolj pogosten je na Štajerskem tip *Osek, Osečno,* ki ga najdemo tudi na Dolenjskem, prim. *Oseke, Osek, Oseki, Asájčnce* in poleg tega je še en osamljen *Wósek* pri Šempasu. Toponim *Osek* v Slov. Goricah je izpričan 1265 *Ossenecke,* 1271 *Vossek* (Zahn, *ONB* 370). V srbohrvaščini je ta tip imen zelo pogosten, prim. *Osek, Osijek, Osječani* in podobno (*Im.-Reg.* II 754); v češ. je apel. *oseč* »Verhau«, sp. luž. *wósek* »Verhau«, st. polj. *ozzek* »Verhau«. Zahodnoslovansko je to ena izmed najbolj navadnih toponimičnih baz (Trautmann, *Die Elb- und ostseeslav. ON* II 70). Po vsem slovenskem ozemlju je razširjen tudi tip *preséka,* prim. imena *Presek, Preseka, Preska, Prejska, Presika, Preseke, Presično;* na Štajerskem najdemo tudi oblike *Prísek, Prísike.* Veliko šte-

vilo krajevnih imen govori za starost te baze. Samo v led. imenih pa je zastopan tip *poseka*, prim. *Poseka, Posejke, Posekalše, Posekovlje* (!), *Posekanje, Pasičje, Posečnik, Pošešnca* (*zbirka MSl*, rkp.), dalje *podsek* v led. imenih *Podsekavec, Podsekalje* in *zasek* v imenih *Zaska, Zasek, Zaseka*. Vsi ti tipi so splošno slovanski (Miklošič, *ONappell.* 294, 303, 305, 314; Trautmann, *Die Elb- u. ostseeslav. ON* II 70). Mlajša inovacija je kraško *krojiti* »hauen«, prim. led. imena *Kruojnik* (Deskle) in *Na krojaku* (Sežana). Iz nem. *Schlag* so led. imena *Žlak, Žlaka, U žlaku, Pod žlakom* na Štajerskem okoli Celja in Maribora.

Osnova *robiti* »hauen« (Miklošič, *ONappell.* 473 in 764) se pojavlja pri nas samo v koroškem toponimu *Robež*, nem. *Robesch*, žal brez historičnih zapisov. Tvorjeno je to ime kakor *trebež, palež, črtež*. Pri Bohinjski Beli je tudi rovt *Na robežo* (*zbirka MSl*, rkp.), Dopsch, *idem* 116 navaja za Štajersko dvoje imen *Porab*, ki jih je našel pri Zahnu, vendar jih nisem mogel nikjer zaslediti, najbrž je mislil s temi imeni *Vorabicz* in *Vorrab*, ki sta skoraj gotovo izvedeni iz *bor-*. Za srbohrvaščino navaja Miklošič imeni *Poruba* in *Zarubi*. Osamljena slov. led. imena *V Parobkih, Pri Parobku* so mlajša, izvedena iz apel. *parobek* »Baumstock« (Pleteršnik II 10).

Iz tega gradiva si seveda še ni mogoče ustvariti kake zaključene slike. Pri ledinskih imenih iz Matične zbirke sem se moral pogosto zadovoljiti samo s splošnimi oznakami, n. pr. *večkrat na Štajerskem, na Primorskem* in podobno. Ako bi bil areal vsakega imenskega tipa točno opredeljen, bi bile ugotovitve mnogo bolj zgovorne. Najbolj bogate zbirke slovenskih ledinskih imen pa predstavljajo terezijanski, jožefinski in franciscejanski kataster, ki še niso ekscerpirani. Pri prvih dveh, ki sta še brez map, je vsaka parcela označena po imenu. Kasnejši katastri imajo neprimerno manj imen. Sorazmerno skromnejša je bera ledinskih imen v urbarjih po letu 1500, vendar je tudi nekaj mlajših urbarjev, v katerih najdemo navedenih tudi zelo veliko imen posameznih parcel. Skromni pregled, ki sem ga utegnil napraviti s sredstvi, ki sem jih imel trenutno na razpolago, pa vendarle kaže, da bi bilo delo z bolj podrobnimi lokalizacijami posameznih tipov ledinskih imen vredno truda in ne bi bilo brez pomena za reševanje vprašanj zgodnje slovenske naselitve.

Težko je določiti, kateri imenski tipi so starejši in kateri mlajši. Za jezikoslovca je najbolj odločilen kriterij razširjenost kake osnove po slovanskem svetu. Le malo je tipov, ki ne bi bili podedovani in za katere ne bi našli paralel izven slovenskih mejá. Zdi se pa, da prav tako kakor pri nas, vsa ta obravnavana imena niso enakomerno razporejena tudi pri

drugih slovanskih narodih, pa naj si bo to že pri južnih ali pri zahodnih in severnih Slovanih.

Nič manj važni niso tudi historični zapisi posameznih imen. Vendar ne smemo njihove vrednosti pretiravati. Zgodovinarji menijo, da se bolj intenzivno krčenje začne pri nas šele v XIII. stoletju, ker se ta imena šele takrat pojavijo v listinah v večjem številu (Dopsch, *idem* 56). To velja seveda predvsem za novo naseljevanje na krčevinah. Toda za imena novih naselbin so se uporabljale osnove, ki so bile v rabi v centrih, od koder se je širila kolonizacija. Osnova *črěsti* ni pri nas niti enkrat izpričana v starejših listinah, vendar bi bilo popolnoma odveč dvomiti v starost te toponimične baze. Nekatere osnove so zelo pogostne v toponimih, druge najdemo največkrat samo v ledinskih imenih. To je odvisno od časa, kdaj so naselbine nastale, prav tako pa tudi od tehnike in od faze krčenja. Nobeden izmed teh kriterijev ne more biti sam po sebi odločilen.

Sklepati pa je mogoče tako za slovensko kakor tudi za srbohrvaško ozemlje, da so nekatere karakteristične toponimične baze prinesli s seboj ostanki nekdanjih slovanskih plemen, druge, bolj razširjene, pa močnejši migracijski tokovi, ki so preplavili širša ozemlja. Slovenski vzhod in deloma tudi jugozahod kaže več sorodnosti s srbohrvaškimi imeni, a vendar se tudi pod temi južnoslovanskimi tokovi krije plast imen, za katera najdemo paralele šele z večjim presledkom v vzhodnejših predelih države, še več pa na slovanskem severu. Ne bom preiskoval, ali se areal katerega izmed teh imenskih plasti vsaj približno ujema z mapami, katere je o plužni terminologiji objavil Bratanić, ker se mi zdi, da je za to še prezgodaj. Gotovo pa je samo to, da slovanski lingvistični atlanti nikoli ne bodo dovolj precizni in ne bodo privedli do nobenih uporabnih rezultatov, ako ne bodo upoštevali tudi nekaterih najvažnejših kategorij toponimov in ledinskih imen. Teh se ni dotaknila rast knjižnih jezikov, ki so nekatera apelativa generalizirala, odvrgla pa kot nepotreben balast vso pestro dialektično sinonimiko, ki je že v neštetih primerih utonila v pozabo.

Zusammenfassung

In den letzten Jahren wurde wiederum viel darüber gestritten, ob die Südslaven und freilich auch die Slovenen ethnisch einheitlich oder bloss ein Resultat mehrerer verschiedenen slavischen Migrationen wären. Deswegen wird hier die Terminologie der Ackerkultur der Rodung vom Standpunkt der Wort- und Namengeographie erörtet.

Der Stamm *čьrt-* »Rodung« kommt als Appellativ und in Flurnamen nur im slovenischen Südwesten vor und in Serbien einmal im XIV. Jahrhundert im ON *Črьtežь* (ARj I 850), bei den übrigen Slaven aber nur in der Ukraine.

Der Stamm *kьrč-* »Gereut, Neubruch« ist gemeinslavisch, in den Namen ist er jedoch nur auf den westlichen Streifen Sloveniens beschränkt, häufiger kommt er bei den Kroaten vor, schwindet aber dann im Osten und Südosten von Jugoslavien.

Alle Achtung verdienen die slov. Gattungsnamen *vẹ̑lna* »ausgerodeter Wald«, *sejati na vẹ̑lno* »zum erstenmale auf gerodetem Boden säen«, *velnar* »der Schwender«, *velenjak* »eine Art Weideplatz«, die nur auf einen Teil der Steiermark um Pohorje beschränkt sind. Eine Entlehnung aus dem Deutschen trifft nicht zu, da *Welle* und *vẹ̑lna* semantisch viel zu weit voneinander liegen. Dieser Stamm kommt jetzt in Flurnamen nicht vor. In den Urbaren um das Jahr 1690 werden aber Flurnamen *Na velemkim, Na velenkim* genannt, das ist Lok. Sg. Mask. eines Eigenschaftsnamens **velenьkъ*. Wenngleich im Slavischen Namen aus dem Stamm *velij* »magnus« sehr verbreitet sind, scheint es, dass man einige von diesen schwerlich aus Anthroponymen ausführen könne. Im Streifen, wo diese Appellativa leben, erscheinen in Slovenien die Namen *Velenje, Velunja*, die werden dann nordwärts in deutschen Namen *Wölling, Welling, die Welle, Wöll* fortgesetzt; auch *Wölbling* in Niederösterreich, 1090—1101 *Welmnich*, könnte man aus **velenьnikъ* erklären. Im Bereich des Serbischen kommt der Name *Velenje* nur einmal vor, in der Slowakei erscheint ein Flurname *Velínok*, in Böhmen *Velenice*, in Posen *Wielonek, Wielunek* und auch das altruss. *Velynь, Velynjane* wäre schwerlich aus Anthroponymen zu erklären. Vielleicht wäre es mit einer Wurzel **vel-* »schwenden« zu rechnen, cfr. germ. *voelde, ulme* usw. Darüber müssen jedoch andere ihre Ansichten aussprechen.

Dunkel ist die Basis *vólava*, serbokr. auch *voľava* mit anderem Areal, die wie poln. *voľa* wahrscheinlich »Neusiedlung« bedeutet. Diese südslavische toponymische Basis kann wohl aus *voľa* »Wille« stammen.

Andere Grundformen weisen im Slovenischen kein scharfumgrenztes Areal auf, verschiedene Type der Ableitungen erscheinen jedoch innerhalb von gewissen ständigen geographischen Grenzen. Hier werden folgende Typen analysiert: *Novina, Novišče, Zavod, Trebež, Trebina, Laze, Lazišče, Požeg(a), Žeje, Ožeg, Požganje, Žegar, Požar, Žari, Gorelec, Gar, Ugar, Izgorje, Razgorje, Ogorelec, Pogorelec, Žerjavka, Pale, Smodeč, Svojenica, Seč, Osek, Preseka, Poseka, Zasek, Robež.* Ausserdem aber auch die Basen mit der Bedeutung »die Brache«, wie z. B. *Prelog, Pored, Prevoj, Trzin, Prevor, Zapust, Pušča, Pustota* und *Postat.*

Es scheint, dass eine Reihe dieser Grundformen auch bei den anderen slavischen Stämmen geographisch lokalisiert sei. Um aber aus geographischer Verbreitung einzelner Namentypen schon jetzt Schlüsse zu ziehen, dazu sind uns slavische Flurnamen noch viel zu wenig bekannt. Es wäre jedoch notwendig in zukünftige slavische Sprachatlanten auch solche Flurnamen aufzunehmen, die für das Kenntnis des älteren Ackerbaus bei den Slaven wichtig sind.

Anton Slodnjak

PRISPEVKI K POZNAVANJU PREŠERNA IN NJEGOVE DOBE

5. DVOJE NEZNANIH METRIK IZ DOBE NAŠE ROMANTIKE

Po vzgledu drugih slovnic konec XVIII. in v začetku XIX. stoletja bi pričakovali tudi v Kopitarjevi Slovnici slovanskega jezika na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem (Grammatik der slavischen Sprache in Krain, Kärnten und Steyermark, 1808) pouka o slovenski metriki in poetiki. In glede na avtorjevo mladost in duhovno poreklo bi ta mogel biti zasnovan že v duhu romantične ali vsaj predromantične poezije. Da pa kaj podobnega zaman iščemo v Kopitarjevi knjigi, nas tembolj preseneča, ker si je avtor kljub »analitični« zasnovi svojega dela svest, da je končni namen njegove slovnice, pripomoči Slovencem do enotnega knjižnega jezika, ki bi bil omikan in zvest odraz nepriznanih in nepoznanih vrednot njegove »prekrasne materinščine«. Slovničarjeve misli o tem, kako naj se slovenski pisatelj, vzgojen v nemških in latinskih šolah, spet nauči po domače misliti in govoriti,[1] so sicer sorodne naukom, ki jih je dajal n. pr. že Zois v svojih pismih Vodniku.[2] Toda v marsičem so naprednejše in se že bližajo romantičnemu vrednotenju knjižnega jezika in poezije sploh. To dokazuje poleg drugega najbolj citat iz Schlözerja: »Še noben narod na svetu se ni iztrgal barbarstvu z matematiko: narava ne spreminja svojega toka in lepe umetnosti ter znanosti, leposlovci in pesniki so kultivirali Grke in Rimljane, Italijane, Francože, Angleže in Nemce!«[3]

Na to je bil mogoč samo en sklep in Kopitar ga je tudi napravil. Toda samo v mislih in z veljavnostjo šele v daljni prihodnosti. Trenutno pa naj bi slovenski pisatelj začel z jezikovno samovzgojo. Avtor ga je

[1] L. c. 56.

[2] Briefe des Freih. Sigm. Zois an Vodnik. Vodnikov spomenik (1859) 45—62.

[3] L. c. XVIII, opomba pod črto.

klical patetično v šolo k — ljudstvu: »Memento, quia populus es, et in populum revertere!« Jezikoslovci naj bi takoj začeli pripravljati bodočemu slovenskemu pisatelju natančen in kritičen slovar, država pa naj bi ustanovila za njegovo jezikovno izobrazbo stalno stolico domačega jezika na ljubljanskem bogoslovju. Tako se je odmikal Kopitar od spoznanja, da je treba nadaljevati s poglobljenim in na leposlovje razširjenim slovenskim literarnim delom že v isti knjigi, v kateri ga je zapisal in utemeljil. Kmalu po njegovi preselitvi na Dunaj pa se je ta odmik spremenil v prepad.

Če bi bili skrajno dosledni in objektivni, bi morali ugotoviti, da se je Kopitar po svoji slovnici začel sploh ločevati iz razvojnega toka naše književnosti in da ga je kasneje tudi docela zapustil, dasi je skušal še dolgo delovati z osebnimi in pismenimi pobudami na naše kulturne delavce. Toda vidik in smer njegovega delovanja sta postajala kljub morebitnemu sporadičnemu drugačnemu videzu in kljub Kopitarjevemu bolj ali manj iskrenemu mnenju izrazito protirazvojna in protislovenska. Ta tok je namreč kazal na to, da bo prav književno delovanje izraz in sredstvo narodnostnega prebujanja in jezikovne ter kulturne individualizacije narodnostno še amorfnih delov slovensko govorečega prebivalstva v avstrijskih deželah. To prebivalstvo se je moralo ravno v letih Kopitarjevega javnega nastopa odločiti, ali si bo naložilo težko, toda častno breme umetne literature in s tem seveda še težjo pot narodnostnega združevanja in političnega uveljavljanja ali pa bo ostalo v umetni kulturi mrtvo in zato tudi prej ali slej plen tujih narodnostnih in gospodarskih širjenj.

Te spremembe v Kopitarjevi zavesti in njegovem delovanju so bile sad dunajske, po zmagi nad Napoleonom naglo naraščajoče romantične ideologije o metafizičnem smislu in človečanskih nalogah avstrijskega cesarstva[4] ter nagibov Kopitarjevega, zlasti v filoloških in literarnih vprašanjih strastnega temperamenta. Ker je Kopitar začel verovati v poslanstvo avstrijske države na Balkanu, se mu je sprevrgel prvotni načrt o nujnosti organičnega in poglobljenega nadaljevanja slovenske literarne tvornosti v protislovno zahtevo, naj pričnó Slovenci kakor Srbi svojo literaturo iznova. Zato naj bi se omejilo literarno prizadevanje Slovencev na praktično jezikoslovje in poljudno pismenstvo. Končna preobrazba tega v umetno leposlovno snovanje pa naj bi se pričela šele

[4] Prvi je opozoril na to stran Kopitarjeve miselnosti Ivan Prijatelj v Duševnih profilih slovenskih preporoditeljev. Glej *Eseji* I 180 in sl.

takrat, ko bi bila politična prihodnost južnoslovanskih rodov v okviru avstrijske imperialne ideologije zagotovljena in ko bi bilo mogoče določiti morebiti celo tudi enotni književni jezik za vse to področje.

Zato je Kopitar na Dunaju čedalje glasneje klical po novem slovenskem črkopisu in poudarjal potrebo, ki jo je prvič formuliral sicer že v slovnici, naj bi podeželski duhovniki po njegovih navodilih kakor z velikansko mrežo zajeli iz ljudskih ust čisto, nepopačeno besedo in rečenico ter jo začeli presajati v nov prevod biblije in v nove molitvenike in jo končno dali genialnemu leksikografu, ki bi jo uredil in razložil, da bi se nazadnje — ako bi politično tako kazalo — rodil iz njegovega slovarja slovenski pesnik in pisatelj. Pravilno ugotovitev, da je bilo v našem tedanjem knjižnem jeziku, zlasti v sintaksi mnogo tujega, je pretiral v popolno zanikanje samopreporodnega procesa našega knjižnega jezika, ki ga je sicer sam dobro opazil. Tako je obsojal ne le Pohlinove jezikovne samovoljnosti, temveč je tajil in smešil tudi Vodnikovo prizadevanje, ki se je razvijalo docela v tisti smeri, kakor jo je sam nakazal v slovnici.

Ker je našel pri Srbih Vuka Karadžića, ki je res pričel novo srbsko literaturo po njegovi metodi, to je z reformiranim črkopisom in s slovnico ter slovarjem ljudskega jezika, kar je bilo tam smiselno in napredno, je hotel najti tudi med Slovenci sodelavcev, ki bi obrnili slovensko pisanje na vzporedno, a v tem primeru retrogradno pot. Pri tem se sprva morebiti niti ni zavedal, da maloštevilno, kmečko in s stoletnimi administrativnimi mejami razcepljeno slovensko ljudstvo, živeče v srednji Evropi, na enem izmed najbolj vrvečih križišč med germanskim in romanskim svetom ni moglo v tej dobi več čakati na to, da bi se mu šele na koncu filološkega zbirateljskega in puristič nega dela Kopitarjevih učencev porodila poezija — iz slovarja. Bili smo namreč že v dobi, ko je naglo rasla zaradi zmagovito končanih napoleonskih vojn in delovanja nacionalnih klic nemške romantike nemška zavest avstrijskih fevdalnih in meščanskih političnih in kulturnih sil.

Srbski narod pa je tudi zato laže hodil za Vukom, ker je bil močnejši, po svojem zgodovinskem sporočilu trdnejši in tudi glede na trenutni politični položaj varnejši kakor slovenski. A Vuk mu tudi ni napisal samo slovnice in slovarja, temveč je zbral in izdal njegovo ljudsko pesništvo in tako združil ljudstvo in izobraženstvo v knjigi, napisani v živem govoru, a ne kakor prejšnje v učeni slavenosrbščini. Ta pa je bila tudi mnogo bolj različna od srbske ljudske govorice

kakor pa beseda ne le Linhartovih ali Vodnikovih, temveč celo Trubarjevih spisov.

Ker Kopitar ni hotel tega zaradi svoje velike ambicioznosti in trme priznati, se je ujel na limanice dveh sil, ki jim sprva gotovo ni hotel služiti, ampak ju uporabiti, da uveljavi sebe in svoje načrte. Ti sili sta bili: kranjsko janzenistično duhovništvo z Matevžem Ravnikarjem na čelu in dunajska monarhično-fevdalna birokracija, ki sta jo vodila Metternich in Sedlnitzky. V tej nehoteni in nenaravni zvezi, v kateri se je pa zaradi paradoksnosti svojega značaja od leta do leta bolje počutil, je pozabljal nekdanje prepričanje o kulturnotvornem delovanju poezije na ljudsko življenje in je gledal s čedalje bolj sovražnimi očmi na vsak poskus, da bi se ta stran kulturnega življenja pri njegovem narodu okrepila in razvila. Staro mržnjo do Vodnika je prenesel na njegovega učenca Primica, leta 1824/25 ni ničesar storil, da bi Slavinja zaživela, pa tudi Prešernu ni dal tisto leto takšne spodbude, kakor bi jo zaslužil glede na svoje mladostne pesmi. Leta 1833 pa je ob cenzuri 4. zvezka Kranjske Čbelice razkril skrajno, prav patološko sovraštvo do Prešernove ljubezenske pesmi.

Prav tako je izmaličila dunajska romantično-imperialna ideologija Franca I. in Metternicha Kopitarjev mladostni, v Zoisovi družbi pridobljeni in nenehno evolucijo dejanskih narodnostnih razmer v Avstriji zahtevajoči avstroslavizem v čedalje bolj vdano službo režimu in iz te službe izvirajočo mržnjo do vsake kulturne misli, ki bi se med avstrijskimi Slovani porodila zunaj uradne politične ideologije. Ker se je Kopitar izneveril prvotnemu pravilnemu spoznanju in hotel speljati naravni tok kulturnega življenja svojega naroda v novo nasilno strugo, je postal kljub svoji filološki genialnosti igrača kranjskega janzenizma in avstrijske birokracije, dasi si je pogosto domišljeval, da jima on daje smer. Ta nezvestoba samemu sebi in ljudstvu je pomenila, da je Kopitar zdvomil nad tem, da bi se slovensko ljudstvo moglo razviti v narod, četudi ga je pravzaprav on ne le v naslovu svoje slovnice, temveč tudi v njeni vsebini prikazal njemu in svetu kot enoto. Zaradi te nezvestobe se je mogel končno zadovoljiti z mislijo, da bo storil dovolj za napredek domačega ljudstva, ako mu pripomore do fonetičnega črkopisa in do zboljšanega knjižnega jezika, ki pa naj se, vsaj začasno, uporablja samo v nabožnem in poučnem pismenstvu. To pa naj prepričuje ljudstvo o svetosti in nedotakljivosti državne in cerkvene avtoritete in legitimnosti ter naj zatira vsako misel na upravičenost in možnost kakršnih koli sprememb v državi, ki jih ne bi zamislila in izvedla oblast.

To ga je zvezalo s kranjskimi janzenisti, ki so se pa bali posvetne literature bolj iz moralističnih kakor drugih razlogov. Ko so ti spoznali, da je Kopitar začel omahovati med organsko, tradicionalno in novo filološko-utilitarno literarno potjo, so bili naenkrat najbolj vneti glasniki njegovih črkopisnih in jezikovnih reform. Kmalu Kopitar sam ni več vedel, kdo koga vodi, zlasti ker mu je prijala janzenistična gonja zoper Vodnika. Zato se je slepil z mislijo, da je po priključitvi janzenistov k njegovemu programu krenila vsa slovenska literatura v njegovo smer. Medtem pa so bili janzenisti prepričani, da bodo v senci njegove avtoritete najlaže odvrnili nevarnost, da bi slovensko pismenstvo zašlo na pota nemoralne in revolucionarne evropske literature.

Tako je treba presojati Kopitarjeve hvalnice Ravnikarja, Zupana in včasih tudi Metelka v pismih Dobrovskemu in drugim kakor tudi njegove žolčne besede o Vodniku, Primicu in o Prešernu. Samo takšna zaslepljenost na eni, preračunanost na drugi strani nam moreta razložiti Kopitarjevo odtujevanje Zoisu, obenem pa pojasniti Ravnikarjevo vnemo za novi črkopis, njegovo prevajateljsko delovanje, pritisk na šolsko oblast, da bi se uvedle nove črke v kranjske šole, in njegov boj za ustanovitev slovenske stolice na ljubljanskem bogoslovju kakor tudi skrb za to, da je postal njen prvi profesor semeniški ekonom, osemindvajsetletni France Metelko, namesto priznanega slovenskega pesnika, pisatelja in jezikoslovca devetinpetdesetletnega Valentina Vodnika.

Toda s tem Kopitar in Ravnikar nista mogla ustaviti rasti slovenske umetne poezije, ker so jo zahtevale tradicija, doba in mladina. Metelko se je moral ukloniti tem silam. In v naši literarnozgodovinski publicistiki se je ohranilo dvoje pričevanj, ki jih je novejša literarna zgodovina le malo izkoristila,[5] da je med njegovimi slušatelji živela pravcata verzifikatorična strast, ki jo je »amuzični« Metelko kmalu začel upoštevati in celo podpirati. Ponovno sistematično pregledovanje njegove zapuščine pa nas je poučilo celo o tem, da je prav on pomagal to strast netiti in razpihovati. V njegovi zapuščini v NUK se je namreč našel rokopis O kranjsko-slovanskem pesništvu (Von der ‚krainisch-slavischen Poesie), ki je bil skoraj gotovo podlaga za njegova predavanja o slovenski metriki in poetiki že v šolskem letu 1818/19.

Ta izredno pomembni literarnozgodovinski dokument priča: 1. da se splošnemu kulturnemu prizadevanju v neki dobi ne more upirati

[5] Prim. Marn, *Jezičnik* IX 5 in članek Evgena Lampeta: *Metelkova Antologija*, DS (1907) 186—188; 236—237.

nobena sila; 2. da je Metelko zavrgel kljub svojemu janzenizmu in svoji odvisnosti od Ravnikarja ter Kopitarja v stiku z mladino teorijo, da je Slovencem treba skrbeti samo za slovniško in poučno pismenstvo ter čakati s pesništvom, dokler ne bi gramatiki zboljšali pravopisa in uredili knjižnega jezika. Prav on je povzel zavrženo Kopitarjevo misel, da je poetična tvornost najboljša oblikovateljica in preporodnica nekultiviranega jezika in ljudstva, ki ta jezik govori.

Da je to res, dokazujejo zasnova, vsebina in zlasti sklep njegove metrike, ki se je ohranil v dveh zapisih. V drugem, zapisanem ob robu prvega, prečrtanega, je Metelko ugotovil: »*(Pesništvo)* je pa tudi eno najbolj plemenitih sredstev, s katerim se neki jezik kultivira in lika, oziroma je sredstvo, s katerim si jezik popolnoma prisvojimo. Pesništvo napravi jezik povsem nežen in voljan in nas uči uporabljati najlepše rečenice ter daje govoru blagoglasje, raznovrstnost in urejenost.« V prvem sklepu je pa Metelko izrazil še neke misli, ki slovejo: »Vsako kulturo duha je treba čislati, pa naj se nam zdi še tako malo pomembna. Kar hoče dandanes vzbuditi odmev, mora biti lepo povedano. Takšno razkošje, če ga smem tako imenovati, je pač v današnjih časih postalo potrebno... Govornik mora biti gospodar svojega jezika in nikdar suženj svojega govora. Na razpolago mora imeti tisoč izrazov, besed in rečenic, s katerimi si lahko na prižnici pomaga.« — Nato je Metelko zapisal še iste misli kakor v drugem, zgoraj navedenem sklepu, samo v nekoliko drugačni obliki.

Da je naš slovničar v drugem, končnem besedilu opustil utilitarni, govorniški razlog za pouk metrike in poetike, nam priča o boju, ki ga je mogel izbojevati med svojo didaktično naturo in zaupano mu nalogo ter med splošnim hrepenenjem svojih učencev po slovenskem pesniškem pouku. Nobeno drugo pričevanje nam ne bi moglo bolje razložiti vdora romantično-poetičnega duha časa v protiliterarno zamisel, da je treba premakniti začetek slovenske umetne poezije na čas po opravljenem filološkem delu kakor ta dva različna sklepa, znamenje Metelkovega tihega upora zoper oba učitelja in zaščitnika: Kopitarja in Ravnikarja.

V uvodu predavanj o metriki je Metelko ponovil Zoisove in Kopitarjeve misli o akustični podobnosti našega jezika z italijanskim in o njegovi izraziti sposobnosti za petje ter je oboje razširil in poglobil v splošno trditev, da so tisti jeziki primernejši za poezijo, ki so bolj pevni, in da so to tisti, v katerih se besede same po sebi in v obrazilih končujejo večinoma na vokale. In ker je slovenski jezik takšen, sklepa Metelko, da je primernejši za poezijo kot latinski, nemški ali francoski. V tem

je podoben italijanščini, v kateri so tudi vokali kot subjektivni, lirski in muzikalni del jezika pogostnejši kakor konzonanti.[6]

Po tej oznaki našega jezika skuša Metelko najprej utemeljiti svoja metrična predavanja z zahtevami olikanega cerkvenega govorništva, da bi tako prikril pred morebitnimi očitki Ravnikarja in drugih literarnovzgojni namen svojih predavanj, nekoliko pa tudi zato, ker se je zavedal starodavnih zvez med poezijo in retoriko[7] in ker mu je bilo zboljšanja slovenske homiletike tudi res mar.

Neki govor mu je prijeten in razveseljiv, ako se v njem menjavajo kratki in dolgi zlogi tako, da ne žalijo ušesa. Tega pa ni mogoče doseči samo s slovniško pravilnostjo, temveč le s tako urejeno menjavo zlogov in besed, ki povzroča harmonijo, in sicer tako glede na kakovost kakor na število besed.

Zvezo s poezijo in retoriko utemeljuje Metelko s tole definicijo verza oziroma pesnitve: »Če so vse besede nekega govora povezane z določenim številom, redom in kakovostjo zlogov, tedaj je ta govor — verz. Ta je torej del govora ali kratki govor, ki ga veže določena kakovost, urejenost in določeno število zlogov v ustreznih besedah. Verz, ki sam ali v zvezi z le nekaterimi drugimi verzi izraža neko ostroumno misel, je epigram. Kadar pa združimo mnogo verzov tako, da izražajo potek neke stvari (Hergang einer Sache), potem je to pesem (Gedicht) ali glede na obliko (Gestalt) stvari — spev (Gesang), oda, carmen itd.«

Iz teh misli spoznamo, da bistvena vprašanja romantične poezije Metelka še niso zanimala. Seveda je moral tudi zaradi značaja svojih predavanj odmeriti največji del metričnim vprašanjem. Zato ni čudno, da ga najbolj zaposluje vprašanje dolgih in kratkih zlogov v smislu klasične metrike, čeprav je iz njegove nadaljnje razlage razvidno, da misli pravzaprav že na akcentuirane in neakcentuirane zloge in besede. Vendar uporablja stalno staro terminologijo in morebiti je to vzrok, da odkriva v nekaterih primerih dolžino tudi v nenaglašenih zlogih.[8]

Na splošno je pa iz njegove razlage jasno razvidno, da se je kljub antični metrični terminologiji in takšnim nedoslednostim zavedal, da so v moderni poeziji le naglašeni zlogi to, kar so bile antične dolžine, ne-

[6] Prim. Kopitar, *Grammatik* 137, 285 in drugod.

[7] Prim. E. R. Curtius, *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter* (1948) 69 in sl.

[8] Trdi, da je komparativno obrazilo -ji, -ši dolgo, če ne stoji za zlogom z naglašenim e. Tudi končni -o v prvi osebi množine večzložnih glagolov nfu je dolg, četudi nenaglašen: govorimo, naročimo itd.

naglašeni ali kratko naglašeni pa bolj ali manj to, kar nekdanje kračine. Ker se pa očitno ni zanesel, da bi njegovi slušatelji tako poznali naš akcent, da bi jih lahko prepustil samo njihovemu jezikovnemu čutu, je določil štiri vrste akcentuiranih — ali kakor se je izražal — dolgih zlogov. Te kategorije je odkril: 1. v sklanjatvi in spregatvi, 2. v besedotvorju, 3. v obrazilih in 4. v metrični poziciji. Iz vsake navaja dolgo vrsto primerov, ki pričajo, razen v obeh pod črto omenjenih primerih, da mu je slovenska dolžina naglašen zlog, četudi sluti dolžine v nekaterih nepoudarjenih ali kratkopoudarjenih zlogih.

Pri tem pa je slušatelje tudi zmerom tenkočutno opozarjal na moč pomenskega in ritmičnega akcenta, ki lahko povzročita, da postane kratek zlog dolg in obratno.[9] Kar se pa tiče Metelkove trditve, da lahko postane v slovenskem verzu kratek zlog po metrični poziciji dolg ali obratno, se zdi, da je to dopuščal v glavnem le v smislu dotedanje slovenske pesniške prakse in pravil nemške prozodije, ki jih je pa vendarle skušal priličiti zakonitostim slovenskega govora. Iz nekaterih njegovih misli namreč spoznamo, da mu je bila naravna akcentuacija temelj našega verza.

Pri analizi posameznih antičnih dvotaktnih in tritaktnih verznih enot ali stopic pa mu spet vdro antične metrične predstave v razlago, tako da nekako oporeka sam sebi, trdeč, da so besede: vōlkā, cērkvēn, nōgām itd. spondeji; da imamo v besedah: hĕrtă, kĕrtă, grăbĭ, ljŭbĭ itd. pirihije; ali da je beseda: ōčētōv — molossus itd., skratka da je mogoče, četudi težko, najti v slovenščini vse antične stopice. To je očitno delovanje šolske učenosti na Metelkovo pravilno spoznanje o naglašujoči naravi slovenske verzifikacije, četudi ni mogoče tajiti, da ne bi moglo tenko uho slišati v teh in sorodnih primerih časovne ali tonske razlike med posameznimi naglašenimi in nenaglašenimi zlogi. Lažje delo ima Metelko pri navadnih stopicah modernih literatur. Tu citira pri vsaki ne le poedine besedne zglede, temveč tudi Vodnikove, Jarnikove, Linhartove in druge verze. Navaja latinske in nemške vzporednice ter ocenjuje vsako stopico glede na pogostnost v našem jeziku in na njeno pripravnost za našo poezijo.

Nato razpravlja tudi o cezuri, ki se mu pa v slovenskih verzih ne zdi nujna, vendar je ne odklanja. Dopušča tudi apostrof, ki mu pravi elizija, in sicer ga dovoljuje takrat, kadar bi se v verzu nakopičili vokali

[9] Kaj si je mislil s trditvijo, da so nenaglašeni zlogi tudi zunaj metrične pozicije dolgi, tega iz njegovih apodiktičnih stavkov ni mogoče spoznati.

ali akcenti. Nikdar pa ne bi smel izvirati iz pesnikove lagodnosti, temveč vedno iz prizadevanja po blagoglasju in ritmičnem poudarku. Elizije, ki bi povzročile kopičenje soglasnikov, so vedno napačne.

Posebno poglavje pa je namenil Metelko slovenski rimi. O tem je morebiti največ razmišljal in zdi se, da je ta del njegovih predavanj obrodil tudi največ sadu. Ob nekaterih značilnostih naših rim se mu je v zvezi še z nekaterimi drugimi opažanji zablisnilo globoko spoznanje, češ da vse to kaže na to, da slovenske poezije ni mogoče docela posnemati po drugih vzgledih, temveč da se z njo poraja neka nova (noch nicht erfundene) poezija. Zato je naravno, da je v tem vprašanju iskal pojasnila pri drugih avtorjih in da mu je slučaj ali kaj zanesel v roke takrat zelo imenitno knjigo Friedricha Bouterwecka: Zgodovina poezije in govorništva (Geschichte der Poesie und Beredsamkeit, 1801—1819),[10] ki je že 1815 s svojim tretjim zvezkom (Zgodovina španske in portugalske poezije ter govorništva) razvnemala mladega Čopa.[11] Metelko pa si je iz njenega prvega zvezka (italijansko pesništvo in govorništvo) prepisal v svoja metrična predavanja ves Bouterweckov odstavek o nastanku rime v italijanski poeziji in o njenem pomenu za novejšo literaturo sploh.[12]

Bouterweck uči, da je bila rima grškim in latinskim pesnikom zoprna in da se je razvila šele v srednjeveški latinski poeziji, vsiljena tja od germanskih osvajačev, ki so se že v domačih gozdovih naslajali nad — odmevom. Od tod je prešla v romanske literature kot nadomestek za izgubljeno harmonijo antičnega ritma in kot nekakšna koncesija ljudskemu okusu. Tudi Metelko vidi v moderni rimi nekakšno dekadenco v primeri z antičnim ritmom, toda se uklanja splošni rabi v prepričanju, da je tudi za novo slovensko poezijo ta formalni element nujen. Da bi to podkrepil, pa je citiral slušateljem še Bouterweckovo teorijo o rimi.

[10] Friedrich Bouterweck (1766—1828), literarni zgodovinar in filozof, je bil profesor v Göttingenu in je deloval menda tudi na A. W. Schlegla. Bil je nasprotnik nemške romantike, vendar ne slep za njene resnične vrednote. Prim. 11. zv. njegove zgodovine, str. 531—532.

[11] V zvežčič z napisom Otia Žerovniciana (Miscellanea) si je Čop zapisal v Žirovnici 12. septembra 1815 kratek črtež španske literature od začetka do srede XVI. stoletja. Iz zapisa spoznamo, da se je posebno zamislil pri tem, kar imenuje avtor »skok« v razvoju španske poezije. To je bila v pesniku Juanu Boscánu Almugáverju (1495—1542) »o pravi uri vzbujena dovzetnost za bistvo italijanske in antične poezije«.

[12] Zapis in mesto citata kažeta na to, da si ga je Metelko zapisal v že zaključena predavanja.

Razlikuje pa v slovenski poeziji moške in ženske rime ter zahteva, da si morajo vsi glasovi v rimanem delu besede ustrezati v vseh fonetičnih niansah.[13] Toda ne samo čistost rim, temveč tudi njihova raznovrstnost se zdi Metelku odločilna. Zato je sprva učil, da so same ženske rime v pesnitvi nelepe, češ da povzroče preveč zvončkljanja (des Geklingels zuviel) in da je takšne rime treba menjavati z moškimi.[14] Te morejo sicer biti v neki pesnitvi same, toda ako jih pesnik veže z ženskimi, postane pesnitev ličnejša in blagoglasnejša. Posebno pa svari pred rimami abba / abba in navaja kot vzgled takšnega neblagoglasnega rimanja prvi kitici iz soneta Potažva, ki ga je bil Janez Vesel, poznejši Koseski, priobčil 5. junija 1818 v časopisu Laibacher Wochenblatt. Edino zaradi religiozne ideje bi Metelko dal odvezo mlademu pesniku, ki je bil tedaj ljubljanski licealec in njegov slušatelj, zaradi tega poetičnega greha, zagrešenega, kakor je mislil, v zadregi ali naglici.

Leta 1851 je Koseski pisal Bleiweisu, da je njegov sonet ugajal Vodniku in Čopu in da je ta bil 1818 nad njegovim sonetom zavzet, ter je rekel, naj bi si slovenski pesnik osvojil predvsem italijanske in sploh južne pesniške oblike. Zato je Koseski domneval, da je njegov slabotni sonet povzročil Prešernove sonete, misleč menda, da je šele njegova Potažva vzbudila v Čopu misel na uvedbo italijanskih form v domačo poezijo.[15]

To bi pa kazalo na to, da smo okrog 1818 imeli dve pesniški šoli: Metelkovo in Čopovo. Očitno pa Metelko v Veselovem sonetu forme ni spoznal. Saj tudi nikjer ne govori ne o tej ne o kakšni drugi stalni obliki. Da pa je Čop vedel, kako sodi Metelko o rimah v sonetu in da je o tem drugače mislil, nam bo pokazal neki drug literarni dokument iz tistega časa.

[13] Morebiti izvira iz te zahteve tista značilnost našega pesništva v drugi polovici XIX. stoletja, da so kritiki pa tudi pesniki ostro pazili na to, da so bile rime — »ribniške«. Pri tem ne smemo pozabiti, da sta bila Metelkova učenca tudi Levstik in Stritar in da je njun epigon Josip Cimperman bil poglavitni učitelj naših formalistov tik pred moderno.

[14] Mnogo kasneje je to zahtevo opustil in si je zapisal v rokopis predavanj dostavek, da to velja samo v nemški poeziji. Da je to res kasnejši vstavek, dokazuje sočasni zapis teh predavanj, kjer tega dopolnila ni. Prim. v nadaljnjem označitev tega zapisa.

[15] Prim. Bleiweisov zbornik 1909, 100—102. Ker je dokazano, da je že 1815 Bouterweckova trditev o »skoku«, ki ga je napravila španska poezija s prevzemom italijanskih oblik, zanimala Čopa, pač ni verjetno, da bi ga šele 1818 borni Veselov sonet navdušil za te oblike.

Ta dokument je rokopis z zunanjim naslovom Metrika kranjskega jezika (Metrik der Krainischen Sprache) in s podpisom M. Zhóp, notranji naslov pa se glasi: Opombe h kranjski poeziji (Anmerkungen von der Krainischen Poesie). Iz zapisa na drugi strani ovitka spoznamo, da je rokopis bil nekoč last Josipa Stritarja in da ga je ta 1879 izročil Franu Levcu. Literarna zgodovina pa uči, da je Levec tisto leto pisal za Stritarjev Zvon znamenito serijo literarnih esejev: Odlični pesniki in pisatelji slovenski in da je v njej prikazal z Levstikovo pomočjo poleg Vodnika in Prešerna tudi — Čopa. Toda o našem rokopisu tam ni spregovoril. O njem pa so molčali tudi vsi drugi Čopovi življenjepisci in literarni zgodovinarji. In najsi so se ga ogibali iz instinkta ali pa, ker so ga »spoznali«, v obeh primerih so se ognili zmot, v katere bi današnji literarni zgodovinar vse do odkritja Metelkove metrike kaj lahko zablodil.

Čopov rokopis namreč ne vsebuje nič drugega kakor skoraj dobesedni zapis Metelkovih predavanj o slovenski metriki. Verjetno je, da si je Čop delal ta zapis neposredno po Metelkovih besedah v študijskem letu 1918/19 kot bogoslovec drugega letnika, ko so bila predavanja iz slovenskega jezika zanj obvezna. Izpustil je v bistvu le tisti odstavek, ki je v njem Metelko svaril ob Veselovem sonetu zoper oklepajoče rime v sonetnih kvartetih. Četudi si je zapisal še učiteljevo splošno pravilo, da se ista rima ne sme ponoviti, dokler je uho nekako ne pozabi, je vendar molče prešel vse nadaljnje tirade zoper tipične sonetne rime, kar bi si smeli razlagati, da ponavljanja rim v navadnih pesemskih oblikah res ni odobraval, a da mu je sonetna forma bila nedotakljiva. To je glede na njegove izpise iz Bouterwecka in na njegovo pohvalo Veselovega soneta ter vsega njegovega kasnejšega pisanja v tej obliki prav verjetno.

Glede na to se nam kljub istosti Metelkove in Čopove metrike odkriva, da smo konec drugega desetletja prejšnjega stoletja imeli vendarle v zasnovi dvoje poetičnih šol umetne poezije: Metelkovo in Čopovo. Čop se je res strinjal, ako njegov zapis pravilno vrednotimo, skoraj z vsemi Metelkovimi metričnimi zahtevami. Popolnoma pa se je ločil od njega v vprašanju pesniških oblik. Ti problemi menda Metelka niso zanimali kdo ve kaj ali pa nič. Za Čopa pa se je s tem smisel našega literarnega ustvarjanja šele pričenjal, ker je bil najbrž že tedaj prepričan, da je za našo začenjajočo se umetno poezijo nujno, da se upodobi prav v romanskih pesniških formah, a ne v primitivnih skupkih verzov, kakor je dopuščal Metelko, ki mu je bilo kljub vsemu v srcu bolj do razcveta

slovenskega cerkvenega govorništva kakor pa do estetske, avtonomne posvetne poezije. O tem pa govore tudi Čopovi drugi izpisi iz Bouterwecka, ki jih je imenoval Antologia Española, njegov kratek pregled evropskih romanc, balad ter epopej iz istega avtorja ter še to in ono, o čemer v Metelkovem predavanju pa tudi v drugih njegovih spisih ni sledu.

V enem sta pa oba soglašala, in sicer v tem, da primitivni kmečki govor nikakor ni prikladen niti za nabožno utilitarno pismenstvo niti za kultivirano cerkveno govorništvo, kaj šele za umetno posvetno poezijo. S tem sta se pa oba postavila po robu vsemogočnemu Ravnikarju.[16] Zdi se, da je 1818/19 tudi Metelko občutil to, kar je kranjskemu cerkvenemu pismenstvu očital 1833 Čop, da s primitivnim jezikom in slogom bega celo kmeta, ki ne najde v teh knjigah besednega izraza, ustrezajočega »častitljivosti predmeta«.[17] To je bil eden izmed vzrokov, da je hotel s svojo metriko ugodno delovati tudi na slog in jezik nabožnega pisanja in govorništva.

Tako daleč je lahko z njim hodil tudi Čop. Zato si je zapisal vsa navodila njegove metrike in si jih je šele kasneje nadomestil z novim metričnim sistemom, ki ga pa žal nikdar ni zapisal in razložil. Iz pičlih bežnih opazk in iz razvoja Prešernove poezije od 1829 do 1833 bi si ga morebiti smeli predstavljati kot sintezo nekaterih elementov Metelkove, nemške romantične in italijanske renesančne metrike. Ob vprašanju soneta je pa Čop zavil že 1818/19 daleč od Metelka, misleč najbrž na človeka in na trenutek, ki bi omogočila kultiviranje slovenskega jezika z južnoevropskimi pesniškimi formami.

Toda ta trenutek še ni bil blizu. Čopa in njegovega mlajšega rojaka Prešerna, ki bi ga edina mogla približati, je zaneslo po svetu: prvega 1820 na Reko, dve leti nato pa v Lwów — za kruhom, drugega 1821 na Dunaj za — spoznanjem. V domovini se je morala najprej uveljaviti Metelkova domača pesniška smer, preden sta konec tistega desetletja Čop in Prešeren združila našo umetno poezijo s takratno svetovno pesniško smerjo.

Ljubljanski licejci in bogoslovci pa so morali izražati iz smisla literarnega dela in zaradi tujih spodbud ter delovanja političnih in social-

[16] Prim. znani uvod v njegove Zgodbe svetega pisma za mlade ljudi, 1815—1817.

[17] Prim. Čopovo dopolnilo k Čelakovskega kritiki Kranjske Čbelice, Illyrisches Blatt 1833, 25 (16. II.). Na to meri tudi Prešernov epigram Ravnikarju in nekatere misli v Novi pisariji.

nih dogodkov v svojih literarnih poizkusih več, in to drugače, kakor je mislil Metelko v svojih predavanjih. V verzih, ki so jih prinašali učitelju, so kmalu zazveneli narodni motivi s protestirajočimi, včasih morda že tudi z revoltirajočimi poudarki. Šolske metrične vaje, ki naj bi delovale na zboljšanje sloga cerkvenega govorništva in pismenstva, so se spremenile, kolikor nam razodevajo ostanki,[18] v čedalje resnejše in intimnejše, četudi še vedno ozko verzifikatorično prizadevanje razmeroma širokega kroga tedanje ljubljanske dijaške družbe. Pri nekaterih je silila sicer še vedno v ospredje moralna in religiozna refleksija, pri tretjih so se kazali rahli nastavki pomladanske ali večerne razpoloženjske lirike s tu in tam še nasilno prilepljenim moralnim naukom.

Toda preden si je mogel biti Metelko končnega sadu svoje metrične setve svest, se je iz množice njegovih učencev že izločila četica, ki se je združila v skrivno literarno društvo in v njem pisala leposlovni list ter ga širila med drugimi dijaki. To so bili pobudniki in bodoči sodelavci Slavinje,[19] prvega našega literarnega časopisa, ki so ga 1824 z velikimi upi, a brezuspešno ustanavljali zastopniki osrednje nejanzenistične mlajše duhovniške skupine ob sodelovanju z Jarnikom in Slomškom ter ob pričakovanju čim plodnejše literarne podpore mladega rodu iz Metelkove šole. Nejasna pa je v tem načrtu vloga Metelka samega. Nekatera znamenja kažejo na to, da bi bil utegnil biti Slavinji naklonjen, toda kaj določnega ni mogoče ugotoviti. Ne glede na to pa vendar preseneča, da tudi on ni vključil metrike v svojo slovnico, ki jo je izdal po prepovedi Slavinje 1825 na lastne stroške. Ali mu je bilo zdaj več do tega, da se ne zameri Kopitarju in Ravnikarju ob razglasitvi svojih novih črk, s katerimi je hotel izpolniti velik del Kopitarjevega programa, kakor pa do tega, da razkrije svojo literarno šolo pred svetom? Kakor koli — toda ako bi bil dovolj pogumen, bi z objavo svojih skript o metriki lahko zelo koristil naši literaturi, ki je pa tako pogrešala do prve šolske metrike v petdesetih letih vsakršnega podobnega pomagala.

Nekoliko po prepovedi Slavinje in Metelkovem molku o metriki v slovnici je zbral že Prešeren svojo prvo pesniško zbirko. Pregovorjen po sošolcu, jo je pokazal Kopitarju in ta jo je obsodil, zvest svojemu protiumetnostnemu programu glede na slovensko pismenstvo na večletno ječo

[18] To literarno blago je iz Metelkove zapuščine prešlo v Jeranovo last ter se je deloma ohranilo v arhivu nekdanjega Marijanišča. Sedaj je v Narodni in univerzitetni knjižnici.

[19] Prim. SR 1949, 1—30.

v pesnikovi miznici. Čop, ki bi edini mogel Prešernu v tem kaj boljšega svetovati, je živel tedaj v daljnem Lwowu zatopljen v probleme svetovne poezije. Tako si je moral Prešeren krčiti svojo pesniško pot sam brez pomoči obeh naših takratnih literarnih teoretikov iz »gluhe loze« Kopitarjevega retrogradnega programa čakanja na to, da se slovenska pesem porodi iz slovnice in slovarja, a ne iz nemirne duše pesnika. Četudi je mogoče, da je Prešeren marsikaj slišal o Metelkovi metriki in da mu tudi Čopove misli o poeziji niso bile neznane, je vendar verjetno, da se je do svojega kritičnega srečanja s Kopitarjem razvijal samostojno iz domače, tako ljudske kakor umetne pesniške tradicije in da se je bogatil s študijem tuje, zlasti nemške in italijanske poezije.

S tem smo na videz odrekli Metelkovi metriki in Čopovi prvi literarni teoriji življenjsko upravičenost. Toda kar velja za veliko pesniško moč, ne velja za talente in za široko množico diletantov ter epigonov, ki ustvarjajo bolj nekakšno literarno atmosfero kakor pa literarne umetnine. Da sta obe naši poetiki povzročali med mladino nekakšno literarno ozračje takrat, ko bi skoraj obveljala Kopitarjeva zahteva, da je treba začasno napraviti konec s poskusi v umetni poeziji, v tem je bila njuna življenjska vrednost. Iz tega pa izvira tudi njun zgodovinski pomen, ki ga je bilo končno potrebno zapisati v našo literarno zgodovino.

Résumé

Prenant pour point de départ la résistance opposée par Jernej Kopitar après 1809 au développement naturel de la poésie slovène profane, l'auteur analyse l'importance et la valeur des conférences sur la métrique slovène données dans l'année scolaire 1818/19 au lycée de Ljubljana par France Metelko, élève de Kopitar et protégé du janséniste Matevž Ravnikar qui, lui aussi, fut un adversaire de la poésie slovène. Selon l'auteur, il est significatif pour l'ambiance du milieu d'étudiants qui ne voulaient pas renoncer à leur aspirations littéraires, que ce fut justement Metelko, imposé à la chaire de la langue slovène par Ravnikar et Kopitar qui en avaient écarté le poète émérite Vodnik, qui sentit la nécessité d'un cours sur cette matière. Dans ce cours, Metelko fit preuve d'une oreille fine qui savait saisir les qualités essentielles de l'accent slovène, et il donna aux étudiants des règles détaillées pour la détermination des syllabes slovènes longues et brèves. Il se servit de ces dénominations empruntées à la terminologie de la métrique classique, tout en étant conscient qu'il s'agissait en vérité des syllabes accentuées et non-accentuées. Il considéra, comme il le dit expressément, que l'accent était le maître souverain de la langue slovène. Il sentait sa valeur musicale, mais parfois il ne sut pas la faire valoir dans ses règles de la prosodie slovène.

Il dit dans un passage de ses écrits que toute poésie était l'expression des éléments acoustiques et musicaux de la langue qui lui avait donné naissance, et que la poésie slovène de ce fait était une création nouvelle qui ne pouvait pas imiter des modèles déjà existants, mais qui devait suivre sa propre évolution en accord avec les forces et les lois de la langue slovène. Dans son cours, il s'étendait sur les problèmes de la rime slovène et parlait aussi des autres problèmes de la métrique.

Ce cours de Metelko stimula les étudiants à lui apporter leurs essais poétiques. Parmi ces étudiants se trouvait aussi Matija Čop qui, plus tard, fut le mentor poétique de Prešeren. Čop notait attentivement toutes les idées et les règles de Metelko, sauf son attaque contre la rime dans le sonnet. Nous pouvons en conclure qu'il a songé déjà à cette époque à introduire dans la poésie slovène les formes poétiques italiennes. Il est fort probable que le premier sonnet slovène, datant de 1818, dont les rimes furent critiquées par Metelko au cours de ses conférences, fût composé et publié à l'instigation de Čop.

Nous pouvons donc dire que, dès l'année 1818, deux écoles littéraires ont commencé à se développer en Slovénie: celle de Metelko et celle de Čop. La première a donné l'initiative et aussi une grande partie des contributions destinées à la première revue littéraire slovène «Slavinja» qui aurait dû paraître en 1824 et dont la publication fut interdite par les autorités autrichiennes, et la seconde resta pour le moment inactive, puisque Čop quitta la Slovénie pour aller gagner sa vie à l'étranger. Ainsi Prešeren, poète le mieux doué de cette époque-là, dut chercher sa voie tout seul, en puisant seulement aux sources de la tradition poétique du pays et à celles de la poésie mondiale. Lui aussi buta en 1825 contre l'opposition de Kopitar, mais il ne s'avoua point vaincu. En 1828, Čop revint en Slovénie; son influence sur Prešeren fut grande et contribua sans doute au fait que, depuis ce temps jusqu'à la mort de Čop, et même plus tard encore, la poésie réflexive et amoureuse de Prešeren s'exprimait en des formes romanes et autres.

La métrique de Metelko influença sans doute aussi quelques théories littéraires de Čop. En même temps, elle stimula, à l'époque où Kopitar s'opposait violement à la poésie slovène profane, les efforts littéraires de la jeune génération, et suggéra indirectement ou même directement aussi à Prešeren quelques-unes de ses formes poétiques. Elle créa dans le milieu d'étudiants un climat favorable à l'activité littéraire et indispensable à la naissance d'œuvres littéraires plus importantes. L'importance historique de ce cours de Metelko réside dans son opposition à l'opinion de Kopitar, selon laquelle les Slovènes devraient créer d'abord, par des travaux de philologie, une langue littéraire parfaite, et ne s'attaquer qu'après à la création poétique.

Tine Logar

DIALEKTOLOŠKE ŠTUDIJE

V

ZANIMIV PROBLEM IZ SOLKANSKEGA GOVORA

Pri delu za Lingvistični atlas Slovenije sem v Solkanu in bližnji okolici — natančen geografski obseg bom podal pozneje — naletel na zelo zanimiv glasoslovni pojav, ki si ga zaradi preskopo zbranega narečnega gradiva dolgo nisem znal razložiti. Tu namreč *ā* < psl. *ā* in *o*, *e* v dolgih zlogih v nekaterih besedah prehaja v *ə* (*ą*), ki je hkrati edini zastopnik za psl. dolgi *ę*. Prehod *ā*, *ę* > *ə* je za Solkan in okolico tako značilen, da že samo po njem Solkanca, če le odpre usta, povsem zanesljivo spoznamo, kajti kaj podobnega ne slišimo nikjer drugod v Sloveniji. In če kdo hoče opisati solkanščino, bo za ilustracijo prav gotovo navedel nekaj besed s tem tipičnim solkanskim razvojem. Na ta pojav sem trčil že pred leti, ko sem študiral govore po srednji in spodnji Vipavski dolini. Tedaj sem v Vrtovinu prvič slišal te reflekse. Kasneje sem jih registriral še v *Batujah, Črničah, Oseku, Vitovljah, Šempasu, Ozeljanu, Prvačini, Vogrskem,* na *Gradišču,* v *Grgarju, Trnovem, Voglarjih* in *Solkanu,* medtem ko so Dornbergu pri Prvačini, Renčam, Bukovici, Biljah, Mirnu, Vrtojbi in Št. Petru pri Gorici povsem neznani. Ko sem pred kratkim zapisoval za Lingvistični atlas Slovenije v Solkanu, kjer je po mojem mnenju tudi epicenter tega razvoja, sem končno na osnovi razširjenega izpraševanja razvozlal in razrešil to solkansko dialektično uganko. Prišel sem do naslednjih zaključkov:

1. Zahodno od črte *Vrtovin–Batuje* do črte *Grgar–Voglarji* pri Trnovem, na jugu pa do črte *Batuje–Prvačina–Vogrsko–Solkan* prehaja slov. poudarjeni *ā* < psl. *ā* in *o*, *e* v slov. dolgih zlogih kakor tudi *ā* v izposojenkah iz nemščine in furlanščine v *ə* (*ą*) vselej takrat, kadar je v njegovi neposredni soseščini, bodisi pred njim, bodisi za njim soglasnik *m* ali *n*. Prehod *ā* > *ə* je nastal torej samo v glasovnih skupinah *ām, ān, mā, nā;* če tega pogoja ni bilo, je *ā* ostal. Presenetljivo je, da je razvoj *ā* > *ə* v

opisanih pogojih nastal ne glede na to, če sta *m/n* tavtosilabična ali heterosilabična.

Nekaj dialektičnega gradiva (zaradi pomanjkanja znakov pišem namesto ə le a, saj te trditve ilustrira: *bolən, -a, dən < dân, lən, mələn, məša, sənə, žənem; ənа, smo bəndali, brəna, dəm: dâš, dâ; dəmo, dâste, dâiə; damə, domək, -a; fânt, fənta, -u, -i; fontəna, yubənca, izdən, -a, jəma, kəm, kəmba, kəmən, kəmbərca, klənfa, komər, ləni, mačexa, mačk, məxnem, məlčk, məslo, məst, məti, mažem, -eš, možyənə, lomər, oprən, -a; ostəyki, paradəna, piščənc, pləmen, pobrən, -a, podyəna, poznən, -a, predən, -a, prepeľən, rəmo, səmc, sənkə, skopən, -a, sləma, slən, -a, sləna, sôukan: sukəna, srəm, šrəyyə, trəm, zažyən, -a, zbrən, -a, znən, -a, zorən, -a, Medəna, Kožbəna, Kozəna, Fojəna, Barbəna, L'ubľəna* itd.

Na drugi strani pa se govori: *âida, âršt, bâba, bâfə, bâlə, bârba, bârieč, bəriâča, blâta, borotâc, borotât, brâda, brâta, câina, čâkam, dâlč, dlâka, drâya, fâyla, yârіə, ylârwa, yrâst, jâicə, jâpno, kâučmar, kâuka, kərwâč, kuâdər, lâčən, lâibən, lâs, lâstwarca, lâštra, lawandârka, mlâda, muštâfə, nânčər, nezât, otârwa, pâlk, prâsc, râda, râse, sâpa, šâyra, šâldu, šâpu, šiârpa, škərtâca, tâta, tawâia, tərkâi, vərčâwaš, vrâtə, zdrâwa, zlâta, žâba, žâyənca* itd.

2. Kratko poudarjeni slov. *-àt*, ki se je v primorščini v novejšem času podaljšal, tudi v opisanih pogojih ni prešel v *ə: dlân, fânt : fənta, yuânt : yuənta, nâs, nâm : səz nəmi; nâš : nəša, pânt : pənta, škânt : škənta, štramâc, tâm, wâm : səz wəmi* itd.

3. V celem sem ugotovil samo 4—5 besed, kjer zgoraj omenjeno pravilo ne drži: *bândə, fərminânti, šmârnicə, mâma* in *uaľńâk*. Če ta izgovarjava res drži, potem gre v prvih dveh primerih morda za mlajše izposojenke ali celo za vpliv literarne italijanščine, pri tretjem za vpliv cerkve, medtem ko za četrti in peti primer razlage ne vem.

4. Na vsem omenjenem ozemlju prehaja tudi vsak *ę̄* v *ə*, ne glede na to, kakšna je njegova neposredna soseščina: *dəblo, yləda, yrəm, -š, jətrə, jəza, kləla, napəta, potəynu, pəta, pərwəzala, poylədala, pləšem, pətək, pəst, prədem, stəynu, təška, teləta, trəse, wənči, uzəla, začàla, zəta, žəla, žrebəta, Bətə, Bəskə* itd.

5. Ozemlje z *ə < ę̄* je tako rekoč z vseh strani (razen v Vipavski dolini pri Vrtovinu, kjer se *ə < ę̄* stika neposredno z notr. *ie < ę̄*) obdano z ozemljem, kjer govore *ā < ę̄*.

Takšno je dialektično stanje na tem primorskem področju.

Če upoštevamo dejstvi, da je na eni strani prehod *ā > ə* vezan na soseščino nosnega konzonanta in da je na drugi strani ozemlje *ə < ę̄*

obdano z ozemljem *ā* < *ę̄*, mislim, da lahko trdim tole: Nekdaj se je tudi na ozemlju, kjer se danes govori *ə̃* < *ę̄*, govorilo *ā* < *ę̄*, le da je ta *ā* < *ę̄* še vseboval močan nosni element. V Solkanu in okolici se je potemtakem ob času prehoda *ām, ān, mā, nā* > *əm, ən, mə̃, nə̃* še govoril nosnik *ą*, kot se n. pr. govori še v današnji podjunščini, in prav nosni element, ki sicer ni bil pred *ā* ali za njim, temveč njegov sestavni del, del njegove narave, je povzročil prehod *ę̄* > *ą* > *ə̃*. To je zaključek, ki je po mojem mnenju edino mogoč in nedvoumen.

S tem je, mimogrede povedano, podano tudi etimološko izhodišče za razlago dveh substratnih krajevnih imen na pobočju Banjške planote, ki doslej nista imeli svoje razlage in sta znani kot *Bate* in *Baske*, pa jih v Solkanu izgovarjajo *Bə̃tə* oziroma *Bə̃skə*. Solkanski izgovor jasno kaže na to, da moramo pri razlagi izhajati iz osnov **bę̄t-* in **bę̄sk-* in ne iz **bāt-*, **bāsk-* ali **bɔ̄t-*, **bɔ̄sk-*, kajti iz tega bi v solkanščini ne moglo nastati *bə̃tə, bə̃skə*. V **bęt-* se po Bezlajevem mnenju skriva antično ime *Veneti*, ki je po predromanski ali substitucijski fonetiki prešlo v **vēnt-* > **bēnt-* > **bę̄t-* in se v akuz. pl. glasilo v slovenščini **bę̄tę*. To pa je tam, kjer prehaja *ę̄* > *ā*, dalo praviloma *bâte, bā̃t*, tam, kjer prehaja *ę̄* > *ę̄*, *Bę̂te/Bę̂t* (Levpa, Kal nad Kanalom, Banjšice itd.), v Solkanu in okolici pa *bə̃tə*, kajti tam *ę̄* in *-ę* reflektirata kot *ə*. V imenu *bə̃skə* pa se po Bezlaju skriva nekdanji pridevnik iz osnove **bę̄t-* < **vent-* s sufiksom *-ɔsko*, torej **bę̄tɔskɔ*, ki se je popolnoma pravilno razvil v **bęsk*, to pa s končnico ak. pl. na Banjščicah v *bâske*, v Solkanu in okolici pa v *bə̃skə*. Današnje krajevno ime *Bate* je torej po izvoru nekdanji etnikon *Veneti* v slov. akuzativni obliki. Podobno, kot se je reklo n. pr. »*grem v Nemce*«, se je lahko govorilo tudi »*grem v Venete — Bâte, bə̃tə*«. Tej razlagi ni oporekati niti z zgodovinskega niti z glasoslovnega stališča in je po mojem mnenju povsem sprejemljiva.

Zgodovinski zapisi so po prijaznem sporočilu prof. Milka Kosa za *Bate* tile: *Beht*, okoli 1200 (M. Kos, Urbarji Slov. Primorja, 109); in villa *Betach*, 1291 (Archeografo Triestino, nuova serie 14, 418; prim. Veda IV 407); *Betackh, Betockh*, 1300 (zapisano okoli 1500, kodeks B 534, fol. 314, 315, Drž. arh. Dunaj).

Po vsem tem tudi ni prav nobene težave pri razlagi adj. *banjški*, ki ga imamo v imenu *Banjška* planota, ter imena *Banjščice*. V Solkanu se ti dve besedi glasita *bę̂inški* in *bę̂inšce*, na področju pa, kjer *ę̄* reflektira kot *ā*, pa *bâńški* in *bâńšce*. Gre samo za pojasnitev *n*, ki ga v Batah in Baskah nimamo. Stvar je zelo preprosta. Pridevnik *banjški* je tvorjen

iz osnove **vent* s sufiksom *-io-* in *-ьsk-*, torej: **vent-j-ьskъ-jь*. Razvoj je bil tu tale: **bęčьskъ-jь* > **bânški* oziroma **bə̃nški*, kajti *ę* se je na tem področju pred *č* razvil v *ān* oziroma *ə̃n*, podobno kot v besedi *vęťьjь* > **vânči/*və̃nči; n* pa je pred *s* prešel v *ń/i̯ń*, tako da smo v Solkanu dobili *bə̃i̯nški* in nato po asimil. *ə* na *i̯ bə̃i̯nški*. Popolnoma identičen je bil razvoj pri refl. za *ā*, n. pr. v besedi *sukə̃i̯nski* namesto pričakovanega **sukə̃nski* (o razvoju *n* > *ń* cf. Ramovš, Hist. gram. II, str. 90—91).

Ime *bə̃i̯nšce* pa je nastalo iz pridevnika *bə̃i̯nški* s sufiksom *-ica: *vę̃nt-j-ьsk-ica* > *bə̃i̯nščica*. Zgodovinski zapisi za *Banjšice* so: *Wonschitzer sup; Vnnder Wonnschitz, Ober Wannschitz* iz l. 1523 (cf. M. Kos, Urbarji Slovenskega Primorja II, str. 183—189) itd.

Zanimivo je vprašanje, kdaj se je v solkanščini izvršil proces *ā* > *ə̃*, kajti od rešitve tega vprašanja je odvisna tudi rešitev vprašanja, *do kdaj* je solkanščina še govorila dolgi *ą*. Tu je jasno predvsem eno: pojav *ā* > *ə̃* se ni izvršil naenkrat, nenadoma, temveč je bil to proces, ki se je zaradi nazala v nekem pobliže nedoločenem času začel in trajal, dokler ni dosegel svojega današnjega rezultata *ə*. Iz dosedanjega poznanja solkanščine in zbranega gradiva lahko rečem samo tole: podaljšanje primorskih kratkih naglašenih zaprtih končnih zlogov (tip *fànt* > *fânt*) je nastalo šele *po* času, ko je bil proces *ān* > *ə̃n* že končan, kajti tega mladega *ā* tudi pred *n/m* ni zajel proces *ā* > *ə̃*, temveč je *ā* ostal. Vendar to še ni dokaz, da je prehod *ā* > *ə̃* bogve kako star, kajti znano je, da so podaljšave tipa *fànt* > *fânt* mlad primorski pojav.

Drugo še bolj zanimivo je vprašanje, zakaj je na tem geografsko primeroma omejenem ozemlju prišlo do pojava *ā* > *ə̃* v zvezi z nazalom. Mislim, da ni druge glasoslovne razlage kot ta, da je moral biti na tem ozemlju nazalni konzonant (oziroma element) posebno močan, kakršen drugod ni bil. Le tako je lahko absorbiral del kvantitete sosednjega vokala, nato pa tudi izpremenil njegovo naravo (*ā* > *ă* > *ą̆* > *ə*). V tem bi bila tudi razlaga, zakaj se je nazalni vokal na tem ozemlju obdržal mnogo dlje kot drugod, morda prav do najnovejšega časa.

Seveda se bo vsakdo pri tem vprašal, *od kod* ta njegova moč. V odgovor lahko rečem samo to, da je pojav razširjen na področju, ki je bilo še dolga stoletja po naselitvi romansko ali romansko-venetsko, ne pa slovensko. O tem nam pričajo številna krajevna imena. Ni izključeno, da so govorili predslovenski prebivalci v teh krajih močne nosne konzonante, ki so jih ob slovenizaciji prenesli tudi v slovenščino teh krajev. Vendar je to samo iz fantazije porojena hipoteza, ki je z ničimer dokazati ne morem.

VI

O RAZVOJU IN NEKATERIH POSEBNOSTIH AVŠKE GOVORICE

Na zahodnem pobočju Banjške planote leži tik nad soško strugo starinska vas, ki ji domačini pravijo *Auč (u Aučǫ, z Auča; Aučenę, áušką)*, mi pa jo poznamo pod spačenim imenom Avče (v Avčah, z Avč). Tja me je pred leti zaneslo delo za Lingvistični atlas Slovenije. Že v Ročinju tostran Soče so me domačini opozorili na to, da njihovi sosedje Avčani onstran Soče precej drugače govore kot Ročinjci, čeprav so oddaljeni samo streljaj in jih loči le ozko soško korito. Seveda sem se proučevanja avške govorice lotil s tem večjim zanimanjem. Znano je namreč, da preprosti ljudje pri presojanju sosednje govorice nimajo vedno pravih kriterijev, ampak se le preradi zataknejo na manjših melodično-kvantitetnih in leksikalnih razlikah, kajti zanje je pri presoji odločilen površen akustičen vtis, ne pa glasovno-morfološki razvoj in struktura govora. Za kvalitetne razlike v vokalizmu navadno nimajo mnogo smisla. Melodične posebnosti pa so končno lastne vsaki, še tako blizki vasi. Zato po svojih izkušnjah takim oznakam navadno ne pripisujem velikega pomena. Ko pa sem v Avčah začel stikati za govornimi posebnostmi — okoli mene se je zbralo več mlajših in starejših domačinov, ki so začudeno in omalovažujoče hkrati spremljali moja vprašanja — sem se prepričal, da moram to pot dati Ročinjcem prav. Res je, kar so zatrjevali, med ročinjsko in avško govorico so pomembne razlike, ki ne zadevajo samo melodije in kvantitete, temveč tudi glasovno strukturo in v novejšem času splošno razvojno usmerjenost. Vendar moram to svojo trditev vsaj delno popraviti: v neki starejši dobi sta se ročinjska in avška govorica razvijali paralelno. V tistem času sta Avče in Ročinj jezikovno utripala tako kot sosednji beneški govori, ker sta bila verjetno z Benečijo tudi upravno-politično in socialno povezana. V tistih starih časih med Ročinjem in Avčami še ni bilo govornih razlik, oziroma so bile tako majhne, da jih je uho komajda utegnilo zaznati. Nekako tako so govorili takrat še v drugih obsoških vaseh južno od Doblarja, dalje po hribovju med gorenjo Idrijco in srednjo Sočo in seveda tudi po zahodnem pobočju Banjške planote. Večje razlike pa so se pojavile onstran Doblarja v smeri na Most na Soči in Tolmin, po Baški grapi, južno od Ročinja in Avč pa v okolici Solkana. V kasnejšem času pa je moralo priti do določene spremembe, ki je na eni strani zrahljala socialno povezanost Avč z ljudmi med Sočo in Idrijco (Judrio), na drugi strani pa usmerila Avčane (in deloma morda tudi Ročinjce!) na Most

na Soči in Tolmin, kamor so odtlej hodili po svojih vsakdanjih trgovskih in uradnih opravkih, tam navezovali nova znanstva in ustvarjali osebne stike ter zato od tam prevzemali tudi nadaljnje elemente svoje govorice, ki so jih sčasoma precej oddaljili od še vedno njihovih sosedov Ročinjcev. Razlog za današnje razlike med avško in ročinjsko govorico je torej v tem, da se je vsakdanje gibanje Avčanov v nekem času preusmerilo na Tolmin, medtem ko so Ročinjci ostali pri starem, hkrati pa naprej vzdrževali zveze tudi z Avčami. Nisem zgodovinar, da bi z zgodovinskimi dokazi lahko podprl tisto, kar jasno in nedvoumno razbiram iz današnje avške in ročinjske govorice. Kljub temu pa v ta in tak razvoj ne dvomim, kajti jezik je zelo zgovorna zgodovinska priča, ki utegne povedati tudi kaj takega, česar z zgodovinskimi dokazi morda niti izpričati ne moremo.

Današnja avška kot tudi ročinjska govorica torej jasno in nedvomno izpričuje, da je bilo prebivalstvo teh dveh krajev v starejši, zgodnji dobi socialno povezano predvsem z ljudmi po vaseh ob srednji Soči južno od Doblarja, na drugi strani pa govori tudi o tem, da so morale biti socialne vezi med tem in tolminskim področjem takrat zelo rahle. Če namreč primerjamo osnovni vokalizem avško-ročinjske govorice n. pr. z govorom v Tolminu ali Mostu na Soči, ugotovimo bistvene razvojne razlike. O današnjih refleksih za *ê*, *ð* in *ò* tu ne bom govoril, kajti o teh vemo, da so na vsem slovenskem zahodu skoraj enaki. Povsod slišimo zanje to ali ono tenčino diftonga *ie*, *uo*. Povsem drugačna pa je stvar z današnjimi refleksi za psl. *ę̄*, *ǭ*, *ѣ̀*, *è*. Za prva dva *(ę̄*, *ǭ)* slišimo v Avčah, Ročinju, Kanalu, na Banjšicah in po hribovju med Idrijco in Sočo *ā (ę̄)* in *ǫ̂*, torej široka monoftonga, ki imata za seboj še zelo kratko razvojno pot, saj je to v primeru *ǫ̂* < *ǭ* šele prvi razvojni korak od psl. *ǭ* do n. pr. gor. *ǭ* ali kraškega *uo*, v primeru *ę̄* > *ā* pa po prvem začetnem razvojnem gibu *(ę̄* > *ā)* nadaljnja razširitev vokalne kvalitete *ā* > *ā*, ki je v slovenskih narečjih tudi znak arhaičnega razvojnega stadija: *pâst*, *pâta*, *trâstę̀*, *ylâdam*, *wâžem*, *yrām*; *mǫ̂ka*, *zǫ̂p*, *mǫ̂š*, *yǫ̂š*, *lǫ̂χ*, *nayǫ̂*, *rakǫ̂*, *wǫ̂sk*, *ncǫ̂* — Avče, Ročinj, Kanal, Banjšice, Lig, Kostanjevica itd. Če pa potujemo iz Avč in Ročinja v smeri proti Mostu na Soči in Tolminu, zaslišimo že onkraj Doblarja bistveno drugačne reflekse, ki imajo za seboj dolgo razvojno pot, namreč to ali ono varianto *ie* oziroma *uo*: *piệst*, *piệta*, *piệtk*, *telięta*, *desięt*, *kliệt* < *klęti*; *zuǫ́f*, *ruǫ́f*, *puǫ́pk*, *muǫ́ka*, *yuǫ́ba*, *muǫ́š*, *luǫ́χ*, *atkuǫ́t*, *nuǫ́trę* itd. — Most na Soči, Tolmin itd. Meja med refleksi *(ā*, *ǫ̂* : *ię*, *uǫ)* je na tem področju ostra. Teritorij z refleksi *ā*, *ǫ̂* se stika naravnost s teritorijem, kjer govore *ie*, *uo* < *ę̄*, *ǭ*. Kakih govorov, kjer bi

se govorili n. pr. vmesni prehodni razvojni glasovi ę̄, ǭ, med tolminskim in avško-ročinjskim oziroma beneškim dialektičnim področjem ni. To pa ravno dokazuje, da tesnih socialnih vezi med Tolminom na eni strani ter Avčami in Ročinjem na drugi strani v starejšem, za razvoj ę̄ in ǭ odločilnem obdobju ni bilo.

Povsem isto nam izpričujejo današnji dialektični refleksi za nekdanja psl. ě in è, za katera govore v Avčah, Ročinju ter okolici ę̄, v Tolminu, Mostu na Soči in okolici pa to ali ono tenčino *ię: mę́t, lę́t, papę́u, večę́r, ušę́la, dnę́roǫ, ačę́ta, kalę́sa, karvę́sa; šę́st, sę́dn, žę́γn, debę́la, nę́su, pę́ku, mę́lem* — Avče, Ročinj; *ušię́la, čebię́la, mię́t, lię́t, šię́st, ačię́sa, perię́sa; žię́γn, mię́žnar, się́dəm, pię́ku, rię́ku, debię́la, bremię́na* — Tolmin, Most na Soči in okolica.

Pa se ozrimo sedaj, kako je po teh krajih z razvojem kratkih vokalov. Tu se slika, ki smo jo ugotovili glede dolgega vokalizma, spremeni. Medtem ko pojavi v dolgem vokalizmu povezujejo Avče s predelom ob srednji Soči južno od Doblarja, pa pojavi v kratkem vokalizmu vežejo Avče (in deloma tudi Ročinj) s tolminskim dialektičnim območjem. O tem govorita v prvi vrsti sekundarno poudarjena *e* in *o* v tipih *ženà* in *nogà*, za katera govore v Avčah *žę̈na, nä̈ga* podobno kot na Mostu ob Soči in okolici: *žę̈na, mę̈tla, tę̈ta, čę̈la, stę̈γna, lę̈meš, nę̈sla, pę̈kla, rę̈kla, klę̈pam, klę̈pu, tę̈su* — Avče; *čę̈la, žę̈na, sę̈dla, stę̈γna, tę̈ta, pę̈ln, dę̈bu* itd. — Most na Soči; *äsa, näγa, na näγę, räka, na räkę, käza, käsa, länc, käzu, u käzlǫ, kätu, bäišč, käin, pätak, χädu, käpu, äriχ, näsu* itd. — Avče; *äriχ, päpər, käza, tärk, pätak, räka, na räk, na räc, näγa, näie, na näi, äkna, kätu, länc, äγn* itd. — Most na Soči. Refleksa za sekundarno poudarjena *e* in *o* sta v Avčah in Mostu na Soči skoraj identična, v obeh primerih sta to kračini, v primeru *nogà* imamo *tu* in *tam* tudi prehod *o-* > *ä*. Če pa pogledamo ročinjsko govorico, vidimo, da so razlike že večje: *žə̀na, tə̀ta, sə̀stra, tə̀lo* < *telę, urə̀me, zə̀mla, sə̀stra, čę̀lo, pə̀kla, nə̀sla, tə̀γa, tə̀mę, nə̀sem, nə̀sla; nǫ́γa, ǫ́kno, lǫ́nc, kǫ́ńa, kǫ́sa, ǫ́sla, kǫ́za, kǫ́pu, nǫ́su* < *nosìl* itd. Tu predvsem zaman iščemo pojav *o-́* > *ä*, temveč je kvaliteta *o*-ja ohranjena, podobno kot tudi po vaseh južno od Ročinja (Kanal: *čə̀lo, čę̀lo, stę̈γno, stə̀γno, pę̈ln, tę̈su, tę̈ta, žę̈na; ǫ̈kno, kǫ̈tu, kǫ̈za, kǫ̈sa, kǫ̈ńa, ǫ̈sa, ǫ̈reχ, kǫ̈pu* itd.). Pojava *ženà* > *žę̈na* in *nogà* > *nä̈ga* zgovorno povezujeta Avče s tolminskim dialektičnim žariščem, hkrati pa jih ločita od predela južno in zahodno od Doblarja, kajti tod je bodisi oksitoneza v tipih *ženà, nogà* še ohranjena, če pa se je in kjer se je akcentski premik že izvršil, pojav *o-́* > *ä* ni znan. Pojav *nogà* > *nä̈ga* je očitna tolminska razvojna posebnost, ki se je razširila

tudi na jug preko Doblarja v Avče in še nekatere okolne vasi v hribih nad Avčami (Levpa, Kal), katere sicer v dolgem vokalizmu ne govore za tolminsko, temveč beneško razvojno usmerjenost. Še mnogo bolj zgovoren dokaz za razvojno preusmeritev avške govorice v smislu tolminščine je akanje v posttoničnih zlogih, ki je značilno prav za Tolmin, Baško grapo in Cerkljansko ter se je v teh krajih tudi porodilo. V govoru južno od Doblarja in po hribih med Idrijco (Judrio) in Sočo je ta pojav popolnoma neznan, ne pozna pa ga tudi ne Ročinj, ki ima sicer z Avčami mnogo starih in tudi nekaj mladih razvojnih skupnosti: *kaliẹ́na, želiẹ́za, ɣniẹ́zda, liẹ́ta, čẹ̑la, stẹ̑ɣna, paliẹ́na* — Most na Soči; *lìeta, dìela, ɣnìezda, mlìeka, kalìena, želìeza, želìezda, palìena, čẹ̑la, stẹ̑ɣna, sẹ̑dla* itd. — Avče; *koliẹ́no, liẹ́to, ɣniẹ́zdo, mliẹ́ko, želiẹ́zo, ǫ́kno, čẹ̑lo, sȁdlo* itd. — Ročinj. Do enakega rezultata pridemo, če si ogledamo kratko poudarjeni *o* v zaprtih zlogih. Tudi tu imajo Avče in tolminski predel *a*, obsoški predel južno od Doblarja razen Avč pa je *o* ohranil: *kȁš, škȁf, ɣrȁb, bȁšk, atrȁk, ɣȁr, dȁl, prȁč, usȁk* — Most na Soči; *ɣrȁp, pȁt, čȁk, pȁst, škȁf, kȁš, atrȁk, sχȁt, ylabȁk* — Avče; *ɣrǫ̀p, sχǫ̀t, škǫ̀f, kǫ̀š* — Ročinj; *nǫ̑χt, otrǫ̀k, kǫ̀ń, mǫ̀št, vesǫ̀k, ɣrǫ̀p* — Kanal.

Popolnoma enaka slika in isto razmerje se nam pokaže tudi v primeru predtoničnega *o*, ki tu prehaja v *a*, tam pa je *o* večinoma ostal: *stopâlo, otâwa, nosnîca* — Ročinj, Kanal; *nasnîca, ayrâi̯e, kamâr* — Most na Soči, Tolmin, Avče.

Lahko bi naštel še nekatere druge take pojave, n. pr. *ń* > *i̯n*, *i̯a* > *i̯e*, *ńa* > *i̯ne*, ki družijo avško govorico s tolminskimi govori, vendar so že ti dovolj zgovoren dokaz za mojo trditev, da je v avški govorici v mlajšem času nastal razvojni prelom, razvojna preusmeritev, ki je dala današnji avščini tolminski glasovni, akcentski in melodični prizvok in jo tako oddaljila od govorice ostalih vasi ob Soči južno od Doblarja, katere imajo večinoma še danes značaj beneško-slovenskih govorov z glasovnimi, akcentskimi in oblikovnimi arhaizmi, ki so za te slovenske govore tako značilni. Ta preusmeritev pa je po mojem mnenju izraz nekih teritorialno-upravnih ali politično-upravnih sprememb, ki so v mlajšem času zajele prav ozemlje današnjih Avč in bližnje okolice (Levpa, Kal) ter s tem preusmerile vsakdanje gibanje prebivalstva na sever, medtem ko Ročinj take izpremembe verjetno ni doživel, temveč je sprejel tistih nekaj tolminskih potez najbrž po posredovanju Avč in ne direktno iz Tolmina. Tako si vsaj jaz razlagam današnjé skupnosti in različnosti med Avčami in Ročinjem na eni ter tolminskimi in beneškimi govori

na drugi strani. *Avška govorica je drevo z beneško-slovenskim dialektičnim deblom, na katerem so pognale bujne mladike tolminščine.*

Ko že govorim o avški in ročinjski govorici, moram vsekakor omeniti še en pojav, ki je za ta obsoški predel nenavadno značilen, pa v slovenski dialektologiji doslej še ni bil omenjen. Tu imam v mislih današnje oblike nom. ak. pl. samostalnikov vseh spolov, ki se v Avčah, Ročinju, Kanalu in Morskem končuje na *-ǫ*. V Avčah je ta končnica splošna pri *a*-jevskih in srednjih samostalnikih, pri moških pa se govori poleg stare končnice *-ę̨* < *-i*. Ženska oksitonirana *a*-debla imajo navadno staro končnico *-â* < *-ę*, vendar tudi končnica *-ǫ* ni nenavadna. V Ročinju je *-ǫ* v pl. še splošnejši, kajti moških samostalnikov s staro končnico *-i* > *ę̨* tu skoraj nisem slišal, pač pa se oksitinirana ženska *a*-debla tudi v Ročinju navadno končujejo na *-â*. Podobno, samo da v mlajšem času pod vplivom knjižne slovenščine malo spremenjeno, je stanje plurala v Kanalu in Morskem: pl. *strìeχǫ, zvìezdo, stìeno, plìevo, tę̑to, rǫ̑žo, žlìco, ušę̑lo, račìco, lā̑to, jā̑yado, mā̑lnco, marû̑sko, šlìto, brā̑do, û̑stnco, wā̑χto, žìlo, bərgę̑šo, kalcę̑to, abrā̑mnco, gû̑zno, štę̑ŋgo, žā̑bo, χìšo; leχâ, kasâ, səzâ, šteŋgâ; nā̑χto, dnę̑vo, dnę̑vę̨, pə̀rsto, grā̑bę̨, lā̑ncę̨, lā̑nco, kā̑ino, pə̀sę̨, arìeχę̨, atrā̑cę̨; mìesto, lìeto, gnìezdo, û̑stǫ, kalìeno, rę̑bro, jā̑tro, urâto, pľû̑ko, ā̑kno, də̀rvo, palìeno* itd. — Avče; *rčînco, pə̀so, piščánco, gúdo, kǫ́ńo, prásco, pə̀rsto, kačǫ́no, dnę́vo, stríco; χláčo, kalcę́to, riúχo, χíšo, šipo, múlco, gǫ́bo, užyánco, ročíco, plię́vo, luǫ́nco, krávo, svíńo, gúrio, giándolo; sozâ, leχâ, ženâ; pə̀rso, kolię́no, játro, pľúko, lię́to, uráto, ǫ́kno, koríto, síto, jáico, də̀rvo* — Ročinj; *žę́nsko, bəržǫ́to, úχo, ústo, šǫ́bo, líco, kuǫ́lo, uláko, plię́vo, láto, gniézdo, pľúčo* — Kanal, Morsko. V Ročinju je *-ǫ* iz nom. pl. analogično prešel celo v lok. pl., ki se sedaj končuje na *-ǫχ*, medtem ko v Avčah, Kanalu in Morskem te končnice nisem slišal, ampak je ohranjena stara oblika na *-ix: na párǫχ, na riúχǫχ, u χíšǫχ, na šípǫχ, na pə̀rsǫχ, po rę́brǫχ, u játroχ, u pľúkǫχ, na urátǫχ, na ǫ́knoχ* — Ročinj; *na grə̀bix, pər kə̀inix, pə̀six, na zvìezdaχ, tę̑taχ, kalìenix, rę̑brix, ə̀knix, û̑stix, ûχix, u gnìezdix* itd. — Avče.

Toda pluralna končnica *-o* ni ostala omejena samo na substantiva, temveč se je razširila celo na adjektiva, pronomina in glagolske participe, najsi so prilastki ali povedkova določila: *nášo svíńo so že velíko; múχo so sítno; usò strię́χo so pokríto; žə̀no (ženâ) so priredílo; nášo jápko so že zriélo, dǫ́bro, slàtko, debę́lo; nášo də̀rvo so súχo; uso umázano kolię́no; nášo piščánco so velíko; liépo dnę̑vo* — Ročinj; *žâbo so apčudûvalo; ženâ so zastopîlo; striexo so raskrîto; gnìezdo so vesə̀ko; usə̀ mìesto nìs lìepo* — Avče.

Kako je do teh čudnih pluralnih, nikjer drugod po slovenskem jezikovnem ozemlju znanih oblik prišlo, kljub mnogemu razmišljanju, kombinacijam in iskanju vmesnih razvojnih stopenj na terenu ne morem zanesljivo reči. Če se je pojav porodil v Avčah in ne v Ročinju in se od tod razširil še na bližnje vasi, je morda geneza te končnice naslednja: Proces nastajanja pluralov na *-o* se je morda sprožil v *a*-fleksiji, se nato razširil na srednja *o*-debla in končno prešel še k moškim *o*-deblom. Prvi povod za nastanek te pluralne končnice je utegnil biti sovpad nom. gen. sg. in nom. ak. pl. *a*-debel, kajti končnica *-ę* je na tem teritoriju prešla v *-a/-ą*. Tako smo dobili nom. sg. *žẽna* = gen. sg. *žẽna* = nom. pl. *žẽna* = ak. pl. *žẽna*. Ker pa je pri moških *o*-deblih gen. sg. enak akuz. sg. *(brata = brata)*, se je to razmerje prevzelo še v ženska *a*- debla in tako je jezik ločil nom. sg. od gen. sg. Namesto *žẽna : žẽna* smo v nom. oziroma gen. sg. dobili *žẽna : žẽno*. Obliki *žẽna/žẽno* sta nekaj časa živeli druga poleg druge, dokler ni prevladala zadnja. Ker pa se je nom. ak. pl. prav tako glasil *žẽna* in se torej ni razlikoval od nom. sg., je jezik zaradi potrebe in po vzoru gen. sg. *žẽna/žẽno* tudi k pluralni obliki *žẽna* ustvaril še obliko *žẽno*. Ko je nova analogična oblika gen. sg. *žẽno* dokončno izpodrinila staro fonetično nastalo obliko *žẽna*, se je isto zgodilo tudi v nom. ak. pl. Tako je v Avčah prišlo do razmerja: *žẽna* (nom. sg.) : *žẽno* (nom. ak. pl.). V procesu nastajanja nove pluralne oblike na *-o* je utegnil do neke mere vplivati tudi vzorec *ȉmam žẽno : nȉemam žẽno* (ak. sg.), ki ni le avška, temveč širša primorska dialektična posebnost. Ko so fem. *a*-debla dobila za nom. ak. pl. končnico *-o*, je bila njena razširitev na ostala substantiva lažja in preprostejša. Avščina pozna, kot smo videli, popolno akanje, hkrati pa je kot mnoga druga primorska narečja v nom. ak. pl. nevtralnih *o*-jevskih debel prevzela končnico fem. *a*-debel, namreč *-ę*. Ker je na eni strani *-o* > *-a*, na drugi strani pa je tudi *-ę* > *-a/-ą*, sta nom. sg. in nom. ak. pl. nevtralnih *o*-debel fonetično sovpadla *(mȉesta < mêsto : mȉesta < mêstę)*. Razlika med sg. in pl. se je tako izgubila. Da bi se obnovilo za razumljivost izražanja potrebno razmerje med sg. in pl., je jezik preprosto prevzel žensko množinsko končnico, kakor je že nekoč prej storil isto *(mêsta → mêstę)*, in tako smo dobili k sg. *mȉesta* pl. *mȉestǫ*, torej ravno nasprotno razmerje, kot je bilo v praslovanščini in tudi v zgodnji dobi slovenščine *(mêsto : mêsta)*. Ko pa so že feminina in nevtra razvila oziroma prevzela množinsko končnico *-ǫ*, je ta postala pluralna značilnost večjega dela substantivov in se je sčasoma upravičeno občutila kot karakteristikon plurala sploh. Zato so jo začela prevzemati še moška *o*-debla, čeprav tam notranje

jezikovne nuje za to ni bilo. Značilno je, da se v Avčah še bíje boj med prvotno moško pluralno končnico *-ę̣ < -i* in analogično končnico *-ǫ̣*, kajti obe sta še v rabi, medtem ko je po mojih vtisih v Ročinju končnica *-ǫ̣* že zmagala in skoraj povsem izrinila nekdanji *-ę̣ < -i*. Če avškega *-ę̣ < -i* ne bo podprla šola in vpliv knjižne slovenščine, je tudi ta zapisan smrti.

Taka je po mojem mnenju ena izmed mogočih razlag nenavadno zanimive pluralne končnice *-ǫ̣*, razlaga, ki je verjetna, zato ker je utemeljena na eni strani v fonetičnem razvoju avške govorice, na drugi strani pa v povsem navadnih in v slovenskih narečjih pogostnih medsklonskih analogijah in posploševanju.

V Avčah in Ročinju sem končno našel tudi prve sledi in znanilce nekega pojava, ki v slovenski dialektologiji doslej tudi še ni bil znan in obravnavan, namreč izgubo končnic v sg. in nom. ak. pl. *a*-debel ter v nom. ak. pl. srednjih *o*-debel (*brez no rǫ̣̂k, s χîš; maš ki mǫ̣́k; tâ s mài tę̣̂tǫ; drûγ žâbǫ* itd.). Ta pojav je teritorialni sosed prej obravnavanega pojava in je razširjen na širokem obsoškem ozemlju od Levpe, Banjšic in Liga ter Kostanjevice pa do Solkana in Kojskega v Brdih. Ker mu nameravam posvetiti posebno študijo, ga tu samo omenjam.

Za zaključek objavljam dva primera avške govorice, kakor sem jih zapisal iz ust domačinke učiteljice Mugerli Julije.

1. T̀əm na nemo trâu̯nikǫ so blo ę̂ŋkərt žâbo m̥ pa s so pâslę wàlę. Žâbo so apčudûwalo wàlę. Àdna be bla râda râtala tkuô velîka ki wàu̯. Zatuǫ̂ se je začâla napiχûu̯ate. Za‿n cę̂it je u̯prâšala drûγ žâbo, če j že tkǔo velîka, ki wàu̯. Adγau̯arîlo so ję, da še nę̂. Pai si ję šę̂ naprę̂i napiχûwala. Tərkâi̯ cę̂i̯ta se ję napiχûwala, dǫ̂kər ni pǫ̂kŋla. Tkǔo j bla kaznûwana za ni̯â ašâbnast. Žâba i̯a na mǔore râtatę tkǔo velîka ki wàu̯.

2. Râŋca Čeγînka je mîela prǒu šwǒχ sîna. Àna b bla râda, da bi šǔ χ wui̯âkam, zatǔo k niso nę̂č štîelę fânta k ni biu wui̯âk. Že dvâkərt ję̂ šǔ na štîlinγo, pa abâkərt (abadwâkərt) je pə̀ršu dâmu u̯ǫ̀s papâri̯en. Kə̀dər ję̂ šu u trę̂i̯če, je mâtę vîedla, da ję zdę̂i̯ za zâdńe. Zatǔo γa je prou̯ tą̀škǔo čâkala, da se u̯ə̄rne dâmu. Ta stą̀r Krâmar, k je biu nami̯esta spâko, i̯o ję pa tę̣u̯ mîet za nârca. Vîedu je, da pǔop prǫ̣̂u̯ γatâwa nə̀ bo patə̀rien. Prę̂i̯ kəkər s so u̯ərnîlę̣ pǔobi̯e s Kanâla, je šǔ χ nę̂i̯. Začâu̯ j ję̂ prâvtę̣, da je biu u Kanâlo an da ję̂ zvîedu, da bo tud ni̯â pǔop šǔ χ wui̯âkam. Strâšna je bla vesę̂la nu sa sâbo. Pazvedûwala je naprę̂i̯, kam pǔoi̯de ni̯â Pę̂pč. Zdę̂i̯ ję bla že žâlastna, da bo Pę̂pč mâγu zdǔoma. Krâmar j ję rę̂ku, da i̯ slîšu nîeki, da bo mâγu jęt nǫ̂tər dwantrîdesetγa trinâistγa al χ marînę na Kr̥̂s al pa χ kǔonkari̯em na mǔorie. Sevîeda ję žę̂na u̯sa panǫ̂sna χîtra letîela s χîš(o) χ zasîedam pravt, kar

j jȩ̑ Krâmar povìedu. Žẹnâ so χîtra zastopîlo, da je mẹu prȍu ɣatȍwa Krâmar pȁrsto u̯mîes u̯ si je kûmi dapavìedalo, da 32. XIII. ni u̯ tud drûzɣa ne.

VII

PRIPOMBE K OBSEGU IN KARAKTERISTIKI KRAŠČINE IN NOTRANJŠČINE V RAMOVŠEVIH DIALEKTIH

Kraško in notranjsko narečje je Ramovš opisal v *Hist. gramatiki* VII, str. 61—75. Njegov prikaz je seveda v glavnem pravilen, vendar pa sem na podlagi dosedanjega dialektološkega raziskovanja po Notranjskem in Krasu prišel glede teh dveh narečij do nekaterih zaključkov, ki se ne ujemajo s podatki in trditvami v Ramovševih Dialektih. Od kod vse je črpal gradivo, ne vem, mislim pa, da so bili njegovi dialektični zapisi preskopi, zlasti pa v geografskem pogledu preredko zajeti, da bi mogel podati povsem realno dialektično podobo tega obsežnega ozemlja.

Prva korektura Ramovševega opisa mora veljati geografski razširjenosti notranjščine na eni in kraščine na drugi strani. Ramovš pravi, da se kraško narečje širi na vzhod od briškega narečja do bivše kranjsko-goriške deželne meje, ki je na tem področju potekala od Hublja pri Ajdovščini vijugasto v južnovzhodni smeri po hribih med Vipavsko dolino in Krasom na Branico, od tod pa med Senožečami in Divačo po Gaberku v Vremsko dolino, kjer se je pri Suhorju obrnila na zahod mimo Artviž in Rodika na Kozino. Tu je meja krenila v severozahodno smer in nad Bazovico dosegla tržaško-goriško deželno mejo. Po Ramovšu se vzhodno od kranjsko-goriške deželne meje govori notranjščina, zahodno od nje pa tako po Vipavski dolini kot po Krasu kraško narečje. Dialektično raziskovanje na terenu pa je pokazalo, da ta razmejitev ni povsem pravilna in da ta upravnopolitična razdelitev na današnjo dialektično podobo Krasa in Vipavske doline ni prav nič vplivala. Notranjščina sega namreč mnogo bolj proti zahodu, v Vipavski dolini do Vrtovina, na Krasu pa nekako do Krajne vasi pri Dutovljah. Nekako do tod se še govore notranjsko-dolenjski refleksi za *ê*, namreč *ēi̯/ẹ̄/ę̄/ę̣*, od katerih so slednji in podobne bolj ali manj široke vokalne tenčine, kjer koli po teh krajih se govore, nedvomno nastali po asimilaciji oziroma monoftongizaciji iz nekdanjega dolenjsko-notranjskega *ēi̯*. Refleks *ū* < *ȏ* pa sega vsaj na Krasu celo še bolj na zahod, namreč vse do Komna, medtem ko se v Vipavski dolini izoglosi *ēi̯* < *ê* in *ū* < *ȏ* vsaj v glavnem

krijeta: *γnę̨izdu, mlę̨iku, vę̨itər, bûs, kûst, mûst, nǫ̨u̯č, mǫ̨u̯č* — Stomaž, Dobravlje, Kamnje v Vipavski dolini; *zvę̨zda, smrę̨ka, γnę̨zdu, snę̨χ, mlę̨t; γût, dûm, pût, γnuį, wakû* — Vrabče; *kolę̨nu, trę̨buχ, trę̨pχa, čę̨rwa, strę̨χa, želę̨zu, mę̨χ; nûs, kûst, rûχ, okû, nebû* — Štijak; *zvę̨zda, smrę̨ka, γnę̨zdu, kalę̨nu; nûč, mesû, kûst, ûs* — Povir; *strę̨χa, zvę̨zda; nûs, u̯akû, pût, testû, senû* — Lokev–Prelože; *lę̨s, smrę̨ka, strę̨χa; nûs, rûχ, nûč* — Šmarje pri Sežani; *zvę̨zda, kǫ̨lę̨nò, stę̨na; kǫ̨kûš, zγûn, kûst, nûč* — Vrhovlje–Voglje; *rę̨pa, γnę̨zdo, blę̨t, snę̨χ; zγûn, kûlò, sǫ̨nû* — Orlek; *kolę̨nu, vę̨tər, lę̨s, brę̨χ; nûs, ûs, rûχ* — Kazlje; *snę̨χ, smrę̨ka, želę̨zu; ûs, snûči, γaspût* — Dutovlje–Kreplje; *zvę̨zda, brę̨χ, mę̨stu, mlę̨ku; nûs, rûχ* — Šepule–Križ; *zvę̨zda, brę̨χ, na brę̨γę, snę̨χ; nûs, rûχ* — Tomaj; *snîeχ, brîeχ; rûχ, bûχ* — Krajna vas; *snîeχ, smrîeka; nûč, rûχ, nûs* — Pliskovica; *zvîezda, snîeχ, brîeχ; bûs* — V. Dol; *brîeza, smrîeka; ûs, nûč* — Kreguljišče; *trîebəχ, mîeχ, kulîeno; nûs, u̯akû, kûst, kakûš, sǫ̨nû* — Komen.

Onstran omenjene črte pa se v smeri na Gorico govorijo kraški refleksi *īe/īə* < *ê* in *ūo/ūə* < *ô*: *mlîeko, mîesc, zvîezda, trîebuχ; nûəs, mûəč, γospûət, kûost, rûəχ* — Gojače; *lîeto, dîelo, γnîezdo, vîetər; nûos, nûoč, kûost* — Črniče; *kolîeno, mlîeko, cîesta; nûəs, rûəχ, kûəst, mesûə, nebûə* — Osek; *rîəpa, svîəča, mîəsto; kûəst* — Vitovlje; *sîəmə, brîəmə, lîəpə, mîəstə; pûət, bûəs, kûəst* — Ozeljan; *besîəda, cîəsta, smrîəka; rûəχ, bûəs, nûəs* — Šempas; *snîəχ, χnîəzdo; mąsûə, bûəs* — Vogrsko; *γnîəzdu̯ə, mlîəku̯ə, mîəstu̯ə; nûəč, bûəs* — Renče; *kolîənu̯ə, mîəstu̯ə; bûəs* — Vrtojba; *kolîeno, mîəχ, lîəs, brîəza; rûəχ, kûəst* — Trnovo; *mlîeko, snîeχ, zvîezda; bûəs, nûəs, sanûə* — Temnica na Krasu; *brîeχ, zvîezda; pûət, bûəs* — Kostanjevica; *strîeχa, dielą̨t, lîeto, mîesc, tîedən, snîeχ, vîetər, sîemə, brîemə; nûəs, na nûəsi, kûəlo, wûəs, drewûə* — Opatja sela; *mlîeko, mîesto, brîeχ, cîesta; nûos, rûoχ* — Brestovica; *sklîeda, snîeχ, u Sîelaχ; rûəχ, nûəć* — Sela itd.

Obsegi posameznih dialektičnih pojavov in celotnih dialektov pa seveda niso slučajni, temveč so funkcija geomorfologije, naselitvene, kolonizacijske in socialnopolitične zgodovine določenega ljudstva. Če stikam za razlogi za razmejitev med današnjo notranjščino in kraščino, jih ne najdem niti v geomorfologiji niti v političnoupravni razdelitvi med Goriško in Kranjsko, temveč kvečjemu v neki mnogo starejši razdelitvi, ki sega v čase Velike Karantanije, ko je približno na tej črti potekala meja med furlansko in istrsko Marko (cf. *Zgodovina narodov Jugoslavije* I, str. 154—155). Za razmejitev kraščine in notranjščine v Vipavski dolini pa moram vsekakor pomisliti na starodavno razdelitev

Vipavske doline iz konca prvega tisočletja, ko je bila meja med dvema fevdalnima gospostvoma postavljena na Vrtovinski potok (cf. M. Kos, *Srednjeveški urbarji za Slovenijo*, zv. 2, str. 11—12).

Toliko glede geografske razširjenosti kraščine in notranjščine.

Pa tudi Ramovševa karakteristika kraščine in notranjščine sama v nekaterih pogledih ne drži. Tako n. pr. trdi Ramovš, da na Krasu govore $\bar{u} < \delta$, medtem ko je to v resnici dolenjsko-notranjski refleks, ki se govori še po delu kraškega ozemlja v okolici Dutovelj in Komna. Ker pa je Ramovš postavil mejo med kraščino in notranjščino na bivšo kranjsko-goriško deželno mejo, je iz $\bar{u} < \delta$, ki ga je našel onstran te črte na Krasu, sklepal, da je $\bar{u} < \delta$ karakterističen tudi za kraško narečje, pri tem pa očitno ni poznal vsega Krasa, kajti sicer bi te trditve ne mogel zapisati. Kraščina namreč govori za δ danes *ūo/ūə*, torej starejšo razvojno fazo, kot je izkazana v dolenjščini in notranjščini. Meja med $\bar{u}o/\bar{u}ə < \delta$ in $\bar{u} < \delta$ sicer ni povsem identična z mejo med $\bar{e}/\bar{e} < \hat{e}$ in $ie/iə < \hat{e}$, v glavnem pa je vendarle ista (Vrtovin–Komen). Sicer pa je znano, da se obsega niti dveh dialektičnih pojavov nikjer popolnoma ne krijeta. Ramovševa zmota je potemtakem nastala zato, ker na eni strani ni poznal vseh kraških govorov, zlasti ne zahodnih, na drugi strani pa je značilnost enega ali več govorov na Krasu na meji Notranjske posplošil na ves Kras, misleč, da gre tu že za kraške govore, medtem ko se v resnici tu govori še notranjščina.

Nekaj podobnega se je Ramovšu zgodilo, ko je obravnaval zastopstvo psl. $\bar{o}$ na Krasu. On namreč trdi, da se za $\bar{o}$ po vsem Krasu govori $\bar{u}$. V resnici pa se skoraj na vsem Krasu (tržaške okolice ne poznam!) kakor tudi po Vipavski dolini govori *ūo/ūə/ŭo*, ki je lasten tudi vsej notranjščini in dolenjščini. Pojav $\bar{u} < \bar{o}$ sem doslej ugotovil samo v 6 vaseh v okolici Dutovelj in Komna (Komen, Kobja glava, Kreguljišče, V. Dol, Kosovelje, Pliskovica): *zŭop, mŭoka, yalŭop* — Vrtovin–Kamnje–Črniče; *wakrûəyu, pûət, mûəš, wabrûəč* — Osek; *yalûəp, pûət, zûəp* — Ozeljan; *abrûəč, zûəp, yǫlûəp, mûəš* — Šempas; *kûət, rûəp, mûəš, mûəka* — Zali hrib; *abrûəť, yûoba, mûoka, yûobast* — Opatja sela; *kûət, mûəš, rûəp, pûət, yalûəp* — Temenica–Kostanjevica–Brestovica; *pûpak, mûka, po pûti, mûš, yûba, nûtər, yalûp, kût, yûst, mûčnẽk, rûp, zûp* — Komen–Kobja glava–Pliskovica–V. Dol–Kreguljišče–Kosovelje.

Ker se v teh krajih govori tudi $\bar{u} < \overset{o}{l}$ proti sicer navadnemu $\overset{o}{l} > \bar{o}u$, sem mnenja, da gre v tem primeru za sledove uskoške kolonizacije Krasa po padcu Bosne (prim. M. Kos, *Urbarji Slovenskega Primorja*, str. 72, 97—98).

Ramovševa trditev, da je za Kras značilen pojav dolgi $\bar{l} > \bar{u}$, je prav tako nevzdržna. Res je, da je v zgoraj omenjenih vaseh ta pojav regularen, na drugi strani pa je prav tako res, da mnogo kraških in spodnjevipavskih vasi ne govori $\bar{u} < \bar{l}$, temveč $\bar{o\underset{\sim}{u}} < \bar{l}$. Zanimivo pa je, da se v nekaterih izoliranih besedah *(plˍn > pûn)* $\bar{u} < \bar{l}$ pojavlja skoraj na vsem Krasu, tudi tam, kjer je sicer $\bar{l} > \bar{o\underset{\sim}{u}}$. Menim, da je pojav $\bar{l} > \bar{u}$ na Krasu prav tako kot $\bar{o} > \bar{u}$ rezultat uskoške kolonizacije Krasa, čeprav je razvoj $\bar{u} < \bar{l}$ lahko tudi slovenski, saj ga poznajo tudi taka slovenska narečja, kjer s hrvatsko-srbskim naselitvenim elementom ali vplivom ne moremo računati. Pri presoji izvora $\bar{u} < \bar{l}$ moramo vedno vsekakor upoštevati geografsko lego in razširjenost tega pojava. In v našem primeru ta govori za neorganski, v govorih kraških vasi neutemeljen in težko razumljiv pojav. Teže je pojasniti, zakaj v nekaterih izoliranih besedah vendarle skoraj po vsem Krasu govore $\bar{u} < \bar{l}$. Kake dokončne sodbe o tem pojavu si pa sedaj še ne upam izreči.

Kot nadaljnjo karakteristiko kraščine smatra prof. Ramovš pojav $\bar{u} > \bar{y}$, ki je po njem skupen kraščini in notranjščini. Po mojem mnenju pa je to dolenjsko-notranjski pojav, ki ga na Krasu vsaj zahodno od črte Vrtovin–Komen nikjer nisem slišal in ga najbrž tudi nikoli govorili niso. Ne izključujem pa možnosti, da je bila lahko area $\bar{y} < \bar{u}$ nekdaj širša, kot je danes, saj vemo, da ga n. pr. ne govore več v okolici Postojne niti ne v Vipavi ali Ajdovščini, medtem ko sega po hribovskih vaseh med Vipavsko dolino in Krasom še danes daleč na zahod. Tudi Sežana, kjer se govore osnovni notranjski refleksi, pojava $\bar{u} > \bar{y}$ ne pozna več, pač pa ga govore bližnje vasi v smeri proti Komnu. Ostali del Krasa pa $\bar{y} < \bar{u}$ po mojem mnenju sploh nikdar govoril ni. Vse torej kaže, da razvoj $\bar{u} > \bar{y}$ ni kraška, temveč notranjska dialektična posebnost.

Popolnoma pravilno pa je Ramovš ugotovil, da je briški pojav $\bar{ę} > \bar{a}$ zajel tudi skrajni zahodni rob kraškega narečja. Govori se v okolici Gorice in v nekaterih zahodnih kraških vaseh (Kostanjevica, Lipa, Temnica itd.), vendar se tu menjava s kraškim refleksom $\bar{ie}/\bar{iə} < \bar{ę}$. V nekaterih besedah slišimo $\bar{a} < \bar{ę}$, v drugih pa $\bar{ie}/\bar{iə}$. Pač pa Ramovš nikjer ne omenja izredno značilne variante $\bar{ə}$, $\bar{a\underset{\sim}{ə}} < \bar{ę}$, ki jo slišimo zahodno od Vrtovina v smeri proti Solkanu, Prvačini, Grgarju in Trnovemu. Zelo značilno je tudi dejstvo, da pojava $\bar{ę} > \bar{a}$ ne govore n. pr. v Opatjih selih, Lokvici, Novi vasi, Hudem logu, čeprav ga na drugi strani menda poznajo celo vasi v okolici Nabrežine. To dejstvo bi eventualno lahko govorilo za to, da so bile kolonizirane s tistega področja Krasa, ki pojava $\bar{ę} > \bar{a}$ ne

pozna. Vendar bi neka dokončna sodba o tem problemu sedaj bila še prezgodnja.

Za kraško narečje je v primeru z notranjščino zelo značilno razmerje med refleksi za *-ǫ, -o, -ę, -e*. Medtem ko v kraških govorih slišimo za te kratke vokale: *-u, -o, -ə, -e*, pa so za notranjščino karakteristični refleksi: *-ǫ > -u̯o/u̯ə; -o > -ȯ/u; -ę > -e; -e > -i̯e*.

Končno naj omenim, da je sekundarna palatalizacija velarnih konzonantov na Krasu prav tako neznana. Po svojem izvoru je to notranjska posebnost, ki se je tu in tam morda res razširila tudi na Kras, saj sta Kras in Notranjska danes in že dolga stoletja socialno ozko med seboj povezana.

Résumé

Dans son étude «*Un problème intéressant du parler de Solkan*» l'auteur arrive aux conclusions suivantes:

1. A Solkan et dans ses environs, *ā* < sl. prim. *ā* et ъ, ь dans les syllabes longues donne ə dans tous les cas où il suit ou précède une consonne nasale, donc *ā + m (n) > əm (ən); m (n) + ā > mə (nə)*.

2. On y trouve représenté aussi sl. prim. *ę (ę > ə)*.

3. Le réflexe pour *ę* dans les syllabes longues étant le même que le réflexe pour *ā* dans le voisinage immédiat d'une consonne nasale, il est évident que *ę > ə* est une conséquence du fait qu'il a été prononcé à l'époque de ce passage encore comme *ą*, l'élément nasal ayant provoqué le passage *ę > ə*, bien entendu en passant par un *ą* intermédiaire.

4. A base de ces conclusions, l'auteur a trouvé un point de départ pour l'explication des toponymes encore obscures: Bate, Baske et Banjšica. Ils recèlent la racine *bęt-* que Bezlaj rapproche du nom antique *Veneti, Venti*.

Dans son article «*Sur l'évolution et sur quelques particularités du parler d'Avče*», l'auteur arrive aux conclusions suivantes:

1. Le parler actuel d'Avče évolua dans les temps les plus éloignés de la même manière que les dialectes voisins de la Vénétie slovène, tandis que dans un passé plus récent, ce fut le parler de Tolmin qui influença son évolution.

2. L'auteur est arrivé à cette constatation par l'analyse et la comparaison du vocalisme actuel d'Avče et de ses environs avec le vocalisme des dialectes voisins.

3. Selon l'opinion de l'auteur, ces particularités de l'évolution du parler d'Avče sont une conséquence des changements d'administration et de communications survenus à une époque déterminée, assez récente.

4. En conclusion, l'auteur essaie d'expliquer la terminaison *-o* au nom. acc. pl. de tous les noms, pronoms et participes en *-l* qui, jusqu'à présent, n'a pas encore été enregistrée dans la dialectologie slovène.

5. Il illustre son article par deux textes du parler d'Avče en transcription dialectologique.

Dans son étude «*Remarques sur l'étendue et sur les traits caractéristiques des dialectes du Karst et de la Carniole Intérieure dans les Dialectes de Ramovš*», l'auteur arrive aux conclusions suivantes:

1. Le dialecte de la Carniole Intérieure s'étend à l'Ouest au delà de l'ancienne frontière provinciale entre la Carniole et la Province de Gorica, approximativement jusqu'à la ligne reliant les localités Vrtovine dans la vallée de Vipava et Krajna vas près de Dutovlje au Karst. Certains phénomènes dialectaux de la Carniole Intérieure pourtant s'étendent jusqu'à Komen.

2. $\breve{o} > u$, $\bar{u} > y$, ainsi que la palatalisation secondaire des consonnes vélaires n'appartiennent pas au dialecte du Karst, mais bien à celui de la Carniole Intérieure.

3. Au Karst, ϱ et l vocalique donnent régulièrement $\bar{u}o/\bar{u}ə$ et $\bar{o}\underset{\frown}{u}$, et non pas $\bar{u}$ ainsi que l'a supposé Ramovš.

4. Les phénomènes $\varrho > \bar{u}$, l vocalique $> \bar{u}$ dans quelques villages du Karst sont, de l'avis de l'auteur, un vestige de la colonisation du Karst par les Uscoques après la chute de la Bosnie.

France Tomšič

POGLAVJE IZ SLOVENSKE HISTORIČNE SINTAKSE

Deležnik je v zgodovini slovanske sintakse pomembno in zelo zanimivo vprašanje. V vseh slovanskih jezikih brez izjeme je danes stanje bistveno drugačno, kakor je bilo pred tisoč leti. Stara cerkvena slovanščina kaže namreč vso tisto bogato in raznovrstno deležniško sintakso, ki jo pozna tudi stara grščina. Nehote se zato človek vpraša, ali ni mogoče v stari slovanščini vse to le odsev grščine, saj so najstarejša stcsl. dela iz grščine prevajali Grki. Ker so imeli takšne in podobne deležniške zveze tudi drugi indoevropski jeziki, smemo sklepati, da gre v slovanščini za paralelen razvoj in ne za slepo posnemanje grške sintakse. Za avtohtonost govori tudi zgodovina slovanskih jezikov, ker se dado za starejšo dobo dokazati nekatere na videz grške participialne konstrukcije v prvotni podobi ali pa v poznejši razvojni obliki v takih jezikih, pri katerih ni mogoče računati z neposrednim grškim vplivom in tudi ne z jezikovno tradicijo, ki bi bila oprta na cerkveno slovanščino. Še prav posebno vrednost imajo te sintaktične posebnosti, če jih najdemo v ljudski pesmi. V današnjih slovanskih jezikih je velik razloček med knjižno in ljudsko rabo, ker so se v knjižnih jezikih ohranile oblike in zveze še iz časa, ko so bile žive tudi v vsakdanjem govorjenem jeziku, in to tudi še potem, ko so v preprosti govorici že zdavnaj izginile.

V X. stoletju so bili deležniki vsi res še glagoli s polno glagolsko močjo, to se pravi, da so imeli, če izvzamemo označevanje osebe, vse tiste lastnosti, ki so značilne za določni glagol: izražali so čas, način, aspekt, se vezali z različnimi skloni. Zraven tega pa so bili formalno pravi pridevniki, se sklanjali in spreminjali po spolu, imeli po potrebi določno in nedoločno obliko ter se ujemali s svojim samostalnikom v spolu, sklonu in številu. Prislovnega deležnika slovanščina sprva ni imela, tudi takrat ne, če je bil deležnik rabljen predikativno ali apozitivno. Vprav v tej glagolsko-imenski dvoživosti pa je bila kal za nadaljnji razvoj. Koder ni bil deležnik povezan s pomožnim glagolom in ni skupaj z njim imel

funkcije določnega glagola (n. pr. opisni deležnik v zloženih časih in naklonih, trpni deležnik v opisnem pasivu), je začela njegova predikativna glagolska moč slabeti in je v atributivni rabi sčasoma postal tudi po pomenu pravi pridevnik, ki je zaznamoval neko stalno lastnost, medtem ko kot glagol te zmožnosti ni imel. V drugačni rabi so deležniki izgubili sklanjatev in postali glagolski prislovi (gerundiji) in so ponekod oslabeli v navadne prislove. Današnji slovanski jeziki zato v živem ljudskem govoru nimajo več pridevniških deležnikov. Njihovo mesto so prevzeli gerundiji oziroma jih je jezik, ker so bili glagolsko premalo izraziti, razvezal v stavke, priredne ali podredne.

Slovenščina je kakor drugi slovanski jeziki do kraja izgubila trpni sedanjiški deležnik. Po svoji funkciji je bil zelo blizu trpnemu preteklemu deležniku, ki je kmalu prevzel njegovo vlogo. V stari cerkveni slovanščini imata sprva še vsak svoje mesto. Prim. natančno razlikovanje: *kъ tomu nъ da isypana bǫdetъ vъnъ i popirajema člověky* Mt 5,13 za grško ἔτι εἰ μὴ βληθῆναι ἔξω καὶ καταπατεῖσθαι ὑπὸ τῶν ἀνθρώπων, medtem ko latinščina te razlike ne pozna: nisi ut mittatur foras et conculcetur ab hominibus. Danes živi ta deležnik kot knjižna oblika samo še v ruščini in bolgarščini. Ni pa bil trpni pretekli deležnik edini, ki ga je izpodrinil, svojo vlogo pri tem so imeli tudi glagoli z zaimkom *se*, ki v slovanščini prav tako lahko izražajo pasiv.

V zvezi s tem dobijo poseben pomen oblike v stari češčini, poljščini pa tudi slovenščini, ki so na zunaj aktivni deležniki sedanjega časa, po pomenu pa so ali trpni deležniki ali pa, kar je pogostejše, participia possibilitatis: stč. *spasitel čekající* »expectatus«, *žadajícieho pokoje* »optata pace«, *nepřátel všech, vidúcích i nevidúcích* »visibilium et invisibilium«, *čijící svět* »sensibilis«, *v knihách o nedověřících* »de incredibilibus« (Gebauer, HMČJ IV 588); stp. *widzący, niewidzący* »visibilis, invisibilis«, *słyszący czyńcie głos* (Łoś, Krótka gramatyka hist. jęz. polskiego, 160); *ta videzha ſtuar* $Post_{78}$ III 27 b »vidna«, *te minezhe rizhy* Rim 8,21 Dalm. »minljive«, *druga Kralieuſtua ſo minuzha* $Post_{78}$ III 49 a, *tiga neresidezhiga Boga* Rim 1,23 Dalm. »des vnzergenglichen Gottes« (Luther); *ozhitu inu veidezhe* T_{57} t 2 b »znano«; *neverujezhe* $Post_{95}$ 149, 150 »neverjetno«, *nesapopadezha* $Post_{95}$ 148 »nerazumljiva«. Isti pomen kakor omenjeni stč. *vidúcí*, stp. *widzący*, sle. *vídeči* pa je imel v stari cerkveni slovanščini tudi ptcp. praes. pass. *vidimъ* »visibilis«: *vidimǫjǫ i nevidimǫjǫ vsjǫ tvarь* Euch. sin. 52 a 17 τὴν ἀόρατον καὶ ὁρατὴν κτίσιν; *dьnesь sъpasenije vьsemu světu, jeliko vidimъ i jeliko nevidimъ* Supr. 448,30; stč. *vidomé všecky věci i nevidomé; proti všěm nepřátelóm vi-*

domým i nevidomým (Gebauer, o. c. 608); p. *niewidomy* = *niewidzialny* (Łoś, o. c. 161). To, da sta bila *vidimъ* in *vidę sę* v danem primeru sinonima, je odpiralo razvoju pot v dve smeri. Refleksivni *vidę sę* je po zgledu trpne oblike *vidimъ* izgubil povratni zaimek; ker pa je zdaj *vidę* imel aktivni in pasivni pomen, je tudi *vidimъ* k pasivnemu pomenu dobil še aktivnega: č. *vidomý* »videč«, *otec nevidomý* »slep«; *vědomý* »vedoč, razumen«; *držimý* »držeč« (Gebauer, o. c. 608); p. v XVIII. stol. *wiadomy, świadomy* »vedoč«; *niewidomy* »ne videč, slep« (Łoś, o. c. 161).

Atributivnega deležnika sedanjega časa slovenščina danes v živem govoru nima in je bil tudi že v XVI. stoletju razmeroma redek. Prislovni deležnik se končuje na *-oč, -eč,* pri glagolih III/2, V/1 in VI tudi na *-e.* Da je pri deležnikih na *-e* posplošen nekdanji nom. sg. m., je očitno. Vprašanje pa je, kateri sklon je okamenel v oblikah na *-oč, -eč (nesoč, gredoč, proseč).* V Brižinskih spomenikih se ta deležnik trikrat pojavi, in sicer zmeraj kot gerundij: *imy* II 5, *imǫti* II 6, *prijemlǫti* II 3. Gerundialna raba za to dobo ni nenavadna, pozna jo že stara cerkvena slovanščina v Euch. sin. in Supr., le da se je tam kot gerundij uveljavil nom. pl. m., v slovenščini pa imamo enkrat nom. sg. m., dvakrat pa nom. sg. f. V oblikah na *-ǫti* bi bilo mogoče videti tudi ak. sg. m. (stcsl. *imǫštь*), le da v takšni rabi ne bi pričakovali določne oblike. V drugih slovanskih jezikih živi kot gerundij nekdanji nom. sg. f. (sh. *noseći,* bg. *nosešti,* mak. *nosejki,* r. *nesuči*). Zlasti ruščina z oksitoniranimi oblikami kaže na nom. sg. f. Slovenščina se še najbolj ujema s poljščino. Ta je že v najstarejših časih imela gerundij na *-ąc* in *-ęcy* (od XVI. stol. dalje *-ący*), danes pa je v knjižnem jeziku edina oblika *-ąc,* v narečjih pa še dosti pogosto tudi *-ący* ali *-ęcy* (Łoś, o. c. 157 s). Tudi za slovenščino mislim, da bi smeli sprejeti dva gerundija *(nesoč* in *nesoči),* od teh pa živi danes samo prvi (kolikor ni tudi ta nastal po vokalni redukciji iz *nesoči*). Oba deležnika, zapisana v Stiškem rokopisu, kažeta češko podobo *(glagolicze, placzecz).*

Izredno redko se berejo v XVI. stoletju namesto prislovnih pridevniške oblike, in sicer samo nekajkrat pri Krelju: *da videozhi ne vidio, inu ſlifhaiozhi ne rasumeio* $Post_{67}$ 95 a (das ſie nicht ſehen, ob ſie es ſehen, vnnd nicht verſtehen, ob ſie es ſchon hören, Spang. 1550, 64 b); *zhakaiozhi veſeli zhaſ te milofti ſposnamo* $Post_{67}$ 12 a.

Ptcp. praet. act. I je že v starejši slovenščini redek. V Brižinskih spomenikih so trije primeri: *bêvši* (gerundij za *bêvšu*) I 8, *prinəzše* II 99 in *prizvavše* II 110. Pisci XVI. stoletja ga tu in tam pišejo, še največkrat adverbialno *skrivši,* pa še to se menjava s sedanjiškim *skrivaje.* Od drugih primerov mi je znan *poklonivſhi* OB F 1 b in *ſepelauſhi* K_{51} 147

ter *ſapelaushi* K_{74} 3 (ta dva obakrat v istem pesemskem tekstu). Številni deležniki na *-ši* pri Juričiču v $Post_{78}$ gredo na račun piščeve hrvaščine in hrvatske literarne tradicije. Drugi naši pisci XVI. in naslednjih stoletij ga ne pišejo, ker jim ni bil domač iz živega govora in tudi ker niso dobili zanj nobene opore ne v latinščini ne v nemščini. Za Juričičevo $Post_{78}$ prim.: *kadar kei edan grosouito padshi Ruko ali Nogo slomi* III 34 b; *vſega Sueta grehe naſe vsamshy neſſe* III 26 b; *oni ſo vkup vhishi saparushi ſe ſedeli* II 7 b. Nenavadna pa je zveza: *Beſede tiga Angelskiga posdraulienia imamo vſelei vnashem ſerzu sapiſaushi noſiti* III 39 b; aktivna oblika se tu dejansko rabi namesto pasivne. Kako zelo je bil že tedaj Slovencem tak deležnik tuj, se nazorno vidi pri Hrenu, ko se je mimo Dalmatina tesneje naslonil na Vulgato in prevedel lat. munierunt sepulcrum signantes lapidem: *inu ſo okuli obdali Pokopaliſzhe, ta kamèn sapezhazheozh* (Schönleben: *sapezhateozh*) Pas 75 a; Dalmatin in Japelj: *inu ſo ta kamen sapezhatili.*

V močnem nasprotju s tradicionalnim knjižnim jezikom glede rabe ptcp. praet. act. I je v svojem Novem zakonu 1771 Štefan Küzmics. Ker je prevajal po grščini, je zelo velikokrat grški aoristov particip slovenil s tem deležnikom, n. pr. *szlísavsi to rêcs* Lk 8,15; *csi doli szpadnovsi me molo bodes* Mt 4,9; *zdignovsa níka žena glasz szvoj... ercsé* Lk 11,27. Vendar ni poznal tega deležnika pri glagolih *iti* (in zloženkah), *videti, odgovoriti,* zato pri njih dosledno piše namesto preteklega sedanjiški deležnik: *i vöidôcsi Jezus, vido je vnogo naroda* Mt 14,14; *odgovorécsi te sztotnik erkao je* Mt 2,8; *i vidôcsi ga, leknoli szo sze* Lk 2,48; *i idôcsi vu hižo, naisli szo to dête z Máriom materjom nyegovom: i pokleknovsi molili szo je* Mt 2,11. Tu in tam poznajo takšno rabo tudi naši protestantje v XVI. stoletju: *kako ie pak da vſo nozh louezh niſo niſhtar vlouili* $Post_{78}$ II 24 b (prim. stcsl. *ob noštь vьsę truždьše sę ne jęhomъ ničьsože* Lk 5,5); *inu gredozh pèrſhli ſo v' Betleem* $Post_{67}$ 39 b (alſo machten ſich auff, vnnd giengen gehn Bethlehem, Spang. 1550).

Sedanjiški deležniki se v slovenščini praviloma delajo samo iz nedovršnikov. Splošno se rabi dovršni sedanjiški deležnik samo pri glagolu reči: *rekoč.* V jeziku XVI. stoletja je pogostna zveza *to je rekoč* v pomenu: to se reče, to se pravi; prim. pri Krelju: *to ie rekoch* $Post_{67}$ 32 a za nem. als wollten ſie ſagen, Spang. 1550, 17 b, in za isti stavek na str. 33 a: *to ie rezheno.* V zvezi z glagolom *videti* pišejo slovenski protestantski pisci v XVI. stol. in tudi še pozneje redno *pridoč, pridejoč.* Tu ni lahko odločiti, ali gre za zamenjavo iz nenatančnosti z nedovršnikom *prihajajoč* ali pa ima v resnici pomen dovršnega glagola. Stavek:

inu tedaj bodo ony vidili Synu tiga Zhlovéka prideozh v' oblaki Dalm. Lk 21,27 pomeni lahko, da ga bodo videli, kako prihaja, ali pa, da ga bodo videli, kako je prišel. Stcsl. prevod: *i togda uzьrętъ synъ člověčьsky grędǫštь na oblacěhъ* govori v skladu z grškim originalom *ἐρχόμενον ἐν νεφέλῃ* za prvi pomen, moderni slovenski prevod in tako tudi že Japljev (in takrat bodo videli Sina človekovega priti na oblaku) pa za drugega. Podoben primer beremo pri Trubarju T_{57}: *zhes kateriga ti bosh vidil tiga Duha doli gredozh inu oftaneiozh na nim* Jn 1,33 ($Post_{78}$ III 25 b: *oftanuzhega*) za lat. super quem videris Spiritum descendentem et manentem super eum. Tukaj ima drugi deležnik pomen prihodnjega časa, kakor ga ima lahko vsak dovršnik; Dalmatin je tako razumel in deležnik razvezal v stavek: *inu da na njemu oftane* (prim. SP 1925: na kogar boš videl Duha prihajati in ostati na njem, podobno tudi Japelj). Podobne narave je primer pri Krelju $Post_{67}$ 26 b: *gredo inu pridoch do Chriftufa govorio;* ker sta oba predikata v historičnem prezentu, je to po analogiji preneseno tudi na deležnik, ki bi se sicer moral glasiti *prišedši.*

V stari cerkveni slovanščini so atributivni deležniki ohranjeni skoraj na vseh tistih mestih, na katerih jih ima tudi grščina, včasih stojijo celo tam, kjer ima grščina odvisnik. Za prvo prim.: *vьsêkъ bo prosęi priemletъ i ištęi obrêtaetъ i tlъkǫštumu otvьrzetъ sę* Zogr. Mt 7,8 *(πᾶς γὰρ ὁ αἰτῶν λαμβάνει καὶ ὁ ζητῶν εὑρίσκει καὶ τῷ κρουόντι ἀνοιγήσεται),* za drugo: *êko vьsêkъ puštajęi ženǫ svojǫ* Zogr. Mt 5,32 *(ὅτι ὃς ἂν ἀπολύσῃ τὴν γυναῖκα αὐτοῦ).* V slovanskih jezikih se pozneje vsak atributivni deležnik po navadi razveže v relativni odvisnik (prim. češka Biblija 1540: *každý zajisté kdož prosy beře, a kdož hledá nalézá, a tomu kterýž tluče bude otevřijno;* NT 1563: *jer vsaki ki prosi priimlje, i kto ište nahodi, a tukuštumu otvoritse*). Prav tako ne bi danes rekli v slovenščini: *lajajoč pes ne grize,* ampak bi rajši povedali: *pes, ki laja, ne grize.* V XVI. stoletju so bili atributivni deležniki deloma še v navadi: *letiga pag niſzhe is tih ſidezhih per miſi nei ſaftopil* T_{57} 304; *paſtyrom zhuiozhim ſo ſe zhuiozhi Angeli pèrkasali* $Post_{67}$ 38 b; *v' Davidovlim méſti ... leshozhim v' Iudovſki desheli* $Post_{67}$ 36 b.

Absolutni dativ, ki ima isto funkcijo kakor absolutni genitiv v grščini in absolutni ablativ v latinščini, je zelo pogostna konstrukcija v stari in tudi poznejši cerkveni slovanščini ter je izpričan če že ne naravnost, pa vsaj posredno v starejših slovanskih knjižnih jezikih. Vendar je pravi absolutni dativ razmeroma redek; prim.: *a spećimъ ljudemъ, pride nepriatelь njegovъ* NT 1563, Mt 13,25; *recite da njegovi učenici po noći pridoše i ukradoše njega vamъ spećimъ* NT 1563, Mt 28,13

(ἡμῶν κοιμωμένων). Deležnik se je namreč tudi v takšni zvezi razvil v gerundij, namesto dativa pa stoji ob njem samostalnik ali zaimek v nominativu. Tako ima stara češčina poleg redkega absolutnega dativa, n. pr. *vycházejíciemu Ježíšovi od Jericho šel po něm zástup veliký* Mt 20,29, tudi že absolutni gerundij: *ješče mluvíce Petru slova ta padl duch svatý na všecky* Act 10,14 (Vondrák-Grünenthal, VGS II², 1928, 404). Tudi v južnoslovanskih knjižnih jezikih je šel razvoj v podobno smer: deležnik in samostalnik ali zaimek sta v nominativu: *vьšadši Isus v Plavcu, nasliduvali su ga učenici njegovi* NT 1563, Mt 8,23; *buducfi Poncius Pilatus poglavnikom Judaee* Petretics, Lk 3,1; *kaxite, da ucsenici njegovi nochom dojdoshe i ukradoshe ga, mi spavajuchi,* hrv. SP 1831; *tako on tiho govoreći, puče puška iz kaurske vojske* (Maretić). V slovenskih tekstih XVI. stoletja je takšna raba zelo redka in, ker jo pozna samo Juričič, smemo računati s hrvatskim vplivom: *ali oni ishe neueruiozh od veffelya, inu fe zhudezh, ie on rekal knym* $Post_{78}$ II 16 a. V primerih kakor: *kai fe ie meni vtei flushby Euangelia inu predigouania sgodillo te Ouce pasozh* $Post_{78}$ II 28 b; *sa zheffa voliu fe ie prikasal Chriftus letema duema mlaishima potem gredozh* $Post_{78}$ II 12 a je konstrukcija preprostejša, ker se deležnik veže na objekt v dativu (n. pr. meni pasočemu). Takšna raba je znana tudi Trubarju: *terdnu Veruio, de ti nim moresh inu hozhesh, tudi na fmerti lefozh pomagati* KDI 104; *Veruiem inu fe cilu feuupam na Buga Ozheta, de on ne bode mene tudi na fmerti lefozh fapuftil* KDI 68. Od tradicionalnega knjižnega jezika se spet loči Küzmics, zakaj pri njem je absolutni nominativ precej pogost pojav: *doli idôcsi oni z goré zapovedao nyim je Jezus* Mt 17,9; *idôcsa* (namreč Jezus in Peter) *vu ládjo ftisao je vöter* Mt 14,32; *szprevájajôcsi pa szvojega narodjenjá dén Herodes, pleszala je csi Herodiásova na szrêdi* Mt 14,6 *(γενεσίων δὲ ἀγομένων τοῦ Ἡρῴδου)*. Küzmicsev jezik se torej v tem ujema z jezikom takratne kajkavske in čakavske književnosti in, ker je vzhodna slovenščina tudi sicer še v več pojavih povezana s sosednjo kajkavščino, je verjetno, da je Küzmics za takšno rabo našel oporo v živem govoru.

Z grščino se ujema stara cerkvena slovanščina v rabi predikativnega deležnika in je takšna raba *(ležeč biti = ležati)* znana tudi v stari ruščini, češčini in poljščini ter tudi v južnoslovanskih jezikih (n. pr. pri Hektoroviću: *u radosti bih plovući;* v hrv. pravni listini iz leta 1275: *ki dvor e ležeći van Griž*). Tudi v jeziku naših protestantov je nekaj takšnih arhaizmov, največkrat v zvezi z deležnikom *mogoč: da je mogoch tudi opominati ftim sdrauim naukom* OB D 7 b; *de je on mogozh tu*

ohraniti Dalm. 2 Tim 1,12 (daß er mir kan meine beylage bewaren, Luther); *ie bil pag eden is tih Jefufouih Jogrou per mifi fedozh* T_{57} Jn 13,23 (podobno tudi Dalmatin), lat. erat recumbens. Dvomljiv primer je: *taku bi jeft vfaj she leshal, inu bi molzhe bil, bi fpal* Dalm. Job 3,13 za nemško pri Luthru: und were stille; Dalmatin namreč nem. *stille* prevaja zmeraj kot *molzhe*. Prav gotovo pa ne sodijo semkaj zgledi kakor: *Maria pak je doma leshezh oftala* T_{82}, Dalm. Jn 11,20; *de tijfti nemajo v' gréhi leshezh oftati* Dalm. Bibl. Gm. pg. V obeh stavkih gre za prevod nemškega *sitzenbleiben, liegenbleiben*, zanimiv predvsem zato, ker je nemški infinitiv nadomeščen s slovenskim gerundijem. Predikativni deležnik je v nekaj primerih znan tudi Küzmicsu, n. pr. *i bili szo pasztérje vu drželi onoj na pôli verusztüvajôcsi i sztražo držécsi* Lk 2,8; *bio je pa ležécsi eden ti ucsenikov nyegovi* Jn 13,23. V približno enakem obsegu se najde ta zveza tudi pri Petreticsu in v NT 1563.

Kakor *biti* se vežejo z deležnikom v starejših slovanskih jezikih še nekateri glagoli, kot: *pokazati se, nehati, končati* itd. V starejši slovenščini so se od tega ohranili le prav redki ostanki: *de tim ludem ne bosh vidil fe poftiozh* T_{82} Mt 6,18, tako tudi v NT 1563: *dase nebudeš› viditi ljudem› posteći*, in podobno še v hrv. SP 1831, medtem ko ima Dalmatin *de fe nebo Ludem vidilo, de fe poftifh* (pri Luthru: auf daß du nicht ſcheineſt für den Leuten mit deinem faſten). Za to, kar ima stcsl. *si že ne prêsta oblobyzajǫšti nogu mojeju* Lk 7,45, beremo v $Post_{78}$: *nei prestala kushuiozh moie Noge* (Dalm. *nej nehala moih nug kufhovati*). Prim. takšno konstrukcijo pri Gunduliću: *kolo od sreće vrteći se ne prestaje.*

Popolnoma svoje vrste je deležniška zveza pri glagolih zaznavanja (*vedeti, videti, zagledati, slišati, najti* ipd.). Ti glagoli se vežejo z objektom v akuzativu, ta objekt pa ima v starejšem jeziku pri sebi deležnik sedanjega časa, redko preteklega časa (*vidêh› sotonǫ êko mlъnijǫ sъ nebese padъša* Lk 10,18, *vido szem satana, liki bliszkaniczo, z nebész szpadnyeno* Küzmics). Takšna participialna konstrukcija je pravzaprav stavek, ki ima subjekt v akuzativu, predikat pa je izražen z deležnikom. Stavka: *Vidim. Mož teče* sta se strnila v en sam stavek, tako da je drugi kot celota postal objekt prvega. Danes bi rekli: *vidim moža teči* (acc. c. inf.), lahko pa tudi: *vidim, da (kako) mož teče.* Stara slovanska in tudi slovenska raba je bila nekoliko drugačna. V slovanskih jezikih je bil sprva še živ občutek, da ima infinitiv kot nekdanji dativ glagolskega samostalnika v prvi vrsti finalni pomen, saj je vprav zato lahko v večini slovanskih jezikov nadomestil supin. Upoštevati je treba nadalje zvezo

infinitiva z različnimi pomožnimi glagoli: *hotêti, imêti, načęti, vъčęti;* ti so pomen prihodnosti, ki tiči tako in tako že v finalni naravi infinitiva, toliko poudarili, da so se takšne zveze začele uporabljati za izražanje prihodnosti sploh. Tudi v zvezi z glagoli *moči, morati, smeti* in številnimi drugimi (*zapovedati, prepovedati, braniti, svetovati* itd.) je infinitiv prav tako meril v prihodnost. Omenimo še imperativni infinitiv, ki ga vsaj v prepovedi pozna tudi slovenščina. Razumljivo je zato, da je bil infinitiv s pretežno prihodnjim pomenom kaj malo primeren za to, da bi izražal dejanje, ki se dogaja v pravi neposredni sedanjosti. Vprav to lastnost pa je imel deležnik sedanjega časa nedovršnih glagolov. Zato se je stavek *vidim moža teči* glasil v starejši slovenščini v skladu z drugimi slovanskimi jeziki *vidim moža tekočega*, torej namesto acc. c. inf. imamo acc. c. ptcp.

Tak deležnik je predikativen in se pomensko loči od deležnika v stavku: *vidim tekočega moža* (moža, ki teče in ne gre z navadnim korakom). Da v zvezi *vidim moža tekočega* deležnik res ni atribut, se vidi tudi po tem, da je ta deležnik kakor vsak neatributivni deležnik v slovanskih jezikih nasploh postal gerundij, torej: *vidim moža tekoč.* Na tej razvojni stopnji je tudi slovenščina v XVI. stoletju: *inu je vidila Davida krajla fkazhejozh inu pleffajozh pred Gofpudom* Dalm. 2 Rg 6,16; *kadar on no plazheiozh uidi* T_{57} Jn 11,33; *vgleda on dua druga brata ... shiuaiozh nih mreshe* T_{82} Mt 4,21; *ako vidi Vallka gredozh tako beshy* $Post_{78}$ II 35 a.

Vprašanje je, kako se je mogel razviti gerundij v zvezi, kjer je akuzativ samostalnika ali zaimka lahko neposredno ohranjeval občutek za kongruenco. Gerundij se je pri tej konstrukciji razvil v takšnih okoliščinah, v kakršnih je flektirani deležnik nasploh prehajal v gerundij, namreč v stavkih, kjer ni bil izražen subjekt deležniškega dejanja. Kot zgled za to se navadno navaja primer iz Supr. 71: *povelê svęzati ję i vlačęšte vesti ję vъ temnicǫ* (iussit ligari eos et trahendo eos duci in carcerem). Iz takšnih zvez se je gerundij že zgodaj začel širiti tudi v stavke, kjer je bil sicer subjekt izražen. Gerundij najdemo tudi že v Brižinskih spomenikih: *vêrujǫ, da mi je, na sem svêtê bêvši, iti že na oni svêt* I 8; *v vêki jemu bê žiti, starosti ne prijemľǫti, nikoliježe pečali ne imy ni slzna têlese imǫti* II 2—6.

Po isti poti se je razvil gerundij tudi v zvezi z glagoli zaznavanja. V jeziku naših protestantov niso redki primeri, da glagol zaznavanja nima ob sebi samostalniškega ali pronominalnega objekta v akuzativu,

ampak je direktni objekt glagol sam (tip: slišim peti): *poslushai is nih pridiguiozh* T_{82} Pg; *kadar vshe ſlifhifh Predigujozh ta Euangelium, vidifh Karftezh inu odpuſtak gouorezh, inu S. Sacrament uunkai delezh* $Post_{78}$ III 44 b; *ali jeſt ſim ſlifhal od tebe praveozh* Dalm. 1 Moz 41,15; *kadar mi slishimo imenuiozh ta Greh* T_{57} Pg m 3 b; *kadar ie on ſlifhal Chriſtuſouo Ime imenuiozh* $Post_{78}$ II 20 a. Prav tako v pasivnih stavkih: *njega mladi ſe ſlifhio vpyozh* Dalm. Jer 48,4. Od tod se je razširil gerundij tudi v stavke, kjer je poleg deležnika stal akuzativ. Gerundij v stavkih brez deležniškega subjekta je znan tudi iz stč. formul v listinah: *kto list čtúc(e) slyšeti budú; všichni, ktož vidie tento list anebo slyšie čtúce* (Gebauer, o. c. 602).

Vendar v knjižni slovenščini XVI. stoletja gerundij pri glagolih zaznavanja ni edina oblika. Precej pogosto se uporablja v takšni zvezi tudi flektirani deležnik: *tiga je ena dekla sagledala ſedezhiga pèr luzhi* Dalm. Lk 22,56; *ozhmo veliku vezh niega govorechiga poſluſhati* OB F 1 a; včasih beremo eno poleg drugega v istem stavku: *inu jeſt ſim ſlifhal eno ſhtimo od Neba supet govorezho inu rekozh* Dalm. Apok 10,8; *on pak vidi Kojnike jesdeozhe inu ſe pelajozh na kojnih, Ofleh inu Kamelah* Dalm. Is 21,7. Med 163 primeri za deležniško zvezo pri glagolih zaznavanja, ki sem si jih izpisal iz Dalmatinove Biblije, jih je 92 z gerundijem, 71 pa s flektiranim deležnikom. K temu je treba prišteti, čeprav ne številne, primere, v katerih je namesto deležnika stavek ali infinitiv. Kaj od tega je resnična raba iz živega jezika? Najverjetnejše je, da so tedaj še govorili gerundij, da pa se je ta že umikal infinitivu oziroma stavku. Primere, v katerih stoji deležnik v akuzativu, imam za umetne; gre za korekturo, da se doseže skladnost glede sklona med samostalnikom oziroma zaimkom in deležnikom. Prav verjetno je to vpliv latinske sintakse. Latinščina bi imela potemtakem delež le pri zamenjavi gerundija s flektiranim deležnikom, ne pa, da bi bila deležniška zveza pri glagolih zaznavanja v celoti suženjsko posnemanje latinščine, kakor je mislil Metelko (Lehrgebäude der slow. Sprache 1825, 232).

Ta deležniška zveza v slovenščini je domača in je nastala v skladu s celotnim razvojem deležniških zvez v slovenščini in drugih slovanskih jezikih. V slovenščini se je namreč dogajalo isto, kar se je godilo v stari češčini in poljščini: tam je gerundij v tej zvezi do konca XV. stoletja redek, nato pa se zmeraj bolj širi, v XVII. stoletju pa se začne umikati in se v knjižnem jeziku naposled umakne flektiranemu deležniku, v slovenščini pa se je umaknil, kakor smo rekli, infinitivu oziroma stavku.

Zanimivo je, da se v slovenskih knjigah po XVI. stoletju ne piše več gerundij v tej zvezi, ampak zmeraj pridevniški deležnik, tako med drugim tudi v Evangelijih in listih, pri Japlju in Küzmicsu. Motili pa bi se, če bi v tem videli živo ljudsko rabo. Prirejevalci svetopisemskih tekstov v protireformaciji in tudi pozneje so se jezikovno sicer res opirali na Dalmatina, hkrati pa tudi na latinske vire, tako da je odslej ta participialna konstrukcija v resnici postala latinizem, ne pa že stoletje poprej, kakor je to domneval Metelko. Za Küzmicsa posebej pa je znano, da se je v prvi vrsti oziral na grški original in da je pisal mnogo več deležnikov, kakor jih je kdaj koli poznala knjižna slovenščina.

Gerundij je torej v takšni zvezi izginil iz slovenske knjige. Kaj ga je pregnalo? Ta predikativni gerundij se je po obliki izenačil z apozitivnim in so zato lahko nastajale dvoumnosti. Stavek n. pr.: *jeft ſim ſlifhala tvojga Ozheta govorezh s' Esavom* Dalm. 1 Moz 27,6 lahko pomeni: slišala sem, kako (da) je tvoj oče govoril z Ezavom, ali pa: slišala sem tvojega očeta, ko sem govorila z Ezavom. Da bi se jezik izognil takšnim dvoumnostim, je začel tak gerundij nadomeščati z infinitivom ali ga pa razvezovati v stavek. Pa še nekaj ga je izpodjedalo: predikativni gerundij je imel izrazito glagolsko funkcijo in zato je bila potrebna polna predikativna moč glagolske oblike, prav te pa je imel prislovni deležnik čedalje manj, tako da končno ni mogel več opravljati v stavku naloge, ki jo je imel v zvezi z glagoli zaznavanja. Po tej poti ni šla samo slovenščina, po njej so šli vsi slovanski jeziki, če odštejemo knjižno češčino in poljščino. Za poljščino n. pr. je Małecki (Gramatyka hist.-porównawcza II, 1879) obsodil stavke, kakor: *widziałem żołnierza chodzić po rynku*, češ da so očiten germanizem in da se mora reči: *widziałem żołnierza chodziącego po rynku;* dognano pa je, da govori cela vrsta narečij v zahodni polovici poljskega jezikovnega ozemlja v takšni zvezi infinitiv, pa ne da bi to bil vpliv sosednje nemščine, ampak zato, ker so ta narečja sedanjiški deležnik sploh izgubila (Łoś, o. c. § 522).

Predikativni gerundij v delih naših protestantov je torej odsev živega takratnega govora. Če bi takšna konstrukcija ne bila domača, od kod potem? Iz nemščine ne, ker je nemščina sploh nima, iz latinščine pa tudi ne, ker bi si potem ne mogli razložiti gerundija. Čudno bi pa naposled bilo tudi to, da bi se naši prvi pisci v toliko in toliko stvareh pri prevajanju zvesto držali nemščine, v tej stvari pa bi se ji naenkrat tako korenito izneverili in zatekli k latinščini. Dokaz, da slovenski gerundij v zvezi z glagoli zaznavanja ni mrtva tvorba, dobimo v sodobnih

ali nekoliko mlajših hrvatskih delih. V Novem testamentu 1563, ki sta ga »vsadašni opšteni i razumni Hrvatski jazik« prevela Anton Dalmatin in Stepan Konzul, je v veliki premoči gerundij: *i kada Isus pride u Petrovu kuću, vidi njegovu Punicu ležeći imejući ognjenicu* Mt 8,14; *vidivši Petra grijući se pogledavši ga reče* Mk 14,67. Podobno stanje je v Petretičsevih (kajkavskih) Svetih evangelijih 1631: *i be, po treti den, naydoſe nyega vu Czirkve ſzedecsjega, vpoſzred megy Doctori, poſzluſsajúcsi nyih i pítajucsi* Lk 21,27. V srbohrvaščini je sedanjiški deležnik kot gerundij ohranil večjo moč kot v drugih jezikih; zato ga najdemo tudi v mlajšem jeziku v zvezi z akuzativom pa tudi dativom, ne sicer v predikativni, pač v apozitivni rabi: *da su tebe zaboljele ruke ljuljajući nejaka unuka; te pogubi lepu Janju steruć ložnicu; ljuta kadu uhvati groznica gledajući na strašne hajduke;* v zvezi z dativom: *nekome dosadilo sjedeći besposlenu pa otišao kući; teško vuku ne jedući mesa, a junaku ne pijući vina* (Maretić, Gramatika i stilistika hrv. ili srpskog jezika[2], 1931, § 627). Vprav zato, ker se je gerundij utrdil v takšni rabi, se je moral umakniti kot predikativni gerundij. V Vukovem prevodu svetega pisma, ki slovi po ljudskem jeziku, ni niti enega primera, da bi pri glagolu zaznavanja stal pridevniški ali pa adverbialni deležnik, dasi ga v drugačnih zvezah pogosto rabi, n. pr.: *odsele ćete vidjeti sina čovječijega gdje sjedi s desne strane sile i ide na oblacima nebeskijem* Mt 26,64. Še celo pri glagolu *najti*, kjer je slovenščina do danes ohranila pridevniški deležnik, Vuk nima deležnika, ampak odvisnik: *i došavši k učenicima nađe ih gdje spavaju* Mt 26,40.

Pogled v zgodovino deležniške sintakse je pokazal, da je deležnik ohranil svojo prvotno naravo le takrat, če je s pomožnim glagolom pomagal delati čase in naklone. V vsaki drugačni rabi je izgubil nekaj svoje glagolske moči, pa bodisi da je kot atribut prešel med pridevnike in da živi kot deležnik samo še v knjižnih jezikih, ljudski govor ga je pa razvezal v relativni odvisnik, ali pa je v apozitivni in predikativni rabi izgubil sklanjatev in postal gerundij ali celo včasih pravi prislov. Slovenščina se je začela rabiti v knjigah sicer pozno, vendar pa še vseeno dovolj zgodaj, da se v njej še vidijo glavne značilnosti slovanske deležniške sintakse, nekatere še v polni moči, druge pa samo še v zadnjih sledovih. Ugotoviti moramo, da so se deležniške zveze v slovenščini razvijale v skladu z drugimi slovanskimi jeziki in da se dado na slovenskih primerih ugotoviti značilna obdobja v odmiranju po svojih funkcijah nekdaj tako bogatih slovanskih deležnikov.

Résumé

Ainsi que les autres langues slaves, le slovène a perdu dans la langue parlée les participes attributifs: les anciens participes attributifs se sont transformés en adjectifs, ou bien ont été remplacés par des propositions subordonnées; dans un autre emploi, le slovène ne connaît à présent que le gérondif, ou même le vrai adverbe. L'auteur étudie en outre le participe passé à fonction active, la forme du gérondif slovène, l'emploi du ptcp. praet. act. I et le ptcp. praes. des verbes perfectifs. Il constate que le participe absolu a été encore en usage au XVIe siècle, et partiellement même au XVIIIe siècle, et fait observer une évolution identique dans les dialectes croates «kajkavščina» et «čakavščina». Le chapitre le plus important de l'article présent est consacré à l'étude des constructions participielles en rapport avec les verbes de la perception: au XVIe siècle, en slovène ces verbes sont employés avec le gérondif, plus tard cependant la langue des livres fait revivre artificiellement le participe flexionnel, tandis que la langue parlée remplace le gérondif par l'infinitif ou par une proposition subordonnée. L'auteur constate que ce processus aussi est en accord avec l'évolution des autres langues slaves, et il explique quelles sont les causes de la disparition du gérondif en slovène dans un tel rapport.

En conclusion il constate que le slovène permet de reconnaître encore tous les traits caractéristiques de l'évolution de la syntaxe des participes slaves, bien que le slovène ne soit devenu langue littéraire que depuis le XVIe siècle.

Fran Petrè

VIZIONARNOST OTONA ŽUPANČIČA

1

Slovenska moderna je časovno nastopila kot naslednica kritičnega realizma in naturalizma, ni pa hotela ničesar slišati o prevzemu njune dediščine. Novo književno gibanje raste navadno prav v antitezi s prejšnjimi in si postavlja nova gesla. Ideal moderne je bil taka notranja novost v samem umetnostnem življenju. Težko, če ne sploh nemogoče, jo je razumeti, če se ji skušamo približati samo s kriterijem, kakšno je bilo njeno razmerje do življenjske stvarnosti, zlasti samo do družbene stvarnosti. To je ena izmed tistih njenih sestavin, ki v začetku niso odigrale odločilne vloge v izpremembi miselnosti. Ni mogoče reči, da se ne bi že slovenski realisti resno ukvarjali z družbenimi vprašanji. Snovi, ki so jih jemali v književnost, so bile v ozki zvezi s političnim in gospodarskim procesom na Slovenskem: opisovali so podeželje z raznimi plastmi kmečkega prebivalstva, spore, ki so izvirali iz socialnih razlik na vasi, novo buržoazijo, ki je na razvalinah fevdalizma gradila svoje položaje in razširjala pridobitništvo na izkoriščanje gozdov in malo industrijo ter agrarno krizo, sledečo po odpravi tlačanstva uvedbi novega davčnega sistema, gospodarskega liberalizma, drobljenju posesti pri malih kmetih in zbiranju prodanih polj in gozdov v rokah gospodarskih mogotcev. Dosti so slikali ljudi, ki so bili kakor koli vrženi na rob družbe. Mnogo so se ustavljali ob dnevnih oblikah narodnostnega boja med domačim meščanstvom na eni in nemško državno oblastjo in nemškim kapitalom na drugi strani. Zlasti dela kritičnih realistov slone na čvrsto podanem ozadju gospodarskih razmer. Pisec je razporejal to gradivo, iskal tipične, posebno nazorne primere in jih slikal s prepričljivimi podrobnostmi. Zanimali so ga seveda predvsem duševni procesi v ljudeh, toda ker je točno opazoval življenje, jih ni mogel trgati od vzrokov, ki so jih sprožili in uravnavali, to je iz njihove socialne pogojenosti. Njegova družbena razgledanost se je ujemala s tedanjim

splošnim stanjem družbene zavesti pri meščanskem sloju, ki v gospodarskem liberalizmu ni gledal družbene krivice. Videl je zlo, dasi ni vedel zdravila zanj; opisoval ga je, ker je s človeškim čutom in umetniško vestjo spoznaval, da nekaj ni prav. Slike so obtoževale same po sebi, ker so bile zajete iz življenja in podajane iskreno, čeprav pisci niso nastopali kot borci za pravičnejše sožitje ljudi. Pri Slovencih je bil pogost pojav, da sta se družila v isti osebi književnik in politik. Za generacijo realistov danes ugotavljamo, da je bilo v takem primeru književniško delovanje po idejni strani daljnovidnejše od političnega: pisec, ki je kot meščanski politik zastopal in branil miselnost svojega razreda, je šele v umetniških analizah odkrival v slovenski stvarnosti njene prave prepade.

V svoji zreli fazi se je slovenska moderna družbeno jasneje opredelila kakor katera koli sorodnih književnih smeri na zahodu. Poglavitni vzrok za to bo pač dejstvo, da so bili njeni predstavniki po socialnem poreklu in družbeni pripadnosti tesno povezani s spodnjimi plastmi. Prav tedaj so se socialne in politične razmere zaostrile. Delavski razred si je izvojeval možnost, da si je ustanovil politično stranko in se spustil v odprt boj. Socialistične ideje, ki jih je razširjal proletarski tisk, je sprejemal tudi del inteligence. Mlada književna generacija se je mogla globlje orientirati v socialni problematiki kakor pa njeni predhodniki. Vendar se je razvijal njen miselni proces v tej smeri počasi in je trajalo nekaj časa, da je nacionalna in družbena miselnost pri nji prevladala in postala ena izmed trajnih svetlob, s katerimi je ožarjala slovensko družbo in služila naprednim težnjam v nji.

Do nastopa moderne je prišlo v vzdušju, ki je bilo sorodno romantiki: izredno je dvignila pomen osebnosti in vlogo, ki jo ima intenzivno stopnjevano pesniško doživljanje pri ustvarjanju. Med vsem, kar je bilo, mladostjo, družbo itd., jih je najbolj zanimalo umetništvo kot tako. Smatrali so ga za avtonomno oblast, v kateri se je po posebnih zakonih uveljavljal ustvarjalni nagib, genij oblikovanja — omamno duševno stanje z izredno notranjo silo. Edino iz nje je mogla po njihovem mnenju nastati prava pesem. Pesnik se je moral izživljati le v skrajnem naporu individualnosti, vsak njegov stih je moral nositi pečat te strasti. Čar poezije je bil v tem, da je črpala svojo moč iz dna osebnega doživljanja, ne iz zunanjih pobud. Šele skozi prizmo lastne notranjosti je odseval pri pesniku ves zunanji svet. O visoki sodbi o pesniškem poklicu govori vrsta zgodnjih Župančičevih pesmi; prav pri njem se je klic umetništva pojavljal v najdrznejših oblikah in pesniških izjavah. Še mnogo kasneje,

ko so se že davno umirili časi, za katere je dejal Cankar, da mu je bila poezija vse na svetu in da mu je bil bližji od očeta delavca Klopstock in en sam Prešernov sonet važnejši od vseh materinih skrbi in bolečin, je govoril Župančič:

»Meni je poezija izliv neke napetosti v človeku. Ta izliv je tem bolj krepak, tem bolj v zvezi z življenjem, tem več globin in več širin obseva, s čim večjo intenzivnostjo je poet gledal svet in čim intenzivneje je živel z umom, voljo in strastmi. Poezija je neka pot do samega sebe in do človeka, neko živo gibanje proti stvarem in središču vsega, približevanje centru. V stvarjanju se človek bliža Bogu. To stvarjanje je slepo, a bolj bistrogledo kot ves intelekt. Takrat čutim, da ni ničesar okrog mene kot neka moč in žarenje na vse strani. Svet je takrat kot velikanska klaviatura, in če pritisneš in vprašaš: Si tukaj? — ti odgovori v zvoku duh: Sem. Čim večji je umetnik, tem obsežnejša je klaviatura, in če bi bil popoln, bi mu pel ves svet.« (Izidor Cankar, *Obiski*, 172—173.)

Literarni pojav, ki ga tu obravnavam, je v neposredni zvezi z visokomernim občutkom umetništva pri Otonu Župančiču in zadeva v enaki meri njegovo osebnost in njegov pesniški izraz. Njegov značaj je torej obenem psihološki in estetski. Psihološki je v toliko, kolikor se odraža v njem ena izmed značilnih črt pesnikovega miselnega sveta, medtem ko je estetski po vlogi, ki jo je zavzel med emocionalnimi, afektivnimi sredstvi v pesniškem jeziku.

Gre za pojav vizionarnosti v zgodnejših razdobjih Župančičeve tvorbe. To je, naravno, le eden izmed elementov Župančičeve poezije, toda izredno važen. Rasel je s tako notranjo logiko in doslednostjo, da ga ni moči smatrati za nekaj zunanjega in slučajnega. Vendar je treba ločiti, kdaj je Župančiču služila kozmična metaforika le kot zanosno pesniško izrazno sredstvo v okviru zelo simbolnega načina izražanja na prelomu stoletja, in kdaj nastopa v svoji poglobljeni obliki, ko dobiva značaj pesnikovih najintimnejših človeških izpovedi. Vprašanje je tembolj zapleteno, ker se je Župančič v tem svojem nagnjenju zatekal pogosto k simbolom, zajetim iz verskih predstav, ki so imele v očeh povprečnega človeka čisto določeno smiselno veljavo. Vizija vesoljstva z njegovim večnim presnavljanjem se je v njem razraščala in dosegla svoj vrh v *Samogovorih*. Prav z vizionarnostjo se je sotvorec slovenske moderne na videz oddaljeval od kroga vsakdanjih realnih motivov in od obravnavanja aktualne tematike v poeziji in istočasno zamenjal na pesniškoizraznem področju dotedanji izrazito trenutni način dojemanja vtisov in oblikovanja z nečim novim, kar se je zelo oddaljilo od osnovnih

značilnosti pesniškega impresionizma. Takoj naj navedem, da je prav ta stran v Župančičevi poeziji imela največji vpliv na iskanja novih poti v slovenski liriki v letih okoli prve svetovne vojne in novega načina izražanja. Pojav torej ni važen le zaradi Župančiča samega, marveč tudi v zvezi z nastopom slovenskega ekspresionizma.

Župančičeva kozmična nagnjenja so pritegnila že pozornost njegovega raziskovalca Josipa Vidmarja. Medtem ko se Lucien Tesnière, pisec prve monografije o Župančiču, ni posebej ustavljal ob njih,[1] je Vidmar razbral njihovo mesto v celotnem Župančičevem delu.[2] Težišče Vidmarjevega dela je v raziskavanju Župančiča človeka, torej njegovega čustvenega in miselnega razvoja, kar mu je služilo kot izhodišče v prodiranju do pravih vzmeti pri nastajanju pesniške tvorbe. Kot osrednji kristalizacijski problem se mu je izluščila Župančičeva vseoplajajoča zavest o pesniškem poslanstvu, na katero so se med ostalim vezale tudi vizije o kozmičnih prostranstvih.

2

Nad začetnim razdobjem Župančičeve poezije vlada erotika kot glavni vzrok nemira in vir inspiracije. Vrsto navdiha in tudi njegovo mero točno nakazuje naslov prve zbirke: *Čaša opojnosti* (1899). Pesmi so nastajale iz slasti podoživljanja čustev ob ljubezenskih srečanjih. Že to je določalo strogo osebno izpovedni značaj tvorbe. Pogoj za to je bila notranja svoboda pesnika. S tem pa je na tedanji stopnji razvoja slovenske miselnosti že imela svoj širši družbeni pomen. Podirala je plotove, zgrajene v stoletjih verske moralistike — Mahnič je ravno utihnil, katolicizem je gradil dalje svojo duhovno, gospodarsko in politično vlado nad Slovenci.

Osnove vsake erotične lirike so čutne, vendar je v izpovedih mladega Župančiča malo neposredne, elementarne čutnosti, marveč je ta odnos dvignjen v neko višino, ko prevladuje povsem duhovno dojemanje erosa. Že v mottu zbirke je nakazan poseben odnos pesnika do žene, ko jo naziva z eteričnimi epiteti »ti skrivnostni moj cvet« in »roža mogota«. Poučno je primerjati liriko dveh najintenzivnejših slovenskih ljubezenskih pesnikov, Prešerna in Župančiča. Prešernova ljubezenska poezija je nastala v dobi romantike in vendar so njegovi odnosi do žene nepri-

[1] Tesnière Lucien, *Oton Joupantchitch, Poète slovène, L'homme et l'œuvre*, Paris 1931, 383.

[2] Vidmar Josip, *Oton Župančič, Kritična portretna študija*, Ljubljana 1935, 158.

merno bližji realizmu kakor romantiki. V Prešernovih pesmih, ki so po osebni prizadetosti izšle iz bežnih srečanj, je realizem zakoreninjen v zelo točnem opazovanju psihične strani žene, na katero odgovarja pesnik s prav tako realističnim presojanjem njene usode, uspehov in nevarnosti, ki se jim izpostavlja z ljubezensko igro. Na vrhuncu Prešernove erotične poezije, ko so nastale njegove najlepše pesmi, se je žena odmaknila v romantično oddaljenost ter postala za pesnika nedosegljiv ideal, kar je izzivalo v njem izbruhe silnih strasti. V svojem dnu je bilo to posledica ne samo človeških razlik, ki niso dale tej ljubezni možnosti, da bi se prirodno izživela, marveč vsaj v prav toliki meri tudi posledica socialnih razlik med pesnikom in pripadnico bogatega meščanstva. Prešernova romantika, kolikor prihaja do izraza v nedosegljivosti ljubezenskega privida in v izredno visoko postavljenem idealu žene, je pri vsej čustveni napetosti zasidrana v globokih realističnih odnosih po obeh straneh, osebno-psihični in družbeno-socialni. Župančič je pisal v času, ko je imel književni razvoj že za seboj svoje realistično obdobje in ko je bil v meščanski družbi izbrisan poostreni čut za socialne razlike med pripadniki istega razreda — in vendar je njegovo dojemanje žene neprimerno bolj romantično kakor Prešernovo. V svojem vznesenem občutju postavlja ženo res v carstvo sna in jo opeva s pesniškimi prividi take notranje napetosti, da moramo upravičeno govoriti o novi romantiki.

Prvo fazo Župančičeve poezije bi še najbolje označili z erotično vizionarnostjo. Važne so dejanske psihične osnove, ki so uravnavale izpovedi in ki jih lahko odkrijemo v pesmih samih brez raziskavanja biografskih podrobnosti. Tu sta predvsem dva med seboj različna kompleksa čustev. Prvi izhaja iz ljubezenske izkušnje, ki se je končala z razočaranjem. Dekle je prelomilo začetni rahli ljubezenski odnos in s tem zagrenilo za dolgo časa vse pesnikovo razmerje do žene (ciklus Albertini). Bolečina ljubezenskega razočaranja in zadetega moškega ponosa je še dolgo kljuvala v pesniku. Motila je njegovo notranjo uravnovešenost do take mere, da govori o studu v življenju in gnusu v nasladah. Drugi kompleks je svetlejši, ožarjen s srečo in zavestjo mladosti in ne bi bilo na njem življenjsko nič posebnega, ako ne bi bilo tu Župančičevega nenavadno prefinjenega smisla za notranje lepote, s katerim je znal čarati prave prívide o ljubezni, in jih stopnjevati do meje, ko mu je odzvanjala kot rezonančni prostor vsa širina narave od rože v polju do sončne luči nad njo in zvezd na nočnem nebu (ciklus Julijani). Težišče se je sedaj preneslo na čisto svojsko Župančičevo posebnost, ki je izhajala iz one nenavadno stopnjevane zavesti o pesniškem poslan-

stvu, o katerem je bilo že govora, in ki si tudi v psihičnem pogledu podreja vse drugo, z ljubeznijo vred. V raziskovanju človeške strani Župančičeve poezije je Josip Vidmar z obširnimi prefinjenimi psihološkimi analizami razbral osnovne psihične črte duševnosti, ki je sipala take izpovedi.

Nad Župančičevo mladostno liriko ni vladal noben fantom daljav. Pesmi so v svojih zasnutkih preproste. Doživetja so opisana nazorno in neposredno. Iz njih diha domačnost, ki je v sorodu z načinom izpovedovanja v intimni ljudski liriki, le da je izostala prvinska čutnost. V vseh osebno-izpovednih pesmih v *Čaši opojnosti* ni stiha, ki bi kazal, da je mikal svet žene tega pesnika s senzualno privlačnostjo. Tudi v redkih pesmih, kjer opisuje zunanji lik žene, ga ne dojema v telesnosti. Župančič se v tem razlikuje od mnogih modernih pesnikov. Čutna inspiracija, ki je tako močno sodelovala na primer pri Baudelairovem ustvarjanju, mu je neznana. Murn je v tem pogledu mnogo bolj prvinski. S to omejitvijo so zarisane meje Župančičeve erotike, ki se giba sicer med znanimi čustvi, kakor jih izžareva mladost. Ves zunanji razvoj življenjskih srečanj je slikal na odkrit način. V okviru gibanja moderne z njenimi sproščenimi moralnimi nazori se je z lahkoto osvobodil bremena tesnobe in ozirov v tedanji slovenski malomeščanski družbi, a tudi v književnosti, ki jo je še zelo vezal stari cerkveni moralizem. Kar nista zmogla Gregorčič in Aškerc, a tudi ne manjši sopotniki iz kroga liberalnih pesnikov, so pripadniki moderne izvedli mimogrede. Njihovo sproščeno slikanje intimne strani človeškega čustvovanja je pomenilo novo zmago nad mračnjaštvom in začaranim kolobarjem strahu za nravnost, v katerem so se vrteli njegovi varuhi.

Župančič ni ostal pri realizmu. Predstavni svet je dvignil na ravnino, ko je dobila tudi ljubezen vzvišen značaj nadčutnega sozvočja duševnosti dveh mladih ljudi. Ob vsej strogi psihološki zakoreninjenosti je erotika pognana v višave, kjer se dotika zvezd. Vrsta njegovega navdiha je povsem duhovna. Táko je njegovo osnovno izhodišče, zato se kaže v celotni njegovi tvorbi in v vsaki pesmi zase. Tu gre za plemenito duševno strukturo z zelo svojskim doživljanjem, ubranim na izjemno zanosen odnos harmonije v erotiki. Žena, kakršna koli bi že bila, bi težko sledila tej izjemni inspiraciji; narava in življenje bi jo neprestano vlekla navzdol v stvarnost. Izkušnje, ki jih je zbral pesnik v srečanjih z življenjsko bujnostjo in neskončnim nizom možnosti variacij v medsebojni privlačnosti, so bile posledica prav takega posebnega, strogo

duhovnega dojemanja ljubezenskih odnosov. Nič ga pri tem ni moglo omajati, ne trpkost razočaranja ne stopnjevana sreča, ker se je čustvo hranilo dovolj močno iz pesnikove osebnosti same. Tu sta se uveljavila simbolizen in novoromantično razpoloženje.

Na soroden pojav naletimo pri mladem Cankarju. Njegove zgodnje pesmi so izhajale iz preprostega erotičnega nemira, ki je čaral ljubezen v domišljijskih podobah sanjskega sveta. V *Kancijonih* (iz skupine pesmi, nastalih med 1892 in 1898, obj. v *CZS* I 99—100) so stihi, ki dobro nakazujejo tako razpoloženje: *Ko v sanjah o ljubezni hrepeneči, Zemljó so misli moje zapustile* ... Še točneje je izražena ta duševna atmosfera v ciklu *Helena* (*Erotika*, 1899): *Vzcvetèl je iz temnega groba Opojne romantike cvet*, čeprav pri vsem tem Cankar niti tedaj ni mogel zakriti pravega nasprotja visokim sanjam, svoje prirojene ironičnosti. V nadaljnjem razvoju je razlika med Cankarjevo in Župančičevo potjo. Pri prvem je Helenin ciklus še ves v duhu romantične erotike, *Dunajski večeri* pa so že prenesli trudno, naveličano dunajsko dekadenco z blaziranim literarnim polusvetom v svežo slovensko književnost. Literarna moda mraka, melanholije, velikih, temnoobrobljenih oči, navidezne malomarnosti, nervoze in nezadovoljstva je pomenila prehodno stanje, do katerega je prišlo po prvem srečanju Cankarja s potjo tedanje nemško-avstrijske moderne. Pri nobenem narodu ni trudna dekadenca dosegla take stopnje kot pri krogu dunajskih književnikov. Župančičeva erotična poezija je globlja. Tudi pri njem so sicer sredi liričnih pesmi mesta, ki meje na frivolnost, kar je motilo že Josipa Vidmarja. Toda celotno Župančičevo pojmovanje ljubezni ni sentimentalno in lahkotno, marveč je občuteno kot temna, grozeča sila, ki vrtinči človeka, ali pa kot vzpon skrajnih zmogljivosti njegovega čustvenega sveta, odražanje brezkončnih vitalnih sil v naravi v njegovi notranjosti.

Za vprašanje, ki ga tu obravnavamo, je važen poleg čustvenih in intelektualnih osnov Župančičeve tvorbe tudi sam proces umetniškega snovanja, emocionalno-estetski faktor oblikovanja, ki je nastopal kot artistični fenomen te umetniške osebnosti. Šele z njim se odpira in zaključuje svet Župančičeve poezije.

Opisani vzneseni občutek je bil odločilen za pesniško tvorbo — iz njegove zakonitosti je izhajala tudi vsa izbira oblikovno-artističnih sredstev, ki je povezovala doživetja v enoto in jim dala pečat resničnega umetništva.

Dojemanje erotike na povsem duhoven način je nagibalo Župančiča, da se mu je pod pritiskom emocionalnih sil, zavestno ali podzavestno, z vsakim stihom oblikoval lirski jezik, ki je zvesto odražal njegovo osnovno psihično lastnost. Ljubezen se v njegovi liriki ni mogla projicirati v svojih dnevnih, konkretnih odnosih, ki bi odkrivali njeno neizprosno realistično stran. Župančič je bil po načinu ustvarjanja impresionist; pri slikanju hipnih menjav razpoloženj z njihovimi plimami in osekami je lovil odtenke, nianse in barve. Sam je imenoval te svoje pesmi hčerke trenutka. Pri tem je povezoval dva zelo različna elementa. Dogajanje je postavljal v tako konkretno okolje, da bi ga mogli otipati. Istočasno pa stremi z vsem žarom svoje zavesti nekam ven iz tega, v pokrajine hrepenenj. Poleg podob, označujočih stvarnost, se sredi njih neprestano vračajo pojmi, ki prenašajo težišče ven iz tega kroga v območja, ki jih označujejo kategorije pojmov, kot so *duša, sanje* in *hrepenenje*. Te tri predstave so njegovi stalni umetniški rekviziti, s katerimi variira lahkotno igro svojega čustvenega zanosa. Kot človeku najbližji in najsorodnejši korelat lepote v njem samem se mu je odražala lepota v naravi. Na njo se mu prenašajo vsa doživetja čustev in iz nje zajema svoje najbolj značilne pesniške prispodobe. Tako se s pojmi *duša, sanje* in *hrepenenje* stalno vračajo predstave *nebo, zvezde* in *cvetje*. Ti pesniški atributi so tako pogostni, da izključujejo vsako slučajnost. Raziskovalec Župančičevega pesniškega jezika in izraza more ugotoviti, da je rabil istopomenski besedi *cvet* in *roža* samo v prvem delu *Čaše opojnosti* blizu tridesetkrat, a da pri tem nimamo niti enkrat občutka prisiljenosti in ponavljanja. Pomen teh in sorodnih izrazov je vseskozi simbolen. Pesnik je z njimi čaral tisto posebno lepoto in duševno vzdušje, iz katerega je rasla njegova lirika in ogrevala doživetja, ki so sprožila pesmi.

Sredi Župančičeve erotike stojimo že tudi pred njegovo vizionarnostjo. Nastala je kot protiutež življenjskemu povprečju in vsemu, kar vleče navzdol, in nastopila kot izrazito duhovna sila, ki poglablja, dviga in lepša življenje. To je Župančičev sen o dobrem, plemenitem in svobodnem človeku in o poetu, ki se od množice razlikuje po intenzivnejšem doživljanju, v katerem mu odzvanja vsa narava. Za opise konkretnosti je dajala pesniku gradivo in motive življenjska stvarnost, za slike lastnega predstavnega sveta se je mogel posluževati le prispodob. V pesmih se oboje neprestano prepleta in predstavlja neločljivo celoto — opis in emocijo, konkretnost in vizijo.

3

Župančičeva vizionarnost ima svoj razvoj, ki na poseben način odkriva ne le njegovo lastno miselno pot, marveč je v nekem oziru obenem odblesk evolucije tedanje slovenske miselnosti nasploh.

Uvodni akord v *Čaši opojnosti* sta razočaranje in obup. Ko je pesnik iskal za izpovedi podporo emocionalnih pesniških figur, je posegel po metaforiki iz območja verskih predstav. Do presenetljivega domisleka je prišlo, ker je želel nekaj, kar bi se dvigalo nad vsakdanjostjo in bi bilo izrazno učinkovitejše kakor neposredno opisovanje ljubezenskih krčev. V mešanici hrepenenja in žalosti obtožuje poet nezvesto dekle s katekizemskim besednjakom: naj ji bo milostno nebo, duša je klela njega, ki je stopil mednju in molila zanjo. Trije soneti na začetku zbirke so v celoti zgrajeni na verski metaforiki. V dveh je dogajanje postavljeno v cerkev; s svojim mirnim vzdušjem pobožnosti je pomenila nasprotje viharju strasti, ki je divjal v njem. V tretjem se je pesnik zatekel h krščanskemu motivu dobrote in odpuščanja krivde. V eni naslednjih pesmi je prenesel liturgični slovar celo na naravo: *Vse travne bilke se zibljejo, v molitvi se pripogibljejo, a rožice mašujejo, iz kelihov jasnih žrtvujejo soncu nebeškemu svojo kri...* Med simboli teh pesmi se pojavljajo pojmi *bog, Krist, Madonna, nebo in raj.*

Tako se nam na začetku pregleda Župančičeve metaforike in nagiba k vizionarnosti nenadno vsiljuje vprašanje njegovega odnosa do religije. Zakaj se je posluževal vprav verskih simbolov in motivov? Vprašanje se še zaostri, če se spomnimo, da je bilo to v času, ko je moral občutiti povečano nevarnost verskega dogmatizma tudi za usodo svoje, tako jasno izrečene želje po popolni svobodi osebne izpovedi. Priznati je treba, da je v tem notranje nasprotje.

Če natančneje pogledamo omenjene pesmi, se nam vprašanje razbistri. One niso konfesionalne. Burno ljubezensko strast, ki je risana v njih, je težko spraviti v sklad z moralko. V sonetu *Kako je poln kristjanov temni hram* bi mogel veljati poljub, posnet za dekletom z ustnic križanega pozitivnemu verniku za cinizem, čeprav bi mu priznal iznajdljivost za nenavaden, učinkovit in lep motiv. Simbolika zaman doprinesene žrtve s trpljenjem za odrešenje, posneta iz krščanskega predstavnega sveta, je služila pesniku le kot prispodoba za trdoto srca. Župančič se je v vseh teh primerih posluževal cerkvenega okolja, ker je bilo slikovito za oči, in verskih predstav, ker so bile ljudstvu znane in zato domače. Podobno je napravil tudi Kette v nekaterih svojih

pesmih. Župančičeva misel se je v začetku le rahlo dotikala s krščansko metafiziko, a je ni prevzemala.

Že najbližji razvoj je pokazal, da je šlo res predvsem za novotarsko, v erotični poeziji še ne izrabljeno simboliko. Z drznim pogumom se pesnik z občutkom popolne svobodnosti poslužuje verskega izrazoslovja v ljubezenski liriki: ženo imenuje mojo Madonno, ljubezen nebeški raj in njega blaženost, dekle kot nekaj, kar mu je od boga poslano na kruto pot.

Kljub pogostni rabi liturgijske metaforike se je Župančič izogibal razglabljanja o problemu religije. Vendar pa je v *Čaši opojnosti* pesem, ki načenja tudi to vprašanje, in sicer načelna pesem. To so *Moje barke*, pisane, kot vse ostalo, precej zastrto. Jedro, ki ga moremo izluščiti, je naslednje: Zapustil sem varna pota in se podal na nova, brezkrajna, ki se bleste v neki daljni samoti. Množica ne gre za njimi. Sezidali so gotske katedrale, zaprli vanje mrak, v ljudeh je sam strah. Treba bežati pred trohnobo. Iskati novih poti. Kot so te nove poti opredeljene še nejasno, zelo nasplošno, je odnos do religije jasno izpovedan: pesnik se ji je odrekel in obtožil njene predstavnike, da drže ljudstvo v mraku.

Mogli pa bi smatrati versko metaforiko za prehod h kozmični vizionarnosti, ker se je ta začela pojavljati prav v zvezi s krščanskim besednjakom. Na pojav naletimo v rahli ljubezenski razpoloženjski pesmi *Zvezde žarijo pokojno*, kjer se mir v človeku spaja s tišino narave: *Tiho okoli, vse tiho... Skoro ni slišati vzdihov tople noči, in vse brezmejno okrožje iskrice milosti božje siplje na svet...*

Kozmično občutje spremlja poslej pesnika pri vsem njegovem skrivnostnem, čisto duhovnem dojemanju erosa, v »vrtu njegovih sanj«, in dobiva svojo prvo jasno izpoved v sonetu *O ljubica, kedar spusti večer:*

Vesoljnost se razgrinja pred menoj...
V vesoljnost odpotuje moja duša
in melodije zvezd nebeških sluša
in trga rajski sad in ga okuša;
in ko se vrne, sladek nepokoj
prinese meni, tebi v dar s seboj...

Vesoljstvo tu ni fizični prostor, marveč predstava, v katero se širi pesnikova misel. Ponazorila naj bi globino in lepoto ljubezenske sreče in prekipevajočo moč čustev. Njegova vloga je v tem, da služi kot širši prostor do skrajnosti intenzivnemu doživljanju. Motiv se razrašča dalje, da se to vzdušje prenaša na oba skrajna kompleksa čustev, obup iz ene

ljubezni in srečo iz druge, kakor pač valovi pesnikovo razpoloženje. Velike širine so se skladale z ekstazami radosti in se spajale z občutkom notranje moči, ki je tako značilen za tega pesnika. Žena, zavita v oblak tega žarenja, je privid z neznansko silo, čarovni svet. Ko se topi ljubezen v največji blaženosti izpolnitve, je najbolj skrivnostna. Župančič je mogel napisati iz trenutkov omame o svoji ljubezni tudi stihe, ki so že na meji abstraktnosti: *Glej, kak trepeče rosa nedolžna v kelihu mistične rože! (Moja Madonna).* Podobno čutno-religiozno zamaknjenje bi lahko doživel in ga na tak način opisal kasneje religiozni ekspresionist.

Na stopnji dalje se je to izredno napeto doživljanje preneslo na naravo. Z njo v zvezi dobiva vizionarnost nov pomen. Sedaj je tu res občutek svetovnega prostora in večnega snovanja kot zakona narave. Župančič je prešel k objektivni liriki, za katero so mu dajali motive naravni pojavi. Seveda je to le ena stran v njegovi liriki. Ob njej se nadaljujejo osebno-izpovedne pesmi, prav toliko pa ga zanimajo tudi ljudje in njih psihična stran. Primer razpoloženjskih pesmi, ki so vseskozi impresionistične in slone izključno na vizualnem sprejemanju narave, je *Večer.* Mehko slikanje zunanjih pojavov v nastopajočem mraku rahlo dviga njen konec, ko je s stihoma: *Vseobsežna je, neizmerna... Mirnó gori zvezda večerna...* povezal pesnik vidne predstave z elementom večnosti prirode.

Vizija kozmosa se je priključila k erotiki kot nova inspiracija in zadnje merilo, ob katerega zadevajo njegova doživljanja. Sedaj pogosto govori o tem predmetu, o *večnih skrivnostih* ali *blesteči večnosti,* ki zmaguje smrt. Življenjska zavest, sla in moč so glavni motivi, a občutek kozmičnosti podton nekje v ozadju ali v globini vsega.

Prvo iztreznjenje je nastopilo s smrtjo prijatelja Murna-Aleksandrova. Pesniški ciklus, ki je nastal iz težkega doživetja, je postavljen na čelo druge zbirke, *Čez plan* (1904). Pesem se je primaknila bliže k življenjski stvarnosti in se bavi s slovenskimi razmerami, ki jih Župančič obtožuje za izgubo tega talenta. Zlasti prva pesem ima v simbolih strtega pesniškega poslanstva vizionarne širine. Ostale pesmi iz zbirke so za stopnjo mirnejše v primerjavi z vzvišeno vročičnostjo ljubavnih omam v *Čaši opojnosti.* Njihov svet še dalje sestavljajo elementarna doživetja, kot sta ljubezen in pesniško poslanstvo, priključujejo pa se jim prvi motivi domovine; zelo narahlo zazveni tu in tam že tudi utrinek socialnih problemov. Pesniški izraz je še dalje ohranil svojo izbrano plemenitost.

Za vprašanja, ki jih obravnavamo, zbirka *Čez plan* ne nudi toliko gradiva kot predhodna ali tretja, ki ji je sledila po novih štirih letih.

Komur dotlej ni bilo jasno, se mu je tedaj nedvoumno potrdilo, da Župančičeva raba verskih simbolov ni izhajala iz njegove religioznosti, nego je pomenila res samo pesniško izrazno sredstvo in simbol. V tej zbirki je še več verskih slik kot v prvi in rabljena so še bolj svobodno. Katoliške kroge je dražilo skrajno osebno ravnanje s predstavami, ki so imele med ljudstvom staro utrjeno veljavo, a jih je pesnik rabil sedaj v okviru ljubezenske lirike in izpovedi, ki notranje niso bile skladne z religijo. Kot predstavnik mlade katoliške literarno-kritične generacije, ki je še skušala vzdržati Mahničev kult, je v dunajskem dijaškem listu *Zora* (X, 1904, 51—60) opredelil stališče do Župančičevega svetovnega nazora dr. Ivan Grafenauer. Moral je ugotoviti, da je Župančič prepojen z modernim brezverskim duhom in da je njegova življenjska filozofija na pol panteistična, na pol materialistična, nekoliko verska, mešanica vsega in ničesar. »Pesnik je dal slovo veri, obrnil se je proč od krščanske ljubezni in pravice, hrbet je pokazal večnim idealom, in v njegovi duši je postala tema in pesnik tava po polnočnih temah ...« (str. 59).

4

Župančiču je bilo trideset let, ko so izšli *Samogovori* (1908), njegova tretja zbirka, če ne računamo pesmi za mladino *Pisanic* (1900). Takrat je živel daleč od domovine kot domači učitelj pri plemiški družini na württemberškem gradu Kisslagg. Med Dunajem, kjer so v glavnem nastale pesmi prvih dveh zbirk, in to tretjo je preživel daljšo dobo v Parizu. Tam je mogel še natančneje spoznavati francosko književnost in vzdušje, v katerem je klilo umetnostno življenje, ki je imelo tolik pomen za splošni evropski literarni razvoj in njegova novotarstva. V domovino je prihajal v počitnicah. Pol šolskega leta je bil suplent na ljubljanski klasični gimnaziji, vendar je zopet odšel v tujino. Pred njegovimi očmi so se menjavali vtisi treh različnih svetov: dveh velikih mest, Dunaja in Pariza, in slovenske pokrajine, kozmopolitizem in domačnost.

Nekaj te dvojnosti se odraža v motivih *Samogovorov*. Pretežni del zbirke je ves domač in intimen. V njem se odsvita toplo in preprosto življenje, ki ga pesnik izpreminja s svojo lirsko magijo in muzikalnim občutkom za jezik v bisere impresionistične poezije. V središču doživ-

ljanj je še vedno erotika, ujeta v rahle dihe in vsa tesnobna, izjemni trenutki navdiha, iz katerih se je pletla pajčevina najnežnejših, izbrano lepih stihov. Odnos do žene ni več prvoten. Vanj se je zarezala stanovitna zavest umetništva, temni demon navdiha, ki duševni prirodi tega pesnika brani, da bi doživljal ljubezen s popolno predanostjo. Izpovedi o tem je mnogo, najjasnejša je ona v pesmi *Umetnik in ženska*. Druga stran ni vpletena v pesniško delo s kakimi krajevnimi motivi velemest (dasi je sicer več pesmi zajetih iz Pariza), marveč je še tesneje spojena s pojavom, ki se je v poeziji razživel v okviru evropskega simbolizma in ki mu pri Župančiču sledimo že od začetka, z nagibom k obravnavanjem kozmičnega prostranstva. Te pesmi najdemo v tretjem in četrtem delu *Samogovorov*.

Del poezije, ki se je ločil od ostale po svoji visokomernosti, je dosegel tu svojo kulminacijo. Čuti se absolutna samota, v katero se je ogradil pesnik. Hotel je najti odgovore na zadnja vprašanja ali vsaj prikazati nemir napetega duševnega stanja, ki je iskalo odgovore. V jedru te poezije je močna osebna, avtobiografska terjatev po razčiščenju prav tistih vprašanj, ki so mu bila kot pesniku najvažnejša. Lirika se je približala absolutnemu, mešala je življenje in sanje, zemljo in nebo.

Pri izpovedih ni deloval razum, ki bi gradil logično in racionalno, marveč invencija. Emocionalni način ustvarjanja se je razvijal v procesu nizanja vizije na vizijo. Pesnitve so dobile izrazito simbolno podobo. Vse je pravzaprav simbol — njihovi drobni sestavni delci in celota. Simboli so znani in često porabljani, vendar zahtevajo te pesmi od bralca veliko zbranost in vživetje. Nihče ni pisal do Župančiča tako abstraktne poezije. V duševnih svitanjih so vrele in bruhale prispodobe, ki so se kristalizirale okoli nekaj osnovnih problemov.

V osrčju vsega je pesniški poziv, njegovo bistvo, vrednost, poslanstvo, smisel, mučeništvo in sreča. Z njim se bavi vrsta pesmi, v katerih je dosegla vizionarnost skrajno mero in obliko. V sonetu *Težko uro* razmišlja o semenu, klenem ali mrtvem, ki je razmetan s pesmijo. *V noč* prinaša zaključek, da je pesnik prepuščen sebi in si more dajati le sam odgovore na svoja vprašanja. *Metamorfoze* govore o menjajočih se oblikah pesniškega vpliva. *Prebujenje* in *Nočni psalm* imata sorodno osnovno misel: življenje moraš obogatiti in ujeti vanj košček večnosti le, če ga poglobiš. *Visoki hip* se obrača k človeku in je kot apoteoza lepote in čudovitosti umetništva. Med izrazito vizionarnimi pesmimi le ena obravnava povsem drugo snov, telesno ljubezen, *Vizija*.

Siromašno posneta vsebina primerov vizionarne lirike kaže le to, kakšno vlogo imata v njih metaforika in vizija. Z njima pesnitve sijejo in žare, brez njih bi bile gola izpoved.

Župančič se je torej posluževal tega izrednega pesniškega sredstva, da je dvignil in ponazoril pomen lepote v življenju človeka, vloge duševnega bogastva, ki ga razodeva umetniško delo. Pri večini pesmi je samo sredstvo preraslo namen: pred nami se razgrinja svet širin, ki zajema kozmična prostranstva in postavlja v vse to mogočno, neizmerno dogajanje človeka z njegovim radovednim, upornim duhom in slo po spoznanju. V poetski erudiciji so zrasle predstave, ki segajo ob bok raziskovanju modernih prirodoslovnih znanosti. Tu je povezava med Župančičem in vsem naprednim človeškim snovanjem, drzen poskus, da bi po poti intuitivnega spoznanja prodrl v uganke, ki jih razvozlava s svojimi raziskovalnimi metodami znanost:

roka bo rušila tesne pregraje,
duh se bo prašal: Kje mi je mejnik?
Kje so prepadi, da nisem pogreznil se vanje;
da jim izderem zadnjo skrivnost?

V tej liriki je ogromna vera v človeka. Ko gradi pesnik po svoji emocionalni poti predstave, podira malikovalstvo vseh vrst, ni aprioristično, ne skriva notranjih disonanc, vendar vidi v materialnem in psihičnem svetu enoto. Življenje hoče bogatiti in napraviti srečnejše z večjo zavestjo dostojanstva in ponosa človeka. Njegova prečiščena inspiracija stremi po nadčutni lepoti, za katero nosi človek instinkte v sebi. Če presodimo ta pojav v evropski primerjavi, moramo ugotoviti, da je vnesel Župančič v simbolizem in njegovo dviganje individualnosti enega izmed najsvetlejših pogledov. Upravičeno je pripomnil Josip Vidmar, da je izpovedal pričevanja o stvarniškem navdihu, o pesmi, o pesništvu, o umetniku, kakršnih nam še ni dal noben pesnik, ne domač in morda niti evropski ne.

S to liriko je bila zavržena vzgojna poezija raznih oblik, ki se je obračala samo na razum, in z njo elegičnost, meditativnost, refleksivnost in sentimentalnost. Župančičeva duhovnost je drugačna. Ostal je zvest načelu, da je poezija izraz najglobljega »jaza« in ga pojmoval kot kompliciran duševni sistem z raznimi možnostmi razumskega in čutnega dojemanja. Ivan Cankar je napisal, da je v Župančičevih stihih drama modernega človeka (poročilo o zbirki *Čez plan*, *CZS* VII 362). To opombo razumem kot opozorilo, da gre za diferencirano psiho, sestavljeno iz

kompleksov zavesti in podzavesti z mnogostranskimi načini doživljanja. Zahtevnost do čitatelja pri sprejemanju te vrste poezije je naglasil tudi pesnik, ko je dejal Izidorju Cankarju, da je treba šolane inteligence, da uživa bralec n. pr. *Samogovore* (*Obiski*, 175). Pesniku, zavzetemu s težo motnih in veličastnih predstav, kakor jih je reševala bolj emocionalna stran njegove prirode kakor miselna, se je iz teh meril zazdelo njegovo zgodnje delo nedognano. Najbrž se vežejo na spoznanja te vrste njegove misli o prvi knjigi, ki jih je izrekel po izidu *Samogovorov:*

»Čaša opojnosti je knjiga, ki je ne cenim. Zato bi jo uničil, ko bi bila moja last, pa ni več. Če bi pometal iz nje, kar mi ni všeč, bi morda ostalo kakih deset pesmi. Kar je na Čaši dobrega, je to, da je podala periodo mladeniškega zanosa čisto odkrito; drugega ne vidim na njej. Sedaj bi jo dal v stope!« (*Obiski*, 171—172).

Nove predstave so zahtevale nov besedni zaklad in nove, še drznejše metafore. Župančiču se je deloma nakazala razvojna pot izraza in sloga že spočetka v kozmičnih prispodobah. Že tam je rabil jezik, ki ni bil več čisto impresionističen. Sedaj ga je razvil do skrajnosti ekspresije. Dikcija je vseskozi vzvišena. Govori o *orla klicu iz zrakov, visokem bratu, večno živi žeji, tihih, tajnih melodijah, večno mirnem, brezobzirnem kroženju sonc, duhu,* ki *grabi za zadnjimi zvezdami, vesoljnem prostoru,* ki ga *prepleta s svojimi željami,* o *večnosti,* ki jo *ugneta v begoten trenotek,* o *hišah sedanjosti,* o *fatamorgani, varljivki — resnici, stolpih hrepenenja, zadušnih mrakovih globin, visokem zorenju, božjih čudesih, visoki, tisočoki noči,* o *očeh,* ki *so prepregle vesoljnost,* o *dihu skrivnosti* in podobno. Rad sega po glagolih, ki nakazujejo burna ali izjemna dejanja: *se raziskrim, se zdrobim; pretresa; se bijemo, vijemo, sijemo, gasnemo, škodimo, hasnimo, lijemo, prepletamo, ugnetamo, grabimo, vabimo, vriskamo, jočemo, hočemo; preleta; izgoreti, potopiti se, vzpenjati se, pozlatiti* — itd. Iz svojih izbranih glagolov je ustvarjal samostalnike: *razvnetje, kipenje, zvonenje, žarenje, bučanje.* Vendar sorazmerno redko rabi posebne besede. Njegova umetnost v jeziku je bila v tem, da je dajal znanim besedam nove smisle in znal vezati tudi najbolj vsakdanje izraze tako izbrano, da so dobili poseben čar. Izbranost je odlika njegovega jezika. Ne boji pa se, nasprotno, najbolj patetičnega izražanja, če mu je to potrebno, saj si je rad prilagodil tudi jezik iz svetopisemske apokalipse in ga vklepal v svoje predstave. V tem delu poezije je vsebina narekovala tudi nove oblike.

Potek vizionarnega pesniškega snovanja sam po sebi odkriva svoje vire: iz vizije je rasla vizija, vse skupaj se je vzpenjalo v mogočne izpovedi in umetniško izrazne tvorbe, ki so ji sledile potem emocije. Realnost duševnega doživljanja je tu dopolnjevala zmogljivost realizma in ustvarjala nove možnosti za razvoj poezije. V tem je bila ena najdragocenejših pridobitev vizionarne kozmične lirike.

Še enkrat se je kasneje vzpela pri pesniku moderne ustvarjalna sila te smeri, leta 1914 v *Slovanu*, ki ga je tedaj urejeval, v pesnitvah *Slap* in *Dies irae*.

V istem času, ko je napisal Župančič svoje najbolj vizionarne pesmi iz zbirke *Samogovori*, so dozorele v njem tudi najgloblje izpovedi o domovini. Med njimi je notranja zveza. Ko se je s svojimi razsežnimi merili in novim izrazom vrnil k domačim razmeram, so se mu razjasnile in odprle v novih širinah in perspektivi. Poema *Duma* bi ne bila nastala brez vizionarnosti. V njej je ista visoka napetost kakor v pesmih »sredi vsega«, le da je predmet blizek, realen in dneven. Mera navdiha je enaka, le da je snov v *Dumi* na doseg roke, a v kozmičnih pesmih daleč. Človeške osnove pesnitev so iste in lirski privid enako močan. V pesnitvi *Z vlakom* je zapel svojo najlepšo pesem lepoti slovenskih krajev in se s strahom zazrl v resnico, da ga življenje neprestano trga od nje. V *Dumi* je prenesel misel na slovenske delavce v tujini. Razbil je ozki nacionalizem in razčlenil problem z vidika modernega evropskega človeka, ki čuti svojo povezanost z vsemi naprednimi silami v svetu in usodo svoje domovine kot delček zapletene problematike mednarodnih odnosov, ko je staro, patriarhalno čustveno razmerje do domovine prepuščalo mesto miselnemu spoznanju, da je tudi slovenski delavec-izseljenec le drobec in sestavni del velike armade svetovnega proletariata, a on sam z domovino v srcu doma povsod.

Résumé

Dans la littérature slovène, on comprend sous le nom de «l'école moderne slovène» les décadents, les symbolistes et les néo-romantiques. L'auteur étudie la poésie lyrique d'Oton Župančič qui fut le poète le plus éminent de cette génération. Tandis que le réalisme critique et le naturalisme avaient étudié surtout les problèmes sociaux, l'école moderne a mis l'accent sur le culte de la personnalité. Župančič a trouvé, par sa méthode créatrice qui était celle de l'impressionnisme poétique, une expression poétique nouvelle servie par sa langue extrêmement raffinée. Dans ses premiers recueils de vers, ses thèmes principaux sont l'amour et la conscience de la haute mission du poète. Župančič

décrit l'expérience érotique en des images plastiques et avec une psychologie parfaitement logique, il élève cependant l'amour, en néo-romantique qu'il était, à un niveau supérieur où toute sensualité est remplacée par une conception rigoureusement spirituelle de l'amour. Parmi les motifs qui lui ont servi pour accentuer la spiritualité de l'amour, on trouve souvent la réunion de la réalité de la vie et du sentiment cosmique. L'auteur analyse ce phénomène émotif et son expression artistique dans les premiers recueils de Župančič. Dans le livre «Čaša opojnosti» (Une Coupe d'ivresse, 1899) ce motif inspire au poète seulement des métaphores poétiques qui soulignent la spiritualité de l'amour, tandis que dans le recueil «Čez plan» (A travers la plaine, 1904), et surtout dans «Samogovori» (Les Soliloques, 1908), il a pris une place si importante qu'il a refoulé l'amour au second plan. Tout en se servant au début des motifs chrétiens, le poète n'approche pas les problèmes cosmiques dans le sens de l'idéalisme chrétien, mais en homme moderne déchiré par les problèmes de l'univers. L'inspiration poétique de Župančič a atteint son apogée dans les visions cosmiques; il est significatif que, vers la même époque, le poète a commencé à s'intéresser vivement aux réalités sociales et politiques de la vie slovène, ainsi p. ex. dans le poème «Duma» dont le motif central lui fut inspiré par le problème des ouvriers slovènes émigrés. Dans les poèmes de cette époque, il s'est détourné de la manière créatrice impressionniste pour ouvrir, avant 1910 déjà, la voie où l'ont suivi, au temps de la première guerre mondiale, les expressionnistes slovènes.

J. Kelemina

TUJKE V SLOVENSKIH TERENSKIH NAZIVIH

ajəc, m. »Hügel«, »Spitze«; v Janežiču akcentsko mesto ni naznačeno. — Ako je osnovni pomen »Spitze«, je mogoče besedo izvajati iz romanske podstave, latin. *acutiare* »brusiti«, izvedenka italij. *aguzzo,* log. *akuto,* engad. *guts* »špičast« (*REW* 135). Kot terenski naziv: *Gitsch,* ime hriba na Tirolskem (Unterforcher, *Programm Eger,* 1890, 11).

âk, m. »Die Felsen- oder Bergspitze«. Gorenjsko. — Srvn. *hake, haken,* m. »kavelj«, »kvaka« (Pleteršnikova razlaga); mogoče pa romansko, lat. *acus* »igla«, italij. *ago,* veljotsko *yuak* (*REW* 130).

âlber, m. »naplavljena zemlja«, »les«, »listje«. Kobarid. (*LMS* 1882, 296.) — Verjetno romanska beseda. Kot krajevno ime: *Avber* pri Sežani, leta 1211 *Alber* (F. Kos, *Grad.* V 186; prim. *SR* 1951, 182); *Albarana, Alberone* »hudournik« v Erbezzo (Pirona).

cêkla (caklja), f. »Morast« (Gutsm.). — V nemških slovarjih se ne najde nič ustrezajočega. Mogoče je to romanska beseda, prevzeta v nemščino s prehodom *s* > *tz.* Italij. *secca,* furl. *sek'e,* log. *sikka* »plitvina«, k lat. *siccāre* »sušiti« (*REW* 7894).

čûkla, f. »strmina«. Ob Krnu. *sǫ̑kva,* f. »strma pečina«. Kranjsko. — Furl. *zuc, zucola* isto. O razširjenosti teh besed po Balkanu glej Skok, *Dolazak Slav.* 194 oziroma *ZrPh* 54, 97.

hrod, m. »skala«. (Cig. sub *Fels.*) Verjetno gorenjsko. — Furl. *crode,* lad. *croda* »ostri vršički in rogovi« v Alpah, izvedenka iz lat. *corrotare* »zrušiti se« (*REW* 2258; *SR* 1951, 185). Shr. *hrîd,* m., *hrîda,* f. »Fels« je pač ista beseda, toda zajeta iz balkanske latinščine (vendar primerjaj Skok; *SR* 1950, 353).

îrgeljc, m. »globlje mesto« v vodi. Ob Krki na Dolenjskem (F. Bezlaj, *SR* 1954, 125.) — Slov. *dúrgelj,* m. »Drillbohrer«, kar je iz bav. *durchel* »preluknjan«. Pomen »vrtinec« pri slovenski besedi je torej sekundaren.

kâr (kêr, kîr), m. »Fels«, »felsige Erhöhung«, *kirǫ̑vje,* coll. n. »Felsenmassen«. Gorenjsko in Savinjske Alpe. — Slov. *kâr* zahteva kot starejšo

stopnjo *kōr-* »skala«, kar spada k družini besed, o katerih razpravlja Oštir, *Beitr. zur alar. Sprachwiss.*, § 72. Od alpsko nemške besede das *Kar*, *Alpenkar* se naša beseda loči po pomenu, ker znači nemška »vdolbino« ali »kotel med hriboma«, kotel je po eni strani odprt, ta mesta služijo kot planinski pašniki (Unger-Khull, *SWS* 377).

kọ́mən (kọ́min), m. »Kamin«, »Feuerherd«. — Lat.-rom. *caminus*, »gorenje« nem. *Kámin*, danes naglašeno *Kamín* (Bern., *Et. Wb.*). — Krajevno ime *Komen* na Goriškem Krasu: 1524 *Comein*, *Gameyn* (Kos, *Urb. slov. Prim.* II 214, 231). Nemški zapis razodeva, da je bil *-i-* naglašen. Istega izvora je pač tudi triglavska *Komna*, za katero nimam historičnih zapisov (prim. F. Bezlaj, *SR* 1954, 384).

komûn, m. »eine Vertiefung im Wasser«. Cigale (s. *Tümpel*) označi besedo kot dolenjsko. — Nvn. *kumme*, f. »jaška«, »rupa pri mlinski zatvornici« je bila prevzeta v romanske jezike; judikarsko *kom* »studenec«, lotarinško *gom* »krnica«, »tolmun«, »tonf«, ki se naredi v potoku za mlinskim kolesom (*REW* 4791). Obrazilo *-un* v *komûn* je mogoče slovensko. Obliki *to(l)mun*, *cemun* s tem še nista pojasnjeni (gl. F. Bezlaj, *SR* 1954, 132 s.).

konjcer (kuónjcər), m. »Fels« (Temljine: Štrekelj, *LMS* 1892, 12). — Mogoče romansko: lat. *conus*, italij. *cono* »storžec«, demin. *conicellus*. V toponomiji: *Konsell*, planina v Aschu, 965 *Cunasella* (nepristna listina) (Unterforcher, *Progr. Eger*, 1891). — Nemška beseda *Kanzel*, f. pomeni tudi »Bergvorsprung« (Trübner, *DWB* IV 93).

kônta, f. »Felsenkluft, Bergkessel«. *Mnogo kotljev, ali kont po kropivniško, je v dolinah* (Toman, *Vodn. Spom.* 228). — *Kont*, m. (pomen je nejasen): *Ko so preplezali mali kont, ki veže žleb s prodiščem* (Kocbek, *Sav. Alpe* 125). — Štrekljeva razlaga (*LMS* 1896, 149) ne zadovoljuje: bav. *Kendl* »cev«, »žleb«, stvn. *chánali*, lat. *canālis; In der Kanngel* (Kos, *Urb. slov. Prim.* II 28). — V lechtalskih Alpah na švabskem ozemlju živi beseda *gund*, m. »Hochtal«, »Hochmulde im Gebirge«, »weidereiche Hochmulde«. Stvn. *gumbito* (Notker) »zelenica med skalnatimi sedli« (J. Miedel, *Zfd. Mundarten*, 1911, 367). Težkoča je v tem, da ima *gund* začetni *g*.

krâs, m. »dürrer Boden«; *kraščina (krašna)*, f. »schroff zerklüfteter Boden«. Čak. *kras*, m. »Karst« isto, *krȁsa* »terra lapidosa«; leta 1279 *carsus seu pascua ville Prapat* (Smičiklas, *Zadarska listina*). — Ilirska beseda po Skoku, *ZrPh* 54, 78. Beseda je rabljena v toponomiji tudi izven kraškega ozemlja, n. pr. vas *Kras* v Ziljski dolini. — Za pokrajino *Kras:*

italij. *Carso*, n. *Karst* < **Carsus (Carusus, Carusius)* se prvič pojavi slovensko ime leta 1177 *Grast* (Kos. *Grad.* IV 584); glej E. Kranzmayer, *ZONF* 15, 193 s.

lâva, f. »globoka močvara ob reki ali pa v izsušeni strugi«. Savinjska dolina. Pri Zilji *laụa* »luža«, »Lache«, »Pfütze«, dočim je *úža* (luža) cestno blato (Grafenauer, *RZD* 1923, 363); beseda je relativno mlada izposojenka, ker se na Zilji ne govori *laụa*. — Kor. nem. *Laue*, f. »kleine Lache, wie sie sich namentlich an den Ufern eines Baches oder Flusses bildet« (Lexer, *KWb* 173). Zap. germ. *lawwjon* (W. Brandenstein, *IF* LX 21—28). V zvezi s to besedo je tudi bav. *Labach*, n. »močvirje«. — O uporabi v toponomiji glej F. Bezlaj, *SR* 1954, 140. Mogoče spada sem tudi krajevno ime *Levec, Laporje* pri Mariboru, 1265 *Lewcintsamt* (sic! Zahn).

múra, f. »nasip razdrobljenega kamenja«. Alpska beseda. Rom.-it. *mora*, bav. in kor. nem. die *Mur, Murre*, f. »Steingerölle« (Schmeller-Fromann II, 1642).

okoj, m. »ein talförmiger Abhang gegen das Meer« (Janežič). — Plet. opozarja na italij. *ochiaia* (*REW* 6038) »očesna votlina«, kar seveda ne ustreza.

planta, f. »iztrebljen gozd«. Ziljska dolina. Kar je *frata* v dolini, je *planta* na hribu (pojasnilo domačinov). — Prim. štaj. nem. *planten* (šibki glagol) »poedina krepkejša debla v gozdu podreti« (Unger-Khull, *SWS* 89) (Gor. Štajersko).

palûd, m. »angeschwemmter Unrat«; *polûd*, m. »mlaj ali blato na dnu kalne vode«; *palûdje*, n. coll. (L. Pintar, *LMS* 1895, 33). Poljanska dolina. — Italij. *palude*, furl. *palut* »močvirje«. — V krajevnih imenih: *Paljude* (Štivan, Primorsko), 1524 *im Balaudach* (Kos, *Urb. slov. Prim.* II 206). *Poljud*, parcela v Splitu (Skok, *Dolazak Slavena* 212; *ZrPh* 54, 67) (slov. *l* nam. rom. *l*).

rob (ruob), m., množ. *robi* »jäh abfallender Fels«. Rez. Cerklj. Gor. *Kača je rjula v robeh* (Martinj vrh); ladinsko *royba, ryiba*, f. »rana« (Comelico). Bav. *ropen, rofen, ruep*. — Hubschmid, *Vorindg. und jüngere Wortschichten* 1950, str. 47 nastavi za romanske in bavarske besede venetsko ali ilirsko podstavo **rowwja*. — Goro *Rob* v Pustriški dolini tolmači Schöpf, *Tir. Id.* 560 in drugi kot *rọb* »rob«, »Rand«. Prim. še: *Robič (ruob, ruobič), Mija pri Robiču* (T. Logar, *SR* 1951, 223). V Ziljski dolini sta dva kraja nem. *Rüben;* slov. ime mi ni znano.

rúpa, f. »Erdhöhle«, »Zisterne«. Slov., češko, malor.; izvedenka *rupáča*, vzh. štaj. *rùpača*, f. »Bergschlucht«; vzh. štaj. *harúpa*, f. »eine

abscheuliche (!) Schlucht«. — Verjetno romunska beseda; prim. maked. *arup* »Abgrund«, kar je izvedenka k lat. *rupes* »skala« (*REW* 7451). P. Skok, *ZrPh* 54, 101 pokaže na rom. *groapă*, alb. *gropē* »Grube«, »Grab«. Kakšno je razmerje italij. *rupə* (Rossano) do balkanskih besed, ni jasno. Najstarejši zapiski imajo vokal nemški *ō* > *uo:* 1288 in *mutis nostris in Ruoppe et Hûlle* (*Fontes rer. Aust.* II 1, 229 = *MMK* 13, 45); 1368 *Ruopp* (Kos, *Urb. slov. Prim.* II 52).

sot, m. »Gebirgsweg«. Pohorje. — Temno.

vêier (vâjer, bâjer), m. »ribnik«, »piscina«. — Iz bav. *weiher*, starejše *wîwâri, wîare, wîer*, lat. *vivarium* (Ramovš, *ČJKZ* III 58). Najstarejša slov. oblika bi se glasila **vîer* (dvozložno), toda ni sporočena; oblika, ki jo nastavi Ramovš *viêri-j* je zgrešena; naglas je v izposojenki ostal na prvem zlogu, kakor n. pr. v *wîennahten*, ziljsko *vîənahti*, f. pl. (Grafenauer, *RZD* I 366); nemški sufiks *-âri* dá v slovenščini *-arj, -erj*, n. pr. *žnidar* in *šuister*. — Za toponimska imena iz *vêier* itd. gl. F. Bezlaj, *SR* 1954, 130.

vîert, m. »ribnjak«, »Weiher«. Dalm. *vjert* (Megiser), *virt* (Pratika 1778). — Nem. *wüerd, wuhrd*, f. »jez v vodi za odvajanje ali zadrževanje vode«; izvedeno iz stvn. *wuori*, bav. *wuer, wüer (wiər)*. Knjižno nemško die *Wühr, Wührd* (Sanders-Wülfing, *HWB* s. v.). Glagol *búrati* »graditi jeze« iz nem. *wuhren*, prim. *ČJKZ* III 37. O uporabi besede v toponomiji gl. F. Bezlaj, *SR* 1954, 129.

vîr (viər), m. »večji studenec«. (Rez. Ramovš, *ČJKZ* III 58 = F. Bezlaj, l. c.) — Romanska beseda. Srlat. *aquarium, aquerium*, n. »kanal«, »korito« za napajanje, posoda za vodo (Ducange, *Gloss.*) je prevzeto v sosednja retoromanska narečja sorazmerno k oblikam, ki jih razodeva temeljna beseda *aqua* (Gartner, *Handbuch* 196); furl. *agâr* in tirolsko *l'aver* (Unterforcher, *Progr. Eger*, 1890, 12; 1891, 28). O sufiksu *-ariu, -eriu* v retorom. in slov. izposojenkah gl. Šturm, *ČJKZ* VI 72 in Skok, *ZrPh* 54, 9. Važna je depalatalizacija, ki nastopa v retorom. pri *r', ri; papyreus* (*REW* 6217), furl. *paṛèr*, slov. *povẹ̑r, -vîr, -viér*. — Tudi druge besede, ki jih našteva Bezlaj, se dajo razložiti iz rom. *aquarium, aquerium*, n. pr. *jarîn, jerîn*, m.: 1. »vodna posoda« (Cigale s. *Wasserbehälter*); 2. »Tümpel«; 3. »Bassin, kamenit jerin: tik ob vznožju previseče skale je v tleh mala jamica ali pravzaprav s kamenitim okvirom umetno ograjen *jarin*« (s sliko) (F. Seidl, *Sav. Alpe* 170). *Il Nuovo Pirona* beleži naslednje oblike *agarìnes*, pl. f. »sorgente corso d'acqua« (apelativ, Carnia) in kraj *Avarìns* (comm. di Rigolato), *Agareìt, Agârs*, kar só kra-

jevna imena v Karniji. Razne oblike k furl. *age, ega* (Erto) so zabeležene pri Gartnerju, l. c. Nadalje pridejo v poštev besede *vrîj, berîj, berîg, brêj*, m. v pomenu »Tümpel« itd. — Sufiks *-ētum*, ki ne zaznamenuje samo kraja, kjer je dosti rastlin *(coryletum)*, kaže v Istri prehod *é* > *í;* prim. *Carpinétum* > *Carpanì* pri Rovinju (Štrekelj, *Lehnw.* 82) in *Çharpenèd* v Furlaniji (Ramovš, *ČJKZ* III 61): torej *berîj, berîg, brêj*. Z diftongiranim vokalom *é* > *èi* kakor v *coryletum* »leščevje«, leta 1193—1220 *Colraiz*, danes *Colloredo* (Kos, *Gradivo* IV 855); slov. *brêj*.

žołca, f. »Sulze«. Dol. — *žəpca*, f. isto. Vipavsko. Pleteršnik ima *žepíca*. — Stvn. *sulza* je bilo sprejeto v slov. kot *žołca*, samo v pomenu »Galle«, ne pa »slatina«, »Sauerbrunnen«, »Sauerwasser«. V toponomiji: *Žolcpah*. V staroit. pa živi nem. *sulza* v obliki *solcio;* pri nas *solča* ni ohranjena kot apelativ; prim. pa belokranjsko *žolča*, f. »Gallerte« (*Biserníce* I 324), pač pa v dveh krajevnih imenih: *Šojca*, nem. *Sulz*, na Spodnjem Štajerskem (*Ortsrepertorium* 187). *Solčava*, nem. *Sulzbach*, 1268 *Sulçpach;* prvotno torej ime potoka, zatem naselja ob njem. Kocbek, *Sav. Alpe* 12 navaja potok *Klobašo*, ki se pri Solčavi izliva v Savinjo. Verjetno je to nemški *Sulzbach*. Razlaga za *Solčavo* iz antične podstave, ki jo podaja Bezlaj, *SR* 1954, 401, bi bila bolj prepričljiva, če ne bi imeli nemškega imena *Sulzbach*.

Résumé

L'auteur traite dans son étude quelques toponymes du territoire linguistique slovène. Dans la plupart des cas, il s'agit de noms de formations alpines (roches, pentes, vallées encaissées): *ajec, ak, čukla, hrod, kar, komen, konjcer, konta, kras, mura, okoj, rob, rupa, sot*. Viennent ensuite quelques termes désignant les endroits profonds dans les rivières, des marécages, des alluvions: *alber, cekla, irgeljc, komun, lava, palud, vejer, viert, vir, žolca*. L'auteur présente aussi des données historiques, indique des ouvrages spécifiques et déclare en conclusion qu'à son avis la plupart de ces toponymes sont des emprunts faits aux langues germaniques et romanes.

Rajko Nahtigal

PISMA PROF. RAMOVŠA OD DOCENTURE DO PROFESURE

UVODNE BESEDE

Tu objavljena pisma so nadaljevanje objave prvih pisem »Prof. Ramovš o sebi od doktorata do docenture v Gradcu« (Slavistična revija V—VII, str. 9—40). Že tam sem orisal to drugo skupino korespondence in izrazil upanje, da se bo takisto za njo našlo mesto v Slavistični reviji, saj dopisi nudijo poleg življenjepisnih podatkov o prof. Ramovšu tudi važno gradivo za presojo slovenskih kulturnih prizadevanj one razburkane prelomne dobe (1918—1919). Zakon o ustanovitvi univerze v Ljubljani je bil v beograjski skupščini sprejet šele tako rekoč v zadnjem hipu pred koncem zasedanja na seji 17. julija 1919, dekreti z imenovanji prvih profesorjev pa so bili datirani z 31. avgustom 1919. S tem pa je tudi našla Ramovševa trnova pot od doktorata preko docenture do profesure svoj zaključek.

PISMA PROFESORJA RAMOVŠA

34[1]

Velespoštovani gospod profesor! Ljubljana 7. V. 1918

Vašo cenjeno karto in 15 vabil sem hvaležno prejel...[2]

Vabila za časopis sem razposlal in sicer sledečim osebam: 1.) Dr. Pavel Brežnik, Dunaj; 2.) Anton Škof, trgovec, Ljubljana; 3.) Dr. de Gleria

[1] V prvi objavi so dopisi 1—33.

[2] Tri pike gori značijo, da je tu izpuščeno mesto, ki se tiče mojega 20. aprila 1918 rojenega sina Konstantina, kateremu je bil prof. Ramovš boter. Že stud. med. z več semestri je bil pri partizanih, v italijanskih ječah in ljubljanskih zaporih. Dne 24. januarja 1944 pa so ga Nemci v Šenčurju na Gorenjskem kot talca ustrelili. Posvetil sem mu knjigo »Ruski jezik« (V Ljubljani 1946). Prof. Ramovš se je v pismih še dalje zanimal zanj.

Stanko, Ljubljana; 4.) Funtek Anton, Ljubljana; [3] 6.) Vesenjak, Ljubljana; 7.) Dr. Pavel Pestotnik, Ljubljana; 8.) Frida Kleč, Ljubljana; 9.) Irma Petek, Ljubljana; 10.) Janko Mlakar, Ljubljana; 11.) Marija Wessner, Ljubljana; 12.) Dr. Gregorij Pečjak, Ljubljana; 13.) Dr. Ivan Tavčar, Ljubljana; 14.) Šarabon, Ljubljana; 15.) Mazovec, Ljubljana; 16.) Melik, Ljubljana; 17.) Kozak, Ljubljana.

Nekaj jih še imam, in jih razpošljem. Ako in kadar bom zvedel še za kake naslove, Vam jih bom lahko poslal, da pošljete potem tja lahko že kar I. snopič, ki — upam — da izide vendarle že enkrat.

Kakor hitro bo I. snop. v Vaših rokah, ga pošljite z »Vabilom« in še separatnim pismom na Karla Pollaka, Ljubljana, Dunajska cesta in Ivana Zormana, Spodnja Šiška pri Ljubljani, da tam potem osebno poskusim svojo srečo. Že par ljudi mi je reklo, da bi ne bilo neumestno, obrniti se tudi na zdravnika dr. Drganca, ki bi gotovo dal kako večjo vsoto, vsaj pa 100 kron. Da prvega snopiča še ni, se mi zdi čudno, ko mi je Bamberg zadnjič zatrdil, da izide tekom enega tedna. Te dni bom zopet enkrat tja šel. Kakor mi pišete, imate tvarine za drugi snopič že dosti; jaz sem se z Bambergom domenil, da tiska mojo razpravo o Dalm. bibl. za II. snopič in z ozirom na lansko korespondenco med menoj in Vami ter g. Kaspretom mislim, da s tem nisem storil uredništvu nikakršnega nasilja. Zraven pa mora že ta stvar iziti, ker sicer bo zastarela, ko je vendar že leta 1914 bila gotova v rokopisu. Da bo preteklo do izida II. snopiča gotovo celo leto, sem pa itak prepričan, dasi zdaj — dokler sem v Ljubljani — Bamberg ne bo imel zlepa miru pred menoj. Sicer pa bo čakanje potem malo olajšano, ko bo vsaj že I. snopič na svetlem.

Pisati Vam moram slednjič še o svoji lastni zadevi, ko že omenjate na zadnji karti oprostitev in profesuro. Ako še doslej niste storili nikakršnih korakov v tem ali onem oziru, potem Vam more sledeče služiti za način, kako in katero pot bo najbolje ubrati. Ako vzamem slučaj, da sem na jesen kot privatni docent oproščen vojaščine, potem sem s tem naravnost v večji zadregi kot zdaj. Pri sedanjih dragih razmerah — in draginja bo do jeseni se še povečala — mi je čisto nemogoče, živeti kot neplačan docent v Gradcu, ker bi stroški znašali na mesec gotovo do 500 kron. Zato je eno le z drugim v zvezi in eno mogoče le, če se udejstvi tudi drugo. Pri vsaki drugačni rešitvi moram seveda opustiti tudi misel na oprostitev. Zdelo se mi je to potrebno, da Vam omenim, da ne

[3] Številke 5.) ni.

bi nazadnje ne prišle na dan kake neprilike. Tako je torej vprašanje stolice važnejše in mora biti prvo rešeno, ker itak potem samo po sebi ima za posledico oprostitev. O vsem tem se morete itak pomeniti še s prof. Meringerjem in potem ukreniti, kakor veste in znate, da bo in če bo izpeljivo. Da me boste o vsakem koraku obvestili, zato se Vam že naprej zahvalim. Tudi Vaše mnenje o tej zadevi bi me zanimalo. ...

Z globokim spoštovanjem, lepimi pozdravi in toplimi priporočili

Vaš vdani, hvaležni in zvesti učenec Ramovš

P. S. Obenem priložim pismu »*Imenik*«.

(Pismo)

33

Doz. Dr. Ramovš Franz, Laibach,
sv. Petra cesta 26/I

Ljublj. 11. V. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Prejel sem, ko sem šel ravno k Bambergu zopet vprašat, kdaj izide I. snop., za odgovor snopič sam. Zdaj lahko pošljete snopič z »Vabilom« in še posebnim pismom na Karla Pollaka (Dunajska cesta) in veletrgovca Ivana Zormana, Spodnja Šiška, kakor sem Vam že sporočil. Dalje Vas vprašam, ali se sme dati 1 izvod za »Ljubljanski Zvon«. Vprašal me je urednik. Dobil sem včeraj 3 nove naročnike. (Upam, da se zdaj mnogi še oglase.) Denar sem dal kar Bambergu, da gre hitreje stvar naprej. — Prebral sem Vašo razpravo z velikim zanimanjem. Uspela je krasno in je fenomenalne važnosti. Prepričan sem skoraj, da bodo vse trditve po študiju kodeksa, pripiskov in listin potrjene — vsaj do tako evidentne možnosti ste že dokazali, kje je iskati pisca in domovino spomenikov. Zelo velike važnosti pa bi bilo, da bi kak zgodovinar se lotil posestev raznih škofij na Slovenskem, kar bi v kulturnem oziru močno osvetlilo dobo IX.—XIV. stol. in kar bi bilo jezikoslovcem v dobro. Tudi to je dokazala Vaša razprava, h kateri prejmite od mene najtoplejše čestitke; Vašemu delu bo v trajen ponos. — Novega sicer nič. Življenje po starem. ...

Z globokim spoštovanjem, lepimi pozdravi in toplimi priporočili

Vaš vdani, hvaležni in zvesti učenec Ramovš

(Dopisnica)

36

Dr. Ramovš Fr., Laibach,
sv. Petra c. 26, Krain

Lj. 15. V. 1918

Velespoštovani gospod profesor! Obe Vaši pismi hvaležno prejel in v kratkem več odgovorim. Glede Pollaka in Zormana o priliki poročam. Za »Ljubljanski Zvon« sem napisal referat sam, ker sicer ni bilo drugega človeka, a je važno, da izide še v tej številki. Enako napišem referat za Časopis pro moderní fil. Krajše notice za Narod in Slovenca (Jugoslovan) hočem tudi preskrbeti, kakor tudi referenta za Dom in Svet. Vse to v kratkem. Agitacija je potrebna kot ne vem kaj. V naglici le toliko.

Z globokim spoštovanjem in lepimi pozdravi

Vaš vdani, hvaležni in zvesti učenec Ramovš

(Dopisnica)

37

Velespoštovani gospod profesor! Ljubljana 22. V. 1918

Vaši zadnji 2 pismi sem — kakor sem Vam že menda poročal — prejel. ... Ker je Zorman bil te dni v Pragi, od koder se še ni vrnil, se še nisem napotil do njega in Pollaka in to takoj storim, kakor hitro zvem, da je tu. Za »Časopis« sem pisal Brezniku, da izpregovori o njem v »Dom in Svetu«; za »Ljublj. Zvon« sem napisal sam nekak referat in enako tudi za »Časopis pro moderní fil.«. Upam, da se bo število naročnikov zdaj, po prvi številki, vendar izdatno zvišalo. Kako menite, kdaj naj bi izšla druga dva snopiča? Ima-li že Bamberg rokopise v rokah? To bi bilo kar najbolje, hitro storiti, ker se bo stvar gotovo zopet vlekla in zavlačevala. Sicer bom že hodil vedno drezat Bamberga, a vendar.

Glede moje lastne zadeve sem prišel do tegale sklepa. Z ozirom nato, da se tudi v fakulteti ustali mnenje, da je stolica za slovenski jezik neobhodno potrebna, je seveda potreba, da se me za njo oprosti vojaščine. Ako do tega pride, bi seveda — menim, da je to možno — spremenil tudi predavanje, za katero bi vzel tvarino iz specijelne slovenščine. Kakor pa sem Vam že povedal, cela zadeva ni tako lahko izvedljiva. Meringer in dr. lahko reko, »smo mi tudi potrpeli«; ne pomislijo pa zraven, da je takrat porabil za celo leto toliko kot zdaj za en sam mesec. Da so razmere take, kakršne so bile pred vojno, bi tudi zame — kljub temu, da sem tekom treh let svoje vojaške službe mnogo zapravil — to ne bila nikakršna ovira. Glede izhoda iz te zagate je mogoče edino tole: 1.) da

ostanem tudi naprej pri vojakih in tako — kot cel svet — čakam boljših razmer; 2.) kar imate Vi, gospod profesor, v mislih, da bi poučeval kje slovenščino, kar bi bilo menda edino le na učiteljišču, moram priznati, da (bi) mi s kakimi mesečnimi 100 kronami ne bi bilo nič pomagano — ker kaj je danes 100; človek jih na en dan izda, ne da bi vinar po nepotrebnem zapravil. Kaj pa tale predlog, ki se mi zdi še najboljši in tudi lahko izpeljiv: ako bi, recimo, pričel jeseni predavati (po 3 na teden), bi živel v Ljubljani in se enkrat na teden pripeljal v Gradec, kjer bi v enem dnevu celo predavanje (torej 2¼ ure) imel in se potem odpeljal nazaj. Ker bi po svojem očetu dobil 80 % znižano vožnjo in bi mi bilo treba v Gradcu le enkrat kositi, bi stroški bili vzdržljivi. Da bi kljub temu redno vsak teden predaval, se samo ob sebi razume. Tudi, kar se tiče znanstvenega aparata, bi tu dobil potom knjižnice vse potrebno. Ker poslušalcev v teh časih itak ne bi bilo mnogo, bi se tudi povsem lahko pomenili, da se celo predavanje vrši na enkrat. Da bi imel pa kako slast do tega, da bi hodil na velike stroške stradat v Gradec, za to pa se ne morem ogreti. Ne silim nikakor do kakega prenagljenega predloga pri fakulteti, ker sam uvidim, da je treba še počakati. Gre le zato, kako omogočiti predavanja kot docent. Prosim Vas, da o tem predlogu govorite z Meringerjem, da pa mu obenem sporočite, da nikakor ne silim na predlog glede stolice, marveč samo iščem možnosti, da pričnem s predavanji. Pri tem mu omenite, da je gori omenjena možnost dana in po mojem mnenju lahko izpeljiva. Ker je itak cela sedanja doba nekaj interimističnega in provizoričnega, je kaj takega tem lažje. Vaše kot rektorjevo mnenje in eventuelne ukrepe, mi — prosim — potem naznanite. Za event. prošnjo za oprostitev Vam bom moral itak še poslati personalne in vojaške podatke, ki so potrebni. Sporočite g. rektorju moje spoštovanje in priporočila...

Vaš vdani, zvesti in hvaležni učenec Ramovš

(Pismo)

38.

Ljubljana 5. VI. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Vaše cenjeno pismo sem prejel. Bil sem že preteklo sredo pri Pollaku in Zormanu, žal, da nisem nikjer nič pozitivnega opravil. Pollak sprva ni hotel dosti razumeti in se je skliceval na to, da je pred kratkim daroval za slovensko gledišče 30.000 kron. Vendar mi je potem rekel, da sicer ne more za danes še nič obljubiti, da pa me zagotovi, da se bo še

o časopisu malo informiral in potem kaj ukrenil. Najbrž hoče izvedeti, ali plove list v kaki politični strugi. Ako Vam bo kaj odgovoril, mi to sporočite, ravno tako pa tudi, če ne bo nič odgovora, ker v tem slučaju bi šel še enkrat do njega, da mu izbijem kake eventuelne napačne informacije iz glave.

Pri Zormanu je bilo drugače — tu je bil trn dejstvo, čemu izhaja list pri Bambergu, pri Nemcu. Utemeljil sem to in povedal, da ga drugače sploh ne bi bilo. Povedal sem tudi, koliko je naročnikov in pri tem je dejal, da bi bilo dobro, napisati malo »Vabilo« z naročilno dopisnico, ki se jo odtrga, in to pridejati Ljublj. Zvonu, ki ima 2000 naročnikov (to bi on preskrbel, ker je član Tiskovne Zadruge) in bi se jih gotovo precej odzvalo. Tozadevno sem imel svoje pomisleke, ker, če že to uredništvo Časopisa dopusti, bi bilo potrebno isto tudi za Dom in Svet, sicer pade Časopis takoj v luč strankarstva, kar nikakor ne sme biti. Dejal je, da bo o tem pisal Vam, ker v te stvari, ki se tičejo upravništva, vendar ne smem odločiti jaz. Menil sem, da Vam je že pisal, a kakor razvidim iz Vašega pisma od 3. t. m., tega še ni storil. On sam bo gotovo dal prispevek za Časopis, če več ne, bo pa vsaj deležnik s 100 kronami. Nekoliko časa moramo zdaj počakati, bo li kaj denarnega odgovora, če ne, hočem oba še enkrat naskočiti. Se je li dr. Derganc odzval? Koliko naročnikov je zdaj?

Tudi jaz sem prejel iz Maribora vabilo glede Štrekljeve slovnice in sem kar nekaj potolažen, ko sem bral, da boste zadnjo korekturo prevzeli Vi. Kdo bo pripravil tisk? Bojim se, da kak človek, ki o slovenščini nima ne duha ne sluha, tako, da nam izdaja slednjič ne bi mnogo koristila.

Glede predavanja v zimskem tečaju in kar je s tem v zvezi, Vam v kratkem pišem.

Novega sicer nič. ...

Pred par dnevi sem govoril z Breznikom. Napisal bo za Dom in Svet referat o Časopisu. O Vaši razpravi se je zelo laskavo izrazil in bil ves vesel. Jagićevo priznanje je nekaj vredno! Prihodnji mesec obhaja 80-letnico in bo treba v prihodnjem snopiču o tem kaj reči.

Z lepimi pozdravi, globokim spoštovanjem in toplimi priporočili

Vaš

vdani, zvesti in hvaležni

učenec Ramovš

(Pismo)

39

Ljubljana 23. VI. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Danes šele zopet oglas od mene. Glede »Časopisa« zdaj nič ne vem, pri čem da smo. Ali Vam je Pollak kaj odgovoril in Zorman? O tem me blagovolite takoj obvestiti, da eventuelno še enkrat uberem prosjaško pot. Jeli Derganc kaj dal? Koliko je zdaj vseh naročnikov?

Obenem Vam definitivno pišem z ozirom na Vaše zadnje pismo, ki je govorilo o mojem predavanju. Vaša misel, da bi se kot vojaščine prost, vozil predavat v Gradec, je bila tudi moja, in ste me prvič le napačno umeli, ko ste najbrž mislili, da bi kot vojak hodil predavat. To bi bilo pač nemogoče, ker ne bi imel časa, da bi mogel kaj študirati. Moje končno mnenje je, da sem vojaščine oproščen in sicer za nedoločen čas (unbestimmte Zeit) in kot tak živim in študiram v Ljubljani, hodim pa vsak teden enkrat predavat v Gradec. Zato Vas prosim, velespoštovani gospod profesor, da kakor hitro vložite tozadevno oprostilno prošnjo na ministrstvo za uk in bogočastje. Na priloženem listku imate moje osebne in vojaške podatke, ki jih je treba navesti. Utemeljitev mora biti seveda zelo vestno in natančno izpeljana, ako hočemo doseči uspeh, pripomniti treba takoj, da oprostitev »unbedingt unentbehrlich« in oproščenec »unersetzlich«. Dalje še, da je oprostitev potrebna za vedno, torej da bo ukrep se glasil »auf unbestimmte Zeit« in ne le na par mesecev ali eno šolsko leto. Dobro bi tudi bilo omeniti, da naj se prošnjo smatra za »dringend«, ker čim več časa bom imel prostega do pričetka zimskih predavanj, tem bolje bo zame, ko se mi bo treba šele prav vživeti v študij.

Kakor Vam je najbrž znano, se je treba v teh stvareh posluževati gotovih predpisanih formularjev (menda in triplo celo), kar bo že Pelz[4] natančneje vedel. Glavna stvar je, da je utemeljitev oprostitve natančna.

Glede predavanja, prosim, da storite tozadeven popravek in da stavite kot predavanje za zimski tečaj »Einführung in die Geschichte der slovenischen Sprache«. Na teden 2 uri (Zeit und Ort später zu bestimmen).

Upam, da ste zdaj, velespoštovani gospod profesor, o vsem dobro orijentirani in da boste, za kar Vas prosim, v kratkem storili vse potrebno. Če bi pa še kake podatke potrebovali, Vam jih na mah takoj podam.

Novega drugega nič. Živim po starem. Dela v pisarni dosti, tako da sem vsak večer zmučen od njega.

[4] Uradnik na filozofskem dekanatu.

Tolaži me misel, da mi bo v kratkem mogoče pričeti z drugim, lastnim delom, do katerega ima človek veselje in ljubezen. ...

Z lepimi priporočili in pozdravi od mene in moje žene!

Vaš vdani in hvaležni učenec Ramovš

P. S. Izročite o priliki moje najlepše pozdrave g. rektorju.[5]

(Pismo)

40

Ljubljana 10. VII. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Vaše pismo prejel in me veseli, da je Pollak vsaj 200 kron poslal. Dobre so. Na Zormana grem danes zopet; gotovo je pozabil, ker ima vse polno trgovskih stvari v glavi. Obenem mi je Kobi obljubil 100 kron. Z Grafenauerjem se že še pomenim. Da bo nova številka posvečena Jagiću, je ne le umestno, ampak tudi razveseljivo. Dobro bi bilo, da bi bila na prvi strani še fotografija, ki jo bo gotovo radevolje dal na razpolago. Primeren članek bo že Vaše pero napisalo.

Polo izpolnim in jo potem takoj odpošljem. Za rubriko »frontdienst-*un*tauglich« je radi hitrejše rešitve zelo na mestu, da je potrdilo vojaške oblasti pridejano. Zato Vas prosim, da pošlje nemudoma fakulteta na moj komando t. j.: *Kk. Landwehr-Ergänzungs-Bezirkskommando in Laibach* navaden Dienstzettel, s katerim prosi o Tauglichkeitsgrad-u zame. To ukrenite prosim takoj, da se stvar ne zavlačuje. Več v kratkem!

Z lepimi priporočili in pozdravi

Vaš vdani, hvaležni učenec Ramovš

(Pismo)

41

Doc. dr. Ramovš Fr., Ljubljana
sv. Petra c. 26./I.

20. VII. 1918

Velespoštovani gosp. profesor!

Z ozirom na Vašo cenjeno zadnjo karto sem danes rekom. odposlal na dekanat prošnjo za izmenjavo predavanj, na Vas pa dotično tiskovino s priloženim potrdilom, tako da je ta stvar zdaj v redu. Bamberg že stavi mojo razpravo in pričakujem vsak čas korekturo. Grafen. doslej še nisem dobil, je na počitnicah, ter sem mu pisal za sestanek. Ali je reklamni listič o Časop. že v Vaših rokah. Potem prosim, da mi jih nekaj

[5] Prof. Meringerju.

pošljete, znabiti še iztisnem kje kako kronico. Se je Zorman že odzval; o tem mi sporočite, da ga sicer urgiram. Kobi bo gotovo dal, čakam le še reklam. lističa. Sicer po navadi. Vročina huda. Zdrav še dovolj; časa za študij zelo malo.

S toplimi priporočili in lepimi pozdravi Vaš hvaležni, zvesti učenec R.[6]

P. S. Glede oprostitve boste gotovo Vi izpolnili rubriko »Begründung«. Prosim, da utemeljujete za »unbestimmte Zeit« in nujno rešitev.

(Dopisnica)

42

Ljublj. 17. VIII.

Velespoštovani gospod profesor!

Za danes le na kratko odgovarjam, ker sem vsled žalostnega dogodka, ki je zadel mojo 5. mesečno hčerko še ves raztresen.

Brezniku sem pisal glede članka o Arhivu. S Šlebingerjem sem govoril, pa ne ve, kakšno vrsto bibliografije bi Časopis želel, ali na ta način kot Rocznik slaw. ali čisto navadno. Pri Bambergu sem bil. Za mojo razpravo so klišeji že gotovi in sicer dobri. Tiskanih je zdaj 12 strani, torej približno prva tretjina. Kidričevega rokopisa še ni. Grafen. razpravo ima stavec v rokah in išče znake, ki so potrebni. Upam, po zadnjem govoru z Grafen., da je že prepisal rokopis sam. Vendar se obrnite nanj, da ne bo kaj zamude. Njegov naslov je: Ljublj. Vrhovčeva ulica št. 14.

Jutri pride semkaj prof. Murko. Jaz imam zdaj do 24. t. m. dopust. V kratkem kaj več. Pošljem Vam na ogled tudi klišeje.

Z lepimi pozdravi in toplimi priporočili

Vaš vdani in hvaležni učenec Ramovš

(Pismo, črno obrobljeno)

43

Ljubljana 14. IX.

Velespoštovani gosp. profesor!

Prejel sem Vaše cenjeno pismo z dopisom tiskarne. Bil sem pri Bambergu. Moje razprave sta dotiskane zdaj približno $^2/_3$ in faktor upa, da bo do konca meseca z mojo stvarjo vse končano, tudi glede korekture. Za mojo razpravo ni treba nobenih znakov več. Glede Graf. razprave so

[6] Ni bilo več prostora za polno ime.

velike težkoče. Manjka v splošnem 86 znakov in ker jih ima Schriftgiesserei Poppelbaum na Dunaju 23 (ti so na priloženem lističu, ki ste mi ga poslali), jih manjka torej še 63. Ker spadajo ti k različnim črkam, sva bila z Bambergom oba iste misli, da bi se potem tisk reduciral na eno samo vrsto in sicer garmond, ker tako se zmanjša število črk takoj za polovico (kakih 35). Bamberg je takoj pisal glede teh črk na Schriftgiesserei Leipzig, kar sem mu jaz svetoval, ker tam bo gotovo dobiti te črke, ne da bi jih bilo treba šele gravirati, kar bi tudi stalo mnogo denarja. Upam, da bo stvar dobro se izšla; vsaj nekaj črk dobimo iz Lipskega in če jih potem manjka kakih 10—15, pa te z začasnimi znaki nadomestimo. Tudi jaz sem mnenja, da treba pričeti z jezikoslovnimi spisi, posebno še, ker mislim, da bodo ravno ti dali »Časopisu« res visoko znanstveno ceno. Kakor hitro dobi Bamberg odgovor iz Lipskega, me obvesti, da pregledava, kaj še manjka in potem stopim k Grafen., pa bova skupno določila pogojne znake, ako jih bo še kaj treba.

Z Breznikom sem govoril. Rekel mi je, da mu je skoro nemogoče napisati ono o Arch. in slovenistiki, vendar bo še Vam naravnost pisal o tem. Ker sem mislil, da je že pisal, sem jaz molčal. Prihodnji teden pride že v Šentvid, pa ga obiščem, da se definitivno pomeniva. Šlebinger je pripravljen in ima že stvar v delu.

Moja oprostitev je prišla in sem od 12. t. m. že v civilu. Zdaj malo počivam, potem pričnem z delom za predavanje. Ako mi bo ostajalo kaj časa, bi bil pripravljen spisati, če Breznik ne bi, ono o Arch., le ne vem, ali bi dobil za ta čas Arch. iz knjižnice, kjer se ne more nič delati, tako je vse razmetano in razvlečeno. Čez kakih 14 dni nameravam priti za en, dva dni v Gradec, da se natančno pogovoriva glede mojega predavanja. Mislim, da se lehko pripravim za poznejše javljeno predavanje, ne za praslov. slovnico, ne res?

Iz Badna pri Dunaju sem prejel 10. t. m. pismo od prof. Reichelta, kjer pravi, da me hoče predlagati za stolico v Črnovicah in da, če sem pri volji, jo sprejeti, naj mu pošljem svoj curriculum vitae. Sprva nisem vedel, kaj naj storim, zdaj pa sem vendar sklenil izreči svojo pripravljenost iz raznih vzrokov. Prvič je v slučaju imenovanja moje življenje najhitreje urejeno, kar bo meni v fizično in psihično dobro. Drugič bi bilo s tem morda poravnano nesoglasje med Kidričem in Vami[7] in slednjič, tudi če sem v Črnovicah, saj s tem še ni izključeno, da ne pridem

[7] Kaj naj bi to bilo, mi ni jasno. Slonelo bo najbrž na kakih neutemeljenih govoricah.

zopet v Gradec čez nekaj časa. Če pa ostane le pri predlaganju, potem itak ni nič izpremenjenega. Zato pošljem danes curric. vitae Reicheltu, pa sem si nekako svest, da iz te moke ne bo kruha. Tako je po mojem to le nekaka medigra.

Glede svojega življenja in prehrane se ne morem prav nič pritožiti, ker — dasi so gotovi artikuli bolj redki ali jih celo ni — vendar imam drugih živil toliko, da še ne čutim nikakršnega pomanjkanja. V tem oziru je Ljubljana kot manjše mesto sredi velikega kmečkega okoliša mnogo na boljšem. Imam tudi stariše na kmetih in še nekaj sorodnikov, tako, da tudi precej brezskrbno gledam v bodočnost. Zdravstveno je gotovo tu zame najbolje. Počutim se dobro, le revma v nogah mi sedaj, ko je vedno deževno vreme, precej nagaja. — Dobil sem neki francoski spis, naslovljen »Le sentiment religieux chez Lamartine« s prošnjo, bi ga li ne mogel Časopis objaviti. Ko ga preberem, Vam natančneje pišem o tem. Z lepimi pozdravi od moje žene, s toplimi priporočili ... ostanem

Vaš vdani, hvaležni učenec Ramovš

(Pismo)

44

Ljublj. 10. X. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Odgovor iz Lipskega je prišel in sicer ugoden. Tiskarna bo dobila vse potrebne znake, kar tudi ne bo preveč drago, ker jih ima vlivarna že narejene in jih ne bo treba šele gravirati. Bamberg je že odposlal Mustertypen. Korekturo (celotno) svoje razprave dobim v ponedeljek, ker t. zv. Hauskorrektur še ni izvršena. Sicer pa je razprava dostavljena. Ako imate še kaj na srcu glede Čas., mi kar sporočite, ker vse, kar morem, rad storim. Od neke strani sem čul pritožbo radi administrativne plati; neka licejska učiteljica (Petek) je takoj ob izdaji prvega snopiča poslala naročnino, a še doslej ni dobila snopiča. Ne vem, kaj je na tem resnice, vendar morete o tem izpregovoriti z g. Kaspretom.

Pri dr. Brezniku sem bil pretečeni teden, da sva se definitivno pomenila glede članka o Arch. in slov.[8] Pokazal mi je svoja dela in mi na oko razložil, da za zdaj ne more. Storil sem takoj potrebno: Šlebinger mi je posodil cel Archiv, ki ga imam že doma in bom napisal zdaj vsaj nekaj. Potrudil se bom, kolikor mi bo pri in poleg drugega študija mogoče, da bo dobro.

[8] slovenistiki.

P. Škrabec je umrl. Dobro bi bilo, da bi že prihodnji snopič imel nekrolog. Kdo bi ga napisal? Bila sta si zelo znana z Breznikom in ako Vam je všeč, bi izpregovoril ž njim, bi li on to hotel storiti. Toliko časa mu to ne bo vzelo. Če imate kak drug predlog, seveda tudi dobro. Breznik mi je za trdno obljubil, da bo pridno sodeloval pri Čas., samo da se že enkrat izkoplje iz sedanjega dela (predvsem »Pravopis«). Kakor hitro bo mir, in do tega srečnega trenutka najbrž ni daleč, bo itak vse drugače. Menim, da bi bilo dobro, da se po tem enkrat sestanemo in tudi uredimo sistematično obdelovanje in raziskovanje slov. jezika. Organizacija je prepotrebna.

Glede Štrekljeve slovnice Matica še ni ničesar podvzela, čemur se je Šlebinger čudil, ko je že sklenjeno, da jo dobiva z Breznikom. Stvar bom najprvo preštudiral v smeri, ali je potrebno, v koliko in na kak način. O vsem tem Vam bom najprej poročal in se Vam in Vaši sodbi priporočal.

Jaz se pripravljam za predavanje »Einleitung in die Geschichte der slov. Sprache«. Sporočite mi, prosim, kdaj boste pričeli s predavanji, da se i jaz približno istočasno pripeljem v Gradec, ker se moram še prej domeniti s poslušalci za čas in kraj. Vozil se bom pa najbrž tako, da bom od šeste ure zjutraj do ene popoldne v Gradcu. Če bi pa razmere zahtevale, da se imava kdaj kaj več pogovoriti, bi ostal še popoldne tam, tako da bova vsaj marsikaj prerešetala.

Pozdrave od moje žene celi Vaši hiši. Vas prav prisrčno pozdravlja in se Vam toplo priporoča

Vaš vdani in hvaležni učenec Ramovš

Jagić je že od neke druge strani slišal za moje predlaganje in me vprašal za mojo željo, na kar me je nekje priporočil.

(Pismo)

45

Ljubljana 15. X. 1918

Velespoštovani gospod profesor!

Vašo cenjeno karto sem hvaležno prejel in prilagam oba listka. Dogovor bodi torej 23. 10. 18 in po vsej priliki bom ta dan prišel v Gradec. Če bi me pa ne bilo, potem Vas prosim, da glede mojih ur uredite tako, da bom predaval *obe uri vkup* in sicer *dopoldne*, n. pr. od 10—12^{h} (tako skoro najbolje). Dan v tednu je pa vseeno, kateri da je. Pričnem pa s tednom 27./10.—3./11. 18.

O slovenistiki in Arch. bo dovolj za ta snopič kakih 8 strani, ostalo sledi pozneje; le toliko, da se prične s tem že v Jagićevi številki. Brezniku pišem ozir. bom šel k njemu (imel je pretekli teden špansko, ki pobira tu grozovito dosti ljudi; pogrebi se vrste od zgodaj zjutraj do pozno zvečer in ker po trije, štirje drug za drugim; Breznik je že ozdravel, pač pa sta v zavodu umrla 2 profesorja). Jaz sem dozdaj še zdrav, žena jo je že prestala. Uprav zadnji hip smo preprečili pljučnico, ki je navadno smrtna. Upam, da tudi to kugo preživimo. Kako je z Vašim zdravjem in so li vsi Vaši zdravi? Kakor rečeno, Breznika bom že pridobil.

Obenem priložim klišeje za mojo razpravo in način tiska. Ta teden dobim korekturo, ki jo takoj opravim. Prosim in vprašam Vas, ali naj korekturo pošljem potem še Vam ali g. Kaspretu, ali naj jo kar Bambergu vrnem.

Sicer nič posebnega. Kar bom pri Brezniku opravil, Vam že potem sporočim, ali pismeno ali ustmeno.

Z lepimi pozdravi in toplimi priporočili

Vaš vdani in hvaležni učenec Ramovš

(Pismo)

46

Priv. Doz. Dr. Ramovš Fr.
Laibach, sv. Petra c. 26/I

Ljubljana 3. XI.

Velespoštovani gosp. prof.! Razmere so se tako temeljito izpremenile, da je moje predavanje povsem onemogočeno. Natančneje razkladati, je nemogoče in nedopustno in bojim se, da bodo tudi pismene zveze vsak čas prekinjene. Korekture naj spravi g. Kaspret hitro sem, da bo šlo dalje. Jaz bom že čuval nad tiskom. Razprave o slovenistiki bom kar izročil Bambergu. Danes sem tudi javil dekanatu, da v zimskem tečaju ne bom bral in sicer sem za vzrok navedel živčno bolezen. Prosim, dajte v seminarju nabiti listek, da bodo poslušalci obveščeni.

S toplimi pozdravi in priporočili. Pozdrav za vse Vaše od obeh.

Vaš vdani, zvesti učenec R.

(Dopisnica)

47

Velespoštovani gospod profesor! Ljubljana 19. XI. 1918

Pred par dnevi sem bil pri Bambergu in sem zvedel, da korekture iz Gradca še niso prišle. Upam, da bodo zdaj, ko je promet (poštni) zopet odprt, kmalu tu. Obenem Vam pošiljam korekturo o članku glede

Jagićevega Archiva. Prvotno sem hotel kritično orisati slovenistične članke, a sem videl, da potem ne bo konca, ne kraja. Zato sem se omejil le na bibliografični seznam, tu pa privzel vse, tudi recenzije. Pošljem Vam ga na ogled. Ako ste zadovoljni s tem, je dobro, če ne — pa naj se ne natisne. V tej obliki, kakršen je zdaj, bi ga ne bilo treba deliti na dva snopiča.

Črk za Grafenauerjevo razpravo iz Lipskega še ni in jih najbrže še ne bo zlepa. Ker znakov ni mogoče prilagoditi (jih je preveč), sem mislil, da bi bilo najbolje, da jih posodi Dionička tiskara v Zagrebu, ki jih, po Radu sodeč, ima. Ali ste zato, to bi rad vedel. Če jih tiskarna v Zagrebu da, potem bi že skušal ukreniti, da jih dobimo hitro sem. Pisal bi še Ivšiću v Zagreb, da se informira, ali bi tiskarna posodila. Dobili bi jih semkaj z avtomobilom, torej hitro. Prosim Vas za Vaše mnenje o tem.

Tukajšnji narodni svet je osnoval tudi kulturni odsek, ki vsebuje tudi znanstveni pododsek. Stvar se je šele začela. Člani znanstvenega pododseka (in kulturnega odseka) so vsi slovenski znanstveniki; sedaj se udeležujejo sej pač le tisti, ki so tu. Predsednik je Breznik. Kakor hitro bodo zveze ugodnejše, pričakujemo tupatam tudi Vašega poseta. Ta kulturni odsek je v včerajšnji prvi seji sklenil izdati sledečo izjavo:

»Ob postanku države SHS. pričakuje kult. odsek NS., da bo nova, politično popolnoma edinstvena država, naj bo organizirana kakorkoli, po svoji moči pospeševala z vsemi razpoložljivimi sredstvi razvoj prosvetnega življenja vseh treh rodov na podlagi kulturne avtonomije. Neoviran razmah individualnih sil vseh treh plemen je najzdravejši pogoj za polno duševno bogastvo Jugoslavije.

Kulturna politika bo morala vsekakor upoštevati dejstvo, da je dala zgodovina Slovenstvu v teku stoletij posebno duševno vsebino. Slovenski del jugoslovanskega naroda se je razvil tudi jezikovno samostojno, tako da je slovenščina, nositeljica te duševne vsebine, dasi najbližja sorodnica srbohrvaščini, danes organizem zase in da je v območju slovenskega književnega jezika za sedaj možno uspešno kulturno delo edinole v tem jeziku.

Če bi se Slovencem onemogočil lastni kulturni razvoj, bi sledil neizogibno silen upad kult. življenja v slovenskem plemenu, ki bi s tem prenehalo biti tvorno. Vsaka etnična skupina pa se čuti svobodno samo v toliko, v kolikor more uveljavljati svojo tvornost. Vsak narod je pomemben človeštvu toliko, v kolikor je tvorec novih vrednot. Tudi bi se

mogla kult. prelomu prilagoditi samo tenka plast slovenske inteligence, dočim bi bile široke mase, jedro našega plemena, izobčene od dobrin kulturnih pridobitev, pahnjene vsaj za desetletja v kulturni polumrak.

Kulturna avtonomija pa nikakor ne odvezuje duševnih delavcev vseh treh plemen dolžnosti, iskati vedno tesnejših stikov, vedno globljega medsebojnega umevanja in sporazuma v vseh vprašanjih ter skrbeti za medsebojno spopolnjevanje skupnega prosvetnega dela, ki bo na svojem višku zadnja najlepša utemeljitev svobodne Jugoslavije v družini narodov.«

Slede podpisi članov kult. odseka.

Izjava izide v vseh slovenskih dnevnikih in perijodikih. Meni so poverili 1.) da Vam sporočim tekst in prosim Vas in g. Kaspreta za dovoljenje Vajinih podpisov; 2.) za dovoljenje, da to izdajo med drobnimi vestmi ali čisto na koncu, natisne tudi edini slov. znanstveni časopis, t. j. naš Časopis. Prosim torej teh dveh dovoljenj.

V četrtek ima prvo sejo znanstveni odsek. Določimo najprej delokrog: ustanovitev centralne knjižnice, akademije znanosti in vseučilišča etc. etc. Prosim Vas, gospod profesor, da bi mi sporočili i Vi Vaša mnenja o vseh teh stvareh, ter stavili eventuelno kake predloge. Stvar ni mogoče idealna, ampak imamo kot odsek Narodnega sveta pravico, vladi predlagati in pri njenih sejah utemeljevati.

Jaz sem še vedno »bolan«. Ako pride pola za naznanitev predavanj za letni tečaj, je pač najbolje (za kar Vas prosim), da jo kar Vi izpolnite in sicer predavam: *Studien auf dem Gebiete der slovenischen Dialektologie*, 2 uri na teden, Zeit und Ort werden später bestimmt. Kako je Vaše mnenje glede moje docenture. Ko se razmere urede, nameravam priložiti venio ali v Zagreb ali v Belgrad. Kaj menite Vi o tem? Ali sploh sedaj predavate? Menim, da slovenskih dijakov ni.

Čul sem, da prideta Prijatelj in Kidrič na vseučiliško knjižnico v Zagrebu. Glonar je baje zdaj doma, pa podvzamemo korake, da pride na tukajšnjo licejko, in sicer takoj. Ali ostanete Vi v Gradcu?

Prosim Vas, da mi o vsem tem kar najprej odgovorite. ... Pozdrave od nas na vse Vaše.

S toplimi priporočili in lepimi pozdravi

Vaš vdani, zvesti in hvaležni učenec Ramovš

(Pismo)

(Dalje)

ZAPISKI IN GRADIVO

BRIGAČA

Vprašanje je sprožil dr. Oleg Mandić, univ. prof. iz Zagreba, s svojim pismom 4. decembra 1954:

»Istražujući historiju Kastavske gospoštije u Istočnoj Istri, pronašao sam izraz *brigača* kao naziv jedne vrsti fidekomisarne supstitucije u XVI. i XVIII. stoljeću. Taj se naziv još danas rabi u tom kraju da se označe neke zemljišne parcele, dok se drugdje u Hrvatskoj ne susreće, barem koliko je meni poznato.

Jednom su me prilikom upozorili da se taj izraz upotrebljava u nekim krajevima Slovenije kao u okolici Ljutomera, i to u vezi sa zemljišnim posjedom.«

Besedo *brigača* navaja Pleteršnikov *Nemško-slovenski slovar* I, s. v. in jo razlaga takole: »ein Gut, worauf ein Kirchenbeneficium haftet«. Za vir navaja: 1. Janežičeva slovarja iz 1867 in 1893 (žal pa ni mogoče dognati, od kod ima Janežič besedo; sam je bil doma s Koroškega, a tam beseda danes ni v rabi); 2. Istro (torej neposredno bližino kastavščine; kdo in v katerem kraju pa je tam besedo zapisal, ne vemo); 3. Cafovo slovarsko gradivo. Ker so po izidu Pleteršnika Cafovo slovarsko gradivo uničili, ne morem kontrolirati, od kod je Caf besedo dobil. Caf je bil doma iz Slovenskih goric (Sveta Trojica), slovarsko gradivo pa je zbiral iz vseh slovenskih dialektov. Zato se za besedo *brigača* ne more trditi, da jo ima iz domačega govora. Danes te besede v Pleteršnikovem in sploh podobnem pomenu v Slovenskih goricah ni. Tudi v doslej znanih zgodovinskih virih iz teh krajev ni znana.

Pač pa je v vseh Slovenskih goricah od Središča ob Dravi pa do Kozjaka nad Mariborom doma beseda *bregǟča* (< *brêg-ača*). Ker je nepoudarjeni *ê* v teh govorih dal zelo ozek *ė*, ki je že skoraj slišen kot nepoudarjeni *i*, se *brêgača* res izgovarja kot *brėgǟča* ali *brigǟča*. Toda ta *brėḷigača* nima pomensko nobene zveze z gori omenjeno *brigáča*, ker je izpeljanka od *brêgъ*. To jasno kažejo njeni pomeni. Pleteršnik I, s. v. *bregača* jo razlaga: »das Hügelchen, unbedeutender Berg«. Vir sta mu Miklošič (doma iz okolice Ljutomera) in že omenjeni Caf. Iz Valjavca (Rad JAZU) navaja Pleteršnik še primer s pomenom »krtine«: *krt napravi na dan tristo bregač.*

Današnji pomen slovenjegoriške *bregače* je pejorativno-avgmentativen »hud, velik breg«, v katerem je poljsko delo na njivah in vsako drugo delo zelo naporno. Beseda se navadno rabi samo v pluralu. V pomenih, ki jih za *brigačo* navaja Pleteršnik, se beseda danes nikjer ne rabi.

Drugod, ne v historičnih virih, ne v dialektih, ne v gradivu za slovenski etimološki ali toponomastični ali veliki akademijski slovar besed *bregača* ali *brigača* nisem mogel najti. Zgodovinar prof. M. Kos *brigače* iz historičnih virov ne pozna in tudi drugod besede še ni srečal. Tudi gradivo slovenske pravne terminologije pri SAZU in Met. Dolenca *Pravna zgodovina za slovensko ozemlje* (1935) izraza *brigača* ne poznata. Tudi za slovensko Istro nisem mogel dobiti potrdila s terena, da se *brigača* tam danes še rabi.

Glasoslovno bi še bilo mogoče enačiti slovensko *bregača* iz Slovenskih goric in kastavsko-istrsko *brigača*. V kastavščini bi pač šlo za ikavščino. Težava pa je v semantiki. Slovensko *bregača* je izpeljanka od *brêgъ* (hrvatsko *brijeg*) in so gori našteti pomeni v razvoju čisto jasni, bodisi deminutivni do »krtine« ali avgmentativni do »velikega, strmega brega«. Toda slovensko *brigača*, če je res kdaj eksistiralo na Koroškem (Janežič) in Štajerskem (Caf), je pomensko nemogoče izvajati iz *brêgъ*.

Pleteršnikova razlaga *brigače* kot »ein Gut, worauf ein Kirchenbeneficium haftet« z oznako, da se beseda rabi v slovenski Istri, nam daje možnost zelo verjetne razlage.

V slovenskih primorsko-istrskih, goriških in deloma še notranjskih krajih so nekoč eksistirale in deloma v ostankih še eksistirajo cerkve kuracije. Zanje pravi Odar, *Dušni pastirji ekspoziti*... (*Bogosl. vestn.* XI. 1931, str. 237, op. 62): (Curatiae 62) »Spada med najbolj nedoločene izraze. Včasih pomeni *beneficium curatum* (podčrtal, tudi nadalje, Kolarič), drugič pa zopet zaznamuje vse vrste vmesnih zvanj... Tudi pri nas je izraz kuracija mnogoznačen: včasih pomeni toliko kot ekspozitura (cfr. Gruden, *Das soziale Wirken der katholischen Kirche in der Diözese Laibach*, 1906, 11, kjer našteva »Kuratien, Lokalkaplaneien und Vikariate«), drugič spet označuje svojevrstno tvorbo. Tako omenja Hitzinger, da je bila na Kranjskem l. 1780 poleg župnih vikariatov, subvikariatov, provikariatov, kuratnih beneficijev, kaplanij še ena kuracija... Sematizem za goriško nadškofijo (l. 1929) omenja kuracije sredi med župnijami in župnimi vikariati.« Odar, l. c., str. 235, op. 42, pravi še: »‚Status personalis et localis' goriške nadškofije za l. 1930 pozna: curatia, vicariatus parochialis, capellania exposita seu expositura.«

Kuracije in (kuratni) beneficiji so se vzdrževali z dohodki od zemljišč, ki so k taki cerkvi spadala; zato pomeni kuracija in beneficij tudi pripadajoča zemljišča in vse dohodke zraven. Tako smo neposredno pri pomenu Pleteršnikove *brigače* »ein Gut, worauf ein Kirchenbeneficium haftet«.

In tukaj domnevam, da je kak domoljuben obmejni hrvatski (ali morda tudi slovenski) duhovnik v besedi *curatia* pravilno videl latinsko osnovo *cura* in jo enačil s hrvatsko *briga* iz italijanske *briga* (prim. hrvatsko *dušòbrižnik*, ki ga je v XVIII. stoletju naredil neki duhovnik, prim. *Rječnik JAZU* II 906) ter *kuracijo* prevedel z *brigača*. Podobno je po latinščini *cura animarum* v nemščini nastalo *Seelsorge*, v rabi od XV. stoletja dalje. Sufiks *-ača* je srbsko-hrvatski in slovenski (prim. o njem še Deanović v *Ricerche Slavistiche* III, 1954, str. 60). Tako tudi lahko razumemo, zakaj je beseda *brigača* znana samo kastavščini in sosednjim slovensko-istrskim govorom.

To mojo domnevo je sprejel tudi prof. Mandić (v pismu): »Vaša je hipoteza o postanku riječi ‚brigača' sociološki potpuno opravdana, podudarajući se sa mojim dosadašnjim nagađanjima...« Obenem mi je za mojo porabo poslal naslednji prepis doslej neobjavljenega vira ρ *brigači* iz *Liber Communitatis Veprinatii 1686—1824* (Državni arhiv, Rijeka) in se mu zanj lepo zahvalim.

»Ai 19 di decembre 1755 nel Castello di Veprinaz in visita.

Sopra le rappresentazioni fatte da questo venerabile Capitolo che i Legati chiamati volgarmente Brigacie con gli ingiuntivi sacrificij riguardo le divisioni, e subdivisioni in molte parti dei beni lasciati per adempimento di tali legati vengono talmente confusi, che rinvenir non si puo spesse volte chi abbia da pagarli uno, o l'altro anno con pericolo, che affatto si perdano i suffragi delli Defonti con defraudo degli Institutori, e con aggravio delli Possidenti. Quindi con il presente viene provveduto e staturiamente (!) proibito che avvenire i beni

legati, e vincolati sotto le Brigacie e chesse (!) non possano esser divisi e meno subdivisi ma debbano passar integralemente da Primogenito in Primogenito, e in questa forma nelli Loro Eredi successivamte (!), dichiarandosi ora per allora ogni atto contrario alla presente determinazione cosie

Mattia Baxa Giurisd. te mpia
Giorgio Vlach Cap. o«

Omeniti moram še, da sem morebitno romansko besedo *brigacia* ali pod. zaman iskal v romansko-istrskih ali drugih romanskih govorih v soseščini in sploh v romanskih jezikih.

Rudolf Kolarič

DVA TRUBARJEVA RAČUNA

Med bogatim gradivom, ki ga hrani tübinška univerzitetna knjižnica in ki je znano pod imenom Slavischer Bücherdruck, sta v fasciklu III pod št. 42 tudi dva Trubarjeva računa. Prvi, ki nosi datum 4. aprila 1562 (ali 9. januarja 1562, gl. niže), je napisan s Trubarjevo roko, drugega, ki je dodatek (specifikacija) prvemu, je spisala ali prepisala tuja roka, le na koncu so Trubarjevi lastnoročni dostavki. Čudno je, da ju Elze, ki ju je pač moral poznati, ni objavil v svoji zbirki Primus Trubers Briefe (Tübingen 1897), saj je vanjo sprejel več podobnih stvari. Bučar ju večkrat citira (Povijest hrvatske protestantske književnosti za reformacije, Zagreb 1910, 78, 79, 104), prav tako Kidrič, toda z napačnim datumom »24. aprila« (Ogrodje za biografijo P. Trubarja, RDHV I 245, 246, 248). Ne glede na to, da gre za Trubarjev rokopis, sta računa važna tudi za biografijo našega prvega reformatorja in za spoznavanje njegovega organizatoričnega in slovstvenega dela v začetku biblijskega zavoda v Urachu. V tem pogledu še nista bila dovolj izčrpana. Zato naj ju tu v celoti objavim po fotografskem posnetku, ki ga hrani Narodna in univerzitetna knjižnica v Ljubljani (Ms 1062 B, štev. 2).

Prvi račun je na 4 listih (8 straneh) in ima na zadnji strani (4 b) označeno vsebino takole:

Primi Truberj Rechnungen alles seines Emphangs vnd Ausgaben, so er von wegen des windischen vnd Crobatischen Drucks vom 1560. Jar bis auff den 4. Aprilis Jm 1562 Jar Emphangen vnd Ausgeben.

Račun sam se glasi:

[Str. 1 a]

Rechnung oder Reitung

Alles Emphangs vnd Ausgaben, so ich Primus Truber, seit des [*na robu:* Monats Augusti des] 1560 Jars, bis auff heut dato, welches ist am 4. Aprilis des 1562 Jars, zu dem windischen vnd Crobatischen Druckh, zu meinen selbst eigen handen, hab emphangen Vnd von wegen des gemelten beides Drucks ich verzert vnd ausgeben. Was ich aber vor der zeit von Creineren allein, Vnd sonst von Niemant zum meinen ersten vorigen windischen Druckh emphangen vnd ausgeben, gehört Jn dise noch Jn kein andere Rechnung nicht. Denn ich hab dauon mein Particular Rechnung, der Creinerischen kirchen Diaconis vnd phlegeren, Namblichen den herren Mathesen klombner, leonharten Budina, Vlrichen koburger, Andre Foresto, Merten Prägel vnd anderen, alle zu Labach gethan schrifftlich.

Emphang

Der erst Emphang war Jm Monat Augusto des 1560. Jars, von der Landtschafft Jn Osterreich, hab ich durch den herren Vlrichen v. Einzigkhen saligen, Vnd Ambrosium Frölich emphangen, benantlich hundert Thaller die thuen . . . . . 113 fl. 20 kr.

Jtem darnach Jm .61. Jar, Von dem Wolgebornen herren, herren Hansen Vngnaden etc. Von Jrer Gnaden selbst, Vnd durch Jren Secretarium Philippum Gugger, zu öfftermallen emphangen Jm gueten geld . . . . . 158 fl. kr. 20

Summa des Emphangs 271 fl. 10 pz

272 fl. 2 kr.

Ausgaben

Jm 1560. Jar, Jm Summer, hab ich zum Anfang der Crobatischen geschrifften vnd druckherai von Kempten, durch den N. Vnger, burger, vnd herren Gregorium Forweckh Diaconum bei .S. Egidi zu Nüremberg dem herren

[Str. 1 b] Latus alles Emphangs 272 fl. 2 kr.

Stephano Consuli vberantwort . . . . . 40 fl. — kr.

Mehr Jm gemelten 60. Jar Jm herbst, auch dem Consuli zur volliger bezallung der Crobatischer Geschrifft vnd Druckherai, durch Mihelen Clausen Apoteckher zuegestelt sechszigkh Thaller, thuen . . . . . 68 fl. — kr.

Jtem Jm 1561 Jar Jm Monat Januario, alls ich von kempten gen Tübingen von wegen der zwo Epistelen zu Corintheren vnd die zu Galatheren Jn der windischen sprach, Vnd den Crobatischen Catechismum mit herr Stephan zu druckhen geritten, Alda zu kempten hab ich meinem Diacono herrn Jacoben Seger, das er die zeit für mich gepredigt hat, geschenckht ein gold gulden, zu gast gehalten, Vnd mit .2. pherden, mit einem knecht am wegh von kempten bis Tübingen verzert, Thuet alles . . . . . 6 fl. 26 kr.

Jtem zu Tübingen vnd Vrach da ich die .2. pherd vnd den knecht widerumb gen kempten abgefertigt vnd zerung geben, Jtem das ich von Vrach gen Stutgarten zum herren Stephan, da er krangkh lag. Vnd von wegen des fürstlichen vnterhalt der dolmetscher, Vnd bericht was wir druckhen wöllen, mit .2. meines gn. herrn Vngnaden pherdten, Darnach von Stutgarten gen Tübingen bin geritten, vberall verzert . . . . . 5 fl. 57 kr.

[Str. 2 a] Latus 120 fl. 23 kr.

Jtem der Buchdruckherin zu Tübingen, Vmb den druckh vnd papyr der gemelten dreien Windischen Epistelen, Vnd vmb die Cost vnd herberg sechs wochen lang (ich bin Jr noch dazumal .12. gulden schuldig beliben) bezalt . . . . . fl. 26 kr. 12

Jtem, Jm Februario, wie ich mit obgemelten windischen Epistelen Jn der druckherai fertig worden, bin ich abermals mit des herrn Vngnaden .2. pherdten vnd einem diener von Tübingen per Vrach Vlm vnd Memingen gen kempten geritten, zu Tübingen vnd auff dem wegh vnd zu kempten mit roßen, verzert, auch auff die pherd vnd den knecht zuruckh zerung geben, thuet vberal . . . fl. 8 kr. 9

Jtem alls herr Anthoni Dalmata Crobatischer Dolmetscher, mit seinem Gleitsman Hansen peütler von Labach zu mir khomen vnd bei mir mit einem roß .8. tag sind beliben, vberal verzert . . fl. 3 kr. 3

Jtem so bin ich Jm Summer des 60 Jars zu zwaien mallen von kempten gen Stutgarten vnd hie her gen Vrach, von wegen des Crobatischen drucks geritten, Auch Jren villen potten, die

Latus 37 fl. 21 kr.

[Str. 2 b]

hieher gen Vrach, gen Augspurg, Regenspurg, Nüremberg, betreffend den gemelten druckh getragen, vberall verzert vnd ausgeben fl. 10 kr. —

Jtem mit der Siedlung oder vberziehen [*prečrtano:* vnd auffgebung meines dienst] mit weib, kinderen vnd allem hausrath Jm Martio des 1561 [*prečrtano:* Jar beschehen,] von Kempten gen Vrach, von wegen des Crobatischen Drucks, mit führleüten vnd am wegh verzert . . . . . fl. 30 kr. 52

Jtem von Vrach gen Tübingen mit allem haushaben vnd völcklein gezogen, daselbst .14. tag beliben. Vnd Jn dem mit zwaien pherdten, gen Stutgarten geritten, darnach wider gen vnd von Tübingen gen Vrach, mit allem hausgesind vnd hausrath gefaren, dazumal verzert vberal . . . . . fl. 11 kr. 45

Jtem dem poten gen Wien, der die Crobatischen Catechismos dem künig Maximiliano vnd dem Frölich getragen geben . . . . fl. 8 kr. —

Jtem dem poten Bartl leckher, der auch Crobatisch Catechismos gen labach getragen . . . . . fl. 6 kr. —

Jtem dem kemptischen pueben hanslein pader, so wir Jn gen Nüremberg vmb die Puntzen schneider vnd gießer geschickht haben fl. 1 kr. 28

Mehr dem gemelten pueben, so er gen Stutgarten vmb die .150. gulden zur druckherai gangen. Jtem darnach wie er von Tübingen auff einem roß etlich .100. Crobatisch Catechismos gepracht Jme geben, vnd was das roß alhie verzert hat . . . . . fl. — kr. 19

Latus 68 fl. 24 kr.

[Str. 3 a]

Jtem wie ich Jm Junio des 61. Jars gen Stutgarten vmb Erlaubnus gen labach zu ziehen, Vnd von danen gen Tübingen, die Teütschen Register meiner büecher zudruckhen geritten bin vberal verzert . . . . . fl. 3 kr. 13

Jtem für die .2. Vßkokischen briester, dem Concilio zu labach, das sie 8 tag mit .2. roßen bei Jme gelegen fur alles bezalt . . . fl. 9 kr. —

Jtem den gemelten Vßkoken hab ich zu labach auff Jr besoldung geliehen . . . . . fl. 4 kr. 40

Jtem mit obgenanten Vßkokischen briester, vnd mit .2. poten namblichen mit Bartl peütler von labach, vnd Bartl leckher von Vrach. Vnd mit Bartl Poschen, mit .4. roßen vnd einem Esel, darauff man die Vßkokischen büecher vnd ein [*prečrtano:* kleins] Jüngs Türklein gefürt, Von labach durch Tyrol bis gen Vrach Jn .20. tagen, auch etlich tag alhie mit den Vßkokischen roßen, allesambt vberal verzert, laut beiligunder particular rechnung, 56. gulden etc. 3 kr. 2 ₰. So rechne ich nun auff Jedlichen Vßkoken sambt den roßen vnd Esel 12. gulden Vnd auff Jeden poten .6. gulden, das thuet alles, on poschen vnd mir . . . . . fl. 36 kr. —

Jtem dem Bartl leckher poten, das er von Labach gen Grätz gangen von wegen der .100. taler zum druckh, die der Ambrosius Frölich emphangen geben . . . . . fl. 1 kr. 45

Den poten von labach gen Wien zumermallen geben . . . . fl. — kr. 20

Latus 54 fl. 58 kr.

[Str. 3 b]

Jtem dem poten von Waltenstein, so er mir von meinem gn herrn Vngnaden von Vrach sendschreiben gepracht trinkhgeld geben fl. — kr. 20

Dem poten Bartl peütler von labach der mit den Vßkoken vnd mit vns von labach bis gen Vrach gangen .12. tag herberg, eßen vnd trinkhen vnd trinkhgeld .J.[1] gulden geben . . . . . fl. — kr. 30
Dem Veit Peckhen alhie zu Vrach, das er vns Muster zum druckhpapyr von kempten gebracht, geben vmb alles . . . . . fl. 1 kr. —
Dem Paule druckher an seiner besoldung geben . . . . . fl. 1 kr. 15
Zu Reütling von wegen papyr zum druckhen, ich sambt meinen geferten vberall verzert . . . . . fl. — kr. 30
Jtem den poten auch anderen personen vnd vereherungen von wegen des Crobatischen drucks beschehen, laut meiner particular rechnungen vberal ausgeben . . . . . fl. 3 kr. 12

Latus 6 fl. 47 kr.

Souil ist meines Emphangs vnd Ausgab Jm namen vnd von wegen des Crobatischen vnd Windischen drucks von dem .60. Jar, bis auff dato, namblich am .9. Januarij des 1562. Jars Actum zu Vrach.

Es haben mir auch die herren zu Rotenburg an der Tauber .12. thaller, das ich mir darumb ein rößlein an stat eines Esels vmb den ich sie gebeten geschickht, ob ich 12 taller auch Jn meinen Emphang setzen sol, stet bei meinen herren Rechenmaisteren.

Summa aller diser Außgab ist 287 fl. 13 pz. 1 kr. Sodann mein Empfang von diser Außgab gezogen, Bleibt der Rest mir zuzalen 15 fl. 12 pz. 3 kr. welcher diser Rest mir auch bezalt worden.[2]

[Str. 4 a]

Hanns Vngnad
F H Z S etc. pma

Primus Truber
manu mea scripsi et subscripsi

Antonius Dalmata
subscripsit

Stephanus Consul
manu mea scripsi et subscripsi.

V sklopu celotnega gradiva z naslovom Slavischer Bücherdruck je zgornji račun ena izmed prilog (št. 2) k prvemu izmed treh letnih računov, ki jih je Ungnad dal sestaviti, da bi jih pregledala in potrdila tübinška univerza. V prvem letnem računu, ki sega od 1560 do Jurijevega 1562, se bere namreč med izdatki postavka: »Herr Primus Truber Pfarrherr zue Vrach, vnd dises werckhs Dolmetscher, Hat etliche Zerungen vnd anndere Außgaben gethan, Laut seiner eingelegten Raytung hiebey No 2. Welche von herrn Hannsen Vngnaden, Ime Truber, Auch Herrn Stephan Consul vnd Antonio Dalmata mit aigen hannden vnderschriben, Zwayhundert Achtzig siben gulden, Dreyzehen Patzen Ain Creutzer, Die Ime bezalt worden — 287 fl. 13 pz. 1 kr.« (Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 6; foto v NUK Ms 1062 B; Građa za povijest književnosti hrvatske IX 227).

V računu samem terjajo nekatere stvari podrobnejšega pojasnila.

V naslovu in v uvodu računa je povedano, da gre za razdobje od avgusta 1560 do 4. aprila 1562, na koncu računa pa je kot drugi mejnik naveden 9. januar 1562. Vendar je zanimivo ne toliko nesoglasje v drugem mejniku kolikor začetek obračuna. Ungnad je namreč prevzel biblijski zavod šele sredi januarja 1561

[1] .J. gulden ne more tu pomeniti drugega ko »½ gulden«.
[2] Ta odstavek je dodan na robu in je pisan z drugo roko.

(ČJKZ II 205), a Trubar začenja račun v avgustu 1560, torej pol leta poprej. Tako je lahko spravil v račun tudi tiste denarje, s katerimi je imel opravka, ko je še sam skrbel za hrvatske knjige. Predvsem je vnesel 108 goldinarjev, ki jih je poleti in jeseni 1560 izročil Konzulu. Seveda je vpisal tudi prejem 100 tolarjev (= 113 fl., 20 kr.), ki so jih priskrbeli kranjski deželni stanovi od nižjeavstrijskih stanov (Elze Th., Primus Trubers Briefe 148) in ki sta jih Trubarju izročila baron Ulrich Eitzing, zet Ivana Kacijanarja in vnet protestant na Dunaju (prav tam 99), in Ambrož Frölich (prim. še prvi letni račun, Građa IX 226). Tistih 100 goldinarjev, ki so jih za hrvatski tisk dali že poleti 1560 po Trubarjevem prizadevanju Gornjeavstrijci (Trubers Briefe 148), pa ni šlo skozi Trubarjeve roke, temveč jih je dobil Konzul preko Nikolaja Galla ter jih obračunal v svojem računu (Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 1; foto v NUK Ms 1062 B, št. 3; prim. tudi prvi letni račun, Građa IX 226).

V uvodu računa Trubar odločno poudarja, da so ves slovenski tisk pred avgustom 1560 omogočili samo Kranjci s svojo podporo in da je to že poprej obračunal z zastopniki kranjske cerkve. Mišljeni so razen prvih dveh knjig 1551, za kateri je Trubar poudaril, da ju je sam založil (prim. Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557, posvetilo), štirje tiski 1555, Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557 in kar mu je bilo privezano (Ta slovenski kolendar 1557, Tiga noviga testamenta ena dolga predguvor 1557, En regišter... ena kratka postila 1558) in Ta drugi dejl tiga noviga testamenta (v začetku) 1560. Tu nastane vprašanje, kako neki je bilo z obema tiskoma iz leta 1561, t. j. z nadaljevanjem Ta drugiga dejla tiga noviga testamenta, ki nosi naslov Svetiga Pavla ta dva listi h tim Korintarjem inu ta h tim Galatarjem 1561, in z nemškim Register und summarischer Inhalt 1561.

Če je Trubar organizatorično in slovstveno delal v okviru biblijskega zavoda, bi pričakovali, da sta obe njegovi publikaciji iz leta 1561 izšli pri tem zavodu. Res najdemo za prvo (Svetiga Pavla ta dva listi) v našem računu podatke: Trubar je v januarju 1561 prišel iz Kemptena v Tübingen »von wegen der zwo Epistelen zu Corintheren vnd die zu Galatheren Jn der windischen sprach«, ostal tu šest tednov, torej do srede februarja, ter plačal »der Buchdruckherin zu Tübingen Vmb den druckh vnd papyr der gemelten dreien Windischen Epistelen, Vnd vmb die Cost vnd herberg« 26 fl. in 12 kr., dolžan pa ji je ostal še 12 fl.; račun je torej znašal 38 fl. in 12 kr. S to knjigo je biblijski zavod razpolagal kakor z drugimi svojimi knjigami ter je poslal Fabijanu Kirchbergerju v Ljubljano 514 nevezanih izvodov, da bi jih razpečal (Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 4; foto v NUK Ms 1062 Č, št. 40; Carniola 1919, 135). Stroške za izdajo knjige Svetiga Pavla ta dva listi je plačal Ungnadov biblijski zavod, izšla je potemtakem v le-tega založbi. In vendar jo zaman iščemo po seznamih, ki naštevajo dela tega zavoda (prim. Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 5 in Bučar, Carniola 1911, 286; 1916, 104, 178).

Tudi Register ni zabeležen v omenjenih seznamih, pač pa mimogrede v našem računu: junija 1561. leta, pravi Trubar, je odjahal v Stuttgart po dovoljenje, da bi smel v Ljubljano, in iz Stuttgarta v Tübingen, »die Teütschen Register meiner büecher zudruckhen«. Stroške za pot zaradi Registra je torej zaračunal biblijskemu zavodu. Tudi v računu Štefana Konzula, ki sega od septembra 1559 do jeseni 1561, berem: »Mehr hab ich von .300. Exemplarien Herrn Primusen Register vnd Summarien aller windischen büecher zufaltzen vnd schlagen geben — .5. Patzen« (Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 4; foto v NUK Ms 1062 B, št. 3). Izdaja Primoževega nemškega Registra je potemtakem tudi šla na račun biblijskega zavoda, če so tu plačali pot v tiskarno

zaradi te knjige in knjigoveško delo (»faltzen vnd schlagen«). Opozoril bi še, da so o prejšnjih Trubarjevih tiskih, čeprav so še bili v zalogi, jasno povedali, da niso izšli v založbi biblijskega zavoda. Tako se bere na koncu seznama z naslovom »Beschreibung was für Windische Crabatische Cirulische vnnd wellsche Büecher Getruckt verschickt verkaufft, vnd verschenckt Worden Jnn dreyen Jaren 1561, 1562, 1563« tole: »Die 4 Euangellisten Vnd der Apostel geschicht auch die Postill Vnnd Locos Comunes [= Ta prvi dejl tiga noviga testamenta z dodatki 1557 in 1558] hat herr Primus zuuor Vnd nit Jnn disem Costen truckhen Vnnd zusamen Pinden lassen«[3] (Slav. Bücherdruck, fasc. III, priloge, št. 5; foto v NUK Ms 1062 D; Carniola 1916, 188, vendar le-tu netočno).

Zakaj Ungnad obeh Trubarjevih tiskov iz leta 1561 ali vsaj prvega, ki je nedvomno izšel v založbi biblijskega zavoda, ni štel in razglašal za delo tega zavoda, je težko reči. Tu lahko samo ugibamo. Svetiga Pavla ta dva listi je drobna knjižica in nadaljevanje dela (štetje listov se začenja s številko 28!), ki je začelo izhajati izven biblijskega zavoda. Potemtakem, se zdi, ni kazalo razglašati tak drobec kot začetek širokopotezno zasnovanega podjetja. Tudi Register kaže bolj nazaj ko naprej, a vrhu tega je nemški; zato ni prav sodil v okvir Ungnadovega podjetja. Mislim celo, da ga je Ungnad založil — knjiga je njemu posvečena — še posebno zato, da bi prenehala sumničenja, ki so še zmeraj letela na Trubarjevo pravovernost, odkar ga je nekdo konec 1559 ovadil, češ da je v njegovih knjigah veliko zmot. Takrat se je bil Ungnad zavzel za Trubarja in mu pomagal ovreči ovadbo, zdaj pa je bilo treba glede na novo podjetje, ki je prosilo podpore pri nemških velikaših, odstraniti sleherni sum.

Vsekakor menim, da je treba v okvir Ungnadovega biblijskega zavoda šteti izmed slovenskih protestantskih knjig ne kakor doslej samo izdajo Artikulov 1562, Enih duhovnih pesmi 1563 in Slovenske cerkovne ordninge 1564, temveč prav tako Svetiga Pavla ta dva listi 1561 in nemški Register 1561.

Račun nam tudi razodeva, kako živahno je Trubar v tem času popotoval, ter dopolnjuje podobo njegovih premikov, kakor nam je znana od drugod, zlasti iz njegovih pisem.

Poleti 1560 je dvakrat potoval iz Kemptena v Stuttgart in Urach (str. 2 a); njegova pisma potrjujejo, da je bil v Stuttgartu 13. in 15. julija (Trubers Briefe 78, 81). — Januarja 1561 je prišel iz Kemptena v Tübingen zaradi svoje knjige Svetiga Pavla ta dva listi in da bi s Konzulom dal tiskati hrvatski katekizem (str. 1 b); po pismu je prispel v Tübingen 9. januarja (Trubers Briefe 99). Tu pa ni našel Konzula, ker je ta ležal bolan v Stuttgartu; zato se je napotil tja in se nato vrnil v Tübingen (str. 1 b). V Tübingenu je ostal šest tednov, torej do srede februarja, ter čakal, da se natisne knjižica Svetiga Pavla ta dva listi (str. 2 a). Nato se je vrnil v Kempten preko Uracha, Ulma in Memmingena (str. 2 a). V Kemptenu je pričakal iz Ljubljane prišedšega Antona Dalmato (str. 2 a); kakor vemo iz pisem, je Dalmata prišel v Kempten 20. februarja 1561 (Trubers Briefe 104). — V marcu, ko je pustil službo v Kemptenu, se je Trubar z družino in s pohištvom napotil preko Uracha v Tübingen in ostal tu 14 dni (str. 2 b); sklepajoč po pismu iz tistega časa, je zapustil Kempten 13. marca, bil v Urachu 19. marca in ta ali naslednji dan v Tübingenu (Trubers Briefe 107). Iz Tübingena

[3] Glede vezave to ne drži docela, zakaj v Schaffhausnu sem videl Ta prvi dejl tiga noviga testamenta 1557 v krasotni vezavi, ki je značilna za Ungnadov biblijski zavod (rjavo usnje, na prvi platnici Trubarjeva podoba, na zadnji pa Konzulova in Dalmatinova); tudi letnica 1562, vtisnjena na prvi platnici, kaže na Urach. Podobno vezan izvod sem našel tudi v baselski univerzitetni knjižnici (gl. Rupel M., Nove najdbe naših protestantik XVI. stoletja, 11).

je moral s konjem v Stuttgart in nazaj, a v začetku aprila (po 14 dneh) se je z družino preselil v Urach (str. 2 b). — Junija 1561 je spet moral k vojvodi v Stuttgart po dovoljenje, da sme v Ljubljano, odondod pa v Tübingen zaradi tiska Registra (str. 3 a); ker je Ungnadovo priporočilno pismo zaradi odhoda v Ljubljano dobil vojvoda württemberški v Stuttgartu 3. junija in mu ga je pač Trubar osebno izročil, je torej prispel v Stuttgart 3. junija (Trubers Briefe 113); v Tübingenu je bil med 4. in 8. junijem, saj je 9. odpotoval iz Uracha v Ljubljano (prav tam).

Naj opozorim še na dve računski napaki. Prva je na str. 1 a; tukaj je Trubar obe prejeti vsoti najprej pravilno seštel in dobil 271 fl. 10 pz. Ko je vsoto še enkrat napisal ter jo podčrtal, je napačno zapisal 272 fl. 2 kr. — Na str. 2 a ima Latus 37 fl. 21 kr., a pravilno bi bilo 37 fl. 24 kr. Končni obračun na str. 3 b kaže, da je z obema napakama računal do konca. (Veljal pa je 1 fl. = 15 pz. = 60 kr. = 240 ₰.)

*

Drugi račun je na dveh listih (4 straneh) in se glasi:

[Str. 1 a]

Was Primus Truber Auff der Rais Von Laybach bis ghen Aurach vom 3. Pis auff den 20isten Sebtembris mit denen Zwayen vuskhohischen Priestern den Laybaherischen Pothen Bartlme vnd den vrahischen auch Bartlme genandt vnd mit 4. Rossen einem Esel ausgeben vnnd Verczert

Wie Hernach Folgth.

Erstlichen Zw Laybach fur die Zwen Vuskhohisch Priester Vnd Jre ros dem Hanns Chanczilio bey dem sie Acht tag gewest beczalt	fl.	9 kr. —	
Jtem Jnen selbs auf Jr besoldung geben	fl.	4 kr. 40	
	fl.	13 kr. 40	
Am 3. Sebt: sind wir von Laybah mit Erliher geschelschafft Zum Herrn Georgen Von Rein geriten Vbernaht alda beliben daselb Trinkhgelt gelassen	fl.	— kr. 40	
Zw morgens bey dem herrn von Ekh Trinkhgelt	fl.	— kr. 6	
Zum Abent vnd morgens Zw Vels alda becz[alt]	fl.	— kr. 45	
Am 5 Zw Asling Zw Abent Vnd morgens Tringkhgelt Vberall gelassen	fl.	1 kr. 10	
Am 6. das fruemal Vnder der Wurczen verczert	fl.	1 kr. 20	
Das Nahtmal Zw Treuflah alda verzert	fl.	1 kr. 34	₰ 2
Einem Pothen der Vns den weg Vber den ChrainPerg gewisen, geben	fl.	— kr. 6	₰ 2

Latus Auserhalb der Obern Suma fl. 5 kr. 42 ₰ —

[Str. 1 b]

Am 7 Zw Morgens Zw S. Mahor alda verzert	fl.	1 kr. 20	
Einem Pothen der Vns den Weg Vber den Mahor Perg gewissen geben	fl.	— kr. 6	
Zw Greiffenwerg zu nahts alda verzert	fl.	1 kr. 37	
Am 8. Zw morgens zw Trawurg alda verzert	fl.	— kr. 56	
Eines ros Vnd des Esl sail gebesert geben	fl.	— kr. 3	
Zw Liencz nahts alda Verczert	fl.	2 kr. 36	
Vom Peschlagen der Vuskhohischen ros Vnd Esl geben	fl.	— kr. 31	
Am 9. das morgemal Zw haimfels bei dem Herrn Von Spaur alda Tringelt	fl.	— kr. 8	

Das Nahtmal Zw Jnnihen alda verzert . . . . . fl. 1 kr. 40
Am 10. Zw morgens Vnd Abents Zw Praunekhen alda den Larenczen Wudina Vnd den schuelmaister Zw gast gehalten . fl. 4 kr. 42
Am 11. Zw Morgens Zw Mulpach Alda Verczert . . . . fl. 1 kr. 26
Zw Abents Vnnd Morgens Zw Sterczingen alda Verczert . fl. 3 kr. 5
Das Nahtmal zu Matron alda Verzert . . . . . fl. 1 kr. 45
Am 13. das fruemal Zw Jsprukh alda Verczert . . . . fl. 1 kr. 36
Das Naht Vnnd fruemal zw Preitnaw Verczert . . . . fl. 2 kr. — ß 2
Am 14. Zw Parfis Zw der Merent Vnnd gefuettert . . . fl. — kr. 26

[Str. 2 a] Latus fl. 23 kr. 59 ß 2

Zw Abents Zw Nakrey alda Verzert . . . . . fl. 2 kr. 13
Am 15 das fruemal Zw larmes verzert . . . . . fl. 1 kr. 14
Am Abent Zw filcz alda Verczert . . . . . fl. 2 kr. 36
Das man den esl beschlagen geben . . . . . fl. — kr. 4
Am 16 Sebt. Zw Khempta 2 tag Vnd 2 Naht alda hat der lannng Vskhohisch Priester Zwainczig Mas Weins ausgesoffen fur die göst auch Trinkhgelt allenthalben ausgeben . . . . fl. 8 kr. 20
Das man des Esl satl Pesert geben . . . . . fl. — kr. 5
Jtem das man den Vuskhokhen Jr ros von Neuen beschlagen geben . . . . . fl. — kr. 37
Am 18. Zw Morgens Vnd Abents fur die Suppen Zw Maimingen (alda hat der Lanng Vuskhohisch Priester Zum Schlafftrunkh Ainliff Mas Piers die Mas per Sehs schwarz Phennig Ausgetrunkhen). Jtem fur die drei von Khembta so Vnns belaidt geben . . . . . fl. 3 kr. 9
Am 19. Zw morgens Zw Tisa verczert . . . . . fl. 1 kr. 16
Zw Abents Vnnd Morgens Zw Vlm . . . . . fl. 2 kr. 34
Am 20 Zw Supnigen Alda haben meines Genedigen herrn herrn Vngnaden diener fur Vns beczalt darczu wir geben . . fl. — kr. 12
Zum Abent sein wir ghen Aurah khomen Alda Vnser ros Verczert 2 naht Vnd 1 Tag Vmb hay allain den 4. rosen. Vnnd 1 esl geben . . . . . fl. 1 kr. 46
Das fuetter hat Vns mein Genadiger her herr Vngnad geben.
Dem hauskhneht so dem rossen gewart . . . . . fl. — kr. 6

Latus fl. 26 kr. 22

[Str. 2 b] *Summa 56 gulden 3 kr. 2 ß*[4]

Dem Partl lekher Potten das er Von Laibah gen Gracz der 100 taller Halben Zum drukh die der Ambrosi frolih emphangen gangen, geben . . . . . fl. 1 kr. 45
Dem boten Von Wolkhenstain mit des hern Vngnaden schreiben mir gen Laibah Vbersend, gebeh . . . . . fl. — kr. 20
Jtem den bothen Von Laybah gen Wien Zumer mallen geben . . . . . fl. — kr. 20
Dem Potten Veitt Pokhen das er Vns Muster Von Papier Praht, geben . . . . . fl. 1 kr. —
Jtem dem Pothen der die Vuskhokhen herausgefurth trinkhgeld geben . . . . . fl. — kr. 30
Vnd 12 tag beherbergt
Jtem dem Paule Drukher geben . . . . . fl. 1 kr. 15

[4] Ta vsota je pripisana na robu s Trubarjevo roko.

Die zwelff thaller welche mir die herren v. Rotenburg an der Thauber ein Esel zu khauffen geschikht, sollen bei beiden reitungen auch angezaigt werden.

Zu Reütling verzert vnd wegen druckhpapyr 30 kr. vnd trinkhgeld einem puben geben 2 kr. . . . . fl. — kr. 32

(Jtem denen Vrachschen papyrern auff papyr geben 2 Creutz [?] ducaten)

(Jtem zu Reütling vmb 1 Reiß schraibpapyr geben . . . 1 gulden)

(Dem furman der das druckpapyr ein pälen von Reütling hat gefuert geben . . . . . 6 kr.)[5]

Jtem des herrn Reschen Directoris vnd Lorentzen Schmidlain Secretari hauspersonen einer Jeden ein Creinerischen forthuech [?] von wegen Crobatischen drucks verehret ist [?] 3 gulden kr. 12 [?].

Summa dieser gantzen Rechnung vnnd Außgab — 75 fl. 6 patz. 1 kr. 2 ₰

Von dieser suma hat herr Primus fur sein vnnd deß Boschen Zerung seitenmal die auch Jn diese rechnung khomen, Er aber solche Zerung von sein selbs gelt will bezalen, hievon genomen 22 fl. Jst Jm noch zuzallen der Rest fur die Zwen Vßgogkhen Jre pferdt vnnd die Zwen potten, nemlich — 53 fl. 26 kr.

Ta Trubarjev račun je pisala (prepisala) tuja roka, razen nekaterih dostavkov na strani 2 b. Te je napisal Trubar sam (v naši objavi so označeni z ležečim tiskom) in Ungnadov tajnik Gugger (obračun na koncu).

Po naslovu sodeč, naj bi bil račun specifikacija k postavki 36 fl. v prvem računu (str. 3 a), t. j. vseboval naj bi podrobne stroške za pot iz Ljubljane v Urach. Vendar je v njem več, namreč vse tisto, kar se bere v prvem računu od druge postavke na str. 3 a dalje do konca. Drugi račun je torej podlaga za dobršen del prvega, a upoštevati je treba, da je Trubar napravil pri sestavljanju prvega računa nekaj sprememb: medtem ko je v drugem dal odbiti od skupnih stroškov za pot Ljubljana—Urach 22 fl., je v prvem odbil samo 20 fl., 3 kr., 2 ₰; postavko 32 kr. v drugem je v prvi račun prenesel kot 30 kr.; prenesel je tja iz drugega računa tudi zadnjo postavko 3 fl. 12 kr., čeprav je Gugger tu ni upošteval.

Zaradi popolnosti naj navedem tu še slabo čitljivo Trubarjevo beležko prav na koncu drugega računa. Glasi se:

Von herrn Vngnaden: 50 [?] gl.
Viiij [?] gl.
40 gl.
35 gl.

Kakor je to težko razložiti, tako je težko najti zvezo z računom v zaključku, napisanem pod to Trubarjevo beležko s tujo roko; glasi se:

Sa empfang 133⅓ fl.
Außgab 144 fl. 15 kr.
Empfang von der Außgab gezogen
Rest noch 10 fl. 45 kr.

Račun je zanimiv predvsem zaradi opisa poti, ki jo je napravil Trubar od 3. do 20. septembra 1561. Vračal se je po kratkem bivanju, ko je kot superintendent uredil v Ljubljani slovensko Cerkev, v Urach, ker je tam pustil družino in imel še opravka v tiskarni. Pri tej priložnosti je vzel s seboj dva uskoška duhovnika, Ivana Maleševca in Matijo Popovića, da bi pomagala v biblijskem

[5] Kar je tu v okroglem oklepaju, je v računu prečrtano; na to se pač nanaša Trubarjeva opomba na robu: *Deletum est per Gugger.*

zavodu. Zraven je šel še ljubljanski sel, torbar (Peütler) Jernej, uraški sel Jernej Leckher, mlad Turčin in Jernej Posch. Ta Posch, mlad plemič (»zu Gurk«) se je pač slučajno pridružil popotnikom, ker sta si bila s Trubarjem dobra znanca (1564 mu je Trubar zaupal pismo, da ga je nesel vojvodi Krištofu, gl. Trubers Briefe 438, 440). Imeli so štiri konje in osla, na katerem so bile knjige in mladi Turčin. Kraji, kjer so se ustavili, so bili: grad Strmol (pri Juriju pl. Reinu), grad Brdo (Ekh), Bled, Jesenice, Podkoren, Drevlje, Strmec, Šmohor, Greifenburg, Oberdrauburg, Lienz, grad Heimfels, Innichen, Bruneck, Mühlbach, Sterzing, Matrei (pisec ali prepisovalec je pomotoma napisal Matron nam. Matrey), Innsbruck, Pettnau (prepisovalec je napisal Preitnaw), Barwies, Nassereit (prepisovalec ima: Nakrey), Lermoos, Vils, Kempten, Memmingen, Illertissen (v računu: Tisa), Ulm, Söftingen, Urach.

Kjer so jih pogostili, so dali zgolj napitnino. V Brunecku na Tirolskem pa so sami pogostili nekega Lovrenca Wudino (Budino) in učitelja. Menim, da je bil ta Budina sorodnik ljubljanskega šolnika Lenarta Budine; s tem se potrjuje domneva, da je družina Budina tirolskega pokolenja (SBL I 63); verjetno je, da izvira iz Brunecka. V Kemptenu so se ustavili dva dni, saj je Trubar prišel k svojim nekdanjim faranom in prijateljem. Tu si je dolgi uskoški duhovnik (Popović) privoščil 20 meric vina; ker so tudi gostili znance, je narastel račun na 8 fl. 20 kr. Trije Kemptenčani so jih spremili do Memmingena. Tudi tu je dolgi Popović izpil za boljše spanje enajst meric piva.

Iz računa izvemo še, da tudi Rothenburžani niso pozabili svojega nekdanjega pridigarja. Ko jih je prosil za osla, so mu poslali 12 tolarjev, da bi si mogel kupiti konja. Trubar je na to posebej opozoril, najprej v drugem računu, češ naj se ta denar upošteva med prejemki, v prvem pa je nekako sramežljivo namignil, naj o tem odločijo računarji (»stet bei meinen herren Rechenmaisteren«). Le-ti tega dohodka niso upoštevali.

Trubarjevo tankovestnost glede na teh 12 tolarjev razumemo toliko bolj, ker so prav zaradi računa za oba Uskoka nastali hudi očitki, češ da so mu za pot plačali že v Ljubljani, zdaj pa še enkrat terja, naj se mu stroški povrnejo. Očitek je izrekel Konzul in, dokler ni iz Ljubljane prišlo jasno priznanje, da Trubar za Uskoka ni ničesar prejel, marveč da je iz svojega plačal zanju, je prebil Trubar prenekatero bridko uro (prim. P. Trubers Briefe 141, 145, 148, 163, 171, 175, 177, 180). Zato je Trubar od skupnih potnih stroškov odbil toliko, kolikor je odpadlo nanj in na Poscha.

Zanimiva je še postavka za darila, ki jih je dal Trubar zaradi hrvaškega tiska domačim direktorja Reschna in sekretarja Lovrenca Schmidlaina. Nisem mogel ugotoviti, kdo je bil Reschen; Lovrenc Schmidlain (Schmidlin) pa je bil tajnik dvornega sodišča in cerkvenega sveta v Stuttgartu (Trubers Briefe 464, 494, 554). Gotovo sta oba imela veliko besedo pri dovoljenju za tisk, pri podporah ipd.

Naj opozorim še na majhno računsko napako. Na str. 2 a bi se Latus moral glasiti 26 fl. 12 kr. in ne 26 fl. 22 kr.

Oba računa pričata o živahni delavnosti našega reformatorja, zlasti o njegovem prizadevanju za hrvatski tisk. To in pa svojo nesebičnost je lepo izrazil v pismu Ungnadu s temile besedami: »Was jch aber vom crobattischen truckh bei sovil müch, schriben, sorgen, schweren vilen predigen (dollmetschen dem, der die sprachen kan, ist kein arbeit) und raisen hab, namblichen nichs, das bezeuget mein rechnung« (Trubers Briefe 148).

Mirko Rupel

ENRICO DAMIANI

(1892—1953)

Konec leta 1953 je umrl v Rimu profesor Enrico Damiani. Z njim je izgubila slavistika neutrudnega in uspešnega delavca, slovanski svet vdanega prijatelja, vsi, ki so ga poznali, pa dragega, izredno poštenega in iskrenega človeka. V soparnem vzdušju ob koncu tridesetih let, ko je fašizmu zapisana politika Stojadinovića in Korošca slepila druge in sebe z nekakšnim razcvetom prijateljstva med obema državama, na katerega je moral z nezaupanjem gledati posebno tisti, ki mu je bilo do iskrenega in solidnega sporazuma z italijanskim ljudstvom — v tistem nezdravem, neiskrenem vzdušju, pravim, se je dalo s pokojnim Damianijem govoriti neverjetno odkrito o resničnih odnosih med Jugoslovani in Italijani in najti pri njem nepričakovano mnogo razumevanja za naše legitimne težnje. Simpatično je tudi bilo, da je on, ki se je dolgo ukvarjal predvsem z bolgarsko književnostjo in jezikom, kar je v dobi med obema vojnama skoro nujno pomenilo vsaj hladnost proti Jugoslovanom — odnos, ki je povsem ustrezal tudi tendencam uradne Italije —, po lastni iniciativi našel iskren kontakt z Jugoslovani in prišel predavat ne samo v Zagreb in Ljubljano, temveč tudi v Beograd. Kako nič ni bil emisar fašizma, je jasno izpričal še v aprilu leta 1940, ko je zadnjikrat obiskal Beograd: z navdušenjem je z nami trčil na Hitlerjev poraz — komaj dva meseca, preden je fašistična Italija tudi dejansko stopila v vojno. In vojna vihra še ni utihnila nad svetom, ko je Damiani, kot eden prvih med inozemci, iskal prek Rdečega križa — drugih pismenih zvez takrat še ni bilo — vesti o usodi svojih znancev v Jugoslaviji. Bili smo nad tem bolj veseli kot presenečeni.

Ni brez razloga, da smo pričeli svoj nekrolog Damianiju s temi reminiscencami. Moralni, človeški moment je imel tudi v njegovi znanstveni dejavnosti posebno vlogo. Značilni so stavki, ki jih beremo v predgovoru njegovega *Corso di lingua bulgara teorico-pratico* (1942): »Moja slovnica je že po svoji naravi, razume se, filološko delo; toda po duhu, ki me je vodil pri tem delu, je tudi — in za mene celó predvsem — akt vere, vere v nesmrtne vrednosti kulture, človeškega razumevanja, sodelovanja, bratstva, k čemur toliko prispeva medsebojno poznanje med narodi in zatorej medsebojno poznanje jezikov«. Pri Damianiju to niso poceni fraze, on je svoje delo res opravljal kot kulturni apostolat. — Samo treba je priznati, da ta plemeniti motiv sam po sebi še ne bi bil nikakršno poroštvo za znanstveno vrednost Damianijevega slavističnega dela in ga ne bi rešil diletantizma, če bi mu bil sicer podvržen. In treba je reči, da so začetki Damianijevega dela bili močno izpostavljeni nevarnosti diletantizma.

Stvar ni bila samo v tem, da Damiani po svojih prvotnih študijah ni bil slavist in sploh ne filolog, temveč jurist. (Kot diplomiran jurist je dobil službo v knjižnici poslanske zbornice v Rimu; tam je hitro napredoval in zgodaj postal njen generalni ravnatelj. In te službe ni zapustil, ko je postal leta 1929 privatni docent za slovanske jezike in književnosti, in tudi ne, ko so mu bila kot profesorju poverjena predavanja na univerzi v Rimu in v neapeljskem »Univerzitetnem inštitutu za Vzhod«.) Hujša nevarnost za Damianijevo strokovno delo je bila v tem, da leta 1920, ko se je začel ukvarjati s slovanskimi rečmi (in to najprej z ruščino), v Italiji prave slavistike, kot filološke discipline, sploh še ni bilo. Kar se je do nedavna v Italiji imenovalo »slavistica«, je nekaj popolnoma drugega, širokega, pisanega: vse, kar koli je poročalo o Slovanih in njihovih deželah, s katerega koli področja (zgodovinskega, geografskega, etnografskega, statističnega itd.), referati v časopisih, pa tudi preprosti potopisi in zlasti tudi

prevodi iz slovanskih književnosti, vse to je po terminologiji, ki je tam vladala tja do konca prve svetovne vojne, spadalo v to »slavistiko«. (O tem se vsakdo lahko prepriča že z bežnim pogledom v zgodovinsko-bibliografsko študijo A. Cronie iz leta 1933, ki nosi vprav naslov *Per la storia della slavistica in Italia.*) Organiziran študij slovanskih jezikov in književnosti z res znanstvenimi cilji, kriteriji in metodami se pojavi v Italiji šele po letu 1920, ko se ustanove sedeži slavistike, najprej na univerzi v Padovi, nato pa v Rimu in Neaplju, in na njih razvijejo svoje delo strokovnjaki kot G. Maver, E. Lo Gatto, A. Cronia in drugi.

Toda ko se vrže Damiani kot amater na slovanske jezike in književnosti, se giblje zanimanje Italijanov za slovanstvo v glavnem še po starih tirih in vidikih. In če je mladi človek, ki je strastno prodiral v zanj tuji svet, imel poleg čisto osebnega zadovoljstva pred očmi še kak cilj, je to v začetku bržčas bilo — ne: iskati v tej materiji njene lastne zakonitosti, odkrivati v njej sami nove resnice, temveč predvsem pač še: informirati italijansko javnost o slovanskih stvareh, popularizirati znanje o slovanskem svetu. Da je tako hitro premagal ta zastareli aspekt slavistike, je dokaz njegove resne znanstveniške narave in je bila sreča za italijansko slavistiko. — Dejansko pa je v njegovem delu ta stran — informacija, populariziranje (vedno v resnem smislu) — še dokaj pogosto in dokaj močno zastopana. Od tod tudi številni prevodi, s katerimi je — začenši s Turgenjevom in Puškinom, Kochanowskim in Mickiewiczem pa do Slavejkova in Boteva in do Prešerna in drugih Slovencev — poskušal seznaniti Italijane s slovansko tvornostjo, z vrednotami, ki se mu je zdelo škoda, da bi ostale njegovim rojakom tuje, nedostopne. (Ti prevodi so izhajali deloma v celotnih knjigah, posvečenih posameznim pesnikom, deloma v Damianijevih lastnih antologijah, deloma sprejeti v druge antologije.) — Damianijeva osnovna težnja: širiti medsebojno poznanje med narodi, ga je naravno privedla do tega, da si je prizadeval širiti tudi poznanje italijanske književnosti in jezika v slovanskem svetu. Predvsem med Bolgari, s katerimi je bil v najožjih stikih: zanje je napisal, poleg študij o italijanski književnosti, ne samo obširno italijansko deskriptivno gramatiko, temveč je tudi kompiliral kratko historično gramatiko italijanskega jezika (*Istorija na italijanskija ezik*, Sofija 1936) — vse v bolgarskem jeziku. Izdajal je tudi mnogo let v Sofiji italijansko-bolgarsko revijo za književnost, zgodovino in umetnost, ki je izhajala v dveh izdajah, bolgarski in italijanski. Razne založniške iniciative, vse v službi njegovega slavističnega dela, so mu sploh očitno nalagale mnogo posla.

Posebej bi omenili nekaj daljših člankov, posvečenih transkripciji cirilice z latinskimi črkami, zlasti transkripciji lastnih imen. O tem je referiral tudi na mednarodnih kongresih. Zadnja publikacija te vsebine je iz leta 1940. Celotno vprašanje je Damianija zadevalo tudi kot direktorja velike knjižnice. A kdor le nekoliko pozna fantastične transkripcije, ki so jim med romanskimi in germanskimi narodi — da govorimo tu le o njih — pogosto podvržena imena Srbov, Rusov, Ukrajincev itd., in vé, koliko nepotrebne zamude taka neurejenost lahko povzroča pri uporabi bibliotečnih katalogov, bo znal ceniti tudi to Damianijevo iniciativo. Temelj njegovim razumnim predlogom je zelo preprosta ugotovitev, da se vsaj v enem slovanskem jeziku že dolgo paralelno piše z enako preciznostjo isto ime bodisi v cirilici ali v latinici, namreč v srbohrvaščini, pri Hrvatih in Srbih. Damianijev predlog je torej v bistvu ta, naj zahodni narodi sprejmejo kot podlago za splošno transkripcijo z latinskim alfabetom hrvatsko latinico — seveda z dopolnili in modifikacijami, ki jih terjajo fonetične posebnosti pri Rusih, Bolgarih itd.

Vsa ta živa, požrtvovalna dejavnost literarnega informatorja in kulturnega posrednika (v najlepšem smislu besede) pa vendar ni glavno v Damianijevem delu. Z neutrudnim resnim, temeljitim študijem si je pridobil nenavadno obsežno znanje, in to direktno, pri virih črpano. S tankim čutom za zgodovinske, kulturne in estetske vrednote je globoko dojemal velike literarne pojave raznih slovanskih književnosti in jih je znal prikazati originalno in tehtno v krajših študijah in uvodih, v monografijah (zlasti iz bolgarske starejše in nove književnosti, a tudi o Turgenjevu, Mickiewiczu i. dr.) ali pa v obsežnih pregledih (n. pr. *Sommario di storia della letteratura bulgara*). S takim delom se je brž dostojno uvrstil med tiste filologe, ki od dvajsetih let tega stoletja dalje negujejo v Italiji pravo slavistiko v našem smislu besede; na podlagi takega dela je postal akademski učitelj, eden izmed priznanih vodnikov mladih generacij slavistov v svoji domovini. (Njim je namenil med drugim svoj »Uvod v slavistiko« — *Avviamento agli studi slavistici in Italia*, Milan 1940.)

Od slovanskih književnosti sta ga najbolj privlačili bolgarska in poljska in za téma ruska, zanimale so ga pa tudi vse druge. Med vojno je izdal n. pr. »Češke epske pesmi« v originalnem tekstu s komentarjem in uvodom. Maloštevilni prevodi iz slovenskih pesnikov: Prešerna, Gregorčiča, Krilana-Pagliaruzzija in Gradnika pričajo o dobrem razumevanju teksta in o pesniškem podoživljanju, držé se pa bolj duha in celotnega razpoloženja pesmi kot izraza originala. Saj jih tudi sam karakterizira kot »interpretazioni poetiche«. (Značilno je, da si je iz Gregorčiča in Pagliaruzzija izbral pesmi z balkanskim predmetom: *Hajdukova oporoka* in *Smrt carja Samuela*.) Več je prevedel iz slovenske proze — iz Erjavca, Jurčiča, Tavčarja, Finžgarja, Preglja in Cankarja — v glavnem za zbirko slovanskih novel *(Novellieri slavi)*, ki jo je skupaj z G. Maverjem izdal leta 1946 v Rimu.

Zadnja leta življenja mu je hudo zatemnila nesrečna smrt sina edinca v planinah. Zapustil ga je optimizem: slepota človeštva se mu je zdela prevelika, da bi se še moglo izkopati iz neskončnih protislovij. Toda to ni bil pesimizem, ki vodi v komodno indolenco. Njegova vdana služba znanosti ni popustila. Prav iz leta pred smrtjo, 1952, je obsežni priročnik *Storia letteraria dei popoli slavi* v dveh zvezkih: to je prevod standardnih del petih znamenitih slavistov: V. Jagića (slovanski jeziki), A. Veselovskega (ruska književnost), A. Brücknerja (poljska književnost), J. Máchala (češka književnost) in M. Murka (književnosti Južnih Slovanov). Damiani je te prevode opremil z opombami, ki naj navedene prikaze spravijo v sklad z današnjim stanjem znanosti, napisal je knjigi splošen uvod v slovanske jezike in književnosti ter dodal sistematsko bibliografijo.

Tudi v novem organu slovanske filologije v Italiji, *Ricerche slavistiche*, je polno sledi njegove aktivnosti. Tej reviji je bil od vsega začetka sourednik. V drugem letniku (1953), str. 203—206 je iz njegovega peresa podrobno poročilo o II. delu *Narodopisja Slovencev* (Ljubljana 1952); referat se zaključuje z ugotovitvijo, da »nudi [ta zbornik] nov močan instrument za mednarodno sodelovanje strokovnjakom vsega sveta ter potrjuje visoko raven — priznano že tudi za druga področja —, ki jo je dosegla v teh [t. j. narodopisnih] študijah slovenska znanost«.

Toda že III. letnik mladega italijanskega slavističnega časopisa je posvečen *spominu* Enrica Damianija. Z iskreno žalostjo tudi mi danes pišemo v njegov spomin te vrste v reviji, ki ji je pred kratkimi leti z veseljem dal svoj prispevek za številko, posvečeno prof. Ramovšu ob njegovi šestdesetletnici. Tudi Damiani, ta žlahtni človek in pošteni delavec, se je zrušil sredi dela, mnogo prezgodaj.

Zagotovil si je med nami lep, svetal spomin.

Stanko Škerlj

KNJIŽNE OCENE IN POROČILA

Wolfram Walder: IVAN CANKAR ALS KÜNSTLERPERSÖNLICHKEIT. Wiener Slavistisches Jahrbuch, herausgegeben vom Seminar für Slavische Philologie an der Universität Wien durch Rudolf Jagoditsch, Ergänzungsband II, Hermann Böhlaus Nachf., Graz-Köln 1954.

Spričo splošno znanega dejstva, da si naša književnost le s težavo in izjemno počasi utira pot preko meja v svet, nam študija mladega dunajskega slavista o Ivanu Cankarju lahko velja za znak izboljšanja in morda celo za napoved ugodnejše bodočnosti. Wolfram Walder je s svojim delom vpletel tudi Ivana Cankarja med probleme inozemske slavistike in tuje literarne znanosti. Čeprav mi nagibi, zaradi katerih si je za predmet svojega raziskovanja izbral ravno pesnika *Erotike*, niso znani, je njegova knjiga že sama na sebi deležna vseh naših simpatij in avtorjevo prizadevanje vredno naše pozornosti.

Avtor se ni nameraval lotiti prav vseh literarnozgodovinskih in teoretičnih vprašanj, ob katere zadene raziskovalec, ko hoče opredeliti in razložiti umetnost Ivana Cankarja. Svoj namen je takole opisal: »Diese Arbeit soll nun ein Versuch sein, den künstlerischen Werdegang Ivan Cankars darzustellen und dem Erfassen seiner Dichterpersönlichkeit näherzukommen... Will man Cankar ohne vorhergegangene Präzisierung seiner künstlerischen Einmaligkeit in die europäische Geistesgeschichte einordnen und in diesem Zusammenhang von ‚Beeinflussung' sprechen, so bleibt zu bedenken, daß jedes Werk zunächst als Reflex einer Dichterpersönlichkeit zu betrachten und von deren Struktur her zu erklären ist. Erst dann kann der Versuch unternommen werden, den Dichter als typische Erscheinung einer bestimmten Epoche zu sehen« (str. 8).

Navedena načela vzbujajo sicer vrsto pomislekov, hkrati pa nam lahko veljajo skupno z metodo študije za dokaz, da spada Walderjevo delo v območje tiste literarnozgodovinske šole, ki se v nekaterih glavnih principih opira na Husserlovo fenomenologijo in katere najvidnejši teoretik in zastopnik je Emil Staiger (primerjaj njegovi knjigi: *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters* in *Grundbegriffe der Poetik*). Znanstveniki, ki pripadajo tej smeri, si hočejo ustvariti predvsem jasno podobo o umotvoru. Zato se ne ukvarjajo podrobneje z biografijo in analizo dobe, ne prizadevajo si, da bi čim popolneje obnovili psihološki in moralni lik avtorja ter ne preiskujejo posebej zgodovine idej in literarnih tokov, marveč skušajo odkriti posebno strukturo posamezne umetnine. Temelj te strukture pa vidijo v pesnikovi trenutni in splošni čustveni razpoloženosti, ki se je v okviru določenih stilnih in zlasti še kompozicijskih sredstev uresničila kot besedni umotvor. V skladu s temi nazori je Walder v svojem uvodu poudaril: »Die Grundzüge seiner [Cankarjeve] Persönlichkeit werden soweit behandelt, als es für das Verstehen der Eigenheiten seines dichterischen Schaffensprozesses erforderlich erscheint« (str. 8).

Zaradi metode in načel, ki so vodila našega avtorja, je docela razumljivo, da se dunajska študija o Ivanu Cankarju ukvarja predvsem z dvema sklopoma

vprašanj: z interpretacijo pesnikove osebnosti in analizo njegovega dela. Nemogoče je, da bi v kritiki omenil vsa nova dognanja, opozoril na vsa še nerešena vprašanja in na vse nevzdržne trditve, do katerih je prišel avtor, ko je raziskoval bodisi Cankarjevo osebnost bodisi umetniški razvoj njegove proze. Naznačiti bom utegnil le najvažnejše lastnosti Walderjeve študije in spregovoril bom lahko le o njenih najbolj dvomljivih trditvah. Vendar pa upam, da bo kljub temu postalo očitno, koliko je mladi dunajski slavist novega povedal o našem pesniku in kakšno znanstveno vrednost moramo priznati njegovemu delu.

Za obris Cankarjeve osebnosti, kakršnega najdemo v Walderjevi knjigi, je značilna predvsem težnja, ustvariti čimbolj zaključeno, enotno in v sebi logično podobo našega pesnika. Avtor je skušal odkriti osrednje, bistvene zakonitosti Cankarjevega duševnega življenja in je pri tem že znana dejstva želel strniti v enovito podobo ter tako opozoril na nekatera vprašanja, ki so bila v slovenskih razpravah o Cankarju premalo upoštevana. Zaradi svojih splošnih nazorov o ustroju človeka in zaradi težnje po čim večji zaokroženosti podobe pa je dal nekaterim pesnikovim lastnostim premočne poudarke in zapisal vrsto ne dovolj dokazanih trditev.

Bistveno in temeljno lastnost Cankarjeve narave opredeljuje z naslednjimi besedami: »Dabei war er kein rein intellektuell, sondern im Gegenteil ein durchaus emotional bestimmter Typ, dem jegliches abstrakt-theoretische Denken fernlag« (str. 12). Na strani 34 pa je dobila ta misel tole obliko: »Cankar war ein Charaktertyp mit stark entwickelter Gefühlskomponente.« Te trditve se v delu tako ali drugače stalno ponavljajo in nas skušajo prepričati, da je bil Cankar že po naravi, po svojih prirojenih lastnostih človek, ki je reagiral na svet v pretežni meri samo čustveno in ki mu je bilo logično in teoretično mišljenje tuje, oziroma zanj ni imel sposobnosti. Potemtakem naj bi bil naš pesnik že po naravi izrazito neharmonična osebnost.

Pri svojih zaključkih se opira naš avtor najprej na nekatere značilnosti Cankarjevih del. Opozarja na izrazito liričnost in subjektivnost, ugotavlja težnjo po opisovanju razpoloženj in čustvenih stanj, kar povzroča odmikanje od fabule in zanemarjanje osrednje teme. Zdi se mu, da so te poteze posledica prevladujočih čustvenih sil v pesnikovi duševnosti.

Vrednost bistvenega dokaza pa daje Walder naslednjim trditvam: »Doch war Cankar kein ‚Großer', der über den Problemen des Lebens stand, er verkündete keine eigene Lehre und schuf keine originellen Theorien, um Klarheit über das Woher und Wohin zu gewinnen« (str. 7). Podobno poudarja na strani 88, da so pesnikove ideje in teorije »von nur geringem Wert«. Najbolj ostro obliko je dal avtor tem domnevam na strani 34, kjer beremo: »Cankar war kein Denker, so drücken auch seine Werke keine irgendwie originellen oder tiefen Gedanken aus« (str. 34).

Ker Cankar ni bil mislec, sklepa naš avtor, da zaradi tega ni mogel ustvariti niti pomembnih dramskih del niti ni mogel napisati dragocenejših načelnih in programatičnih sestavkov. »Vor allem aber fehlte ihm die für das Drama notwendige logisch-rationale Grundlage«, beremo na strani 85, nekaj strani dalje pa najdemo še zaključek: »Alle seine Kritiken und programmatischen Schriften, einschließlich seiner Dramen sind wenig von Belang« (str. 88).

W. Walder se je ob teh svojih tezah zavedal, da je prišel v ostro nasprotje z oceno, ki jo je naša literarna kritika izrekla o Cankarjevih dramah. Zato se posebej sprašuje, zakaj veljajo Slovencem Cankarjeve drame za dragoceno literarno dediščino in hkrati že odgovarja takole: »Einer der Gründe dafür ist wohl

der, daß die slovenische Literatur keine anderen Dramatiker von auch nur durchschnittlichem europäischen Format hervorgebracht hat« (str. 9).

Trditev o prirojenem ustroju Cankarjeve osebnosti se je torej razrasla v táko oceno njegovega dela, ki nas preseneča, in v táko sodbo o našem odnosu do lastne literarne preteklosti, ki je vsekako dvomljiva. Že zaradi tega moramo podrobneje pregledati izhodišče Walderjevih razglabljanj.

Prvo vprašanje, ki ga moramo razjasniti, se glasi: ali so bile Cankarjeve ideje res tako nepomembne in neizvirne, da nam smejo veljati za dokaz tezi: »Cankar war kein Denker«? Ta domneva je zmotna in je bržčas posledica nezanesljivega raziskovalnega postopka. Morda so Cankarjeve ideje, če jih mehanično primerjamo s tedanjo in splošno evropsko mislijo, res take, kakršne se zde našemu avtorju. Vendar pa taka ugotovitev, ki bi jo bilo treba najprej podrobno in vsestransko šele dokazati, še nikakor ne bi že sama na sebi pomenila, da je bil pesnikov miselni svet nekako okrnjen, da je bil njegov razum neploden in njegova misel docela neizvirna. Preden smemo izreči kolikor toliko določno sodbo o pesnikovih intelektualnih sposobnostih, moramo najprej raziskati, kakšno konkretno gradivo je njegov razum našel v svoji dobi in okolju, s kakšnimi vprašanji in zaprekami se je moral v določenem času in prostoru spopasti, kakšen pomen so imela pesnikova spoznanja za njegov narod in koliko so bila njegova dognanja izvirna v primeri z dognanji, ki so nastajala v istem času in na istem prostoru. Opazovati moramo torej učinek in rast pesnikove ideologije v tistem okolju, v katerem in zaradi katerega je nastala, se pravi v okviru takratnega položaja na Slovenskem. Šele tako utegnemo spoznati, kakšna je bila prodornost Cankarjevega razuma.

Brž ko pa postaneta izhodišče za oceno konkretni zgodovinski prostor in čas, ne moremo več govoriti o nepomembnosti in neizvirnosti Cankarjevih naziranj. Kdor pozna splošni kulturni razvoj Slovencev, ve, da je Cankar uveljavil pri nas vrsto takih idej in tako učinkovito posegel v zgodovino slovenske misli, zlasti še v razvoj naših literarnoteoretičnih, splošno družbenih in političnih teorij, da nikakor ne moremo sprejeti Walderjeve ocene.

Ne da bi se spuščal v podrobnosti in želel v potankosti dokazovati, hočem poudariti le, da je Cankar prvi po Prešernu ustvaril Slovencem visokovredno pojmovanje umetnosti, uveljavil nove, napredne nazore o družbi, izpovedal docela izvirne misli o političnih perspektivah slovenskega naroda in si slednjič izdelal v sebi skladen nazor o človeku in o zakonitostih njegovega duhovnega in materialnega bivanja. Težko bi našli v istem času Slovenca, čigar misel bi bila tako obsežna in čigar spoznanja bi se po svoji notranji vrednosti tako zelo približala takratni evropski misli. Kakor je za dobo naše moderne značilno, da se je Slovenija v tem času iztrgala iz provincialne omejenosti in našla zopet živ stik z dogajanjem v Evropi, tako pa je značilno tudi za Cankarja, da se je ta proces adekvatno izrazil v njegovih miselnih naporih in da se je njegov razum izvil iz majhnih in nepomembnih zadevic in tako lahko doumel probleme, ki so razburjali evropskega duha.

Po vsem tem smem zapisati, da je teza o neizvirnosti in nepomembnosti vse prej kot prepričljiva in znanstveno dokazana. S tem pa je omajana tudi domneva o ustroju Cankarjeve duševnosti. Cankar seveda ni bil nikak sistematičen mislec, ni bil ne filozof ne znanstvenik. Tiste prvotne lastnosti, ki so določile, da je postal umetnik, so seveda povzročile, da je bilo njegovo notranje življenje čustveno izredno bogato in razgibano, vendar pa zaradi tega njegov miselni svet nikakor ni bil tako okrnjen, kakor se zdi našemu avtorju.

Ko smo upravičeno podvomili o točnosti domneve glede Cankarjevih miselnih sposobnostih in sil, pa je hkrati v nevarnosti tudi druga teza, češ da je izrazito lirični značaj pesnikovega dela predvsem posledica od narave danega ustroja Cankarjeve duševnosti, za katerega naj bi bilo značilno močno prevladovanje čustvenih sestavin. Splošno znano dejstvo je, da daje umetnina več možnosti za posredno in neposredno izražanje avtorjevih čustev kot pa znanstvena razprava. Vendar nas to dejstvo ne sme zapeljati v napačno domnevo, da nastajanja znanstvenega dela ne spremljajo prav tako močni čustveni pretresi kot nastajanje besednega umotvora. Toda v našem primeru ne gre za razliko, ki jo lahko kaj hitro ugotovimo med razpravo in umetnino glede na stopnjo čustvene nabitosti. Res je namreč, da se večina Cankarjevih del po svoji čustvenosti močno razlikuje n. pr. od tega ali onega realističnega ali naturalističnega besedila. Taka primerjava neizpodbitno dokazuje, da je v Cankarjevih tekstih višja mera čustvenosti. Vzrok temu dejstvu odkriva naš avtor v naravni, prvotni strukturi Cankarjeve osebnosti.

Proti tej razlagi govorijo najprej že vsa naša dosedanja razmišljanja. Poleg tega pa so v nasprotju z njo tudi dejstva iz zgodovine književnosti. Gustav Flaubert je n. pr. poleg realističnih del napisal tudi vrsto besedil — med njimi je tudi tako obsežen roman kot *Tentations de Saint Antoine* — ki so zgovorne priče, da je bil njih avtor človek, za katerega bi utegnila veljati naslednja, že citirana Walderjeva oznaka: »Charaktertyp mit stark entwickelter Gefühlskomponente«. Tu pa nastane vprašanje, kako je mogoče, da je isti avtor napisal tudi *Education sentimentale*, in zakaj je v tem delu skušal obrzdati nasilnost svojih čustev? Flaubertove borbe proti neurejeni in svobodni sprostitvi lastnih čustev si ne moremo drugače razlagati kakor z vplivom dobe, z vplivom tistih idej, ki so se zdele Flaubertu in dobi edino pravilne in odrešilne. Prav tako si tudi Cankarjeve subjektivnosti in močne čustvenosti njegovih del ne moremo razložiti drugače, kakor da upoštevamo čas in prostor, ki sta pesnika oblikovala. Življenje in duha uravnavajoče zakonitosti, zaradi katerih je Evropa doživljala polom pozitivizma in liberalizma, zaradi katerih so se začele uveljavljati mistične, subjektivistične in idealistične ideologije, so učinkovale po svoje tudi na Slovenijo in povzročile, da se je mlada pesniška generacija pod posrednimi in neposrednimi vplivi iz tujine odločila za individualizem, subjektivizem itd. Rod slovenske moderne so zajele iste tendence, ki so prevladovale v Evropi in ki jih je Hermann Bahr takole opisal: »Die Neugierde der Lesenden und die Neigung der Schreibenden kehren sich von draußen wieder nach innen, vom Bilde des rings um uns zur Beichte des tief in uns, von dem *rendu de choses visibles* nach den *intérieurs d'âmes*« (*Überwindung des Naturalismus*, str. 63). Hkrati pa je Bahr tudi razumel, da si ta nova tendenca v literaturi lahko najde samo lirični izraz, razumel je, da literatura ne more ostati na pol pota, ker ljudje zahtevajo »lyrischen Ausdruck, durch welchen erst ihr Drang befriedigt werden könnte« (prav tam, str. 153).

Pa tudi ko bi nas avtorjeva predstava o Cankarjevi osebnosti prepričala, bi njegova ugotovitev še vedno ne zadostovala za razlago značaja Cankarjeve umetnosti. Še vedno bi namreč ostalo nerešeno bistveno vprašanje: kako se je lahko zgodilo, da so se pesnikova čustva smela tako nebrzdano in v taki meri sprostiti?

Naslednje vprašanje, ki ga obravnava naš avtor v zvezi s Cankarjevo osebnostjo, je vprašanje o značaju pesnikove čustvenosti. Njegova misel je tale: »Als weitere Grundkomponente seiner Persönlichkeit... sei hier seine Schwer-

mut, ja Melancholie angeführt« (str. 14 in drugod). Te dve lastnosti sta bili po avtorjevem mnenju podedovani, krepile pa so ju življenjske težave in pesnikov manjvrednostni kompleks. O podedovanosti je težko reči določnejšo sodbo, ker manjka o tem podrobnejših študij. O avtorjevem razpravljanju o pesnikovem manjvrednostnem kompleksu pa lahko trdimo, da je precej poenostavljena aplikacija načel individualno psihološke šole. Vsa ta razmišljanja vzbujajo namreč vtis, kakor da je bila pesnikova duševnost podrejena skoraj mehaničnim zakonom. Ta vtis pa je tem močnejši, ker je avtor prezrl ves pesnikov moralno etični svet in vso njegovo zavest. Zato se mu je zgodilo, da je o Cankarjevih črticah, ki so nastale nekako do leta 1900, zapisal tole sodbo: »Es ist nicht einmal eine Anklage in allen diesen Geschichten vorhanden — es entspricht durchaus nicht Cankars Wesen nur anklagend und kritisierend auf die Mängel und Schwächen der Menschen und der gesellschaftlichen Struktur hinzuweisen. Er wählt die Stoffe aus reiner Freude am Traurigen, er verspürt eine innere Befriedigung, wenn er sich in solchen Stimmungen ergehen kann« (str. 36). Logični sklepi, ki so privedli avtorja do navedenih zaključkov, so na dlani: če je bilo Cankarjevo čustvovanje zaradi podedovanih lastnosti in zaradi delovanja manjvrednostnih občutkov ujeto v melanholijo, potem je očitno, da je moral izbirati motive, ki so omogočali sproščanje melanholičnih razpoloženj, in zato literarne obdelave takih motivov ne morejo imeti neke racionalne tendence.

Za črtice, ob katerih se je naš avtor ustavil, pa lahko trdimo, da so docela jasen izraz določene tendence, da so izraz določenega pesnikovega odnosa do sveta, da so jasna obtožba, ki ima svoje izhodišče v pesnikovi teoriji o hrepenenju. Naš avtor te teorije sploh opazil ni, saj je nikjer ne omenja in prav zaradi tega mu je ostal neznan bistveni del Cankarjevega čustvovanja in mišljenja, ki je pomembno vplival tudi na kompozicijo in strukturo njegovih umotvorov.

V nadaljnjem razpravljanju o Cankarjevi osebnosti pa motijo predvsem nejasnosti in vrsta manjših netočnosti. V opombi na strani 32 pripoveduje avtor n. pr. o vprašanju Cankarjevega alkoholizma ter pravi, da je ob tem nastal prepir med pesnikovimi prijatelji in sovražniki. Prvi da sploh zanikajo alkoholizem, drugi pa da trdijo, da je Cankar lahko pisal le v pijanosti; a avtorjeva sodba se glasi: »Die Wahrheit wird wohl in der Mitte liegen.« Med podobne nejasnosti in netočnosti sodijo naslednji stavki: »Bald versuchte der Dichter mit Hilfe marxistischer Theorien die sozialen Probleme zu lösen. Das Ergebnis dieses Wandels war ‚Hlapec Jernej'... die Lehre des Marxismus, die er noch im ‚Hlapec Jernej' vertreten hatte, verlor nach dem Scheitern seiner politischen Karriere ihre Bedeutung« (str. 86). Bistvenih popravkov so potrebna tudi razmišljanja o tem, kako je Cankar marsikatero svoje delo objavil, le da bi prišel čimprej do denarja (glej stran 33). In slednjič moram še enkrat poudariti, da je naši študiji samo v škodo, da avtor ni opazil vseh tistih čustvenih, moralnih in teoretičnih problemov, ki jih je strnil Cankar v svojem pojmu hrepenenja.

Analiza Cankarjeve osebnosti nas torej ni mogla v celoti zadovoljiti in ne prepričati. Vendar pa opozarjajo Walderjeva razmišljanja na vrsto važnih vprašanj in dajejo s tem izpodbudo za nova raziskovanja. S to ugotovitvijo prehajamo k drugemu sklopu problemov, ki jim je posvečena Walderjeva knjiga, k problemom umetniškega razvoja Ivana Cankarja.

Seveda tudi tu kritika ne more biti vsestransko izčrpna. Na splošno lahko rečemo, da so Walderjeva razpravljanja o Cankarjevih ustvarjalnih postopkih in o ustroju njegovih del neprimerno popolnejša, znanstveno bolj dokazana in točnejša, kot pa so njegove trditve, s katerimi smo se doslej ukvarjali. Tisti deli

razprave, kjer najdemo obsežnejše stilne in kompozicijske analize posameznih del, so, razen v nekaj primerih, najboljše, kar sploh utegnemo odkriti v Walderjevi študiji. Posebej je treba opozoriti na pretres *Križa na gori, Hlapca Jerneja, Zgodb iz doline šentflorjanske* in deloma *Hiše Marije Pomočnice.* Vendar pa so vse te študije o posameznih delih nekako preozko zasnovane. Avtor raziskuje predvsem kompozicijo, deloma ritmično in sintaktično strukturo, medtem ko se ni dotaknil stilnih funkcij, ki jo imajo posamezne besedne vrste v Cankarjevih delih. Kljub temu pa gre avtorju zasluga, da je prvi v obsežni študiji pregledal Cankarjevo delo z vidika modernih, stilno formalnih analitičnih načel. Nič manj dragocena niso avtorjeva dognanja o splošnem umetniškem razvoju Ivana Cankarja. Zlasti prepričljiva in plastična so poglavja, kjer odkriva, kako se po letu 1900 v Cankarjevem delu uveljavljata dva tipa črtic: epsko-lirski tip in dramatični tip, in kako postaja kasneje njegova umetnost vedno bolj enotna, kako izginjajo prvotna nasprotja in nedoslednosti, dokler ne doseže naš pesnik v *Hlapcu Jerneju* najčistejšo umetniško obliko.

Toda v razmišljanjih o zakonitostih Cankarjevega umetniškega razvoja je ostalo še marsikaj nejasnega in mnogo, s čimer se ni mogoče povsem strinjati. Avtor dokaj točno opaža nove sestavine, ki se uveljavljajo v pesnikovem delu, vendar pa je njegova misel mnogo manj jasna, mnogo manj zanesljiva, kadar hoče dognati globlje vzroke teh sprememb. Opisana značilnost je po vsej verjetnosti posledica tistih lastnosti naše študije, ki smo jih že omenili: nezanesljiva predstava o Cankarjevi osebnosti in zanemarjanje pobud, ki jih je umetniku dajala doba, oziroma zanemarjanje tistih sestavin njegove osebnosti, ki sta jih izoblikovala določeni prostor in čas.

Cankarjeve pesniške začetke nam skuša avtor takole razložiti: »Im Kampf gegen Minderwertigkeitsgefühle entstand sein Dichtertum als Folge und Ausdruck seines Selbstbehauptungswillens« (str. 85). Trditev izziva odločen ugovor. Res je sicer, da nosi Cankarjevo čustvovanje močne sledove manjvrednostnih občutkov, vendar pa nikakor ni mogoče reči, da bi ti občutki sprožili njegovo ustvarjalnost in jo kasneje bistveno in odločilno usmerjali. Vse Cankarjeve skoraj neštevilne mladostne pesmi, ki jih avtor ne more poznati, ker so še neobjavljene, govore docela neutajljivo o tisti nujnosti, o kateri je neznani avtor, ki ga citira Hermann Bahr, zapisal: »On n'écrit pas des chefs-d'œuvre pour son plaisir, mais sous le coup d'une inexorable fatalité« (*Die Überwindung des Naturalismus*, str. 15). Proglašati manjvrednostne občutke za glavno pobudo Cankarjevih pesniških začetkov je načelno in stvarno zmotno početje.

Naslednji problem, ki je važen za razumevanje Cankarjeve umetniške poti, je vprašanje, zakaj je Cankar opustil verze in se posvetil prozi. Teza našega avtorja se glasi: »er schrieb Verse... Doch hier waren ihm Grenzen gesetzt, er fühlte, daß er den Wunschtraum seiner Jugend und das Ziel seines Ehrgeizes — ein großer und von allen geachteter Dichter zu werden — nicht erreichen konnte. Verse entsprachen nicht seinem Wesen, die strenge Gesetzmäßigkeit und Gebundenheit an bestimmte sprachliche Formen standen einem freien Ausleben seiner Stimmungen und Gefühle entgegen, und so wandte er sich der Prosa zu« (str. 85).

Mnenje našega avtorja je, da se je Cankar odrekel vezani besedi, ker mu stroga urejenost verznih oblik ni omogočala svobodnega izživljanja razpoloženj in čustovanj. Kakor je ta domneva sicer privlačna in čeprav jo avtor tudi v podrobnostih smiselno razvija, pa je vendarle dvomljiva. Cankar je namreč nekako do konca leta 1896 napisal izredno število pesmi, med katerimi so mnoge po svoji kompoziciji in ritmični strukturi pod močnim vplivom Heinejevih verzov, se pravi, da so ohranile določeno mero formalne urejenosti in discipline. Sodeč

po ohranjenih rokopisih, ni mlademu pesniku formalna strogost povzročala nobenih večjih težav, kar pomeni, da »stroga urejenost in navezanost na določene jezikovne oblike« nikakor nista zavirala »svobodnega izživljanja njegovih razpoloženj in čustvovanj«. Še bolj pa podvomimo v Walderjevo tezo, če upoštevamo, da se je Cankar odpovedal verzom v času, ko je že poznal moderni svobodni verz in ga tudi že uporabljal. Če bi bilo res, da so mu svobodno izživljanje ovirali tradicionalni formalni predpisi, pa so te zapreke morale odpasti v trenutku, ko je spoznal novo, gibčnejšo obliko pesmi. Spričo teh pomislekov ostaja Walderjeva domneva brez potrebnih dokazov in poiskati bo treba drugih, globljih vzrokov za Cankarjevo odpoved pesmim.

Najmanj popolno poglavje naše knjige je poglavje o Cankarjevi prozi do leta 1900. Najprej je avtor spregledal dejstvo, da se je Cankarjevo delo po svoji strukturi in vsebini bistveno spremenilo, ko je odšel pesnik jeseni 1896 na Dunaj, kjer se je intimno seznanil z dekadenco in deloma tudi s simbolizmom. Zato je treba posebej obravnavati tiste črtice, ki so nastale pred tem datumom, in posebej one, ki so nastale po njem. Hkrati je Walder docela zanemaril celoten pesnikov ideološki razvoj od jeseni 1896 do jeseni 1898, niti z besedico ne omenja sprememb v Cankarju in le površno in brez pravega razumevanja se dotakne pesnikovih iskanj, ki so značilna zlasti za leto 1898. Avtor sicer točno opazi, da ima večina črtic zlasti po letu 1896 naslednje poteze: »Cankar stellt die seelische und materielle Armut der Mitmenschen dar, — alle Personen seiner ersten Geschichten sind defekt... haben kein Rückgrat, weil sie nur träumen und fühlen, oder sie sind gemein, weil sie nicht fühlen können oder wollen« (str. 36). Pojav sam je avtor točno opazil, ni si ga pa znal razložiti; zdi se mu namreč, da izbira Cankar take snovi, »v katerih se uveljavita njegova melanholija in težka kri« (str. 36). To docela napačno misel sem zavrnil že, ko smo govorili o Cankarjevi teoriji hrepenenja, ki je določila opisani izbor motivov in omenjeno vsebinsko strukturo njegovih prvih črtic.

Kakor ni odkril moralnih in načelnih vprašanj, ki so razburjali Ivana Cankarja, tako avtor tudi ni opazil, kako je potekal njegov umetniški razvoj. Za zgodnje Cankarjeve črtice so značilni tradicionalni stilni elementi in tradicionalna kompozicija: razmeroma realistični opis z liričnimi vložki, ki nastajajo po navadi ob opisih narave ali čustvovanj. Čim bolj pa se je na Slovenskem razvnemal boj okrog naturalizma, tem hitreje izginjajo iz pesnikovih del lirične sestavine in tem bolj postajajo njegove črtice naturalistične. Nekak zaključek tega razvoja sta črtici *Albert* (CZS II 152) in *Na Drenovem* (CZS XXI 41).

Pod vplivom dekadence pa se lirična sestavina okrepi in tako nastane nova oblika, oblika lirsko-epske črtice, ki ima po svoji kompoziciji več variant, od katerih je najbolj preprosta ta, da pričenja pesnik z daljšim liričnim uvodom, nato sledi epska zgodba, ki jo zopet zaključi lirski epilog (glej predavanja A. Ocvirka *O stilu*, 1951).

A v letu 1898 se je začel Cankar pod pritiskom vprašanj o svoji lastni usodi odmikati od dekadence, in zato so zopet prevladovale naturalistične značilnosti.

Zanesljivejše in podrobnejše postane avtorjevo raziskovanje šele, ko se loti Cankarjevih črtic, ki so nastajale ob koncu leta 1900. Kakor sem že poudaril, je avtor povsem točno ugotovil, da je za to obdobje Cankarjevega ustvarjanja značilno nekakšno nasprotje v formi: na eni strani lirsko-epske in na drugi dramatične črtice, kakor jih imenuje avtor. Razlike med enimi in drugimi je naš avtor zasledoval do značilnih podrobnosti in tako ugotovil, da ima stavek

v drugem tipu povprečno 10 do 15 besed, medtem ko naraste pri prvem tipu tudi do 150 besed.

Kljub tem dragocenim ugotovitvam pa avtor ni znal dovolj prepričevalno orisati vzrokov opisanih pojavov. Walder je namreč mnenja, da je treba vzroke za tako imenovane dramatične, mi bi rekli: realistične, črtice iskati v tendenci. »Das neu hinzutretende Prinzip seines Schaffens«, beremo na strani 41, »wurde die Tendenz.« Posledice tega dejstva označuje avtor takole: »Die Tendenz der Werke erfordert Planmäßigkeit, zielbewußte Darstellung, somit klare Komposition und einfache Erzählweise« (str. 45).

Citirane misli so za celotno pojmovanje Cankarjeve umetnosti tako važne, da si jih moramo natančneje ogledati. Podrobnejši pretres pokaže, da je Walder spregledal vrsto bistvenih dejstev. Predvsem nikakor ni res, da je postala Cankarjeva umetnost tendenčna, se pravi, da je dobila neko racionalno jedro šele v času, ki ga omenja naš avtor. Že prva, v *Ljubljanskem Zvonu* objavljena črtica, *Morala*, je tendenčna. Toda vsa ta tendenca je bila po svoji vsebini negativna, se pravi, bila je samo obsodba in obtožba. Isto velja za dela, ki so bila izraz pesnikove teorije o hrepenenju. Cankar ni še bil našel izhoda iz življenjskih protislovij. Šele ko se je spoznal z idejami socialne demokracije, je odkril tudi, kje je rešitev problemov, ki so ga neprenehoma mučili. Prej je bil v pesnikovi predstavi svet razdeljen na hrepeneče in nehrepeneče ljudi, in to na podlagi etičnega merila, zdaj je ta razdelitev dobila družbeno vsebino. S tem pa so postala tudi nasprotja, ki jih je opažal v družbi, konkretnejša. Socialistična racionalna analiza mu je odkrila konkretne družbene pojave, in zato je pesnik zagledal svet in ljudi nenadoma v dosti bolj stvarni, oprijemljivi obliki. Na podlagi tega stvarnejšega pogleda na svet je nastala vrsta izrazito realističnih črtic, ki so zbrane večinoma v zbirki *Ob zori*.

Različni razlogi, o katerih ni, da bi tu posebej razpravljal, pa so prisilili Cankarja, da svoje nekdanje teorije o hrepenenju ni zavrgel. Tako je gledal na življenje z dveh vidikov, presojal ga je skozi prizmo svojih misli o koprnenju in hkrati si ga je skušal razložiti tudi z marksistično analizo. Zaradi te dvojnosti je tudi za njegovo delo značilna dvojnost, ki jo je prav dobro opazil in opisal W. Walder. Teorija hrepenenja ga je silila v opisovanje razpoloženj, čustvovanja, skratka v neprestano opisovanje in poveličevanje hrepenenja. Marksistične sestavine njegovega svetovnega nazora pa so ga silile k realističnemu opisu. Samo v nečem sta se lahko obe težnji združili: v snovi, v motivih, ki so dokazovali, kako je konkretno življenje krivično in grdo.

Ves nadaljnji razvoj Cankarjeve umetnosti je izraz te dvojnosti, naraščanja ali upadanja nasprotij med opisanima dvema težnjama. Ta notranji boj je bil odločilen za Cankarjev pesniški izraz, ne da bi se pesnik tega zavedal.

Naš avtor ni opazil dvojnosti, ki je značilna za Cankarjev odnos do sveta, in zato je n. pr. zapisal, da manjka *Hiši Marije Pomočnice* sleherna gonilna tendenca in da »das dargestellte Geschehen hat keine logische Begründung, denn Cankar stellt das Leiden und Sterben der kleinen Mädchen keineswegs als soziale Anklage hin« (str. 51). Take in podobne misli so nastale zato, ker se avtor ni zavedal, da je Cankar v imenu socializma obsojal konkretno družbo, v imenu hrepenenja pa življenje sploh. Iz istih razlogov se mu tudi zdi, da je isto delo kompozicijsko neurejeno, in v skladu s tem takole razmišlja: »Einmal widmet der Dichter ein ganzes Kapitel einem Kanarienvogel, an dessen Tod er philosophische Betrachtungen knüpft, dann läßt er wieder ein kleines Mädchen sterben und anschließend ergeht er sich in schwül-erotischen Szenen — ganz wie es seinem unausgeglichenen und labilen Wesen entspricht« (str. 55). Očitno je, da

avtor sploh ni razumel simbolnega pomena epizode s kanarčkom, kakor verjetno tudi ni doumel pomena zgodbe o vrabcu. V teh dveh epizodah pa je ključ do ideje celotnega dela in do njene kompozicije. Vrabec pogine zaradi hrepenenja po življenju, kanarček pogine zaradi brutalnosti življenja. Tako je hrepenenje po življenju nesmiselno, ker je življenje grdo. To so spoznala vsa dekleta, zaprta v to hišo — zato Cankar tistih prizorov, o katerih misli naš avtor, da so »schwül-erotisch«, ni napisal iz samovoljnosti, ampak zaradi celotne ideje dela. Tudi pozitivna tendenca dela je bolj ali manj jasna in jo lahko takole označimo: ker je življenje grdo, je vredno hrepeneti le po vrednotah, ki so več kot to, kar človeku lahko nudi konkretna stvarnost.

S tem seveda še zdaleč nismo izčrpali vsega, kar bi bilo treba o Walderjevi knjigi omeniti, oceniti ali zavrniti. Ustavili smo se le ob tistih mestih, ki se nam zdijo, da izražajo temeljne avtorjeve nazore o Cankarju in njegovem delu. Pri tem smo dognali, da je predstava, ki si jo je naš avtor ustvaril o pesnikovi osebnosti, preveč preprosta in enostranska, včasih pa tudi v bistvu zmotna. Za Walderjeva razmišljanja o pesnikovem umetniškem razvoju pa smemo trditi, da so tehtnejša in zanesljivejša, kot pa to, kar nam je imel povedati o strukturi Cankarjeve duševnosti. Pokazalo se je pri tem, da avtor dokaj točno opaža in opiše zunanje pojave sprememb, ki so v tej ali drugi dobi posegle v Cankarjeve ustvarjalne postopke. V nasprotju s tem pa je mnogo manj prodoren, kadar hoče dognati globlje vzroke takih sprememb.

Naša sodba ne bi bila pravična, če se ne bi zavedali, da je Walder tako po svoji metodi kakor tudi z nekaterimi dognanji prehitel slovensko literarno zgodovino. Ne glede na to, da svoje naloge bržčas zaradi pomanjkljivega pregleda nad problematiko, ki se je razvila ob Cankarju in njegovem delu, ni mogel izpolniti v taki meri in s tako tehtnimi spoznanji, kakor bi želeli, pa mimo njegove študije ne bo mogel nihče, ki bo še raziskoval delo ustvarjalca *Hlapca Jerneja*. Monografija Wolframa Walderja se zaradi svoje novosti v metodi in zaradi številnosti problemov, ki jih obravnava, uvršča med pomembne razprave o Ivanu Cankarju.

Dušan Pirjevec

Миодраг Ибровац: КОПИТАР И ФРАНЦУЗИ. ПРИЛОГ БИОГРАФИЈИ СА НЕИЗДАТОМ КОРЕСПОНДЕНЦИЈОМ. (Из Зборника Филозофског Факултета.) Београд 1953. 1—148.

Četudi presoja pisec pričujočega poročila kot zgodovinar slovenske književnosti tisti del Kopitarjevega delovanja, ki se je dotikalo rasti naše posvetne poezije, v glavnem negativno,[1] vendar rad priznava velikanski pomen Kopitarja slavista in zato ceni tudi vsako delo, posvečeno analizi tega mnogoobraznega slovensko-evropskega polihistorja, filologa in političnega ideologa. Kopitarja označujemo navadno kot romantika, toda zdi se, da je v njem prav toliko prosvetljenskih kot romantičnih,[2] slovanskih kot germanskih in občevropskih nagibov ter črt. Korenine njegove duševne bitnosti pa segajo prav v avstrijski humanizem. Zato spominja v marsičem na osebnosti, kakor so bile n. pr. Žiga Herberstein, Paul Obersteiner, Tomaž Hren, J. V. Valvasor, Ž. Popovič in seveda Žiga Zois, ki so skušali posredovati med germanskim in slovanskim svetom v smislu okrepitve avstrijske državne in kulturne ideologije. Kopitar je zadnji in največji v tej vrsti. Ker se je rodil že proti koncu XVIII. stoletja, in sicer v slovenski kmečki hiši, je prvi med njimi občutil globoko krizo avstrijske državne

[1] Prim. n. pr. razpravo v tem zvezku SR.
[2] To je opazil tudi naš avtor. Glej str. 14 naše knjige.

in kulturne misli spričo francoske revolucije in veliko dolžnost do svojega ljudstva. Zato je pa tudi najbolj nemiren, razdvojen, v svojih načrtih in delih tako protisloven, da so zlasti med njegovimi rojaki možne najrazličnejše sodbe o njem.[3]

Pri tem seveda ni mogoče posredovati tako, da bi poudarjali zdaj Kopitarjevo filološko genialnost in slavistično domiselnost, zdaj pa bi se spet spotikali ob njegovo nasprotovanje slovenski posvetni poeziji, temveč potrebno je, da »možova« prikažemo končno v njegovi karakterni in idejni razdvojenosti ter politični konservativnosti in prvobitni ljubezni do slovenstva, kot prosvetljenca in romantika, kot legitimista in demokrata, kot Slovenca in Avstrijca, kot Slovana in kozmopolita. To pa ni lahka naloga in zdi se, da tudi naš čas še ni naklonjen njenemu mirnemu in nestrastnemu reševanju. Zato je potrebno s tem večjim priznavanjem sprejemati podobne študije, kakor je delo zaslužnega beograjskega romanista. Četudi izhaja profesor Ibrovac iz delnega aspekta na Kopitarjevo delovanje, t. j. z vidika hvaležnega Srba za Kopitarjevo neutrudno sodelovanje pri Vukovih epohalnih reformah, je vendar osvetlil več strani Kopitarjeve celotne, kompleksne duševnosti.

S tem da je profesor Ibrovac podrobno preiskal Kopitarjeve zveze s francoskimi filologi in drugimi kulturnimi delavci, je zbral mnogo dokazov za netočnost večkrat izražene sodbe, da je bil Kopitar povsem odvisen od nemške znanosti svojega časa. Šele previdna sinteza posameznih prav tako podrobnih raziskavanj o Kopitarjevih zvezah z Nemci, Rusi, Čehi, Italijani itd. bo mogla dati končno resnično podobo Kopitarja — človeka in učenjaka. Ta pa bi mogla pripomoči tudi k objektivni zgodovini slovanske kulturne in politične renesanse v prvi polovici XIX. stoletja.

Toda kakor občudujemo Ibrovčevo študijo, ki bi jo po pravici mogli imenovati vzorno filološko delo, tako obžalujemo, da si avtor ni zastavil vprašanja, zakaj je n. pr. Kopitar drugačen do Vuka kakor do Čopa, da o njegovem razmerju do Prešerna niti ne govorimo. Ob takšnem in podobnem vprašanju bi spoznal, da se pri tako impulzivno-sangvinični, ponosni, nenavadno dobri in nenavadno zlobni naturi ne dá priti do globljih osnov, ako se ji bližamo samo z apriornega, četudi objektivno določenega in ocenjenega vidika. Še več. Tudi preiskovanje nekega ozkega izseka iz njenega delovanja, kakor je n. pr. predmet naše študije, ne more biti do kraja uspešno, ako ne stoji za vsako našo sodbo kolikor mogoče popolna predstava večobrazne Kopitarjeve osebnosti.

Posebno pa bi bilo to potrebno v našem primeru, ko moramo določiti Kopitarjevo razmerje do francoske kulture, ki je bila vedno, zlasti pa v tisti dobi, naprednejša od avstrijske, četudi razcepljena po svojem odnosu do revolucije. Tu bi bilo važno spoznati Kopitarjevo kljub Prijateljevim in zlasti Ibrovčevim raziskavanjem še vedno nejasno gledanje na Ilirijo, v katerem je mogoče sprva slutiti simpatije do francoske vladavine ali vsaj pričakovanja, da bi se dalo z njo kaj storiti tako za Južne Slovane kakor zoper Ruse in da bi v teh primerih bil Kopitar pripravljen sodelovati z njo. Ali pa ga je gnala k temu predvsem misel, da bo s francosko pomočjo lahko uveljavil idejo enotnega fonetskega latinskega alfabeta za Slovane? Tako misli naš avtor, če pravilno razumemo njegov zadnji stavek na str. 32. In kako se je Kopitar zagovarjal prezidentu avstrijske policije, ko ga je zasliševal zaradi znanstveno-informativnega sodelovanja s političnim emisarjem de Sevresom v začetku 1809 tik pred ponovnim napadom Napoleona na Avstrijo, da je prezident »spoznal njegove čiste namene in odkril njegovo dobro glavo« in da si je s tem zagovorom

[3] Prim. Nahtigal, *Jerneja Kopitarja spisov* II. del, 1. knjiga, XIX.—XXI., 2. knjiga, 370—371.

Kopitar pripravil pot za skorajšnje imenovanje za cenzorja, torej za tipično policijsko službo?

Po 1814. letu pa je Kopitar kot uradnik dvorne biblioteke in kot znanstvenik občeval s tistimi Francozi, ki jih je restavracija prinesla spet na površje, ali pa s tistimi, ki so se ji uklonili. Tu je seveda treba poudariti, da govore bibliografski podatki, ki jih navaja Ibrovac o posameznih Kopitarjevih francoskih znancih in sodelavcih o tem, da se tedanji režimi niso dotikali znanstvenikov ali pa da so nekateri med njimi bili kabinetni učenjaki, da jih politične spremembe niso vznemirjale.[4] O Kopitarju pa bi si kaj takega ne upal trditi. Njegov pogled na tedanjo Evropo in na vse njene probleme je od leta do leta bolj političen v smislu razvijajoče se avstrijske romantično-imperialne ideologije, kakor jo je pojmoval on. Zato bi bilo potrebno več vedeti, kako so o tem sodili njegovi francoski znanci in sobesedniki, da bi nam bila tako tudi njegova miselnost jasnejša in razumljivejša. Ker je pa naš avtor zavil po kronološki poti, se mu je delo nehote razbilo na vrsto zanimivih poglavij, ki so pa bolj mehanično kakor miselno nanizana drugo k drugemu. To povzroča nehoteno, vendar pri takšni obravnavi nujno ponavljanje nekaterih podatkov in sodb. Zdi se, da je poleg krhkega gradiva prav pomanjkanje osrednje ideje prisililo avtorja k temu razdrobljenemu, filološko izredno natančnemu, vendar nekoliko utrudljivemu slogu. Ker pa spoznamo iz neke opazke v delu,[5] da je bila študija rokopis za univerzitetna predavanja, najbrž ni kriva misel, da je imel avtor s tem, s toliko akribijo napisanim delom tudi pedagoški, ne samo znanstveni namen. Tudi kot takšno je delo vzorno in vzgojno za slušatelje, da spoznavajo, koliko truda in natančnosti je treba za najmanjši podatek v znanstvenem delu.

Glede na to ni mogoče recenzentu skoraj nič pripomniti. Če navaja nekatere malenkosti, ne pomeni to spričo avtorjeve vestnosti, razgledanosti in domiselnosti nič več kakor potrdilo starega pravila, da več oči več vidi. Takšne pripombe bi bile: Kar se tiče J. Chauraga (str. 5), omenjam, da je o njem mogoče najti nekatere podatke v Ljubljanskem mestnem arhivu med akti gimnazije in liceja. Pobud k slavističnim študijam v Zoisovi hiši, posebno poučevanja kontese Bellegarde v slovenščini se spominja Kopitar indirektno tudi v latinskih pripombah k ukrajinski gramatiki J. Levickega.[6] Kljub temu ne bi tega toliko upošteval kakor avtor na str. 6—9. Kopitar bi se tudi brez tega poučevanja uveljavil prej ali slej kot filolog, ker je bila jezikovno-kritična nadarjenost najmočnejša stran njegove duševnosti. V Kopitarjevem poudarjanju takšnega začetka lastne filološke poti čutimo nekaj anekdotičnega, skoraj parvenijskega, česar se Kopitar ni vedno otresel. Glede na to so morebiti nekoliko odveč obširni podatki o družini Bellegarde. Zois je vzgajal v Kopitarju slavista in on ga je priporočil za tisto poučevanje, ker je poznal njegovo znanje. Med praktičnimi jezikovnimi vajami za konteso Bellegarde in Kopitarjevo slovnico iz 1809 pa je bilo le malo skupnega. Poročevalec vidi v Kopitarjevi argumentaciji nekaj samopoveličavnega, kar naj bi tudi zmanjšalo vrednost Vodnikovega mnogoletnega filološkega prizadevanja. — Na str. 13 pa bi bilo potrebno spremeniti v 26. vrstici vrstni red: »српског и словеначког језика« v »словеначког и српског . . .«, ker je to »prednost« Kopitar pripisoval najprej slovenščini, in sicer že v *Gramatiki*, 256. Avtorjeva opomba 81 na tej strani pa ne nudi pojasnila, ki ga obeta. Na str. 141

[4] Laik seveda o tem ne bi smel govoriti, toda vprašanje se mi zdi tako važno, da si ga drznem zastaviti spoštovanemu avtorju v tej, res da ne docela primerni obliki, da bi ga o priliki rešil.

[5] Prim. str. 3 pod črto.

[6] Glej Nahtigal, *Jerneja Kopitarja spisov* II. del, 2. knjiga, 301.

in 142 sem namreč zaman iskal ustreznih podatkov. O Čopu (str. 14) ni mogoče trditi, da je odrekal Kopitarju estetske »lastnosti«, očital mu je samo, da ni hotel priznati estetske vrednosti nekaterih pesmi v KČ. Prešeren je 1832 označil Kopitarjev nasvet iz 1824/25, da naj z izdajo svojih mladostnih pesmi še počaka, kot »dober svet«, ki ga je izpolnil 1830 ali 1831 celo bolj radikalno, kakor je Kopitar mislil. V satirah je pisal Prešeren sicer drugače, toda besed in podob v satirah ne gre razlagati dosloVno. Z njimi je hotel prisiliti Kopitarja, da bi njegove pesmi ocenjeval z estetskim čutom, a ne z doktrinarnim nerazpoloženjem, izhajajočim iz njegove protiliterarne teorije, da je Slovencem potrebno le jezikoslovje in poučno pismenstvo. Glede pisave imena janzenista Françoisa Philippa Mésenguya (1677—1763) (str. 15) je zavedel avtorja ali srbski fonetični način ali slovenski pisatelji (Prijatelj, Kidrič), ki so pisali: Mézanguy. Zupanu pa je Kopitar hotel prinesti iz Pariza cel kup »antijezuitik« pač zato, ker je bil ta kot janzenist a priori odločen nasprotnik jezuitov, ne pa zato, ker je bil 1814 jezuitski red obnovljen. Nečitljiva beseda iz odlomka Kopitarjevega pisma Rudežu (str. 16) bi se dala razbrati: d*(eshalb)*. Na str. 17 pa mora odpasti pohvala Kopitarja, češ da je poznal tudi dela francoskega humanista Symphoriena Champiera (1472—1537),[7] kajti kritike Hankovih pesmi, na katero se sklicuje avtor, gotovo ni napisal Kopitar, ampak neki Čeh, najbrž Jan Nejedly (1776 do 1834), kakor je domneval Nahtigal, ne da bi se bil mogel odločiti,[8] a je bil vendar toliko previden, da je uvrstil to kritiko med »dva dvomljiva spisa«. Škoda, da profesor Ibrovac tega ni upošteval. Romani nemškega romantičnega grafomana Friedricha de la Motte Fouquéja, »pruskega, zmešanega Walterja Scotta«,[9] pa so bili takrat najpriljubljenejše berilo vseh slojev od gimnazijcev do cenzorjev. Zato ne priča Kopitarjeva vnema zanje nič o njegovem estetskem čutu, morebiti prav o nasprotnem. Da ne omenja Kopitar velikih francoskih romantikov in Balzaca, se mi ne zdi čudno, njega niso mikale nove struje in njegovo zanimanje za literaturo ni bilo nikdar samo estetsko, temveč vedno bolj ali manj znanstveno ali politično. Povrh pa so bili ti avtorji v Avstriji politično sumljivi. Na str. 25 je interpretacija odlomka iz Kopitarjevega pisma Zupanu o »rdečem plašču« najbrž napačna. Kopitar je hotel zapisati, da ima dovolj uradnega cenzorskega posla in da z njim ni najbolj zadovoljen. Izraz »razgali« (str. 28) je vsaj za Slovenca pa tudi za Hrvata dvoumen. V zadnji vrsti teksta na tisti strani je tiskovna napaka, prepisana iz Jagića: »pa neki tudi U-u ni prav«!, kar je treba brati: »pa neki tudi N-u *(Napoleonu)* ni prav!« Zato je seveda tudi avtorjeva razlaga pod črto nepravilna. Prav tako ni avtor dobro razložil odlomka iz pisma Dobrovskemu (na str. 29): »sed *nos* persistimus semper Michelliones«, kar je treba razumeti: toda *mi* ostanemo vedno Nemci (Mihelni), ne »bedaki«. O Primcu je potrebno na str. 37 popraviti, da ni umrl v duševni bolnici, temveč na vasi, v Zalogu na Dolenjskem. Imena tirolske doline Pustertal ni mogoče sloveniti kot »Bistrička dolina«, kakor misli avtor na str. 41. Kljub natančni pojasnitvi, zakaj je Keltska akademija pripisala avtorstvo Kopitarjeve gramatike Zoisu, se ne morem strinjati z Ibrovčevimi refleksijami o Prešernovem sonetu *Relata refero* (str. 63). Literarna satira ima nedvomno svoje pravice. Prešeren je v abecednem boju samo izkoristil Lanjuinaisovo trditev, ne da bi ji bil verjel. To pričata naslov in motto soneta. Prešeren je v tem boju branil umetnost in napredek, Kopitar ju je napadal. Beseda o človeških slabostih enega

[7] Podatki iz Bédier-Hazard, *Littérature Française*. Nouvelle édition (1948), I. del, 172.

[8] L. c. 1, 405.

[9] Paul Wiegler, *Geschichte der deutschen Literatur*, 1930, II 76.

in drugega je pravična, samo ne na tem mestu. Podčrtni komentar k stavku iz Kopitarjevega pariškega pisma Zoisu: »Dem Sentymer und der v. Fr. D. m. n. bin ich auf der Spur« ni pravilen. Florijan Sentimer je bil zdravnik (1785—1830?), doma je bil iz Kranja, umrl pa je menda v Moskvi, bil je Kopitarjev in Zupanov znanec; a tudi v drugem primeru ne more biti govora o neki gospe Dežmanovi.

V drugem delu študije (od VI. poglavja) nismo opazili podobnih drobnih nedostatkov. V opisu Kopitarjevih zvez z orientalistom A. I. S. de Sacyjem je zelo pomembno novo, zanimivo poglavje o Kopitarjevem prizadevanju za tisk Vukovega prevoda Novega testamenta. Človek bi želel samo (na str. 90) natančnejše podatke o Njegoševem ravnanju v tej zadevi, zlasti če upoštevamo, kaj je pisal o tem Kopitar 14. januarja 1834 Jakobu Grimmu.[10] Vse literarne zgodovinarje pa je gotovo razveselila avtorjeva obljuba v VII. poglavju (str. 104), da bo izdal predavanja Clauda Fauriela o novogrški in srbski narodni pesmi s posebno razpravo. Za Faurielovo delo se je zanimal tudi Čop, ki je študiral novogrško ljudsko in umetno poezijo. Zelo poučen je tudi prikaz Kopitarjevega sodelovanja s kaligrafom J. B. Silvestrom in njegov delež pri Silvestrovi izdaji Reimskega evangelija 1843.

Oris Kopitarjevih zvez z drugimi francoskimi jezikoslovci razkriva razne biografske in bibliografske stvari, ne daje pa nobenih globljih podatkov za avtorjevo temo.

Če strnemo naša opažanja, moramo ponovno pokazati na avtorjevo ljubezen do teme, na njegovo neutrudnost pri iskanju virov, na točnost in nepristranost v interpretaciji, ki smo jo le v nekaj primerih morali drugače zasukniti. V teh pogledih je Ibrovčeva knjiga vzgled vsem jugoslovanskim literarnim zgodovinarjem. Slovenci smo pa profesorju Ibrovcu še posebej hvaležni, ker je bistro, požrtvovalno in ljubeznivo pojasnil mnogo podatkov iz življenja našega rojaka. Razločki v njegovem in našem razlaganju Kopitarjeve osebnosti in vrednotenju njegovega dela so posledica različnih vidikov in različnih šol ter generacij.

Če je v tem poročilu izražena želja po širši koncepciji Kopitarjeve osebnosti, se je to zgodilo ob popolnem priznavanju vrednosti Ibrovčeve študije samo iz prepričanja, da si mora vsaka znanstvena generacija stvoriti svoj pogled na vsako veliko literarno ali kulturno osebnost. Ker pa je matica naše knjige hvaležnost, je treba na koncu še enkrat poudariti slovensko hvaležnost za ta obširni in v marsičem vzorni prispevek k naši literarni in kulturni zgodovini.

A. Slodnjak

J. Hubschmid: ALPENWÖRTER ROMANISCHEN UND VORROMANISCHEN URSPRUNGS. Bern 1951.

J. Hubschmid: PYRENÄENWÖRTER VORROMANISCHEN URSPRUNGS UND DAS VORROMANISCHE SUBSTRAT DER ALPEN. Acta Salmaticensia, Filosofía y Letras, T. VII, núm. 2; Universidad de Salamanca 1954.

Študije mladega bernskega romanista J. Hubschmida zaslužijo vso pozornost slovenista, slavista in balkanologa. Ukvarja se v prvi vrsti s predromanskim leksičnim substratom v romanskih jezikih. To je v romanistiki že dolgo intenzivno obdelovana tematika, vendar je Hubschmid prinesel mnogo novega. Poleg glasoslovne, semantične in sufiksalne analize je zanj tudi besedna geografija metodično enakovreden faktor. Kadar je apelativ obenem tudi toponimična baza, pritegne tudi toponomastično gradivo. Najbolj je razgledan v romanistiki

[10] Prim. M. Vasmer, *Kopitars Briefwechsel mit Jakob Grimm*, 1938, 111—112 in v predgovoru XXIV.

in v keltski filologiji, z uspehom pa tipa tudi v širša področja. Zelo zgodaj je v krog svojega zanimanja pritegnil tudi slovenščino in do sedaj je objavil že vrsto posrečenih etimologij slovenskih besed z alpskim sorodstvom (glej recenzije njegovih knjig *Vorindogermanische und jüngere Wortschichten in den romanischen Mundarten der Ostalpen*, dalje *Praeromanica* in *Sardische Studien* v *SR* IV in *SR* V—VII, 109—10). Nekaj slavističnih in slovenističnih etimologij pa najdemo tudi v njegovih krajših člankih, raztresenih po različnih romanističnih strokovnih časopisih; tako bi omenil »*Bezeichnungen für ‚Kaninchen' — ‚Höhle' — ‚Steinplatte'*« v *Festschrift J. Jud, Rom. Helv.* 20; dalje »*Zur Erforschung des mittellateinischen Wortschatzes*« v *Arch. latin. medii aevi* XX; »*Das Baskische und d. voridg. topog. Wortschatz europäischer Sprachen*« v *Actes et Mémoires III*ème *Congres Int. de Top. et d'Antrop.*, 1951; »*Fr. ‚laîche', dt. ‚lische'*« v *ZfrPh* XXIV; »*Afr. ‚cuivre' — dt. ‚Köcher', eine Wortfamilie hunnischen Ursprungs*« v *Essais de Phil. moderne*, 1953; »*Hispano-Baskisches*« v *Boletim de Fil.* XIV; poleg nekaterih člankov in kritik v *ZfrPh*, *Vox Rom.* in *RIO*.

Toda tudi tam, kjer se slovenščine ne dotika naravnost, so njegove skrbne in solidne besedne analize obenem z bogatim gradivom in kritičnimi pretresi dosedanje literature dragocena pomoč vsakomur, ki ga zanima podobna tematika izven romanskega sveta. Bilo bi malodane smešno, ako bi hotel slavist, ki mu manjka celo najpotrebnejša strokovna literatura, kritično pretresati gradivo in ugotovitve tega sicer še zelo mladega delavca, ki pa je v romanistiki dosegel že popolno priznanje, saj je v zadnjem času postal sourednik Wartburgovega Francoskega etimološkega slovarja, priznano najboljšega dela te vrste na svetu. Slavist se pri njem lahko samo veliko nauči. Opozoril bi rad samo na nekaj reminiscenc, ki so se mi vzbudile ob branju Hubschmidovih študij, ki so mi do sedaj bolj kot katera koli druga strokovna literatura pomagale pri prvih, včasih seveda še zelo negotovih tipanjih v težavne in še nerešene probleme slovenskega besednega zaklada in toponomastike.

O obeh knjigah samih po sebi ne bi bilo potrebno povedati kaj več. *Alpenwörter* so drobna brošura na 64 straneh, nekoliko razširjeno avtorjevo nastopno predavanje na univerzi v Bernu, dopolnjeno z opazkami in z ekskurzi v petitu, ki zavzemajo dobro polovico prostora. Vendar kljub zgoščenosti nimamo pred seboj samo strnjenih rezultatov Hubschmidove disertacije in habilitacije, ampak najdemo posebno v dodatnih ekskurzih vrsto novih in pogosto bistveno važnih dopolnil k posameznim etimologijam. Pojem *Alpenwörter* rabi J. Hubschmid v širšem pomenu kakor njegov učitelj J. Jud. Zanj so to besede, ki označujejo oblikovitost tal, naravne pojave, živali in rastline ter človeško dejavnost, specifične za Alpe, brez ozira na njihov izvor. Rabijo se ali samo v Alpah ali pa dobe tukaj poseben pomen, čeprav je njihov areal širši. Marsikatera izmed teh besed je zašla tudi v slovenščino; deloma je to dediščina po staroselcih, nekatere pa smo si izposodili šele kasneje od romanskih sosedov. Nekatere osnove najdemo pri nas samo še v imenih. Hubschmidove *Pyrenäenwörter* pa so analiza skupnih potez značilnega predromanskega sloja besedi v romanskih Alpah in na Pirenejskem polotoku, diferenc med obema področjema ter konkluzij, ki jih je mogoče z besedno geografijo postaviti za prazgodovino naselitve teh predelov Evrope.

Za nas bi bilo brez pomena, da bi podrobno referiral o posameznih etimologijah in o problematiki besednih skupin. Celotna slika še ne more biti dokončna, vsaka nova najdba lahko spremeni poglede in Hubschmid sam je že večkrat zavrnil svoje bolj zgodnje trditve in jih bo verjetno še kdaj. Zanimivo pa je vse, kar se dá aplicirati na naše ozemlje.

O predslovanskih besednih in imenskih reliktih na današnjem slovenskem etničnem ozemlju si še ne moremo ustvariti kake dokončne predstave. Iz gostote predslovanskih imen je mogoče sklepati, da so naši predniki srečali ostanke staroselcev malodane povsod, kjer so se naselili. V nekaterih stranskih dolinah in v goratih predelih so se verjetno ostanki staroselcev ohranili še nekaj rodov med slovansko okolico. Drugače si ne bi mogli razlagati, da imajo včasih potoki, ki se izlivajo v reke z že slovanskim imenom, še ohranjene predslovanske nazive. Takšne primere najdemo od porečja Mirne na Dolenjskem po obronkih hribovitega pasu proti severu do Drave. Podobno stanje se dá ugotoviti tudi više v Avstriji na prehodu iz Panonske nižine v Alpe.

Staro prebivalstvo je bilo deloma romanizirano, vendar ne povsod. V primeru *Trojane* < **Trǫd-jane* < *Atrant-* imamo že opravka z romansko lenizacijo, pri Koroško < **Korǫti-bsko* < *karant-* pa te značilne zgodnje romanske poteze ni. Dejstvo, da moramo računati z različno fonetiko v substitucijah, seveda silno kompplicira težave pri vsakem etimologiziranju.

Drugačno stanje pa moramo suponirati na slovenskem zahodu. Predeli južno od Vipavske doline, ob morju in v Istri so bili ob prihodu Slovencev že romanizirani in verjetno tudi bolj gosto naseljeni. Vendar je treba tudi tukaj računati z močnim kasnejšim romanskim dotokom. Plast predromanskih imen pa je tudi tukaj upoštevanja vredna. Za gorato ozemlje od langobardskega limesa proti severovzhodu do zgornje savske doline pa se zdi, da je bilo takrat poseljeno še z deloma neromaniziranim prebivalstvom, ki je bilo morda še nekaj stoletij izpostavljeno na eni strani slovenizaciji, ki se je širila iz prvotnih naselitvenih jeder, od zahoda pa je še nekaj časa napredovala romanizacija, katero je šele sčasoma prekril slovenski živelj. Pri rečnem imenu *Karnahta*, furlansko *Cornàp, Cuarnàp* (Pirona 1472) sta Skok in Škerlj, *Oko Trsta* (1945) 175 sklepala, da slovensko ime ne more biti prevzeto iz romanskega, ampak je treba suponirati neki predromanski dialekt za izhodišče teh fonetičnih diferenc. Še bolj odločno je trdil to Skok, *SR* III 354. Prav tako preseneča slov. *Ahten* za furl. *Àtimis, Attimis*. Druga opora za to sklepanje bi bila imena *Bate, Baske* in *Banjščica*, ki po dialektoloških izsledkih T. Logarja (*SR* VIII, *Dial. študije* V) in po analizi sufiksov kažejo na izvedbo iz etnika **Vent-*. Tudi sorazmerno pičlo število imen z možno romansko etimologijo med stotinami gotovo predslovenskih na tem ozemlju bi govorilo za upravičenost takšnega sklepanja. Vendar pa mnoga imena kažejo vplive romanske fonetike vsaj do srede XII. stoletja.

V Hubschmidovih študijah se najde marsikaj uporabnega tudi za ta vprašanja. Do neke mere vsaj nadomestijo obsežni, pri nas povečini nedostopni romanistični aparat. Škoda samo, da tudi na naše ozemlje ne zasleduje geografske razprostranjenosti posameznih osnov.

Tako bi pri osnovi *alpis*, ki po Hubschmidovi analizi pomeni prvotno »Weide« (*Alpenwörter* 8 d. in 40—46), omenil, da se pojavi tudi pri nas ca. 1200 ime *In Alpe* za Banjščico in Trnovski gozd (M. Kos, *Primorski urbarji* II 108). Hubschmid dvomi v Pokornyjevo etimologijo, da bi bilo kelt. *alpis* iz ide. **al-* »nähren«, in pripušča možnost, da je osnova predindoevropska.

Pri imenih *Albana* iz *alba* »befestigte Siedlung, Burg« (*Alpenwörter* 44) bi opozoril na ime *Ibana* v Beneški Sloveniji, furl. *Albàna, Albàne* (Pirona 1463), 1161 in 1185 *Albana* (M. Kos, *STL*). Slovenska oblika imena ne kaže na metatezo; ni verjetno, da bi *Ibana* nastalo na enak način kakor dial. *iblâna* < *ịablana* < *Iblana* < *Ljubljana*, ampak je začetni *-i-* nastal zelo verjetno iz lokalno dial. *-ai-*; prim. *Tipana, Tajpana*, furl. *Tipàne, Taipàne* (Pirona 1519), kar je morda tudi

iz starejšega *Talpana ali *Tappeana. Historični zapiski so za to ime dokaj pozni, 1288 *Teyzan* (?), 1329 *Teypana*, 1339 *Tupanam* (M. Kos, *STL*). Na tem prehodnem ozemlju med slovenskim in romanskim svetom je v fonetiki mnogo nejasnega, kar bi potrebovalo intenzivnega sodelovanja med slavistiko in romanistiko. Za imeni *Ajba* in *Malajba* (= *Mala Ajba*) v Soški dolini je nemogoče reči, ali je v osnovi predrom. in predide. **alba* ali ide. **albho-* »der Weiße, der Fluß« ali pa že romansko *alveus* »pozza«, prim. ben. apel. *albio, lebo, laip* »truogolo« ter top. *Albi, Lebbi, Laip, Laippo* (Olivieri, *Saggio ... della top. ven.* 306). Značilno je samo dejstvo, da v slovenščini ni več nastopila metateza.

Normalne zgodnje slovanske metateze ni tudi v imenih *Ažla*, furl. *Azide*, 1243 *Alzeda*, 1257 *de Auzeda*, 1286 *Algide*, 1291 *Alzida*, (M. Kos, *STL*). Nekaj podobnega je tudi pri imenih *Avče*, dial. *Auč*, furl. *Ausso*, italij. *Auzza*, 1398 *ze Als, ze Alsz*, 1428 *Als*, 1523 *Alis, zu Als* (M. Kos, *Primorski urbarji* II, indeks) poleg zaselkov *Avško, Avšje, Avščak* in *Nadavč* ter imen potokov *Avščak* in *Avška*. Pri Kobaridu je tudi kraj *Avsa*. Kelemina, *SR* IV (1951) 182 misli pri vseh teh imenih na keltsko **alika* »alisier«. Težko pa je ta slovenska imena ločiti od furlanskega hudournika *Auzza* v Karniji in *Aussa di Luic* (Pirona 1464). Težko je reči, ali imamo pri teh imenih opraviti z eno ali z več različnimi osnovami. Antično *Alsa* (Plinij, n. h. III 126), furl. *Ause*, italij. *Aussa*, slov. *Avša*, rokav Soče v delti, razlaga v zadnjem času H. Krahe, *BzN* III (1953) 51 iz osnove **al-* »voda«, podaljšano s sufiksom *-so, -sā*. Kak vmesni vokal za *-l-* pri zgornjih imenih ni potrebno suponirati. Nad Kobolarsko vasjo pri Planini pa je tudi gorsko ime *Avša* (*Postojinsko glavarstvo* 190).

Tudi ime potoka *Jarbena* pri Kobaridu ne more biti niti slovanskega niti romanskega porekla. Dalo bi se misliti na predromansko rastlinsko ime **arve, *arbe* »macesen« (J. Hubschmid, *Praeromanica* 28); izhodna oblika pa je mogoča tudi **ar(a)vena* in zato metateza tukaj ni nujna. Kelemina, *SR* IV 182 omenja tudi top. *Avber* na Goriškem, 1211 *Alber* (F. Kos, *Gr.* V 186) in sklepa pri tem na neko romansko osnovo **alber* »naplavina«. Veže pa s tem tudi dial. apel. *láberje* »Geröllhalde, Schutthalde«, kar pa ne bo držalo. Slov. *láberje* je bolje razložil Hubschmid v *Archivum latin. medii aevi* XX (1950) 262, in sicer izvaja to iz istrsko rom. *làvera* (Piran) »piastrella da giocare«, trž. *la lavra* »la scaglia«, v Rovinju *laura, láora* »Steinbrett«, furl. *làvare* »grossa lastra di pietro o d'altro; ciottolo torrentizio appiattato come quelli che adoperano i ragazzi in certi giuochi«, v Karniji »lastrone, piano roccioso assai inclinato«, srednje latinsko *lapera* »Steinplatte«, vse iz veneto-ilirskega **lavira, *lavara* k predide. **lappa* »Stein«.

Je pa v slovenščini poleg *láberje* še cela skupina besedi, ki so si med seboj silno podobne in za katere nimamo še nobene etimologije. Nemogoče je reči, ali spadajo skupaj ali moramo izhajati iz več različnih osnov. Pleteršnik navaja *lábora* »Conglomerat«, dalje tudi *lábora* »posoda za mleko« in še tretje *lábora* »ptičja past«. To zadnje je znano tudi v čakavščini, ARj pozna *lȁbor, labora, labura* »ptičja past«. Poleg apelativov pa so v Istri in na Gorenjskem (Kranj, Medvode) številna krajevna in ledinska imena *Labor, Laber, Na Labori, Labrca, Vabara, Vabrnca* (*zbirka MSl*, rkp.), *Labore* pri Kranju, 1347 *dacz Lauer*, 1442 *ze Lafer*, ca. 1485 *dörfle Laffer* (M. Kos, *STL*). Drugi apelativ, ki se zdi, da je soroden vsaj enemu izmed zgornjih (morda celo več med njimi?), je slov. *žlámbor, žlámbora* »Baumhöhlung«, adj. *žlaborast* poleg *žlamborast; -m-* je gotovo sekundaren (Strekelj, *Lehnwörterkunde* 11); na to bi kazala tudi imena *Žlabor, Žlaborsko polje*. Znani so trije zaselki s tem imenom okoli Celja na Štajerskem, žal, brez starejših historičnih zapisov.

Pri značilni semantični verigi »Steinplatte — Höhle — Kaninchen« (J. Hubschmid jun., *Festschrift Jud* 246—280) je seveda nemogoče zanesljivo sklepati samo iz današnjih pomenov, katere slovenske apelative in imena bi bilo mogoče izvajati iz osnove **lavara;* vendar bi bilo pri *žlabor* mogoče misliti na tip **sublavara*, ki je izpričan na širokem ozemlju. V omenjeni razpravi pa opozarja Hubschmid še na neko drugo osnovo *lapa* (str. 258), ki se pojavlja v romanskih jezikih s pomeni »argile, sables, agglutinés en grès« in podobno, kar veže z grš. *λάμπη, λάπη*. Pri tem bi morda prišlo v poštev slovensko in severno hrvaško *lápor* »Mergel« (Kelemina, *SR* IV 182 misli pri tem na rom. **albuca*), tudi v imenih *Lapor, Lapore, Lapornik, Laporščica, Laporska gorca* (*zbirka MSl*, rkp.), *Laporje* pri Mariboru, 1255 *Lapriach*, 1265 *Lapriak* itd. (Zahn. *ONB* 287), *Laporje* pri Turjaku, 1436 *Lappriach*, 1463 *Lapriach* (M. Kos, *STL*). Ime *Laperje* obravnava L. Pintar v *Ljublj. Zvonu* 1910, 237. Areal teh imen je drugačen kakor tipa *Labor;* omejena so na vzhod, na Štajersko in na Dolenjsko. H. Tuma, *Plan. vestnik* XXXIV 291 navaja tudi ime *Lavera*.

Osnova **lappa* sega celo v laponščino (J. Hubschmid, *Actes et mémoires IIIième Congres de top.* II, 1951, 189), manjka pa nam sredstev, da bi ugotovili, kaj je pri nas prevzeto iz romanščine, kaj je avtohtona dediščina in kaj je treba izvajati iz drugih osnov. Skoraj gotovo ne spadajo sem imena *Lavrica*, prim. *Lavrica* pri Mokronogu, 1388 *Lawrichendorf* (M. Kos, *STL*), kar bi kazalo na antroponim. Istega izvora bodo tudi priimki *Lavrič, Lavrih*. Apelativ *lâvra, lavrica* »ein durch das Eis geschlagenes Loch, die Wuhne« pa izvaja Pleteršnik iz nem. *Lauer* (?). Ob furlanskem imenu *Lavrizza* pri Tricesimo pa sodita Škerlj in Skok, *Oko Trsta* 187, da bi bilo zaradi sufiksa mogoče misliti na slovensko poreklo. Vsi ti apelativi in imena bi potrebovali še temeljite preiskave.

Ne upam si soditi, kako daleč je segla kasnejša romanizacija tega zahodnega pasu. Tudi vzhodne Julijske Alpe so bile še dolgo po prihodu Slovanov domena alpskih pastirjev, za kar pričajo apelativi *tamar* »Viehhürde, Pferch« in imena *Támar, Támore, Tamor*, večkrat na Gorenjskem kakor tudi v Beneški Sloveniji in na Primorskem; furl. *tàmar, tàmer*, koroško nem. *tummer, tunger* iz predromanskega **tam-* (Hubschmid, *ZfrPh* LXVI 23). V isto skupino pastirskih izrazov spadajo tudi apel. *médrje, medrija, mederja, medernja* poleg *mândrija* (Koštiál, *Geografski vestnik* II 52; Kelemina, *SR* IV 182), v imenih *Spodnje, Zgornje Medrije, Medrje, Laško Medrje, Volova Medrna* (Tuma, *Geografski vestnik* I 96); furl. *madria*. O problematiki osnove ilirsko **mandia*, grš. *μάνδρα*, lat. *madra* glej Hubschmid, *Pyrenäenwörter* 28.

Zanimivo je ime *Nadiža* za izvir Save v Planici pod Jalovcem. Svoj čas so nekateri avtorji trdili (glej *RE* Pauly-Wissowa pod geslom *Natiso* z zemljevidom in z literaturo), da je bil tek *Nadiže* in *Soče* v antiki precej drugačen, kakor je danes. *Nadiža* je izvirala v Trenti, tam, kjer je danes romantični izvir Soče; pri Kobaridu pa je zavila proti zahodu v Nadiško dolino in pritekla do morja v sedanji Sočini delti, kjer se je en rokav še pozno v srednji vek imenoval *Natiso* (danes *Margo*). Soča pa je bila manjša reka — začudo je antični avtorji ne omenjajo —; izvirala je pod Kobaridom in verjetno poniknila nekje pri Doberdobu. Nekdanji izvir Nadiže, sedaj Soče, loči samo greben Mojstrovke in Travnika od sedanje Nadiže v Planici, zato ni izključeno, da se je staro ime preneslo na najbližji močan izvir, ko sta pri neki neznani katastrofi reki tako močno spremenili svojo strugo. Ob drugih nerazloženih imenih v zgornji Savski dolini se ne bom ustavljal, do *Montaža* ni nobenega z romansko razlago.

A tudi okrog Soške doline ni vse romansko, kar se ne dá razložiti iz slovenščine. Krajevno in gorsko ime *Masore* (603 m) nad Idrijo je mogoče primer-

jati z *Mosor planino* v Dalmaciji, v antiki *Massarum* (H. Krahe, *Geogr. Namen* 57; Skok, *Anali* I, 1952, 40); *-a-* je razložljiv po moderni vokalni redukciji. Gorski hrbet *Korada* nad Sočo spada gotovo med izvedenke iz osnove **karra-* »kamen«, prim. slov. apel. *kar, ker* (Hubschmid, *Sard. Stud.* 109; *Pyrenäenwörter* 31). Iz iste osnove bi se dal razložiti tudi hidronim *Kòrana* pri Karlovcu, 1224 *Koranna*, 1259 *Corona, ad Coronam* (Smičiklas III 239 in V 148). To ime primerja Dickenmann, *AECO* VII (1941) 184 z antičnim *Corinium* v Dalmaciji. Vendar je *Korana* težko ločiti od enako tvorjenih gorskih in rečnih imen po Evropi, kakor n. pr. francosko *le Chèran* in *le Cher* (Dauzat, *RIO* VI, 1954, 86).

V Beneški Sloveniji, a tudi še v širšem pasu na zahodu so zelo številna imena na *-ana*, ki so po svojem poreklu lahko predromanska ali pa so tvorjena tudi že iz romanskih antroponimov. Poleg *Ibana, Tajpana, Mojstrana, Kodrjana* naj omenim še *Barbana, Biljana, Borjana, Fojana* (1180 *de Flojano*), *Flipan*, furl. *Flaipàn* (1312 *in Flaybano*), *Gročana, Košana, Kozana, Kožana, Kožbana, Medana, Sežana, Tavorjana* itd. Vendar je le za malokatera med njimi mogoče najti zadovoljiv romanski antroponim. Tudi imena na *-bsko*, ki so tako pogostna v Posočju, n. pr. *Avško, Baske, Idrisko, Kojsko, Morsko* (dial. *morskjé*), *Vogrsko, Vojsko, Ubeljsko* so po veliki večini tvorjena iz predromanskih osnov. *Idrsko*, po 1086 *Idrsca*, 1258 *Idrisca* itd. (M. Kos, *STL*) je nemogoče ločiti od drugih *Idrij. Kojsko*, po 1086 *Culsca, Culscha*, 1131—1161 *Cluschae*, 1299 *Cusca*, 1300 *Culsca*, 1317 *Culzacha* (M. Kos, *STL*) bi mogli, sodeč po zapisih, izvajati iz **kolьsko* ali **klьsko;* osnova je morda predromansko **cala*. Za *-j-* ni nujno, da bi iskali zanj slovenske razlage. Tudi rečno ime *Grojna* je še 1471 pisano *di Grämna* (M. Kos, *STL*) in pri Palmanovi v Furlaniji je kraj *Jalmic*, 1180 *Jermnico*, 1275 *Iamnich*, 1299 *Jaynich* (M. Kos, *STL*). Verjetno so v teh spremembah še romanski glasoslovni pojavi.

Brez lenizacije najdemo v tem zahodnem pasu imena, kakor je n. pr. *Batava* (dial. *batâva*, na kartah *Potava*), levi pritok Bače pri Podbrdu in *Batuje* pri Vipavi, 1060—1083 *Batavia*, po 1086 *Butaria, Buttavia* (M. Kos, *STL*), v XIV. in XV. stoletju *Bozuiach, Butinach, Watuiach, Wotuiach, Wutinach* (M. Kos, *Prim. urb.* II, indeks). To ime bi se dalo primerjati z antičnim venetskim *Patavium*, danes *Padova;* to je ime, ki ga po navadi izvajajo iz nekega veneto-ilirskega antroponima z osnovo **Pat-* (A. Karg, *WuS* XXII 183). Vendar je imen tipa *Batavi, Batavia, Batava, Patavia, Pattavia* zelo veliko (glej n. pr. Förstermann, *ONB*[1] II 215) in ni verjetno, da bi bila vsa istega izvora. Žal mi trenutno ni dostopna druga literatura o teh imenih. Dalo bi se misliti tudi na izhodno obliko z reduplikacijo *Battava;* oblika *Potava*, ako se res kje govori, je pa mogla nastati pod nemškim vplivom. Nemška kolonizacija s centrom v Nemškem Rutu je tudi v okolici Podbrda pustila svoje sledove.

Seveda niso vsa predromanska imena na slovenskem zahodu avtohtona dediščina. Za nekatera je lahko razvidno, da smo jih dobili šele z romanskim posredovanjem. Naj omenim gorsko ime *Koretan* pri Harijah in potok *Korotanščica* z mlinom *Korotan* pod Nanosom. To gotovo ni iz substratnega **karanto-* kakor *Koroško*, ampak že iz romanskega furl. *carantàn* »galestro, argilla« (Hubschmid, *Festschrift Jud* 276 z literaturo). Vendar je jezikoslovec včasih zelo v zadregi. Gorsko ime *Tabrìn* pri Štijaku moramo seveda ločiti od naših imen *Tabor*. Sufiks je gotovo neko romansko *-unum;* osnova pa je morda le ista kakor v *Taburnus mons* pri Virgilu, *Tábiu* na Korziki, *Tàber* na Španskem in svetopisemski *Tabor* v Aziji, predgrško *τάβα πέτρα* (Hubschmid, *Sard. Stud.* 103). Celo pri imenih kakor je n. pr. *Gamzov skret* v Kamniški Bistrici je treba biti previden, če je pomen res »stranišče« ali imamo opravka z isto osnovo, kakor je v furl. *cret, crete* »Fels«, kar tudi razlagajo kot predromanski relikt.

To ozemlje bi zahtevalo več pozornosti jezikoslovcev različnih strok. Omejil sem se samo na nekaj primerov, pri katerih je kljub našemu nepoznanju epihorične fonetike še mogoče nekaj sklepati. Nepreiskanega imenskega gradiva pa je v tem pasu še veliko. Poleg krajevnih, gorskih in rečnih imen je tudi vrsta ledinskih imen, ki jih bo komaj mogoče pojasniti iz romanščine. Najprej pa bi jih seveda moral na terenu preveriti izvežban slovenist — dialektolog.

Vse to je seveda samo nekaj misli, ki so se mi vzbudile pri branju Hubschmidovih monografij. Moj namen je bil samo, da opozorim na bogato problematiko slovenskega imenoslovja, posebno v zahodnih predelih. Potrebno bo pa še mnogo trdega dela, preden se bomo prikopali do večje jasnosti.

F. Bezlaj

Eduard Winter: DIE PFLEGE DER WEST- UND SÜDSLAVISCHEN SPRACHEN IN HALLE IM 18. JAHRH. (Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin, 1954.) Veröffentlichungen des Instituts für Slavistik Nr. 5.

Bivši profesor praškog nemačkog univerziteta, autor monografije o Jozefinizmu, sada profesor istorije slovenskih naroda na Humboldtovom univerzitetu u Berlinu, pisac je gornjeg dela.

Još pred dve godine publikovao je Winter u istoj seriji delo »Halle als Ausgangspunkt der deutschen Russlandkunde«. Već iz naslova se može zaključiti da su oba ova dela u bliskoj vezi. Dok su u prvoj knjizi Rusi objekt istraživanja, u drugoj je autor obradio zapadno- i južnoslovenske narode i njihove veze sa Halleom u 18. v. Obrađeni su i kulturni uticaji iz Hallea na narode koji žive u neposrednom susedstvu slovenskih a to su: Litvanci, Mađari i Rumuni. Pri tom je autor iscrpeo do danas slabo poznati materijal iz Franckeove zadužbine u Halli. I da je samo to učinio zavredeo bi punu pohvalu. Međutim, W. je potkrepio svoje delo mnoštvom dobrih citata, pokušao da poveže kulturna strujanja 18. v., naoko različitog kulturno-istoriskog razvitka pojedinih naroda ovoga dela Evrope. To nije bio lak posao i svak će, kad pročita Winterovu knjigu, morati da prizna, da je on u tom uspeo.

U ovom kratkom prikazu prepustićemo da se pozvanije pero pozabavi Zapadnim Slovenima, dok bi se mi zadržali na Južnim Slovenima i to poglavito Srbima, Slovencima i Hrvatima.

Već je odavno poznata u južnoslovenskoj slavističkoj literaturi važna uloga akademije, a docnije univerziteta Halle na širenju prosvećenosti u našim krajevima. Naročito su Srbi osetili blagotvornu ulogu nemačkih neohumanista iz Saske. Posle velike seobe 1690., našavši se u teškom položaju nezaštićenog naroda, večito pod udarcem prozelitske propagande, Srbi su morali da traže puta i načina da se odrvu tim opasnostima. Trebalo je za kratko vreme oplemeniti prosvetom u turskom ropstvu zaostale široke narodne mase, ali u isto vreme paziti da se to ne dogodi na štetu narodnosti i vere. Pogledi su bili uprti na Rusiju otkuda i dolaze prvi učitelji koji pomažu osnivanje prvih srpskih srednjih škola posle seobe.

Međutim, potrebe su bivale sve veće, trebalo je za kratko vreme stvoriti dobar činovnički, vojnički i svećenički stalež, zato vojvođanski Srbi šalju omladinu poglavito u ugarske protestantske gimnazije i akademije. Učitelji na tim školama, većinom Nemci, Česi, Slovaci, pa i sami Mađari, bili u vezi sa centrima nemačkog »Aufklärung-a« Leipzigom i Halleom. U Winterovoj knjizi čitamo kako je krajem 17. i početkom 18. v., zahvaljujući naglom privrednom usponu, univerzitet u Halli stekao primat među tadašnjim nemačkim visokim školama — nosiocima prosvetiteljskog pokreta. To se dogodilo naročito kad su u Halle

prešli Thomasius i Francke, a malo docnije i Ch. Wolff, dosadašnji profesori leipziškog univerziteta. Zajedno sa P. J. Spenerom, August-Hermann Francke (1663—1727) osnivač je pietističkog pokreta među Nemcima. Želeći da ostvare delotvorno, praktično hrišćanstvo i u tom smislu da utiču na svakog pojedinog čoveka, pietisti održavaju i van službe božje sastanke (pia conventa — otkuda im i ime) ustajući protiv Luterove ortodoksije, ali ipak ne prelazeći okvir oficijelne hrišćanske dogmatike.

Kao najaktivnija grupa u okviru protestantske crkve traže pietisti već zarana kontakt sa slovenskim narodima, želeći da prošire svoju akciju i na pravoslavnu crkvu, kojoj oni većinom pripadaju. Već 1702. osniva Francke »Collegium orientale« na kom će se predavati jezici raznih slovenskih naroda i učiti njihova istorija. Pored toga osnovao je Francke još 1698. Orfanotrofij, u kom su primani mladići iz naših krajeva i tako im omogućavano besplatno školovanje, zatim t. zv. Paedagogium (Alumnat), nekoliko vrsta srednjih škola kao i razne zanatske radionice. Sve te ustanove, poznate pod imenom Franckeovih zadužbina (Franckesche Stiftungen) koje je posle Franckeove smrti vodio njegov sin Gotthilf August (1690—1763) uživale su ne samo dobar glas, nego i vršile veliki uticaj na omladinu.

Na političkom polju to je doba kad moć pruske države dolazi sve više do izražaja, da bi pod Friedrichom II kulminirala konačnim osvajanjem Šleske u sedmogodišnjem ratu (1756—1763). Pruski kraljevi bili su vrlo skloni pietističko-prosvetiteljskoj akciji iz Halle, jer su u njoj videli pogodan instrument svoje ekspansionističke politike prema Austriji. Koristeći vešto nezadovoljstvo nekatoličkih naroda Austrije, ali i stalno u vezi sa raznim reformističkim pokretima unutar katoličke crkve (na pr. jansenistima), Prusija je pokazala daleko više oštroumnosti u vođenju državnih poslova od Habsburgovaca, koji se tokom čitavog 18. v. — izuzev relativno kratku periodu vladavine Josipa II — oslanjaju na klerikalne krugove katoličke crkve. O tom rečito govori Winterova dokumentacija, naročito pisma starijeg i mladeg Franckea pruskim kraljevima.

Ovde naročito na toj činjenici insistiramo, jer nam se čini da dosadašnje rasprave o tom periodu to dovoljno ne uočavaju (na pr. M. Kostić: »Serbische Studenten an den Universitäten Halle, Leipzig und Göttingen im 18. Jahrhundert, Südostdeutsche Forschungen III, 1938«). Winter je i inače Kostićevu raspravu novim podacima u mnogočem upotpunio. To se u prvom redu odnosi na one ljude koje je Francke slao u cilju misije u naše krajeve, a od kojih nekima ni imena nismo znali. Franckeovi pitomci Ukrajinac Simeon Todorskij, bivši đak Kijevske duhovne akademije i docnije episkop u Pskovu in Slovak Matej Jelenek, koji je prethodno polazio protestantske gimnazije u Djuru i Bratislavi prvi su pietistički emisari među Srbima. Jelenek, koga su Srbi srdačno primili, šalje dugačke, latinski pisane izveštaje o lošem stanju prosvete među Srbima, a zaslugom Todorskoga odlaze pak prvi srpski đaci na školovanje u Halle. Međutim uloga ovih dvaju izaslanika, čini se, da je bila još i daleko veća. Boraveći u slavonskim i fruškogorskim manastirima oni su u stalnom kontaktu i sa Srbima iz Bosne (otkuda im dolaze delegacije), Srbije i — u slučaju Todorskog — sa pravoslavnim Rumunima.

Slovenci i Hrvati iz zapadne Mađarske koji su prigrlili protestantizam dolaze već zarana u dodir sa pietističkim pokretom iz Hallea. Tamo je već 1715. izašao Mali katechismus na jeziku koji je bio podjednako razumljiv Slovencima i Hrvatima tamošnjeg kraja. Ni Winter kao ni dosadašnji istraživači Čiževskyj (Kreis A. H. Francke, str. 22), F. Kidrič (»Zgodovina slovenskega slovstva«, str. 115), I. Grafenauer (»Kratka zgodovina slovenskega slovstva«, str. 94) nije mogao sa sigurnošću identifikovati prevodioca Malog katehizma. Tako Kidričeva pret-

postavka, da bi Fr. Temlin iz Krajine kod Tišina, koji je 1714. bio upisan na teološkom fakultetu u Halli, mogao biti autor Malog katehizma, nije dokazana.

Nove podatke pruža nam pismo J. Chr. Lerche-a — Francke-u o misionarskom radu kod Hrvata željeznogradske županije. Taj bivši Francke-ov štićenik, oduševljeni pietista, postao je propovednik švedskog poslanstva u Beču, otkud je mogao da održava vezu sa mnogim pietističkim emisarima u ovim krajevima i da ih snabdeva crkvenim knjigama. Naročito nam se čini važna poruka Francke-u u pismu od 13. XII. 1732. god. u komu javlja hapšenje Kotschmayera, protestantskog pastora željeznogradskih Hrvata, poznatog pisca crkvenih dela na narodnom dijalektu: »Die Captivation dieses lieben Mannes geht mir um so viel mehr zu Herzen, weil er Beati Speneri Lebenspflichten, die sonst im ganzen Ungarland unbekannt, nicht allein in dasiger Gegend, linguam Vandalo-Slavicam übersetzt und sowohl zur Edierung derselben, als eines Catechismi und Spruchbuches Überlegung mit mir gepflogen, welches selbige Nation so nötige und nützliche Werk nun wohl ins Stocken geraten wird.«

Iz tog pasusa bi se dalo zaključiti da je crkvena pismanost na govornom hrvatskom jeziku toga kraja (wasserkroatisch — kako taj dijalekt zove Šafařik) bila veća nego što se to do sada pretpostavljalo. Iako su hrvatske protestantske crkve bile već 1731. god. prisilno zatvorene, a svećenici naročito oni koji su se bavili pisanjem, bili proganjani a knjige uništene, može se pretpostaviti da je delo koje je ostavio Kotschmayer uticalo na docniji rad hrvatsko-slovenskih pisaca M. Severa i S. Küzmiča. Isto tako moraće se ispitati rad F. R. Hodyle, bivšeg katoličkog redovnika, protestantskog konvertita koji je studirao neko vreme teologiju u Halli.

Međutim, da su i katolici, naročito jansenisti, održavali kontakt sa pietistima u Halli, dokazuje nam primer glasovitog slovenskog filologa i botanika 18. v. Janeza Sigismunda Popoviča (1705—1774). Novi Winterovi podaci dokazuju da je Popovič u Halli učio orijentalistiku kod profesora Michaelisa u čijoj kući je stanovao i da je Francke-ovom pietističkom krugu bio dobro poznat (v. prepisku A. B. Schmidt-Francke). Kidričeva tvrdnja da je P. odlazio iz Leipziga samo na »izlet« u Halle, Jenu i Geru (Slovenski biografski leksikon, str. 445) mora se posle ovih dokaza revidirati.

U ovom prikazu posvetili smo, do sada, više pažnje iznošenju novih činjenica za koje pretpostavljamo da će zainteresovati stručnjake kulturne i literarne istorije Jugoslovena. To nas, međutim, ne lišava dužnosti da ne ukažemo na neke netačnosti koje su se potkrale u Winterovoj knjizi, a od kojih ćemo samo neke ovde spomeniti: Hilandar nije ruski nego srpski manastir, osnovan od Stefana Nemanje i njegovog sina Rastka 1198. god. (str. 174). Posle bega iz manastira Hopova u novembru 1760. Obradović se nije uputio u zapadnu Ugarsku (Westungarn, str. 176), nego je preko Slavonije otišao u Zagreb, gde je učio latinski. Treba ukazati i na netačno pisanje južnoslovenskih, osobito ličnih i geografskih imena: Kengelać, mesto Kengelac (str. 174, 285), Frušga gora m. Fruška gora (str. 176), hieromach m. hieromonach (str. 170, 285), zakonodarci m. zakonodavci, procnich m. pročich, »Život i priključenija« m. »Život i priključenija« (str. 178, 179) i dr.

Winter ne navodi novije jugoslavenske literature o predmetu, koja bi sigurno u mnogočem upotpunila njegove teze. Izvesno je da bi mu na pr. Kostićev rad »Dositej Obradović u istoriskoj perspektivi XVIII. i XIX. v.« ili Radojčićev »Jovan Raić« — da samo ova dva spomenemo — bili od velike koristi i njegovo, inače jasno prikazivanje, upotpunili. Međutim, gornje zamerke ne umanjuju vrednost ovoga dela kojim će se otsad morati da služi svaki južnoslovenski literarni istorik ovoga vremena.

Nikola Pribić

IVAN KOŠTIAL: *Slovenski elementi v koroški, štajerski in vzhodnotirolski nemščini. Svoboda, mesečnik slov. Koroške,* IV, št. 11—12, str. 185—192.

Navedeni spis je doslej ostal neopažen, pač zaradi nenavadnega mesta, kjer je bil priobčen. V uvodnem odstavku poroča urednik J. Felaher, kako je prišlo, da je mogel ta prispevek iziti šele po avtorjevi smrti — Koštiál je umrl leta 1949. Odstavek, v katerem se spominja mene, moram popraviti toliko, da sem na pobudo prof. Ramovša izročil Akademiji znanosti dve zbirki slovarskega gradiva: nemške besede v slovenščini in slovenske v nemščini. To gradivo naj bi služilo Ramovšu pri sestavljanju slovenskega etimološkega slovarja. V članku poda Koštiál najprej literaturo o predmetu; razne spise bi bilo treba dostaviti, zlasti Lessiakove razprave, kakor n. pr.: *Alpendeutsche und Alpenslaven in ihren sprachlichen Beziehungen (Germ. Rom. Monatsschrift* II, 1910, 274 sl.), nadalje A. Mayer, *Die deutschen Lehnwörter im Tschechischen (Forsch. zur sudetendeutschen Heimatkunde* III, Reichenberg 1927). Obravnava snovi je sicer popularna, vendar pa, kakor moremo pri Koštiálu pričakovati, znanstvena po duhu. Besede so razvrščene po stvarnih skupinah. Pripomniti je treba, da je avtor sprejel v svoj seznam mnoge splošno bavarske besede, ki torej presegajo okvir slovensko-nemških jezikovnih odnosov, ker so tiste besede lahko sposojene tudi pri Čehih ali drugih severnih Slovanih; take so n. pr.: *Gaislitz, Kraxe, Anetze, Epl, Arling, Zülle* ... Kot slovenske se smatra *Munken* in *Talken,* toda Nemci sami govore o *böhmische Dalken,* in pri nas ni nobene jedi ki bi ustrezala suponirani podstavi sle. *talъkno* (Nahtigal, *Slov. jez.* 17). Med sposojenkami pogrešam *Gockerlenze* ali *Gogolanze* f. »Helleborus niger« (Unger-Khull 298, 297), slov. *kokorik* oziroma *kokurnica;* kor. nem. *klõnats* m. »Triebweg« (Lessiak, *Mua von Pernegg,* § 118). Beseda *Protin* m. »Muskelschmerz, Vergicht« (Unger-Khull 118) ni sprejeta v nemščino, ampak je zabeležena v nekem čarovniškem procesu v Hrastovcu.

V zvezi s tem poročilom naj navedem še dva Koštiálova prispevka k zgodovini slov. besed. *Podlesek* (kor. *parlisk'n*) v *ŽiS* 1936, 17. K imenu *očun* za to rastlino opozarjam na srb. *laćuni* »Cyclamen europeum« (Bern 693, latina). — *Nemška knjiga o Koroščih: ŽiS* 1935, 16. To je poročilo o Graberjevi knjigi *Volksleben in Kärnten.*

J. Kelemina

DROBNA POROČILA

IRENA GRICKAT, *O perfektu bez pomoćnog glagola u srpskohrvatskom jeziku i srodnim sintaksičkim pojavama. Srpska akademija nauka. Posebna izdanja, knjiga CCXXIII. Institut za srpski jezik, knjiga 1. Beograd 1954. Str. 234.*

S pričujočim delom je avtorica, učenka profesorja A. Belića, izpolnila veliko vrzel v proučevanju srbohrv. glagolskega sistema. Na videz neznatnemu vprašanju kratkega perfekta v srbohrvaščini je bilo doslej posvečenih že nekaj krajših samostojnih razprav in več strnjenih oznak v deskriptivnih in historičnih slovnicah. Bolj ali manj so vsi spoznavali, da okrnjeni perfekt ni slučajna varianta polnega. Na podlagi skromnega gradiva so bili deloma pravilno nakazani posebni pomenski odtenki, zvezani s kratkim perfektom, v nekaj primerih so se pojavila tudi lingvistična tolmačenja, ki pa se niso dala aplicirati na vse znano gradivo; vendar se nihče ni lotil sistematičnega zbiranja materiala iz sodobnega knjižnega jezika niti ne iz starejših tekstov, nastalih na knjižno-jezikovnem področju.

Avtorica si je čvrsto zasnovala izhodiščne temelje: gradi na dveh premisah, na Belićevem sintaktičnem relativu, katerega vlogo, posebno glede na krajšanje

perfekta, je sam v več spisih razlagal in poudarjal važnost razlikovanja med relativom in indikativom, ter na opažanjih tistih slovničarjev in lingvistov, ki so naglašali posebno semantično obarvanost skrajšanega perfekta in v nejasnih obrisih že nakazovali rezultativnost in ekspresivnost. Tu je še pripomniti, da razlikuje avtorica relativ v ožjem pomenu (Belićev sintaktični relativ — dejanje je vezano na neko točko časovne črte izven momenta govora) in relativ v širšem pomenu (ožji relativ ali včasih tudi sint. indikativ plus rezultativna in — ali — ekspresivna semantika).

Glavno oporo pri celotnem delu je imela avtorica v svojem jezikovnem občutku. Tega je mogla povsem izkoristiti, ko je v sinkroničnem preseku knjižnega jezika ter knjižno-jezikovnih narečij nanizala in razporedila vse vrste stavčnih konstrukcij, kjer nastopa skrajšani perfekt. Tako ugotovljene pomenske in stilnopomenske odtenke tega perfekta je zatem iskala v starejših tekstih knjižnega ozemlja, ki so čim bliže živemu govoru.

V poglavju o sodobnem stanju v knjižnem jeziku loči avtorica več kategorij in podkategorij. Od utrjenih, v posebnih stavčnih zvezah za knjižni jezik obveznih, prehaja preko stilnopomensko niansiranih na bolj ali manj nenavadne, za knjižno-jezikovni občutek tuje rabe. V teh skupinah je najti izraženo presenečenje, statičnost, prelom dejanja, podobe, kontraste v kontekstu itd.; vendar moremo vse te poteze strniti v dve osnovni semantični komponenti, rezultativnost in ekspresivnost (*Kad se gore popnem, a to moje proso uzrelo — Stali mi, pa brojimo — Bio jedan stranac, pa imao tri sina — Oči joj sunuše, obrazi zaplamteli — Magla pala, zemlja vlažna — Zatvorili nas : Zatvorili su nas* — itd.).

Posebej so obravnavani pregovori, rekla, naslovi in krajši lapidarni stavčni izrazi. Prvi so največkrat primer ožjega relativa, ne predstavljajo realnega dogajanja, marveč brezčasne obče resnice. Pri naslovih pa avtorica poudarja (str. 65), da je mogoče prav iz njih analize najbolje začutiti tisti specifični moment, ki karakterizira srbohrvaški nepopolni perfekt — moment novosti, neznanosti subjekta in predikata ali njunega medsebojnega razmerja. V slovenskem dnevnem tisku kratkega perfekta ni zasledila (str. 160), za kar bi bilo najti vzrok v tem, da je morda pregledala samo časopisje prvih let po osvoboditvi, ko prav tu zaradi treznosti in zadržanosti jezika v tisku takih tvorb res ni; veliko jih beremo med obema vojnama, v današnjih časopisih pa so med senzacionalnimi novicami spet dokaj pogostni (*Državljani preprečili vlom* itd.).

Med gradivom iz starejših tekstov knjižno-jezikovnega področja je avtorica našla le malo primerov kratkega perfekta; večidel so bili v tretji osebi in skoro za vse velja ožji relativ. V zvezi s tem trdi, da ni bilo pred XVII. stoletjem, kolikor je razvidno iz proznih tekstov (verzi zaradi metrične sheme niso zanesljiv vir), v kratkem perfektu nobenega rezultativnega niti ekspresivnega semantičnega odtenka, kar si razlaga z dejstvom, da so bili le-ti pisani v »intelektualnem« stilu, podobno kot današnja strokovna in znanstvena dela, ki skrajšanega perfekta sploh ne poznajo. Vzporedno s tem ugotavlja za starejšo dobo nekaj primerov dolgega perfekta, ki bi bili po njenem mišljenju danes izraženi s kratkim. Težko je verjeti, da bi bili vsi književni proizvodi pred XVII. stoletjem pisani v strogo intelektualnem stilu in da ne bi skozenj prodrla omenjena posebna semantika, ki je v jeziku tudi poprej morala eksistirati in biti izražena z jezikovnimi sredstvi izven perfektovih oblik.

V teoretičnem delu avtorica objasnjuje pogoje in izvor izpuščanja pomožnega glagola, podčrtava prvotno konkretnost pomena glagola *biti* in preteritoprezentnost primarnega perfekta; ko pa pride perfekt, ki je imel v indikativni in relativni sintaktični zvezi enake oblike, v relativ, postane prezentska vloga pomožnika nepotrebna. V takih situacijah je započet pojav krajšanja v vseh slovanskih jezikih, razen v slovenščini; v ruščini je izveden za vse osebe in danes tudi ne glede na indikativ ali relativ, v drugih slovanskih jezikih se omejuje na tretjo osebo, v makedonščini in bolgarščini še na nedoživljenost. Ta pojav spremlja tudi opuščanje predikativnosti v nominalnih stavkih. Sodeč po primerih iz starejšega gradiva, nastopa spočetka iz istega razloga kratki perfekt nedosledno tudi v srbohrvaških govorih (razen kajkavščine in čakavščine).

V XVII. stoletju pa je te osnovne štokavske govore zajela posebna inovacija, po kateri kot glavno gibalo krajšanja perfekta ne velja več ožji relativ, temveč ga zamenja v tej funkciji rezultativna in ekspresivna semantika, ki izpelje v nekih določenih stavčnih zvezah pojav do kraja, za vse osebe, drugje pa ostane kot stilno sredstvo. Po avtoričinem dokazovanju naj bi bila ta inovacija samonikla; kot soroden pojav navaja rezultativnost v bolgarskem in s pridržkom tudi ekspresivnost v slovenskem kratkem perfektu.

K résuméju v francoščini: bolgarščina ni langage yougoslave, marveč langage slave du sud.

JUŽNOSLOVENSKI FILOLOG, *knjiga XX 1—4, Beograd 1953—1954. Str. 596.* Po tematiki je ta številka kaj mnogovrstna in zanimiva. V prvi razpravi A. Belić ponovno precizira svoje pojmovanje pomena sintagem za razvoj jezikovnih pojavov, postavlja njih statiko nasproti stavčni dinamiki in polemizira z Brugmannom, Riesom, Ballyjem in Meščaninovom. A. Vaillant razlaga aoristovo končnico -тъ za 2. in 3. os. sg. pri nekaterih stcksl. atematičnih in korenskih glagolih, proti Meilletu in Stangu (ne Štangu!), kot ohranitev stare aoristove končnice v 3. os. sg. v sandhiju. O stcksl. oiminъ in njegovem protobolgarskem poreklu razpravlja R. Nahtigal (prim. tudi Vasmer, REW II pod ojmovat'). K. Taranovski vzporeja Ševčenkov četverostopni jamb z ruskim iz dvajsetih in tridesetih let XIX. stoletja.

Kar pet razprav je posvečenih problemom glagola v srbohrvaščini. Tako govori M. Stevanović o uporabi imperfekta pri P. P. Njegošu, Petar Ć. Sladojević o srbohrv. imperfektu nasploh, Pavle Ivić o preteritalnih časih v govoru galipolskih Srbov (preseljeni iz okolice Jagodine okrog leta 1600, od 1922 repatriirani južno od Ovčjega polja v Makedoniji), J. Vuković o modalnosti zvez tipa *bio (bejaše) doći*, L. Vujović pa o historiatu izgubljanja glagolske rekcije, n. pr. *sedim u kuću*, v črnogorskih govorih. Nekaj razprav obravnava vprašanja iz sremskih in šumadijskih govorov ter iz posebno zapletenega govora makedonsko-turških Jurukov.

Milka Ivić kritično pregleduje pojmovanje kazusnega sistema, kakor sta ga pred dvajsetimi leti predstavila danski strukturalist L. Hjelmslev in R. Jakobson, Irena Grickat pa piše, ob Sørensenovi disertaciji *Aspect et temps en slave, Aarhus 1949*, o uporabi strukturalistične metode pri reševanju lingvističnih problemov in nje uspešnosti (prim. M. Pilcha oceno istega dela v ZslPh XXII, 1954, 437—447). Oba mu očitata, da po logicistični poti, z algebraičnimi operacijami, ni prišel do novih lingvističnih spoznanj, temveč da je le stara dognanja zavil v metalingvistični jezik.

Več obširnih kritik pretresa domače tiske in novejše lingvistične ter lingvistično-filozofske publikacije v Ameriki in na Zahodu. Prav zanimivo je poročilo o lingvističnih sestankih pri Institutu za srpski jezik SAN. A. Belić in I. Grickat se toplo spominjata naših pokojnih profesorjev Frana Ramovša in Aleksandra Stojićevića. Na kraju je običajna bibliografija.

S. P. OBNORSKIJ, *Očerki po morfologii russkogo glagola. Izd. Akademii nauk SSSR. Moskva 1953. Str. 250.* V vrsti del, ki so izšla o ruskem jeziku po prelomu z marizmom, zavzema knjiga po znanstveni dognanosti gotovo važno mesto. Avtor je znan po svojih raziskavanjih imenske sklanjatve v ruščini in po *Orisih* iz zgodovine ruskega literarnega jezika prve dobe, kjer se je zavzemal za primarnost ruskega knjižnega jezika pred uvedbo cerkvenoslovanske literature v Kijevski Rusiji. Iz vseh dialektoloških opisov in monografij ter iz številnih del ruske književnosti od XVIII. stoletja dalje je avtor zbral obilico gradiva v zvezi z glagolskimi oblikami, vendar so njegove razlage spričo izčrpnih navedb snovi včasih precej skope, za kar je morda vzrok dejstvo, da so *Očerki* pravzaprav njegova specialna predavanja na leningrajski univerzi in da jih za tisk ni priredil sam. Razveseljiv je na koncu popoln seznam obravnavanih glagolov, obširna literatura in viri ter seznam geografskih imen, ki so v tekstu omenjena.

HERBERT BRÄUER, *Der persönliche Agens beim Passiv im Altbulgarischen. Eine syntaktische Untersuchung. Akademie der Wissenschaften und der Literatur, Abhandlungen der geistes- und sozialwissenschaftlichen Klasse, Jahrgang 1952, Nr. 3, Mainz-Wiesbaden. Str. 95.* Podobno kot Eduard Schwyzer za grščino je avtor te razprave, Vasmerjev učenec, iz gradiva vseh stcksl. tekstov izluščil možnosti izražanja osebnega agensa (tipa *da vidimi bǫdete imi, otъ druga prědanu byvъšu*). Pri analizi stcksl. primerov navaja, kjer je možno, grške paralele in utrjuje Grünenthalovo mnenje o samostojnosti stcksl. prevodov. V mejah stcksl. razvoja ni bilo mogoče ugotoviti popolne uveljavitve tega ali drugega tipa, čeprav je pri posameznih pasivnih vrstah zabeležen določen premik (pasivni refleksiv, pasiv prezenta in preterita). Delo, razširjena disertacija, ki se je ob istem problemu omejevala na Supraseljski zbornik, izkazuje avtorjevo zgledno preciznost (prim. oceno Ernesta Fraenkla v ZslPh XXIII, Heft 1, str. 231—234).

B. O. UNBEGAUN, *with the collaboration of J. S. G. Simmons, A bibliographical Guide to the Russian Language. At the Clarendon Press, Oxford 1953, XI + 174 str.* Ta vodič, delo nekdanjega slušatelja ljubljanskega slavističnega seminarja, pozneje profesorja v Strasbourgu, zdaj v Oxfordu, je zrastel iz univerzitetnih predavanj; obsega bibliografijo nad tisoč samostojnih knjig in važnejših jezikoslovnih spisov. Avtor je upošteval le samostojna znanstvena dela do vključno 1952, ki jih pozna večidel iz avtopsije, nekaj nedostopnih po ocenah. Knjiga je vsebinsko pregledno razdeljena na splošni, historični in deskriptivni del. V prvem navaja avtor širše slavistične in ožje rusistične bibliografske publikacije, dela iz zgodovine rusistike, o lingvističnih šolah v Rusiji in bibliografije najvidnejših rusistov ter slavistična in rusistična periodika v Rusiji in izven nje. V historičnem odseku razporeja kapitalna dela iz slovanskega področja, tekste in paleografske obravnave. Spise o zgodovini ruskega jezika loči na gramatične in leksikalne, za zgodovino knjižnega jezika ima posebno poglavje. Analogno razvrščа tudi dela o modernem knjižnem jeziku, zase podaja dialektološko literaturo, literaturo o slangih, otroškem in skrivnem govoru. Vsako delo ima svojo zaporedno številko; večinoma jih je avtor tudi prav kratko, a jedrnato karakteriziral. Prezrl ni nobene jezikoslovne in filološke veje. Njegov kriterij pri izbiri je bil seveda subjektiven, zato so mogli izpasti nekateri naslovi, ki bi jih drugi rusisti navedli kot pomembne (prim. oceno R. Jakobsona v Slavic Word 2, str. 400 do 407, kjer našteje nad sto del, klasičnih, fonoloških in strukturalističnih, ki naj bi bila upoštevana v drugi izdaji).

Vodič bo brez dvoma obdržal svojo vrednost tudi po morebitni dovršitvi velike bibliografije ruskega jezikoslovja; da jo pripravlja sovjetska akademija, moremo sklepati po dveh knjigah iz leta 1954 (Avilova, Čerkasova, Švedova, Bibliografičeskij ukazatel' literatury po russkomu jazykoznaniju s 1825 po 1880 god).

A. V. ARCIHOVSKIJ i M. N. TIHOMIROV, *Novgorodskie gramoty na bereste. Akademija nauk SSSR, Institut istorii materialʹnoj kulʹtury. Moskva 1953. Str. 65.* Pri novgorodskih izkopavanjih so naleteli leta 1951 na več kosov brezovih skorij, v katere so bila vtisnjena ali vrezana v glavnem pisma v stari cirilici, sestavljena v živem ljudskem jeziku. Paleografi in arheologi jih razvrščajo od XI. do XV. stoletja, medtem ko so bili doslej znani taki zapisi v ruskem jeziku samo iz XVII. in XVIII. stoletja. V knjigi je po uvodu objavljenih deset kosov v fotografskem posnetku, natančen prenos istih črk, nov prepis teksta, ločenega po besedah, v današnji tiskani cirilici, in po komentarju še celoten tekst z delno rekonstrukcijo nečitljivih mest. Na koncu knjige je enako reproduciranih še devet kratkih napisov na raznih lesenih in drugih predmetih.

V *Vestniku Akademije SSSR* za december 1952 poroča isti Arcihovskij o novi najdbi triinsedemdesetih popisanih skorij. V tolikem obsegu bodo gotovo nudile koristno gradivo za proučevanje stare ruščine (prim. Jakobsonovo oceno v Slavic Word 2, str. 408).

F. Jakopin

SOMMAIRE

ARTICLES DE FOND

Francè Bezlaj: *Krčevine* 1
Anton Slodnjak: *Contributions à la connaissance de Prešeren et de son époque. 5. Deux traités de métrique inconnus de l'époque romantique* 24
Tine Logar: *Études dialectologiques. V. Un problème intéressant du parler de Solkan. VI. Sur l'évolution et sur quelques particularités du parler d'Avče. VII. Remarques sur l'étendue et sur les traits caractéristiques des dialectes du Karst et de la Carniole Intérieure dans les Dialectes de Ramovš* 39
France Tomšič: *Un chapitre de la syntaxe historique slovène* 56
Fran Petrè: *La poésie visionnaire d'Oton Župančič* 68
Jakob Kelemina: *Les mots étrangers dans la terminologie topographique slovène* 85
Rajko Nahtigal: *Les lettres du Professeur Ramovš jusqu'à sa nomination à la chaire de langue slovène* 90

NOTES ET DOCUMENTS

Rudolf Kolarič: *Brigača* 105
Mirko Rupel: *Deux factures de Trubar* 107
Stanko Skerlj: *Enrico Damiani* 117

COMPTES RENDUS ET CHRONIQUE

W. Walder: Ivan Cankar als Künstlerpersönlichkeit *(Dušan Pirjevec)* 120
Miodrag Ibrovac: Kopitar i Francuzi *(Anton Slodnjak)* 128
J. Hubschmid: Alpenwörter romanischen und vorromanischen Ursprungs. — Pyrenäenwörter vorromanischen Ursprungs und das vorromanische Substrat der Alpen *(France Bezlaj)* 132
Eduard Winter: Die Pflege der west- und südslavischen Sprachen in Halle im 18. Jahrhundert *(Nikola Pribić)* 138
Ivan Koštial: Slovenski elementi v koroški, štajerski in vzhodnotirolski nemščini *(Jakob Kelemina)* 141
Notes *(F. Jakopin)* 141

LINGUISTICA

Note de la Rédaction 1
Milan Grošelj: *Sur l'adjectif possessif en slave et en tokharien* 2
Anton Grad: *A Contribution to the Problem of Word-Order in Old and Middle English* 11
Bojan Čop: *Etyma* 28

REVUE DE SLAVISTIQUE

Publiée par

la Société de Slavistique de Ljubljana
l'Institut linguistique de l'Académie slovène
l'Institut de littérature de l'Académie slovène

Comité de rédaction: TINE LOGAR, RAJKO NAHTIGAL, ANTON OCVIRK, FRANCE TOMŠIČ, JOSIP VIDMAR

Prière d'adresser les manuscrits à M. ANTON OCVIRK, directeur de la Revue, Murnikova 24, Ljubljana

Les abonnements et les réclamations sont reçus par la Državna založba

Imprimé par la Triglavska tiskarna, Ljubljana